

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

AZ ALBÉRLŐK ÉS ÁGYBÉRLŐK SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI VISZONYAI BUDAPESTEN

ÍRTA
DR. LAKY DEZSŐ

58. KÖTET

1929

4. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ara 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

AZ ALBÉRLŐK ÉS ÁGYBÉRLŐK SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI VISZONYAI BUDAPESTEN

ÍRTA
DR. LAKY DEZSŐ

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1930. évi 820. sz.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
I. Bevezetés	1
a) <i>A szociális statisztika fejlődése a háború után</i>	1
b) <i>A szociális statisztika nehézségei</i>	3
c) <i>Az albérlőkre és az ágybérletre vonatkozó statisztika módszere</i>	6
II. Néhány adat az albérleti és ágybérleti kérdés külföldi irodalmából	15
a) <i>A brémai felvétel</i>	15
b) <i>Prága város kísérlete</i>	22
c) <i>Drezda város értékes felvétele</i>	23
d) <i>A szász szabad állam adatai</i>	24
e) <i>A porosz statisztika kísérlete</i>	25
f) <i>Felvétel a németbirodalmi nagyvárosok albérleti viszonyairól</i>	27
g) <i>Horn adatai Strassburgról</i>	28
h) <i>Noak tanulmánya</i>	28
i) <i>Egyéb források</i>	30
III. Az albérletek és az ágybérletek kérdése a lakásszámlálások adatai alapján ...	33
a) <i>A fejlődés 1880-tól 1925-ig</i>	33
1. tábla. <i>Az albérlők és az ágybérletők száma és szaporodása 1880-tól 1925-ig.</i> ..	33
b) <i>A lakásstatisztika néhány adatának felhasználása az albérleti kérdés megvilágítására</i>	39
α) <i>Pár szó a különböző nagyságú lakásoknak albérleti minőségéről</i> ...	40
β) <i>A társadalmi osztályok lakásügyének az albérletekkel való kapcsolódása</i>	40
γ) <i>Az albérlet és albérletnélküli lakások viszonya 1925-ben</i>	41
2. tábla. <i>Az albérlet lakások száma az albérletnélküli lakásokhoz viszonyítva 1925-ben.</i>	41
δ) <i>Az albérlet és albérletnélküli lakások lakóinak aránya</i>	44
3. tábla. <i>Az albérlet lakások lakóinak száma az albérletnélküli lakások lakóihoz viszonyítva 1925-ben</i>	44
IV. Az albérlők és ágybérletők kora	46
a) <i>Miért kisebb az 1927. évi összeírás eredménye, mint az 1925. évi lakásstatisztikáé?</i>	46
b) <i>A korviszonyok jelentőségének általános jellemzése az ágybérletők és albérletők kérdésénél</i>	47
c) <i>A kormegoszlás adatai</i>	48
4. tábla. <i>Az albérletők és ágybérletők megoszlása születési évek szerint</i>	48

	Lap
d) Az albérlők és az ágybérlők tömegének egymáshoz való viszonya.....	48
e) A korra vonatkozó adatok tanulságai.....	49
f) Az albérlők korviszonyai	52
5. tábla. Az albérlők megoszlása születési évek szerint	53
g) Az ágybérlők korviszonyai	56
6. tábla. Az ágybérlők megoszlása születési évek szerint	57
V. Mióta laknak az albérlők és az ágybérlők Budapesten s hol laktak korábban?..	59
a) Általános megjegyzések	59
b) Az albérlők és ágybérlők Budapesten való tartózkodásának ideje	59
α) Általában	59
7. tábla. Az albérlők és az ágybérlők száma Budapesten való tartózkodás szerint	60
β) Az ágybérlők Budapesten való tartózkodásának ideje	64
8. tábla. Az ágybérlők száma Budapesten való tartózkodás szerint.....	65
γ) Az albérlők Budapesten való tartózkodásának ideje	67
9. tábla. Albérlők száma Budapesten való tartózkodás tartama szerint.....	68
c) Mióta élnek a fővárosban az albérlők és az ágybérlők, mint ilyenek?...	71
α) Általában	71
10. tábla. Mióta albérlők, illetve ágybérlők a fővárosban az ilyen lakásviszonyú családfők?.....	73
β) Az ágybérlők mióta élnek ilyen lakásviszonyok között?	76
11. tábla. Az ágybérlők ágybérleti viszonyának időtartama.....	77
γ) Az albérlő családfők albérleti viszonyának időtartama	81
12. tábla. Az albérlők albérleti viszonyának időtartama	82
d) Hogyan éltek előbb az albérlők?	86
13. tábla. Albérlők megoszlása a korábbi lakásviszonyok szerint	86
VI. Az albérlők és ágybérlők születési helye, előző tartózkodási helye és honossága..	88
a) A születési hely kérdése	88
α) Az összes albérlők és ágybérlők	88
14. tábla. Az albérlők és az ágybérlők megoszlása születési hely szerint	88
15. tábla. Budapest népességének születési hely szerint való megoszlása ...	89
β) Az ágybérlők születési helye	93
16. tábla. Ágybérlők megoszlása születési hely szerint	94
γ) Az albérlők születési helye.....	97
17. tábla. Az albérlők megoszlása születési hely szerint	97
b) Az albérlők és ágybérlők honossági viszonyai	98
18. tábla. Az albérlők és ágybérlők megoszlása honosság szerint	99
19. tábla. Az ágybérlők megoszlása honosság szerint	99
20. tábla. Az albérlők megoszlása honosság szerint	100
c) Az albérlők és az ágybérlők lakóhelye jelenlegi tartózkodási helyük előtt...	101
21. tábla. Az albérlők és ágybérlők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint	101
22. tábla. Az ágybérlők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint..	102
23. tábla. Az albérlők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint...	102
VII. Néhány szó az albérlők és az ágybérlők családtagjairól és gyermekeiről	104
24. tábla. Az albérlők és az ágybérlők a családtagok száma szerint	104
25. tábla. Albérlők a gyermekek száma szerint	106

	Lap
VIII. Az albérlők és ágybérlok családi állapota, vallása és anyanyelve	108
a) <i>Az albérlők és ágybérlok családi állapota</i>	108
26. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma családi állapot szerint	108
27. tábla. Budapest 15 éven felüli népességének családi állapot szerint való megoszlása 1925-ben	109
b) <i>A családi állapot közelebbi vizsgálata külön az albérlőknél és külön az ágybérlokknél</i>	112
28. tábla. Az ágybérlok száma családi állapot szerint	112
29. tábla. Az albérlők száma családi állapot szerint	113
1. A két nem aránya	113
2. Az ágybérlok közelebbről	114
3. Az albérlők közelebbről	115
c) <i>Az albérlők és az ágybérlok anyanyelve</i>	116
a) <i>Általánosságban</i>	116
30. tábla. Budapest székesfőváros 15 éven felüli népességének anyanyelv szerint való megoszlása 1925-ben	116
31. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma anyanyelvi megoszlás szerint	117
β) <i>Az albérlők és ágybérlok anyanyelvi viszonyainak közelebbi vizsgálata</i>	118
1. Ágybérlok	118
32. tábla. Az ágybérlok száma anyanyelvi megoszlás szerint	119
33. tábla. Az albérlők száma anyanyelvi megoszlás szerint	120
d) <i>Az albérlők és ágybérlok vallási viszonyai</i>	121
a) <i>Általánosságban</i>	121
34. tábla. Budapest 15 éven felüli népességének vallás szerint való megoszlása	121
35. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma hitfelekezetek szerint	122
β) <i>Az ágybérlok vallás szerint való megoszlása</i>	125
36. tábla. Az ágybérlok száma hitfelekezetek szerint	125
γ) <i>Az albérlők vallási viszonyai</i>	126
37. tábla. Az albérlők száma hitfelekezetek szerint	126
IX. Az albérlők és ágybérlok kerületek szerint való eloszlása, műveltsége, foglalkozása és cselédtartása	128
a) <i>A település kérdése</i>	128
a) <i>Általánosságban</i>	128
38. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma kerületenként	128
39. tábla. Az albérlők és ágybérlok intenzitási viszonyszámai	129
β) <i>Az albérlők és ágybérlok különválasztott tömegeinek kerületek szerint való csoportosítása</i>	132
40. tábla. Az ágybérlok számának kerületenként való megoszlása	133
41. tábla. Az albérlők számának kerületenként való megoszlása	134
1. Ágybérlok	135
2. Albérlők	136
b) <i>Az albérlők és ágybérlok műveltségi viszonyai</i>	137
42. tábla. Az albérlők és ágybérlok iskolai végzettség szerint	139
a) <i>Az ágybérlok családfők műveltségi viszonyai</i>	146
43. tábla. Az ágybérlok iskolai végzettség szerint	146
β) <i>Az albérlő családfők műveltségi viszonyai</i>	149
44. tábla. Az albérlők iskolai végzettség szerint	150

	Lap
c) <i>A foglalkozási viszonyok</i>	153
a) <i>Általánosságban</i>	153
45. tábla. Az albérlők és ágybérletlők foglalkozás szerint való megoszlása.....	155
β) <i>A nők szerepe az egyes foglalkozási ágakon belül</i>	164
46. tábla. A nők aránya az albérlők és ágybérletlők egyes foglalkozási csoport- jaiban	164
47. tábla. Az ágybérletlők foglalkozás szerint	170
48. tábla. Az albérlők foglalkozás szerint	173
d) <i>Az albérlők cseléd tartása</i>	175
49. tábla. Az albérlők cseléd tartás szerint	176
X. Az albérleti helyiségek leírása általánosságban	177
a) <i>Az albérleti helyiségek légűrtartalma és lakottsága</i>	178
50. tábla. Albérleti helyiségek köbtartalma a lakók száma szerint.....	178
b) <i>Az albérleti lakások havibére</i>	184
51. tábla. Az albérletbe adott helyiségek megoszlása az albérleti díj és lakó- társak szerint	185
52. tábla. Az albérleti helyiségek megoszlása lakottság és a bér nagysága szerint.	191
c) <i>Az albérleti lakások bérleménycsoportjai</i>	193
53. tábla. Az albérletek megoszlása a szobaszám és konyhahasználat, valamint a havibér összege szerint	194
1. Csak konyhahasználatból álló albérletek	195
54. tábla. Csak konyhahasználatból álló albérletek bérviszonyai.....	196
2. Csak egyéb helyiségből álló albérletek	196
55. tábla. Csak egyéb helyiségekből álló albérleti helyiségek száma, minősége és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett lakbérrel	197
3. Egyszobás, konyhahasználat nélkül való albérletek	198
56. tábla. Egyszobás, konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek számá- nak megoszlása a bérösszeg nagysága szerint	199
4. Egyszobás, konyhahasználatos albérletek.....	200
57. tábla. Egyszobás, konyhahasználatos albérleti helyiségek számának meg- oszlása a bérösszeg nagysága szerint	200
5. Kétszobás, konyhahasználat nélkül való albérletek.....	201
58. tábla. Kétszobás, konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint	202
6. Kétszobás, konyhahasználatos albérletek.....	202
59. tábla. Kétszobás, konyhahasználatos albérleti helyiségek számának meg- oszlása a bérösszeg nagysága szerint	203
7. Három- és többszobás, konyhahasználat nélkül való és konyha- használatos albérletek.....	203
60. tábla. Három- és többszobás, konyhahasználat nélkül való albérleti helyi- ségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.....	204
61. tábla. Három- és többszobás, konyhahasználatos albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.....	204
d) <i>Az albérleti lakások fekvése</i>	205
1. <i>Általánosságban</i>	205
62. tábla. Az egyszobás albérletek megoszlása fekvés és a bérösszeg nagysága szerint	206
2. <i>A lakás nagyságának figyelembevételével</i>	209
α) <i>Egyszobás albérletek</i>	209

63. tábla. Egyszobás, konyahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti díjjal ..	210
64. tábla. Az egyszobás, konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel	213
β) Kétszobás albérletek	215
65. tábla. Kétszobás, konyahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel....	216
66. tábla. Kétszobás, konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.....	218
γ) Három- és többszobás albérletek	220
67. tábla. Három- és többszobás, konyahasználat nélküli albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel	221
68. tábla. Három- és többszobás, konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel ..	222
d) Az albérleti lakások légúrtartalmának és bérösszegeinek összefüggése.....	224
1. Egy helyiségből álló albérletek	225
69. tábla. Egy helyiségből álló albérletbe adott helyiségek bére, egybevetve a bérleti helyiség nagyságával.....	226
2. Egyszobás albérletek	229
70. tábla. Az egyszobából álló albérleti helyiségek bére, egybevetve a bérlet helyiségek nagyságával	230
71. tábla. Az egyszobás albérletek nagyságviszonyai	234
3. Két- vagy többszobás albérletek	236
72. tábla. A két és több szobából álló albérleti helyiségek bére, egybevetve a bérlet helyiségek nagyságával	237
73. tábla. A kétszobás albérletek nagysága	241
4. A különböző összetételű albérleti helyiségek bérének és nagyságának összefüggése	243
74. tábla. A különféle összetételű albérletek szerepe a kisebb és nagyobb albérletekben	243
75. tábla. A különböző összetételű és bérű albérletek előfordulása a nagyobb és kisebb albérletek között	244
e) Az albérletek bérösszegéért nyújtott ellenszolgáltatások	250
1. Általánosságban	250
76. tábla. Az albérletek bérösszege ellenében nyújtott szolgáltatások jellemző csoportok szerint	252
2. A bér szerepe különösebben	254
77. tábla. Az albérletek lakbére, egybevetve a nyújtott ellenszolgáltatással...	255
XI. Különleges adatok az ágybérlekről	270
a) A férfiak és nők közös hálólhelyei	270
78. Az ágybérleti helyiségek megoszlása laksűrűség szerint.....	271
b) A 12 éven aluli gyermekek	277
79. tábla. A 12 éven aluli gyermekek megoszlása laksűrűség szerint az ágybérleti helyiségekben	278
c) A fekvőhely kérdése.....	282
80. tábla. Az ágybérlelők megoszlása hálólhelyeik szerint.....	283
d) Az ágybérletek hetibére és igénybevételének ideje	285
81. tábla. Az ágybérletek hetibére és igénybevételének ideje.....	285
Befejezés	288

I. Bevezetés.

a) A szociális statisztika fejlődése a háború után.

Ha rövid szemlét tartunk a statisztika nagy — szinte végeláthatatlan — területén, megtudandó, vajjon a statisztikának mely ágai azok, amelyek legnagyobb fejlődésen mentek át a legutóbbi évtizedekben s főképp a világháborút követő esztendőkhöz (az ú. n. konjunktúra vizsgálatokon kívül), *a szociális, a szorosabb értelemben vett társadalmi statisztikát kell megjelölni annak a középpontnak, amely felé szinte minden kultúrállam kutató munkája egyre intenzívebben tört.*

A demokrácia gondolatának számos nyugati államban diadalrajutása, vagy legalább erősen előtérbe tódulása volt az a mozgató erő, amely ellenállhatatlan energiával vonta be az érdeklődés körébe azokat a társadalmi problémákat, amelyeknek megoldása leginkább foglalkoztatja manapság az elméket.

Hogy a talán legjellemzőbb példát idézzük, a *Nemzetek Szövetségének* publikációi között elsőrendű figyelmet keltenek azok az egyre-másra, szinte szüntelenül kigyózó vonalban megjelenő publikációk, amelyek a *munkabérek, vagy a munkások és szerényebb igényű családok háztartásának és megélhetésének kérdéseire* vonatkoznak, vagy esetleg az *indexszámokat tárgyalják*. Mindmegannyi értékes hajtásai ezek a munkálatok annak a buzgalomnak, mely fényt akar deríteni olyan kérdésekre, amelyek eddig a sötétség homályában ültek.

Nem kell azonban idegenbe mennünk, azt bizonyítandó, hogy a szociális kérdések mennyire eleven erővel, milyen határozottsággal léptek fel az újabb időkben a statisztikai tevékenység terén. Magyarország statisztikai adatszolgáltatási rendszerének átalakulása is számos adalékot szolgáltat arra nézve, hogy e nagy szellemi áramlat alól mi sem vonhattuk ki magunkat.

Kétségtől ezt mutatják pl. azok a rendszeres statisztikai felvételek, amelyeket a *m. kir. központi statisztikai hivatal* folytat a társadalombiztosítás munkájáról, vagy azok a rendkívüli felvételek is, amelyeket a közelmúltban az aggkori biztosítás törvényhozási előkészítése, legújabbán pedig a mező-

gazdasági munkásság biztosítási ügyének újjáépítése érdekében végzett. Az a körülmény, hogy a m. kir. központi statisztikai hivatal ma már tagadhatatlanul fogékonyságot mutat aziránt, hogy a különböző munkaközvetítő intézmények adattárát is felhasználja saját szociális statisztikájának kiegészítésére, szintén biztató jel arra nézve, hogy *országos perspektívában is bővül az az anyag, amely a társadalmi kérdések kutatóinak rendelkezésére áll.* Hiszen pl. az immár évenként végrehajtott gyári és üzemi statisztika is alkalmas arra, hogy tájékoztassa a figyelő szemet olyan szociális kérdések fejlődése felől, mint pl. a gyári munkásság foglalkoztatása, vagy éppen a munkabérek kérdése; erre valaha Nagy-Magyarországunkon még nem volt meg a mód.

Igaz, hogy az országos statisztika máig sem tudta sikerrel megoldani a munkabérstatisztikának azt a kívánatos formáját, amely mellett állandóan — esetleg havonként is — ismerhetnők azokat a munkabérösszegeket, melyeket a munkások tényleg kapnak, hiszen a munkásoknak a különböző bérskálák szerint való csoportosítása hova-tovább idejét múlta. S az is kétségtelen, hogy általában törekedni kellene arra, hogy pl. a szociális statisztikában a mozgalmakat — a jelenségeknek ide-oda hullámzását — jobban tudjuk a statisztikai megfigyelés segítségével érzékeltetni, semmint arra ma módunk nyílik.

A szociális statisztikának is jobbára az a hibája, mint sajnos nagyon sok statisztikának, hogy túlnyomórészt az álló tömeghez igazodik, a társadalmi életben nyüzsgő mozgást nem igyekszik a mozgó tömegek megfigyelésével megnyerni. A jelzett fejlődés mégis figyelemreméltó.

A szociális kérdések azonban sokkal inkább átfogók, hogysem ezekkel a bár igen értékes munkálatokkal igazi betekintést nyerhetnénk azok szövevényes viszonyaiba. Azért sem, mert a modern idők szociális kérdéseit már korántsem lehet azonosítani az ú. n. munkáskérdéssel, — közöttük ott szoronganak azok az egykor talán tehetősebb osztályoknak problémái is, amelyek ma éppen olyan keserves kérdései a társadalmi életnek, mint a szoros értelemben vett munkáskérdés.

Ott látjuk ezen közös alapon szorongani a kiskereskedők, a kisbirtokosok s a köz- és magántisztviselők kérdéseit, — mindmegannyi olyan társadalmi csoportét tehát, amelyeknek viszonyai ma épenséggel nem biztatók. Ott a szellemi munkanélküliek ezreinek kérdését, a diplomás szegényekét, akik gyakran csaknem két évtizedes tanulásuk eredményeivel sem tudtak olyan elhelyezkedést találni ebben a szerencsétlen korszakban, amelyre talán méltán számíthattak akkor, midőn pályájukra előkészültek. Mennyire sok, végtelenül szomorú kérdőjel, amelyekre választ kell adni! *Választ kell adni: nem csupán az egyes társadalmi rétegek érdekében, de a nagy közösség érdekében is, melynek e rétegek értékes részei.*

A *szellemi munkanélküliség* problémája pl. olyan égető kérdése volt már a magyar közéletnek, hogy egymásután két statisztikai intézményünk is: előbb Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, utóbb pedig a m. kir. központi statisztikai hivatal vállalkozott — illetőleg kényszerült — arra, hogy erre a kérdésre rávesse a kutatás szövétnekét.

b) A szociális statisztika nehézségei.

Persze az effajta statisztikai vizsgálódásnak *eleve sem szabad számolni a teljesség reményiségével*. A szellemi munkanélküli egyéneknek a lakásukon való felkeresése pl. bizonyos nehézségekkel jár s ez már magában is kétségesse teszi a felvétel teljességét. De két másik döntő tényezővel is kell számolnunk, melyek a teljességet veszélyeztetik.

Egyfelől az *emberek érzékenysége*vel, a szégyenérzettel: sokan ugyan-csak restelkednek, húzódoznak statisztikai vallomást tenni arról, hogy szellemi pályára készültek, de nem tudtak azon elhelyezkedni, esetleg mások kegyelméből élnek, vagy legalább másokra támaszkodva tartják fenn magukat. Az a másik akadály is nehézségeket okoz a szellemi munkanélküliség statisztikai észlelésében, hogy éppen a jelen idők szomorú viszonyai között sok ember akad, akinek társadalmi pozíciója nem felel meg előképzettségének; *tanultságuk szempontjából ezek munkanélküliek, bár a munkanélküliség fizikai tényét tényleg nem állapíthatja meg náluk az észlelés*. S hiába provideál arra a felvétel előkészítője, hogy ezeket szintén bevonja megfigyelési körébe, — az emberi akarat itt gyakran legyőzhetetlen akadályokat emel elébe.

A kérdés e részében nem is éppen egyszerű. Hiszen valaha is megtörtént, — mikor a gazdasági viszonyok nem voltak olyan rosszak, mint a háború után, — hogy középfokú, vagy akár magasabb iskolai képzettséggel rendelkező egyének is nem az ú. n. szellemi pályákon keresték meg kenyerüket, vagy legalább is nem olyan szellemi pályákon, amelyre végzett tanulmányaik folytán méltók lettek volna. Persze ilyen esetek ma is előfordulnak s éppen ez nagy akadálya a szociális statisztika egyik legértékesebb ága tökéletes kiépítésének.

Nagy kérdés, — ismételjük — hogy a szellemi kvalifikációval rendelkező egyén, aki fizikai munkára kényszerült, elárulja-e azt, hogy sorsa annyira balul alakult, elárulja-e azt, hogy két keze munkájával iparkodik — ha becsületesen is — életének bár legegyszerűbb igényeit kielégíteni.

Bármekkora is volt a bukás, amely Magyarország gazdaság-társadalmi életét érte, a háború és a háborút követő események miatt, a statisztika nem várhatja azt, hogy azok az emberek, akik a magasból zuhantak le, hiány nélkül, őszintén jelentkezzenek. Oly kényszerítő erő ez, amely kétségkívül alkalmas arra, hogy megnehezítse a szellemi munkanélküliség egész terjedelmének megismerését.

Mindezeket a megjegyzéseket pedig azért bocsátottuk előre, hogy megértessük a statisztikai vizsgálódásnak azt a sajátosságát, hogy *az egyénekig is lenyúló társadalmi statisztikának mily sok akadálya van.* Annak a statisztikai munkának, amely nem éri be azzal, hogy felszínes, összefoglaló módszerrel nyújtson képet az emberek viszonyairól s amely különböző társadalmi kérdésekben érdekelt tömegek minden egyes egyénével érintkezésbe kíván jutni, mindig lesznek olyan gátló körülményei, melyek miatt *az effajta felvételek észlelő munkája nem történhetik azzal az utolsó egységig menő pontossággal, amely a tulajdonképeni tömegészlelésnek jellemző vonása.*

A társadalmi statisztikának ez ágaival szemben tehát sohasem léphetünk fel azzal az igénnyel, hogy azok kivétel nélkül minden egyes érdekelt egyén viszonyait kinyomozzák. A szellemi munkanélküliek statisztikájának példájára számos, az emberi érzékenységből fakadó hibaforrás gátolja meg ennek a célnak az elérését. Nem valószínű azonban, hogy a módszerben rejlő ez a hiány csökkentené azoknak a tanulságoknak az értékét, melyek az ilyen *nem teljes* statisztikai megfigyelések eredményeiből bontakoznak ki. Nem csökkenti azért, mert *ha a felvétel a teljesség szempontjából tökéletes is volna, sem hihetnők azt, hogy az a kép, amely a részletes anyagból élénk tárul, kedvezőbb volna. Sőt inkább azt várhatnók, hogy az még sötétebb színezetűvé, esetleg egészen feketévé válnék akkor, ha a balsorsukat rejtegető egyének is feltárnák a maguk nagy szerencsétlenségét.*

Abból indultunk ki előbb, hogy a székesfővárosi és az országos statisztikai hivatal egyaránt módját ejtették annak, hogy munkaprogramjukba illesszék a szellemi munkanélküliség kérdését, elsőnek mindenesetre a székesfővárosi statisztikai hivatal, melynek egyik legfőbb érdeme épen az a csodálatos buzgalom, amellyel a közelmúlt években a szociális statisztikát egyre szélesebb terjedelemben művelte.

Nem arra célok most, hogy a székesfővárosi statisztikai hivatal Évkönyveiben pl. milyen értékes anyag áll rendelkezésre a keresetek, munkabérek és a fizetések stb. alakulásáról. Pedig ha ezt az anyagot összevetjük azokkal a gazdag adatokkal, amelyeket ugyancsak az említett forrásmunkában találhatunk az élelmiszerek és a közszükségleti cikkek áralakulásáról 1913-tól egészen a legújabb időig, ugyancsak jól megvilágítódik az a roppant diszparitás, amely az élelmiszerek, az iskoláztatási költségek stb. stb. és másfelől a jövedelmek között mutatkozik.

De igenis célozok azokra a rendkívüli nagy horderejű munkálatokra, amelyeket Budapest székesfőváros statisztikai hivatala a tanács előrelátó gondoskodása folytán többek között a budapesti iparosok, kereskedők, magán- és köztisztviselők szociális viszonyairól hajthatott végre a legközelebbmult évben. E felvételek anyagának feldolgozása és közlése után

a magyar társadalmi kutatás olyan gazdag forrásmunkákkal gazdagodik, amelyekhez fogható értékes forrásai korábban soha nem voltak.

Mit kíván ezekkel a felvételekkel megállapítani a székesfővárosi statisztikai hivatal? Se nem kevesebbet, se nem többet annál, mint hogy az említett — majd még sorra következő — társadalmi osztályoknak (csoportoknak) a státusát vegye fel. Abban az értelemben, hogy kik tartoznak ezekbe az osztályokba (csoportokba) és hogyan élnek ők. Mi a gazdasági boldogulás alapja és mik annak akadályai? A módszertani aggályok, amelyeknek fentebb adtunk kifejezést a szellemi munkanélküliségről szóló statisztikai felvételnél, a most felsorolt munkálatoknál is fennállanak. De hiszen az ilyesfajta megfigyeléseket bár mind jobban ki kell fejleszteni, nem lehet tömegészlelésnek mondani, csak a tömegészlelést helyettesítő módszerek egyikének.

Ilyenkor mindig arra gondolunk, hogy a megfigyelendő egyének számának egészen pontos megállapítása helyett inkább azokat a minőségi különbségeket tudjuk minél pontosabban, tüzetesebben és mélyrehatóbban megállapítani (mintegy ankét keretében), amelyek egyik vagy másik társadalmi osztálynak képviselői között előfordulnak. Vagy írhatnánk monográfiát, úgy okoskodván, hogy csupán a megfigyelt kevesebb számú kiválasztott egyének viszonyai alapján fogunk majd következtetni az egész bennünket érdeklő tömeg viszonyaira. Reprezentatív módszer példájának már kevésbé tekinthetnők ezt az eljárást, minthogy itt a szándékosan előkészített szűkebbkörű megfigyelés hiányzik.

Rá kell azonban mutatni arra, hogy bármily magyarázattal is sorozzuk be ezeket a munkálatokat a statisztikai felvételek körébe, nem kell aggódnunk azon, hogy a begyűlt anyag értéke talán kisebb azért, hogy a felvétel által elérni akart tömegnek kisebb, vagy nagyobb része kimaradt a közvetlen észlelésből.

A társadalmi statisztikának ezek az ágai t. i. végtelenül finom, érzékeny hajtásai a statisztikai munkának, — szinte óvakodni kell attól, hogy erőszakos eszközök igénybevételevel igyekezzünk közelébe férközni az érdekeltnek. Teljesen hiábavaló fáradság volna tehát azzal bajlódni, hogy akár kényszer-eszközök igénybevételevel is szorítsuk rá az embereket arra, hogy viszonyaik felől pontosan tájékoztassák a hatóságokat, ha a kérdések nagyrésze, amelyeket hozzájuk intéznek, oly természetű, amelyeket csak nehezen tudunk ellenőrizni.

Sokkalta bölcsőbb eljárás tehát az adatszolgáltatási készséget más eszközökkel felébreszteni. Kiváltkép felvilágosítással; annak a hitnek felkeltésével, hogy az adatbevalló saját maga érdekeit szolgálja azzal, ha őszinte vallomást tesz körülményeiről. Az a felfogásunk, hogy a társadalmi statisztika körébe vágó ezeknél a felvételeknél lehetőleg távol is kell magukat

tartani a közületi hatalmaknak, mintegy a háttérben kell meghúzódnok és az adatszolgáltatónak csak sejtienie szabad azt, hogy e hatalmaktól indult ki a felvétel eszméje. Annak a hitnek a felébresztése, hogy az őszinte vallomás talán segíteni fog az egyén viszonyain, többet ér minden hatósági szónál, parancsnál, vagy követelésnél. Helyesnek és megokoltnak látszik tehát az az eljárás, amely a társadalmi statisztika terrénumán beéri a bár látszólag kisebb terjedelmű anyaggal, de annál inkább meg tudja rezdíteni az egyén lelkében az igazi húrokat, amelyeknek rezgésére az az adatgyűjtéssel szemben nem titkolódzik, nem szégyenkezik.

c) Az albérlőkre és az ágybérllőkre vonatkozó statisztika módszere.

Ezek a mérlegelések még inkább helytállanak annál a kutatómunkánál, amely fényt kíván deríteni a városi vagy községi albérlők, vagy az ágybérllők viszonyaira. Szándékosan emeltük ki a lakóhelyek közül a várost vagy községet, minthogy ily felvételeknek országos végrehajtása annyi nehézséggel jár, hogy eleve lehetetlennek látszik a kísérlet, hogy a felvétel egy-egy ország egész területén végrehajthassék. Több okból is. Egyfelől azért, mert az ágybérllők tömeges fellépése tipikusan városi, sőt nagyvárosi jelenség s ezért nem alkalmas arra, hogy esetleg országos viszonylatban vonassék szemle alá.¹⁾ De azért sem, mert az albérleti és az ágybérleti viszony sok esetben könnyen félreismerhető; különösen kisebb városokban, hát még a községekben, ahol el is mosódnak azok a jellemző vonások, amelyekből pontosabban lehetne arra következtetni, hogy ágybérllő- vagy albérllő-e valaki.

Sok esetben a fél maga sincs tisztában bérleti minőségével s így előbb hosszas fáradsággal kellene kitanítani őt.

Az utóbbi gondolatba kapcsolódva, az albérlők és ágybérllők kérdésének szűkebb területre határolt megvizsgálása azért is indokolt, mert hiszen így az adatszolgáltatókkal — akikről még hozzá azt is feltehetjük, hogy aránylag nagyobb műveltséggel rendelkeznek s hogy a vidéki kisebb városokban élő osztályos-társaiknál érettebb felfogással tudnak eleget tenni kötelezettségüknek — sokkal könnyebb a munkája a statisztikai közigazgatásnak, mint aminő lenne országos felvételnél.

Az albérllő- és ágybérllőkérdés statisztikai megvilágítása tehát eminenter városstatisztikai probléma. Csupán a városi statisztikai hivataloktól várhatjuk azt, hogy kellőképen nyomon tudják követni azokat az egyéneket, akik a felvétel körébe tartoznak. Csupán itt várható az, hogy az emberi

¹⁾ A m. kir. központi statisztikai hivatal az 1922. év december hó 4-én a betegség esetére biztosított alkalmazottakról általános tagösszeírást hajtván végre, az albérleti és ágybérleti viszonyt is kutatás tárgyává tette. De éppen a felvétel országos jellegénél fogva ez a kérdés a felvétel anyagában háttérbe szorult.

méltóságnak mégis bizonyos fokára felemelkedett albérlők és ágybérlők nem zárkoznak el mereven a kísérlet elől, amely be kíván tekinteni sokszor nagyon szomorú viszonyaik közé.

Az a kérdés már most, hogy mi a módja annak, hogy a statisztika ez érdekes részének ügyét dűlőre vigyük. Vajjon az a módszer, amellyel 1927-ben budapest székesfőváros statisztikai hivatala a kérdést megfogta, jó volt-e arra, hogy új tudással gazdagítsa a társadalmi kérdések bűvárlatát. Más szóval, a kérdés úgy is hangozhat, hogy az ágybérlők és albérlők szociális viszonyainak közelebbi megismerése céljából megelégedhetünk-e azokkal az ismeretekkel, amelyeket az időnkint végrehajtott lakásstatisztika nyújt az ágybérlők és albérlők számáról, vagy pedig törekednünk kell arra, hogy a kérdést ebből a merevített helyzetéből kiemelve, különleges, speciális vizsgálat tárgyává tegyük az albérlők és ágybérlők mindennemű viszonyait. Az a körülmény, hogy a lakásstatisztika a lakások ügyét tolja előtérbe s ilyenformán azt vizsgálja számos szempontból, hogy a lakások közül azok, amelyekben albérlők is vannak, milyen jellegzetes vonásokat mutatnak s mennyiben derül az ki, hogy a lakások éppen az albérlők vagy ágybérlők jelenléte folytán túltömöttek, túlnépesek, már előrevetí a fényét annak, hogy az albérlői kérdés szociális vonatkozásait kutató helyesebbnek látszik olyan statisztikai vizsgálatra felkészülni, amely nem másodlagosan kutatja az albérlők és ágybérlők kérdését, hanem elsősorban ezt teszi kérdéseinek középpontjába.

Bármennyire is nagy fontossággal bírnak tehát azok a számok, hogy a különböző népszámlálások idején hányan voltak ágybérlők vagy albérlők, mekkora volt a számuk egy-egy szűkebben megjelölt területen, városban stb. az összes népességhez képest s minő hullámozást találtak a népszámlálások időpontjában megtartott megfigyelések: a válaszok nem elegendők a kérdés magvának megítélésére. Hiába tudjuk pl. azt, hogy a lakások közül — és pedig a különböző nagyságú lakások közül — hányban van ilyen, vagy amolyan számú albérlő. Hiába tudjuk azt, hogy a számlálások szerint összeírt albérlők miféle társadalmi osztályok képviselői közé tartoznak. Hiába tudjuk azt, hogy az albérlők lakása a város mely részében fordul elő sűrűbben s minő változások azok, amelyek időnkint észrevétetnek. Hiába tudjuk azt, hogy az albérlős lakásokban mekkora tömegű lakosság összpontosul, stb. stb. Mindig csak az albérlői lakás ténye az, amely előttünk egészében vagy részleteiben fel fog merülni az adatok tengerében és nem az a sokkal fontosabb kérdés, hogy az albérlők, ágybérlők honnan kerülnek ki és melyek azok a körülmények, amelyekből tudunk következtetni helyzetükre.

Ilyenformán tehát bármennyire értékesnek is kell tartanunk azokat a felvételeket, amelyeket a székesfőváros statisztikai hivatala 1880 óta

bezárólag 1925-ig hét alkalommal végzett a lakásstatisztikával kapcsolatban s hiába idézzük azt a két jeles közleményt, (budapest székesfőváros statisztikai hivatalának 25. és 33. sz. közleménye) amelyekben a hivatal az 1891., ill. 1901. évi népszámlálás eredményeit közölvén, egyúttal a statisztikai adatok kapcsán az ágybérlők kérdéséről is megemlékezik és hiába hivatkozunk arra a munkára, amelyet a Fővárosi Közlemények 1907. évi 1. számában »Budapest lakásviszonyai új megvilágításban« címen Thirring Gusztáv dr. a hivatal igazgatója tett közzé, mégis nyilvánvaló, hogy mindezek a közlemények minden jószándékuk és értékességük mellett is tanulmányunk szempontjából abban a hiányban szenvedtek, hogy nem tudták az ágybérlők és albérlők csoportjával azt az eleven kapcsolatot megtalálni, amely nélkül a kérdés vizsgálata nem nyerheti azt a szociális tartalmat, melyet pedig a kérdés megérdemel.

A kérdésnek t. i. nem az az igazi sarkpontja, hogy vannak olyan rendes lakások, amelyek bérlői, vagy tulajdonosai kényszerülnek arra, vagy célszerűnek látják, hogy egyes lakásrészeiket albérlőbe adják, vagy esetleg ágybérlők révén értékesítik egyes bútordarabjaikat, hanem sokkal inkább az, hogy vannak olyan szűkresabott keresetű emberek, akiknek nincsen módjukban az, hogy mint főbérlők szerezzenek maguknak lakást s beérik azzal, hogy maguknak vagy családjuknak egy-egy szerény lakásrészt szereznek, esetleg még kevesebbel is, hogy t. i. ágyat (sokszor persze csak fekvőhelyet) bérelnek.

A társadalmi kérdésnek mindig egyik legfontosabb része volt, hogy tudja-e a társadalom egésze a maga számára a legelsőbbrendű szükségleteket biztosítani és ezek sorában az élelem és ruházat mellett ott szerepel a lakásszükséglet is, az állandó fekvőhely megszerzése, amely az időjárás viszontagságaitól megvéd. Az albérlő- és ágybérlőkérdésnek tehát azért van nagy fontossága, mert közelebb visz bennünket annak a problémának a megvilágításához, hogy kik azok az emberek, akik legalább egy város területén, a székesfővárosban nem tudják biztosítani önállóan, mások lakásától függetlenül lakásszükségletük kielégítését.

Hiba volna azt gondolni, hogy mindezek az emberek, akiket a statisztika a maga megfigyelésének időpontjában, mint albérlőket, vagy ágybérlőket összeír, az élet elesettei, szerencsétlen nyomorultjai közül kerülnek ki csupán.

Hiszen az életnek vannak olyan fordulatai, olyan szakaszai, amelyeknek során az az ember is, aki meglehetősen valószínűséggel számít arra — s az élet később igazolja is számításait — hogy önállóan tud majd a maga számára lakást szerezni, átmenetileg kénytelen erről szűkösebb viszonyok folytán lemondani s mint albérlő, vagy ritkábban mint ágybérlő biztosítja a maga számára a lakást.

De bár, mint említettük, esetleg ilyen emberek vannak, kétségtelen az, hogy a városok társadalmának az a része, amelyből az albérlők és ágybérlők nagy tömege alakul, mégsem azok közül sorozódik, akikre az élet örömei sokszor mosolyogtak volna. Valóban köztük nagyon sok az olyan ember — talán a tömegük is az — aki jobb sorsra érdemes volna, aki azonban a jövedelem-eloszlás különbségeinek vaskényszere folytán jutott abba a helyzetbe, hogy legalább egyelőre nem tehet szert olyan jövedelemre, hogy saját lakást bérelhessen. Az albérlő bizonyára szintén a sajátmagáénak tekinti azt a lakást, amelyet talán nehezen összerakott garasaival vált meg havonként vagy esetleg hetenkint a főbérlőtől. Sőt valószínű, hogy az ágybérlőt is valami mélyebb, szorosabb érzés köti ahhoz a fekvőhelyhez, amelyen való pihenését megvásárolta.

De jól tudjuk azt, hogy ez csak látszat: az élet igazságtalansága, a sors szeszélye s gyakran persze az egyén bűnös könnyelműsége, a legkevésbé jól szituált csoportban, az albérlők és ágybérlők csoportjában is élesen szembeütközik. Persze arra is van sok példa, hogy a társadalomnak igazán elbukottjai, vagy szánalomraméltó páriái annyival sem rendelkeznek, hogy mint albérlők vagy ágybérlők tudják a nyugodtabb életnek viszonylagos látszatát a maguk számára megszerezni. *Ezek kívül esnek minden statisztikai megfigyelés körén s legfeljebb a bűnügyi statisztika anyagában találkozunk velük.* De mellettük az albérlők és ágybérlők ilyen jellemző csoportjai a székesfőváros népességének, amelyek viszonyainak közelebbi feltárása nemcsak szociálpolitikai, de morális szempontból is legelsősorú érdek.

Ezért kellett örömmel köszönteni a székesfőváros statisztikai hivatalának azt a vállalkozását, amellyel 1927. elején az ú. n. *szellemi szükségmunkák* körében módját ejtette annak, hogy az albérlők és ágybérlők szociális helyzete felől is tájékozódjék.

A székesfőváros tanácsa t. i. 115.324/1926—I. szám alatt kelt határozatával elhatározta az albérlők és ágybérlők összeírását és annak végrehajtásával a statisztikai hivatalt bízta meg. Mikor tehát a székesfőváros azt a nagyjelentőségű szociálpolitikai gondolatot megvalósította, hogy a munkanélkül álló szellemi foglalkozású egyéneket a tél idején legalább minimális összegű biztos javadalomhoz juttatta: egyúttal azt is elérte, hogy a rendelkezésre álló alkalmazottakkal olyan felvételeket is végrehajthatott, amelyekhez egyébként a főváros statisztikai hivatalának hiányzott volna a megfelelő fizikai ereje. A felvételeknél alkalmazott kérdőív merőben újszerű; másutt alig-alig kísérelték meg ily széles tagozási módszerrel megfogni az albérlő- és ágybérlőkérdést. A kérdőív mintáját is bemutatjuk a 11. oldalon és egyúttal pár szóval a kérdőív egyes kérdőpontjait megmagyarázzuk.

A számlálólap első része az ú. n. demográfiai kérdőpontokat foglalja magában, — azzal a kibővítéssel, hogy a kérdőív a probléma lényegének megfelelően azt is kutatja, hogy hol lakott azelőtt a megszámtolt egyén, mielőtt Budapestre került, milyen címen lakik lakásában s mióta albérlő vagy ágybérlő a fővárosban.

E három kérdőpont közül az elsőnek jelentősége abban rejlik, hogy annak révén bizonyos korlátok között arra tudunk következtetni, hogy a Budapestre történő bevándorlás mennyiben jelent gazdasági előrehaladást, — vagy hátraszorítást —, mennyiben tudta a bevándorló lábát megvetni a székesfőváros gazdasági életében; összevetve pedig e kérdőpont eredményeit a kérdőív egyéb kérdéseire adott válaszokkal, valami halavány támaszpontunk támad annak megvilágítására is, hogy a Budapestre szakadt vidéki ember mennyi év után jut abba a helyzetbe, hogy már saját lakása van.

Persze megtörténhetik és épen a háború után ránk szakadt súlyos gazdasági helyzetben sűrűn meg is történt, hogy a Budapestre került egyén előbb jobb gazdasági helyzetben volt, semmint épen az összeírás idejében, amely már ágybérlő, vagy albérlő sorban találta őt, amikor tehát nyilvánvaló módon nagyobb gazdasági visszaesésről, sőt gyakran zuhanásról van szó. Ez a lehetőség teszi fontossá azt a másik kérdést, amely azt kutatja, hogy mióta albérlő, vagy ágybérlő a megszámtolt egyén a fővárosban.

A kérdőív további része azután kétfelé oszlik. Az egyik rész az albérletre vonatkozólag tesz fel különleges kérdéseket, a másik az ágybérlőkre nézve. Igaz, hogy sem az albérlők, sem az ágybérlők kérdőpontjai nem terjeszkednek ki arra, hogy a megfigyelés egységei milyen gazdasági viszonyok közt élnek s esetleg minő jövedelmekből, minő bevételekből tartják fenn magukat és családtagjaikat. Látszólag ez talán hiánya is az egyébként mindent átfogó kérdőívnek.

De ha arra gondolunk, hogy egyfelől a statisztika érvényben levő közigazgatása általában nem engedi meg azt, hogy — bárcsak a munkatervbe felvett statisztikai kérdőívek — az egyén jövedelmének, vagy vagyonának összességét tudakolják, már is meg kell értenünk azt az idegenkedést, amelyet ezzel a kérdéssel szemben látunk a kérdőív tartalmában. De gondolnunk kell arra is, hogy az albérlők vagy ágybérlők jövedelmi és bevételi viszonyai éppenséggel nem is alkalmasak arra, — ha sok ezer főnyi tömeget akarunk megfigyelni —, hogy kérdést intézzünk az érdekeltekhez arra nézve, miből is élnek meg. Talán épen gazdasági alábbrendeltségük miatt ezek az elemek gyakran nem rendelkeznek azzal a megfontoltsággal és előrelátással, hogy nyilvántartsák és feljegyezzék azokat a többnyire nagyon sivár jövedelmeket, bevételeket, amelyekre nem is tudnak mindig rendszeresen szert tenni és abból tovább vegetálnak.

A megélhetés kérdésének a kérdőív tartalmából való kikapcsolása azonban azért is célszerű volt, mert sok ember talán nyomorúságában még

KÉRDÉS		FELELET																	
Csak albérlők által töltendő ki!	18. A bérbevett szobák, illetve helyiségek méretei:	A szobák, illetve helyiségek hossza szélessége magassága m e t e r e k b e n																	
	19. Mennyi az albérletbe vett helyiségek (szobák stb.) havi lakbére összesen?	 pengő																	
	20. Mennyit fizet a 19. pont alatt feltüntetett havi lakbérből a számláló lap kitöltője?	 pengő																	
	21. A fenti lakbér fejében milyen ellenszolgáltatásban részesül?	Lakás — bútorhasználat — világítás — fűtés — mosás — fürdőszobahasználat — konyahasználat — ágyneműhasználat — kiszolgálás — gázrezsóhasználat — telefonhasználat — reggeli — egyéb és pedig:																	
	22. Tart-e az albérlő cselédet vagy bejárónőt?	Cselédet: igen — nem Bejárónőt: igen — nem																	
Csak ágybérlet (ágyrajárók) által töltendő ki!	23. Mielőtt albérlő lett, volt-e Budapesten mint főbérletnek lakása?	Volt — nem volt																	
	24. Hányan alszanak a számlálólap kitöltőjével egy helyiségben?	 fi nő összesen ebből 14 éven aluli gyermek																	
	25. Az ágybérlettel (ágyrajárással) egyszobában lakó családtagok névszerinti felsorolása és életkora:	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Vezeték- és keresztnév:</th> <th>Életkor:</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>2.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>3.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>4.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>5.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>6.</td><td>.....</td></tr> <tr><td>7.</td><td>.....</td></tr> </tbody> </table>		Vezeték- és keresztnév:	Életkor:	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.	
	Vezeték- és keresztnév:	Életkor:																	
	1.																		
	2.																		
	3.																		
4.																			
5.																			
6.																			
7.																			
26. Mit fizet a hálólhelyért lakásadója?	a) Ha naponta fizeti fillér b) Ha hetenként fizeti pengő fillér c) Ha havonként fizeti pengő fillér																		
27. Hol alszik?	a) Szobában — konyhában — egyéb helyen és pedig b) Ágyban — diványon — szalmazsákon — egyéb helyen és pedig																		
28. Saját ágyneműjét használja-e?	igen — nem																		
29. Mikor tartózkodhatik lakásában?	csak éjjel — csak nappal — bármikor																		

az albérlő (ágybérlet) család fő aláírása.

A „Számolólap” kitöltésére vonatkozó utasításról.

1. A számolólap a f. évi április hó 10-iki állapotnak megfelelően töltendő ki.
2. A számolólapot nemre való tekintet nélkül az albérlő és ágybérlet (ágyrajáró) család fő töltik ki.
3. A 15-től 23-ig terjedő kérdőpontokat csak az albérlő család fő, a 24-től 29-ig terjedő kérdőpontokat csak az ágybérlet (ágyrajáró) család fő töltik ki.

sötétebbre festette volna gazdasági helyzetét, (minden barátságos kioktatás ellenére is). Épenséggel nem kívánatos az, hogy oly szomorú kérdésnél, mint amilyen az albérlet és ágybérlet kérdése székesfővárosunkban is, esetleg még túlzott színnel fessük alá e szegény emberek megélhetési viszonyait.

A kérdőív tehát a fősúlyt arra helyezte, hogy az albérlet révén minő helyiségek engedtetnek át a főbérlok által, milyen azok fekvése, mekkora a nagyságuk, mennyi a bérösszeg, amit a fél fizet, a bér ellenében milyen ellenszolgáltatást kap ez utóbbi s hogy minő az albérleti lakás telítettsége.

Ezek a kérdések első hallásra tehát szintén a lakásügy szférájába vágunk, csakhogy az albérlo személyét veszik alapul a miliő kidolgozásában. A nézőpont tehát merőben más, amint hogy újdonságként hatnak azok a kérdések is, amelyek az albérleti helyiségek méreteire, valamint bérére vonatkoznak. Hiszen ezekkel a kérdésekkel sokkal inkább tudjuk megérteni esetleg az albérleti lakások telítettségét, mintha csupán azt vizsgálánk, mennyi azoknak a lakásoknak száma, amelyekben ennyi, vagy annyi albérlo lakik. Sőt az albérleti kérdésnek esetleg az albérlo szempontjából igen egészségtelen kinövéseit, az aránylag magas albérleti lakásbér kérdését is jobban meg tudjuk így közelíteni, semmint arra valaha is módunkban volt a statisztika révén. Nyilvánvaló persze az, hogy bármiféle kombinációban is dolgozzuk fel az albérleti lakásokra vonatkozó kérdéseket és bármiként is hozzuk összefüggésbe a bérkérdést a bérelt helyiség méreteivel, nem tudunk pozitív döntő ítéletet alkotni arról, hogy az albérloket esetleg nem uzsorázzák-e ki a főbérlok, noha ennek a kérdésnek megkönnyítésére szolgál az a kérdőpont, amely az ellenszolgáltatások ügyét tudakolja nagy részletességgel. Ezeket az albérleti lakásokat egyenként látni kellene, esetleg lefotografálni, hogy így tudjunk véleményt formálni azoknak gyakran sivár, vigasztalan képéről, mécses világításáról, silány bútorzatáról, toprongyos felszereléséről, de amely lakásokban mégis emberek laknak és örömmel laknak, hogy ott legalább tudnak szállást maguknak vagy családjuknak is szerezni.

Az albérleti kérdéscsoportnak az a része persze, hogy tart-e az albérlo cselédet, vagy bejárónőt, első pillanatra túlzásként hat, hiszen az albérlok legtöbbször nem igen van módjában ilyen luxust kifejteni, de a kérdés igaz megismerése végett mégis fontos. A cseléd tartás kétségkívül bizonyítéka annak, hogy konkrét esetben az albérleti viszony talán csak egy szükségalakulás, amely a lakásviszonyok mostohaságával függ össze, amelyen segíteni azonban kétségkívül meg volna vagy meglesz a módja a bérlonek.

Az ágybérletre vonatkozó kérdéscsoport összetétele már önmagában nyersen megvilágítja azokat a szomorú viszonyokat, amelyek között azok élnek, akiknek nincsen többjük annál, mint hogy egy fekvőhelyet béreljenek. Az a kérdés, hogy a fekvőhely hol van: szobában, vagy konyhában, vagy egyebütt, mutatja már azt, hogy itt a szociális nyomorúságnak mélyebb

tájain kutat a statisztikai vizsgálat s a probléma eleve komolyan való megítélését azok a kérdések sem csökkentik, amelyek azt nyomozzák, hogy az egyén ágyban, diványon, szalmazsákon, vagy egyéb helyen fekszik-e. A sötét háttér megfestésére alkalmasak azon kérdések is, amelyek azt kutatják, hogy az ágybérlő mikor tartózkodhatik a lakásban; bármikor-e, vagy csak éjjel, avagy csak nappal. Az a körülmény pedig, hogy a hálóhelyekért fizetett díjakat nemcsak havonta, hetente, hanem naponta is fizetik, ismét arra vall, hogy azok, akik arra kényszerülnek, hogy hálóhelyet béreljenek, ébenséggel nem a tehetős elemei közé tartoznak a budapesti társadalomnak.

Nem meglepő ilyenformán az, hogy az ágybérlővel egy szobában lakó családtagok számával azt is kutatja a kérdőív, hogy hányan alusznak a számlálólap kitöltőjével egy szobában, mert hiszen az ágybérlésnek szomorú járuléka épen az, hogy sűrűn adódnak esetek arra, amikor különböző háztartásokhoz tartozó emberek, felnőttek és gyermekek vegyesen zsúfolódnak össze egy szobában éjszakára, hogy ott várják be a reggelt.

II. Néhány adat az albérleti és ágybérleti kérdés külföldi irodalmából.

Elég szűkreszabott az anyag, amelynek bemutatására alább szorítkozunk, az albérló- és az ágybérlokérdés külföldi vonatkozásait kutató; meglehetősen sovány, épenséggel nem elegendő arra, hogy ezt a kérdést minden részletében megfogjuk. Arra azonban kétségtől elegendő, hogy nagyjában az a meggyőződés alakuljon ki bennünk, hogy a *külföld* statisztikai vagy akár a szociális kérdésekkel foglalkozó *irodalma is meglehetősen a sötétben tapogatózik* akkor, amidőn pozitív számokra kellene támaszkodnia ennek a fontos kérdésnek vizsgálatában.

Az alábbi — majd ismertetjük — irodalomból pontosan kiderül az, hogy a külföldi irodalom teljes mértékben tisztában van azokkal a messzemenő társadalmi és morális hatásokkal, amelyeket nem hagyhatunk ki az ágybérló- és albérlokérdés tartalmából: *mégis csak kevéssé tudta a kérdést abban a formában feltárni, hogy a problémában érdekelt emberek viszonyait vizsgálja.* A külföldi irodalom is jobbra a lakásstatisztika útmutatásaira támaszkodik és nem az albérlok és az ágybérlok viszonyainak közvetlen kutatását tűzi ki célul. Azt mondhatnók tehát — persze átvitt értelemben — hogy az ágybérlok és az albérlok kérdése a külföldi irodalomban, akárcsak nálunk, bizonyos értelemben inkább a *secundär* statisztikai munkálatok körébe tartozott, minthogy a lakásstatisztika tanulságait használta fel arra, hogy ezt a kérdést is legalább bizonyos vonatkozásaiban megvilágítsa.

A külföldi irodalomban egyremásra visszatér a *lakásnyomor* hangoztatása és azoknak a szörnyű állapotoknak leírása, amelyek a lakásnyomorral összefüggenek. Ám a lakásnyomor szenvedői: a túlszűfolt lakásokban élő emberek viszonyai már kevésbé érdekelték a statisztikai kutatást. Bizonyára azért sem, mert mint fentebb kifejtettük, *épenséggel nem könnyű dolog ezeket az elemeket a statisztikai vizsgálódás körébe vonni.*

a) A brémai felvétel.

Épen az okból, mert mégis csak a tipikusan szegény emberek lakásaira vonatkozott, látszik szükségesnek mindenekelőtt arról a munkáról megemlékezni, melyet 1905-ben *Bréma város* statisztikai hivatala hajtott végre a szerényebb viszonyok között élő társadalmi osztályok lakásairól. Ennek

a felvételnél egyik célja a lakások alapos megvizsgálása volt, a másik azonban a megvizsgált lakások lakóinak is alapos tanulmányozása : életük személyes és társadalmi viszonyaik szempontjából.

A vizsgálat eredményei *»Untersuchung der Wohnungen der minderbemittelten Klassen in Bremen«* című kötetben jelentek meg 1905-ben 126 lapnyi terjedelemben. A felvételt külön erre a célra alakított küldöttség hajtotta végre s a végrehajtásban különös szerepe jutott az orvosi és iparfelügyelői munkának. A felvétel tervének vezérlő gondolata az volt, hogy a lakáskérdés tekintetében minden fontossággal bíró kérdésre ki kell terjeszkedni ; a *helyiségek nagyságára, levegőtartalmára, a családtagokkal való benépesítésére, alvóhelyek feltárására, a lakosok egészségi és a lakások építési viszonyaira*. Épen ezért le kellett mondani eleve arról, hogy a felvétel ilyen tüzetes, ankétszerű munkája a városnak minden egyes lakójára kiterjedjen, be kellett érni azzal, hogy *a városnak csak azokat a házcsoportjait vegyék vizsgálat alá, amelyekben az igazán szegény osztályok laktak s ahol az ágybérletek különösen nagy elterjedést mutattak.*

Noha a felvétel, mint említettük, kifejezetten *ankét* céljára készült, mégis *kérdőív* alakjában hajtattott végre, — címe *»Fragebogen zur Wohnungstatistik«* volt — azaz ez a végtelen érdekes megfigyelés is elsősorban a lakásstatisztikai viszonyok megállapítását tűzte ki célul.

A *kérdőív általános kérdőpontjai* azt kutatták, hogy mióta lakik a háztartás feje a megfigyelt lakásban, azután arra a kérdésre, t. i. a jövedelem kérdésére tértek rá, melyet, mint fentebb láttuk, a székesfőváros statisztikai hivatalának az ágyrajárókat és albérelőket felölelő felvétele sem foglalt magában. A *jövedelmi viszonyok* tudakolását célzó kérdőpontok kétfelé oszlottak. Egyfelől a *háztartás fejének* munkabéréből vagy egyéb javadalmából, továbbá az egyéb forrásokból eredő jövedelmét (járadék, támogatás stb.) tudakolták. A második kérdéscsoport pedig a feleségnek és a gyermekeknek vagy egyéb, a háztartáshoz tartozó egyéneknek azt a jövedelmét kutatta, amely a háztartás vezetésénél felhasználatik.

Ismét más kérdéscsoport a *laktbérviszonyok* felől iparkodott tájékozódni. Az évi laktbér összegének kérdezésén kívül azonban arra is választ kértek, hogy a lakás egy részét, mint külön lakást, nem adják-e albérletbe s ha igen : kinek s mekkora ebben az esetben a bér összege. A lakásbérrre vonatkozó kérdőpontokkal függött össze annak tudakolása, hogy nincsen-e esetleg a lakással összekapcsolva műhely, vendéglő, tejkereskedés, istálló, remise vagy egyéb üzleti helyiség stb. Itt is, akár csak az albérleteknél, azt is tudakolta a *kérdőív*, hogy ez utóbbi helyiségek bére benne foglaltatik-e a kérdéscsoport elején az egész lakásért évente fizetett bér gyanánt feltüntetett összegben.

További kérdések az *egészségügyi viszonyokat* kutatták kettős irányban. Egyfelől azt vizsgálták, hogy a családfő családjában történt-e a legutolsó népszámlálás óta haláleset, ha igen, mikor ; ez a mortalitási statisztikának

speciális alkalmazása volt a lakásstatisztika terén. Másfelől az a kérdés, hogy a hozzátartozók sorában diftéria-, vörheny- és tifuszmegbetegedés vagy légzőszervi megbetegedés fordult-e elő és mikor: a morbiditási statisztika kiépítésének volt egyik eszköze. A kérdőív hatodik kérdéscsoportja a *háztartáshoz tartozó egyének* viszonyait vette sorra, azt igazolva, hogy bár a brémai lakásstatisztika *nevében* lakásstatisztika volt, másfelől mégis szoros összeköttetésbe igyekezett kerülni a lakókkal. A családtagok nevén kívül t. i. nemüket, korukat, a családhoz való viszonyukat, foglalkozásukat és azt az üzemet is ismerni akarta, amelyben a családtagok dolgoznak és mindezekon felül még azt is, hogy nem tüdőbetegek-e.

E részben a brémai felvétel igazán mintaszerű volt. De mintaszerűek voltak a lakóhelyiségekre vonatkozó kérdőpontok is, amelyek egyenként sorolva fel a különböző lakásrészeket, (a tulajdonképeni lakószobákat, hálószobákat, kamrákat, konyhákat stb.) tudakolták azok nagyságát, szélességét, hosszát, magasságát, köbtartalmát stb. Ugyanilyen részletességgel kutatták a lakásoknak *ablakokkal* való ellátottságát. Ezen kívül azonban arra nézve is felvilágosítást kértek, hogy a háztartás tagjai mely lakóhelyiségekben laknak és hol alusznak; kettőságyban, egyeságyban, gyermekágyban, gyermekkocsiban, diványon, vagy más egyéb alvóhelyen stb. A kérdőív itt még arra is kiterjeszkedett, hogy folytatnak-e a helyiségben valamely ipart, s ha igen, milyet, továbbá arra, hogy miféle sütő- és főzőberendezések vannak a lakásban s hogy végül miféle építészeti szempontok említésre méltók a lakóhelyiségeknél.

A nyolcadik kérdéscsoport azt kutatta, hogy használják-e a konyhát más családok, esetleg többen is; előfordul-e az, hogy esetleg bizonyos évszakokban a szobában főznek, s mi történik akkor, ha konyha a lakásban egyáltalán nincsen. Ugyanezt a gondolatmenetet érinti az a kérdés, hogy van-e a lakásban szennyvíztávoltító berendezés s ha nincsen, miként történik a szennyvizek eltávolítása. Az a kérdés, hogy vízvezeték van-e a lakásban, szintén a kérdőívnek ebbe a részébe foglaltatott. A szegényebb néposztályok lakásviszonyainak megítélésénél az a kérdés is nagy fontosságú lévén, hogy mennyiben láttatnak el lakásaik árnyékszékekkel, a kérdőív tudakolja azt is, hogy azt hány család használja és általában mennyien. Az csak természetes, hogy ennek a közegészségügyi szempontból annyira fontos házfelszerelési eszköznek leírását bővebben is megkívánja a kérdőív.

Hogy azonban a brémai szenátus gondoskodása milyen messzemenően akarta megvizsgálni a problémát, mutatja az is, hogy külön kérdőpontok foglalkoznak azzal, hogy a tulajdonképeni lakóhelyiségeken, vagy legalább a lakás céljára használt helyiségeken kívül vannak-e mellék helyiségek a lakásban s hogy kapcsolódik-e a lakáshoz kert, vagy esetleg udvar. Más kérdőpontok arra kívántak választ kapni, hogy van-e pl. a lakásban mosókonyha, szárítóhelyiség, pince, padlás s hogy lehet-e az udvart vagy a kertet

közösen használni, van-e a ház előtt kert stb. A brémai városi hatóság messzemenő gondoskodásának a jele az is, hogy felteszi a kérdést, hogy a lakás nem szuterrén lakás-e; s ha az, kíváncsi arra, hogy a lakás a föld színe alatt milyen mélyen fekszik, s hogy milyen magasra emelkednek fel a helyiségek a föld színe fölé, mely helyiségeket használnak ilyen esetekben konyhának, lakószobának, vagy hálószobának.

Az a kérdéscsoport, amely arra vonatkozik, hogy ha a *szülők napközben munkába mennek, a gyermekekre ki ügyel fel*, ki étkezteti őket, ki főz nekik stb. problémánkat talán kevésbé érdekli, de annál inkább azok a kérdések, hogy a lakásban alvó *ágyrajárók* és szobabérlők mit fizetnek és mit kapnak a fizetség ellenében. Az albérlők és ágybérlők bérét ilyenformán egyénenként akarta a felvétel megállapítani, amely tudakolta legvégül azt is, hogy a lakásban élők száma az előző év folyamán mikor volt a legnagyobb s megszakitás nélkül akkora volt-e, vagy mekkora volt az ottlakók átlagos száma.

Ebből a rövid ismertetésből is kitűnik, hogy a brémai statisztikai hivatal lakásstatisztikája jelentős *szociografiai munkálattá* alakult ki, de épen a felvételi terv eléggé bonyolult volta folytán le kellett mondani arról, hogy a felvétel valóban nagyobb keretekben hajtassék végre. A statisztikai hivatal vezetésében az a meggyőződés alakult ki, hogy efajta felvételeket sem önkéntes számlálókkal, sem az érdekelték által nem lehet sikeresen végeztetni, hanem a lakásüggyel alaposan ismerős személyekkel, akiket a hatóság erre az alkalomra szerződtet és meg is fizet, hogy a figyelembejövő viszonyokat alaposan és szakszerűen állapítsák meg. A brémaiak súlyt helyeztek arra is, hogy az egész *felvétel diszkrétén történjék* s így ne essék semmiféle összeütközés az érdekelt lakosság és felvételt intéző személyek között. Lehetőleg megnyugtató a közönséget, úgy rendezték a felvételt, hogy a *számlálók párosával* végezzék munkájukat. A számlálópár egyik tagja szakértő volt, a másik pedig irtó szerepet töltött be. A felvétel elgondolásában kifejezetten *reprezentatív* jellegű volt, mert csak az ő és újváros, továbbá a keleti, nyugati és déli előváros bizonyos utcáit, valamint a Hastett és Wolnerhausen egyes utcáit vonták be a vizsgálat körébe. A felvételt elrendelő hatósági hirdetmény hangsúlyozta azt, hogy az adóhatóságnak és a rendőrségnek semmi köze sincs a vizsgálatokhoz, hogy a felvétel anyagát a szomszédok és a hatóságok előtt teljesen titokban fogják tartani, s a közlés olyan formában fog történni, hogy abból egyáltalában nem lehet következtetni egyik vagy másik család viszonyaira.

Az egész munkálat 480 házra terjedt ki, amelyekben 960 lakás, 3061 lakásrész és 4548 lakó találtatott. A felvétel anyagának ez a része teljes volt. Részleges vizsgálat alá vontak ezen kívül azonban még 54 házat, 78 lakást, 272 lakásrészt és 357 lakót. Mindez azt mutatja, hogy az efajta kényes, diszkrét és nehezen végrehajtható munkálatoknál koránt-

sem törekszik a szakértő statisztika nagy tömegek megfogására, mintsem arra, hogy a kiszemelt tömeggel szemben el tudja a maga céljait érni. A jelentés anyaga annyira érdekes, hogy szükségesnek véljük azt, hogy abból bizonyos részt tanulmányunknak ezen a helyén is feldolgozzunk. Noha megtehetnők azt, hogy tanulmányunk részletesebb tárgyalásainál használjuk fel a kínálokozó forrásanyagot, mégis tanulmányunk bevezető általános szakaszában foglalkozunk e számokkal, minthogy a brémai statisztikai hivatal felvételének célja, mint említettük, mégis más volt, mint a tanulmányunkban majd behatóbban ismertetendő magyar anyagé.

A felvételtől megjelent tartalmas kiadvány az anyagot az előszón kívül négy részben tárgyalta. Beszámolt a megvizsgált házakról, épületekről. Azután a megvizsgált lakásokat, majd a lakások lakóit tárgyalta a szerint, hogy miként élnek együtt a lakásokban, valamint személyi és társadalmi viszonyaik szerint. Végül a megvizsgált épületek tervrajzát is közölte szép kiállításban.

Tanulmányunk körén többé-kevésbé kívül esnek csaknem minden vonatkozásában a statisztikának a házak, építkezések viszonyait illető közlései. Csak arra mutatunk rá, hogy a közlemény milyen éles világításban dolgozta fel a pincelakások kérdését. Az úttest szélessége; a házépítkezés mélysége; a hálóhelyül használt helyiségek magassága; a szobák kiterjedése és térfogata; a lakószobák, továbbá a közbenső kisebb helyiségek és konyhák ablakainak nagysága, a helyiség térfogatához arányítva; a helyiség fényellátása, továbbá a házak adóértéke stb. mindmennyi értékes része a kötet e fejezetének.

Közelebb áll már a tanulmány anyagához a kötetnek második nagyobb fejezete, amely a megvizsgált lakásokkal foglalkozik. Mikor a jelentés a lakásokat a jogcím szerint részletesen külön sorolja fel a tulajdonos által lakott lakásokat, továbbá a bérelt lakásokat és ezek közül azokat, melyeket albérletbe adtak. A megvizsgált 1044 lakásból 123 volt albérleti lakás. A kötet szövege megjegyzi, hogy a lakás jogi formái közül elsősorban az albérleti lakások érdemelnek figyelmet, mert ezekben gyakran különösen kedvezőtlen viszonyok adódnak. Az albérleti lakások, úgymond, nem önálló lakások, hanem más lakás részei, amelyet a bérlők tovább adnak bérbe.

A német felvétel felfogása különben az volt, hogy igazi albérletről csak akkor lehet szó, ha az albérlő saját háztartással is rendelkezik. Jellemző vonása az albérletnek, hogy bérbeadjuk gyakran több lakást is ad bérbe, úgy, hogy maga a lakásban egészen szűk helyre szorúl. Leggyakoribbak voltak az albérleti lakások a Fabrik-Strasse-n, ahol az albérleti lakások jó egyharmada voltak az összes lakásoknak.

Azokat a lakásokat, melyekben albérlők voltak, egészen különleges vizsgálat alá vették és közülük 106 lakásról, melyekben 120 albérlő lakott, érdekes adatokat derítettek fel. A 106 lakás közül 47-nek (44·4%) évi bére

135—200 márka között ingadozott, 33 lakásé (31·1%) 200—300 márka volt, 26 lakásé (24·5%) 300—500 márka, úgy azonban, hogy a 400—500 márkás lakások száma már egészen elenyésző csekély volt.

A számbavett lakások legtöbbszörében (82 lakásban : 77·3%) 2—6 lakóhelyiség volt, 12 köbméternél nagyobb konyhákat és padlásszobákat is a lakóhelyiségek közé sorolták. A bérbeadók túlnyomó része (89—81·0%) munkás volt. Önálló (kézműves, kiskereskedő) csak hét akadt közülük. Azt mondhatnók, szegény a szegényre rátalált. Az albérlők, mint említettük, 120 esetben kerültek a megfigyelt 106 lakás bérlőivel albérleti viszonyba, 59 esetben 1 lakrészt ; 29 esetben 2 lakrészt ; 30 esetben 3 lakrészt béreltek, 4 lakrészt pedig csupán két esetben. Tekintettel arra, hogy a felvétel a hálóhelyül szolgáló bármiféle helyiséget lakrésznek számított, a viszonyok korántsem voltak a német felvétel szerint sem olyan kedvezőek, mint talán első pillanatra hihetnők.

Az egy lakrészt bérlő albérlők havi *bérminimuma* 4—5 márka között ingadozott havonta ; a maximális bér pedig 10—11 márka között. 6—7 márkás havibére 20, 7—8 márkás pedig 16 albérlőnek volt. Ezek a számok a legsűrűbb értékeket jelentik. A 2 lakrészt bérlő albérlők bérletének a bérösszeg szerint való megoszlása sokkal jobban tagozott — noha itt is megállapíthatjuk, hogy 29 albérlet közül 14 albérlet 6—9 márka bérösszegű volt. A 3 lakrésznyi albérleteknél már sokkal határozottabban jelentkeznek a magasabb bérek ; 12—13 márkás bére 5 albérletnek volt, 13—14 márkás bére tizenötnek, 14—15 márkás bére pedig háromnak volt. Jó $\frac{2}{3}$ része az albérleteknek magasabb bérű volt.

Az albérleti kérdés mély szociális vonatkozásait világítják meg azok a számok, amelyek arra vonatkoznak, hogy az albérletbe adókra lakásuk egy részének bérbeadása után mekkora bérösszeg járul. Ezeknek a számoknak megvizsgálása révén látjuk azt, hogy az albérletek milyen mértékben szolgálják a bérbeadó érdekeit, mennyiben szolgálják ezeknek mintegy kereseti forrását. Olyan bérbeadó, akinek három lakrészből állt a lakása, 11 volt a felvétel szerint. Három ezek közül két lakrészt adott bérbe, a megmaradt 1 lakrészt egész évre csak 37, 39, illetőleg 44 márka bért kellett fizetniök. Nyolc másik bérbeadó maga tartott meg 2 lakrészt és egyet adott bérbe. Náluk a bérmaradvány 44, 61, 65, 72, 78, 81, 96, 215 márka volt.

Nagy általánosságban tehát ezek a bérbeadók elég jól számítottak. Lakásuk nagyobb részét meg tudták úgy tartani, hogy rájuk csekély rész hárult a bérből. Olyan bérbeadó, aki előzőleg négy lakrészt felett rendelkezett, 35 volt. Közülük azt a hét bérbeadót, akinek — kettőt bérbeadván — csupán két lakrészt maradt meg, mindössze 7, illetőleg 17, 26, 39, 52, 54 és 78 márka bérkötelezettség terhelte. Azok, akiknek előzőleg négy lakrészből állt a lakásuk, sokkal jobban jártak az albérletekkel, mint akinek csupán három lakrésze volt.

A négy lakrésszel rendelkező bérbeadók közül azok, akik a maguk számára hármát tartottak meg, 28 esetben mérlegelhették az év végén azt, hogy — ha az albérleti helyiségeket az egész éven át bérbe tudták adni — mekkora költség terhelte őket lakásuk bére fejében. 15 esetben három lakrészért sem kellett többet fizetniök, mint 56—74 márkát, 7 esetben nem többet, mint 84—100 márkát, 5 esetben nem többet, mint 104—130 márkát. Egy eset akadt csupán, amikor a főbérlore 175 márka teher hárult. Az érdekes közlés azokkal is foglalkozik, akiknek 5, 6, 7, 8 lakrészük volt. Elegendő, ha a nyolc lakrészű lakásokkal foglalkozunk, melyek közül négyben volt albérlet is. Ezek közül két esetben három lakrészt tartott a maga számára a bérbeadó s ekkor 148, illetőleg 230 márka bért kellett magának fizetnie. Egy esetben négy lakrészt, az általa fizetendő bérösszeg így 204 márka volt. Egy esetben végül 5 lakrészt tartott meg, amikor a bérmaradvány 250 márka volt. Ezek a számok azt mutatják, hogy egyfelől az albérletekkel foglalkozó albérletbe adók lehetőleg sok részt adnak bérbe lakásukból, másfelől azt, hogy az általuk kért bérösszegek nem egészen állhattak arányban az egész lakás bérösszegével.

A szerényebb keresetű osztályok lakásviszonyaira vonatkozó felvétel egyéb részei tanulságosan mutatják azt ki, hogy az egyes lakrészek valóban mire használtattak fel, mennyi a lakás térfogata, minő az egyes lakások összetétele, hogyan oszlanak meg azok emeletenként. Számításokat találunk arról, hogy egy felnőtt személyre mekkora négyzetméternyi terület esik a lakásból, mekkora annak légűrtartalma, mekkora a hálólhely köbtartalma, mennyi levegő esik ott egy személyre.

A brémai statisztika közléseinek harmadik része a megvizsgált lakások lakóit tette — mint fentebb említettük már — beható vizsgálat tárgyává. Sajnos azonban a feldolgozásokból csak körülményesen tudjuk kiválogatni azokat a számokat, amelyek speciálisan az albérlokre vonatkoznak. A felvétel eredménye szerint összesen 4905 lakót figyeltek meg, ezek közül 405 albérlo volt (Einlogierer), azaz csak 8·3%. A 405 albérloből 302 volt férfi és 103 nő. A férfi albérloknak túlnyomó része (211) olyan háztartáshoz tartozott, melyben 4—8 egyént számláltak meg, a női albérlok közül 62 olyanhoz, melynek létszáma 5—9 fő volt.

Adatokat találunk arról is, hogy az albérlok milyen korúak voltak. 15 évnél fiatalabb (nyilván, mint albérlo hozzátartozója) a férfi albérlok között csupán 8 volt; a női albérlok között 4. Az albérlok igazi tömegei azonban úgy a férfi (68·7%), mint a női albérlok között (77·8%) a 16—30 éves kor képviselői közül sorozódtak.

A kiadvány azt is részletezi, hogy hetenként miféle ellenszolgáltatásért miféle összeget fizettek az albérlok, külön felsorolva azokat a helyiségeket, melyeket csupán albérlok laknak és külön azokat, melyeket a családtagok is laknak. A lakásért fizetett legszokottabb bér hetenként 2 márka volt.

Ha a lakáson kívül reggelit is adtak az albérlőnek, szintén 2 márka volt sűrűen, bár jelentős számban akadt 2:50 márkás hetenkénti bér is. A teljes ellátással egybekötött albérletek már sokkal drágábbak voltak, minthogy az ilyen albérletek legszokottabb értéke a 10 márkás hetibér volt.

Szép a kiadvány anyaga arra vonatkozólag is, hogy a megvizsgált háztartásoknak milyenek voltak a jövedelmi viszonyai, hogyan aránylott a lakások bérértéke az albérlők jövedelméhez képest. Azok a számok pedig tanulmányunkat közelebből érintik, melyek arra vonatkoznak, hogy az albérlők mióta laknak lakásukban. 123 albérlő közül 29 csak abban a hónapban költözött be lakásába, melyben a felvétel történt, 25 másik legfeljebb fél év óta lakott ott, 23 egy év óta. Ismét másik 23 pedig másfél-két év óta. Ez azt mutatja, hogy az albérlők túlnyomó része kicserélődik és lakását gyakran változtatván többnyire nem sokáig lakik egy-egy albérleti helyen.

b) Prága város kísérlete.

Prága város statisztikai bizottságának, »*Wohnverhältnisse der Königlichen Hauptstadt Prag und der Vororte etz.*« című kiadványa (Szerkesztette Josef Erben, Prága 1895. XII. + 305 l.) szintén érinti az albérlők és ágybérlok kérdését, abban a vonatkozásban, hogy a túlszűfolt lakásokban, amelyek népességét ez a kiadvány 28.779-re tette 1890-ben, mennyi albérlő és ágybérlo lakott. Forrásunk szerint e lakóknak csak 9·6%-a volt albérlő és valamivel nagyobb része — 9·7%-a — ágybérlo, persze csak épen a szóbanforgó túlszűfolt lakásokban, amelyek lakói Prága akkori egész lakosságának 16·4%-át tették.

A kiadványt bevezető jelentés megjegyzi azt, hogy a túlszűfolt lakásoknak karakterisztikus tulajdonsága épen az albérlők és ágyrajárók jelentősebb száma, noha a jelentés kétségtelennek mondja azt, hogy Prágában és elővárosaiban egyaránt csökkent az 1880-tól 1890-ig eltelt 10 év alatt az ágybérlok és albérlők arányszáma, — csupán elvétve akadtak városrészek, ahol ellenkező fejlődés történt. A jelentés szerint a viszonyok a Józsefvárosban voltak a legrosszabbak, ahonnan a zsidó vallású lakosság szemmellátható módon kihuzódik, s helyét azután a legszegényebb néposztályok foglalják el; ezek között legtöbb az albérlő és ágybérlo. A prágai Józsefváros ebben az időben tényleg a legtipikusabb képviselője volt az albérlői és ágybérloi rendszernek. Az itt fekvő lakások közül csak 52% volt olyan, amelyben nem volt albérlő vagy ágybérlo; a lakások 14·3%-ában albérlő lakott, de ágybérlo nem; 23·4%-ukban pedig csak ágyrajáró s végül 10·3%-ukban úgy albérlőt, mint ágybérlo is találtak. Az a körülmény, hogy végeredményben Prága városában — csak a tulajdonképeni városról szólva, az elővárosokról nem — a lakosság 7·4%-a albérlő, 4·3%-a pedig ágybérlo volt, eléggé megvilágította a kérdésnek itt is a fontosságát, ha másfelől az albérlők és ágybérlok viszonyait közelebből nem is tárta fel.

c) Dreza város értékes felvétele.

Dreza város statisztikai hivatala 1901-ben tette vizsgálat tárgyává a *részbérlet* tárgyát képező lakásokat, kapcsolatban az 1898. évi január hó 25-iki lakásrendelettel. A »Die Wohnungen mit Theilvermietung und die Dresdener Wohnungsordnung vom 25. Jan. 1898 auf Grund einer statistischen Untersuchung vom Jahre 1901.« című kiadványban, amely a Dreza város statisztikai hivatalának közleményei között a 11. füzet gyanánt jelent meg, érdekes utbaigazításokat találunk e felvétel módszeréről.

Annak a kérdésnek eldönthetése céljából, hogy a lakásügyi rendelkezéseknek bele kell-e avatkozniok abba, hogy a bérlők és részbérlők számára legalább is milyen számú lakáshelyiség szükséges, Dreza város tanácsa elhatározta, hogy a statisztikai hivatal által megvizsgálattja a *részbérletek* ügyét. A felvétel végrehajtását könnyebbé teendő, a város célszerűnek tartotta, hogy csak az 1900. évi népszámlálás után, részben annak az anyagára támaszkodva, hajtassék végre az észlelés. A felvétel bizonyos értelemben *tágabb* volt, mint amelyet fentebb Bréma város esetében ismertettünk, minthogy *minden egyes lakásra kiterjedt, amelynek részbérlői voltak*; tehát minden lakásra, amelyben szobabérlők és ágybérlők s azokra is, amelyekben egész albérlő családok találtattak. Sőt még azok a lakások is belevonattak a megfigyelés körébe, amelyekben ugyan az adott időpontban nem volt részbérlő, de amelyek bérlői szintén rendszeresen foglalkoztak a bérbeadással.

Persze nem lehetett mégsem minden városrészben egyformán eljárni. *A nagyobb lakásokat pl.*, amelyekben csak mellékesen volt egyik, vagy másik szoba albérlőnek kiadva, *kihagyták a felvételről*. Ilyen lakásoknak tekintették azokat a lakásokat, amelyekben legalább négy fűthető szoba volt, vagy amelyekből legalább három fűthető szobát a család maga használt. A statisztikai hivatal jelentése szerint az így kieső lakások között is akadhatott néhány, ahol az albérlet kedvezőtlen hatással volt a családtagok lakásvizonyaira. Nagyobb létszámú családnál t. i. a három fűthető szoba talán nem volt elegendő és az alvóhely kérdését sem oldhatták meg egyszerűen: ez a hátrány azonban azzal szemben, hogy így meg volt a mód pontosan megjelölni a vizsgálat tárgyát, elenyészett. A felvételnél *lajstromos* kérdőíveket használtak, melyek két főkérdés-csoportra tagozódtak s egyfelől a lakás lakóit mutatták ki, másfelől pedig a helyiségekről számoltak be. Ámde csak futólagos felsorolása is az egyes rovatoknak, amelyeket ki kellett tölteni, jelzi azt, hogy ez a felvétel maga mennyire egyszerű, s eredményeiben ennek folytán mennyire szegényebb volt, mint az, amelyről fentebb megemlékeztünk Bréma városánál. A lakók jegyzéke a családtagok számát mutatta ki (nemek szerint szétválasztva) 14 éven alul és 14 éven felül, továbbá a cselédekét, üzemi segédekét, nyugdíjasokét, valamint a szobabérlőket

és az ágybérloket s végül a közelebből megnevezendett egyéb lakókat is, — ez utóbbiakat is rendre gyermekeik számával együtt. Arról azonban, hogy a lakók miből élnek stb., arról a gazdag kérdéstömegről tehát, amelyet fentebb ismertettünk Bréma város felvételében, egyáltalán szó sem esett a drezdai felvételben. A lajstrom második fele a helyiségek jegyzékét foglalta magában. Mit kellett ott kimutatni? A helyiségek megnevezését, felhasználásuknak módját, az ablakok fekvését és számát stb. Továbbá az ágyak számát s a lakásban alvó összes és 14 éven aluli személyek számát, a lakás (helyiség) magasságát, szélességét és hosszát. E bejegyzések alapján számították azután ki a helyiség összes területét és térfogatát, s az egy-egy lakóra eső területet és térfogatot. A lajstromban fel kellett tüntetni az összes fűthető és nem fűthető szobák s a konyhák és a mellékhelyiségek számát. Végül azt, hogy a lakásnak van-e saját kijárata. A lajstromos kérdőívnek ebben a részében tehát az albérletek és az ágybérletek kérdése már szóhoz sem jutott, noha a zsúfolt lakások kérdéséhez mégis értékes adatokat szolgáltatott a begyűlt anyag, mely a lajstromokból számlálólapokra való kijegyezés után dolgoztatott fel.

d) A szász szabad állam adatai.

A lakásszükség kérdése az újabb német statisztika munkásságát is érdekli. A szász szabad állam 1924—1926. évi statisztikai évkönyve pl. közli az 1926. október hó 8-án végrehajtott s a lakásszükség megállapítására irányuló számlálásnak eredményeit. Ez a számlálás ugyan, mint iziben látjuk, nem volt valami nagyszabású felvétel, de ennek ellenére mégis annak bizonyossága volt, hogy az *albérlo- és ágybérlokérdés a lakástól való elvonatkozottságában is inkább szóhoz jutott a háború után, mint annak előtte*. A most említett statisztikai forrásmunka t. i. kimutatja közigazgatási kerületek és városok szerint — sőt az 5000 léleknél népesebb községekben is — azt, hogy hány család keres általában lakást. Mennyi közülük azoknak a száma, amelyek saját lakással rendelkeznek s ez utóbbiak közül azoké, melyeket vagy bírói ítélet kényszerít a lakás kiürítésére, vagy ahol a lakás egyúttal műhely is lévén a munkaviszonyok kedvezőtlenek, vagy harmadszor, olyan családoké, amelyeknek megengedték a lakásváltoztatást. Ezeknél a részleteknél azonban inkább érdekelnek bennünket azok az adatok, amelyek *azoknak a családoknak a számát mutatják, amelyeknek nincsen saját lakásuk*. Ezeket a családokat több szempont szerint tagolta a felvétel. Egyik csoport azokból a családokból állott, amelyek más családoktól elkülönítve éltek; külön kimutatták a két, illetőleg ennél több főből álló családokat. A másik csoportot azok a családok alkották, amelyek más családokkal együtt éltek az ú. n. *polgári beszállásolás révén*, tehát mint albérlok stb. Ezeket azután a közlés három alcsoportba osztotta, aszerint, hogy

a családfőn kívül más nem is tartozott az albérlő stb. háztartásához vagy pedig két, illetőleg ennél több főből álló családjuk volt. Azt is megtudjuk a kiadványból, hogy a családos albérlő stb. rokonánál, vagy idegen egyénnél lakik. A saját lakással nem rendelkező családok harmadik csoportja végül a szükséglakásban élőké volt. Ezek számát kétfelé osztotta a kiadvány; az egy- és két- s másrészt a három- vagy többtagú családokat.

Ez az adatgyűjtés tehát, mint az elősorolt vázlatból kitűnik, bár a lakás-viszonyoknak, még pedig a szükséglakások kérdésének megvizsgálását tűzte ki céljául, a főszólyt mégis a *lakásínséget szenvedők számának megállapítására, bizonyos csoportokba való foglalására helyezte*. S ha a felvétel nagyobb arányainál fogva nem is nyílhatott mód arra, hogy az észlelést végző hatóságok az albérlők stb. számának s a család kötelékébe tartozó egyének számának megállapításán túl további kérdéseket tegyének fel, másrészt az egyész adatgyűjtés mégis csak az idők jele volt; az új időké, amelyek új irányokba, új célok kitűzése felé tölték el a statisztika munkáját.

A szász szabad állam népessége 1925. évi június hó 16-án 4,992,320 lélek volt. Lakást 1926. évi október hó 8-án 136.928 család (háztartás) keresett. E családok közül 44.572-nek már volt saját lakása; a nagyobbik résznek, 92.356 családnak (67.3%) nem volt. A saját lakással nem rendelkező családok közül 18.339 családnak volt elkülönítve a lakása, 72.767 család azonban, mint albérlő stb. lakott a lakásában. Az albérlő stb. háztartások közül 7201 volt egytagú, 28.929 kéttagú, 36.637 pedig három- vagy többtagú. Szükséglakásban élt 1250 család. A szász állam két nagyvárosában, Drezdában és Leipzigban e számok így alakultak:

	Drezda	Leipzig
Lakást kérő családok száma ..	21.175	19.549
Ezek közül:		
Lakása már volt előbb	8.248	2.258
Lakása nem volt	12.927	17.291
Ez utóbbiak közül:		
Elkülönítve élt	1.383	1.339
Mint albérlő stb. élt	11.360	15.755

e) A porosz statisztika kísérlete.

A porosz szabadállam statisztikai évkönyvének 24. kötete — megjelent 1928-ban — közli az 1927. évi május hó 16-án végrehajtott birodalmi lakásösszeírás eredményei szerint a *porosz nagyvárosok lakásainak albérlőkkel való benépesültségét*.

Ebből a forrásból mindenekelőtt a lakott lakások, azok lakóinak és azokban talált háztartásoknak adatai felől tájékozódhatunk, az utóbbiak közül külön az *egyéni* háztartások száma felől is. A háztartások kérdését azonban tovább is tagozzák e statisztikai felvétel eredményei akkor, amidőn a *saját lakás nélkül fentartott háztartások* számát is összegezik, külön kimutatva egyfelől az egyéni háztartásokat, másfelől a három vagy több főből álló (tehát népesebb) családok háztartásait. További adatok arra vonatkoznak, hogy az idegen háztartásba bevett családok száma mekkora s közülük mennyi áll három vagy több főből. Csoportonként mutatják ki végül a közlések az összes háztartások és a háztartásokba önálló lakás nélkül felvett családok számát s az önálló lakás nélkül szűkölködő három vagy több főből álló családok számát általában. A közléseknek ezek a részei kétségkívül olyanok, amelyekből a háború után fellépett lakásszükségre is következtetni lehet, annál inkább, mert a porosz statisztikai hivatal közlései a nagyvárosokban a lakások nagyságcsoportjai szerint is kimutatták a már eddig vázolt — a még ezután vázolandó adatokat.

A *csak egy háztartás* céljaira szolgáló lakások tömegét a feldolgozás a felvétel intencióihoz mérten — elsősorban aszerint tagolta, hogy mennyiben nem volt ezek közül albérlő vagy más idegen számba menő lakó és mennyi volt az albérlős vagy idegen lakónak is fedelet nyújtó lakások száma. Az albérlők nélkül álló lakások számából ismét kiemelte a feldolgozás azokat a lakásokat, amelyekben csak egyéni háztartások vannak, de végeredményben az összes, ebbe a típusba tartozó lakások lakóit összeszámolta. Azoknak a lakásoknak adatait viszont, amelyekben albérlő vagy más idegen lakó találtatott, négyféle szempontból tagolták. Azokat a lakásokat, amelyekben csak egyes személy lakott, mint albérlő s másfelől azokat, amelyekben családok és egyúttal egyes személyek is voltak albérlők, külön fogták. Kimutatták a lakásba fogadott családok összes számát, valamint végül a lakások összes lakóinak számát.

A *két háztartással*, valamint a három vagy több háztartással rendelkező lakások adatainak közlése már egyszerűbb volt. E lakások számának összegszerű kimutatásán kívül közölték a bennük található háztartások számát is, továbbá azt, hogy az egyes háztartások mennyi családot fogadtak maguk közé; végül azt, hogy mennyien laknak mindössze ezekben a lakásokban.

A felvétel anyagának ebből az áttekintéséből azonban az anyag közelebbi ismerete nélkül is kitűnik az, hogy ennél a nagyvárosi lakásstatisztikai felvételnél sem jutottak nagyobb jelentőségre azok a sajátos, társadalmi szempontok, amelyek különösen érdekessé és tüzetes vizsgálatra alkalmassá teszik az albérlők és ágybérletiek kérdését. A *felvétel súlypontja itt is a lakásokon nyugodott* és csak kevés érintkezési pontja volt a bennünket elsősorban érintő albérleti és ágybérleti kérdéssel.

f) Felvétel a németbirodalmi nagyvárosok albérleti viszonyairól.

Ez a statisztikai felvétel azonban, melynek adatait az imént a porosz statisztika közlései alapján vázoltuk, a Németbirodalom összes nagyvárosaiban végrehajtatott s 46 német nagyvárosról a felvétel eredményeit a »*Wirtschaft und Statistik*« című német folyóirat 8. évfolyamának első száma közli. Az itt közölt adatok kétségtelenül jobban kimunkáltak, mint amelyeket a porosz statisztikai hivatal tömör közlései tartalmaznak, de bár, mint a »*Die Wohnverhältnisse in den deutschen Grosstädten*« című tanulmány záró fejtegetései mondják, a birodalmi lakásszámlálás alapján öt irányban is lehet felvilágosítást nyerni: a) a lakás nélkül való családok számáról általában; b) azoknak a lakásoknak nagyságáról, melyekben lakásnélküli családok élnek; c) a lakásnélküli családok tagjainak számáról; d) a három, vagy több családnak egy lakásba való összezsúfoltságáról; e) a rokoni vonatkozásokról a fő- és az albérlő között, — mégis kétségtelen, hogy *arra nézve sehogy sem tudunk közvetlen útbaigazítást nyerni, hogyan is állunk tehát a német nagyvárosokban az albérlők és ágybérlők kérdésével.*

Hiába mondja a tanulmány szövege azt, hogy a kislakásokban albérlőként élő családok viszonyai rendkívül kedvezőtlenek, s nem kedvezőbbek a viszonyok oly esetekben sem, mikor közép nagyságú lakásokban három vagy több család él együtt. *Az egyén szempontjából a kérdés lényege nem ezen múlik,* illetőleg a nagy felvétel nem nyújt semmiféle támaszpontot annak az eldöntésére, hogy miféle elemek azok, akik ezekben a túlszűfolt lakásokban laktak s milyen áldozatok árán tudják szerény lakhelyüket is megszerezni.

*

A felhasznált külföldi adatok ismertetésével eddigelé jobbára arra szorítkoztunk, hogy az albérleti kérdés mennyiben talált méltánylást a különböző statisztikai felvételeknél. Az albérlet szempontján túl, akárcsak a fentebb említett brémai statisztikánál, — noha megközelítőleg sem olyan bőséggel — felmerült az ágyrajárók kérdésének szempontja a *Berlin* városában 1900-ban végrehajtott telek- és lakásösszeírásnál. E felvétel közléseinek a háztartásokat és azok népességét tárgyaló része kiemeli a szobabérlőket, valamint az ágybérlőket is; utóbbiak száma meglehetősen csekély volt. Tanulmányunk szempontjából éppen oly soványnak kell minősíteniünk annak a különben érdekes megfigyelésnek anyagát, amelyet Schöneberg város statisztikai hivatala »*Einzelberichte des Statistischen Amtes der Stadt Schöneberg*« című kiadványsorozatának első száma gyanánt bocsátott közre *Kuczinszki* igazgató »*Die Grundstückaufnahme vom 16. Oktober 1905 und die Wohnung- und Bevölkerungsaufnahme vom 1. Dezember 1905.*« címen. Ennek a kiadványnak a népesség számára vonatkozó közlései között találunk adatokat arra vonatkozólag, hogy a háztartások hozzátartozói közül mennyien voltak szoba- s másfelől ágybérlők. Egyéb közléseknek azonban itt is teljességgel híjával vagyunk.

g) Horn adatai Strassburgról.

Az az érdekes tanulmány, amelyet dr. Friedrich Horn tett közzé (Strassburg, 1915.) »*Die Entwicklung der Wohnverhältnisse und ihre Ursachen in der Stadt Strassburg, Elsass, in den Jahren 1900—1910.*« is csak távolról érinti problémánkat akkor, amidőn a lakásfejűgyelet egyik legfontosabb kérdésének tartja a túlsűfolt lakások, továbbá a levegőhiány és jényhiány stb. kérdései mellett az ágybérlet ügyének a vizsgálatát. Horn mégis, szinte csak mellékesen, (könyvének utolsó pár lapjain) foglalkozik a túlnépes lakásokkal, aszerint, hogy azokban hány háztartás van, de itt sem érinti az albérletek vagy az ágybérletek kérdését.

h) Noak tanulmánya.

Viktor Noaknak figyelmet érdemlő kis tanulmánya, amelynek címe »*Schlafstellen und Chambre garni (Ledigenheime)*«, s amely a nagyvárosi lakásnyomor tükörképét akarja megrajzolni (előszavát dr. Lydia Rabinovitsch-Kempner írta), a berlini adatokra támaszkodik és külön foglalkozik a szobabérlőkkel és a hálóhelykeresőkkel. A kis tanulmány előszavából ide kívánczozik az a megjegyzés, hogy a lakásügy javítása terén vajmi kevés figyelmet fordítanak arra, hogy a lakáshygiéne miként fejlesztessék. A mai lakásnyomor szomorú kinövéssei termelték ki — úgymond — azt a rendszert, hogy a kismemberek lakásaiban korra és nemre való tekintet nélkül laknak együtt emberek, akárcsak az állatok, összezsűfolva azokkal az idegenekkel, akiket lakásukba fogadtak. Noak munkája az 1910-ben megjelent 1905. évi berlini telek- és lakásstatisztika adatain alapul és különös figyelmet fordít annak kidomborítására, hogy az egy vagy két lakásrészből álló háztartások közül mennyiben fordul elő albérleti vagy ágybérleti eset.

Noak igyekszik azt is jellemezni, hogy az albérletnek és az ágybérleti kérdésnek micsoda társadalmi, erkölcsi, közegészségügyi stb. következményei vannak. Igen érdekesek munkájának azok a fejezetei, amelyekben az 1909. évi lakás-ankét alapján megvizsgálja azt, hogy a bútorozott szobában lakó és az ágybérló lakosság milyen erősen szenved tüdőbetegségben, idegbajban, reumatizmusban és egyéb akut infekciós betegségeiben. Rámutat ennek a helyzetnek nagy veszedelmeire, s hivatkozik a lakásankét jelentésének arra a magyarázatára, hogy elsősorban a magas lakásbérösszegek miatt akarja a munkásság albérlők és ágybérlok befogadása által háztartási budget-jét megjavítani. Ennek az eljárásnak azonban az a nagyon szerencsétlen következménye van, hogy ilymódon a lakások és helyiségek lakóinak száma sokszor megháromszorozódik ; minek viszont az a következménye, hogy minél zsűfoltabb a lakás, annál nagyobb a megbetegedés veszélye s annál kisebb a remény a gyorsgyógyulásra. A beteg ágybérló pl. nappal csak elvétve tartózkodhatik szobájában ; rendszerint hiányzik a szakszerű ápolás s mivel a kórházak vagy szegény-

házak rendszerint nem rendelkeznek annyi férőhellyel, hogy az ilyen betegeket felvegyék. Könnyebb vagy súlyosabb esetekben is az utcára kerülhetnek a sorsnak ezek a nem-kedveltjei. Az effajta szegény népelemnél tehát az is szinte megváltást jelent, ha az albérlők sorába tud előrelépni az ágybérllők közül, mert hiszen így legalább a lakást naphosszat igénybeveheti.

Az erkölcsi veszélyeztetés fenyegető voltára nézve is számtalan példával lehet szolgálni, mondja Noak. Az ágybérllő nőből a természetes szemérem — említi — szinte egészen kivész és az ágyasságnak olyan szörnyű, csaknem hihetetlen példái fordulnak elő, melyeknek leírásától szinte visszaretten a toll. Azt, hogy a *csábításnak* tág tere nyílik albérlőknél és ágybérllőknél, nem is kell bővebben hangsúlyozni, mint ahogy azt sem, hogy az albérlő erkölcsi és fizikai értékelése is sokkal kisebb általánosságban, mint azoké, akiknek módjukban van saját lakást szerezni; *az otthonnal összefüggő nagy erkölcsi tartalom ugyancsak alkalmas arra, hogy szinte védőjalként vegye körül az egyént.* Forrásunk *Erich Wulffen »Das Sexualverbrechen«* című dolgozatára támaszkodva hangsúlyozza azt, hogy a *modern állam tulajdonképpen automatikusan fokozza az erkölcsi bűnöket*, minthogy az ipari városokban és azok közvetlen közelében nagy tömegben halmozódik fel a népesség. Ennek következménye azután, hogy a körzetekben a nőtlen elem száma emelkedik; viszont a törvénytelen születések szintén fokozódó száma összefügg a házasságok számának sülyedésével. A lakásviszonyok mostoha volta azonban a legszörnyűbben abban a tekintetben jelentkezik, hogy a nagyvárosok kriminalitása is fokozódik ott, ahol a szülők együtt laknak a gyermekekkel, s ott, ahol az albérlő a háziasszonnyal közös háztartást folytat, az erkölcstelenség rendkívüli méreteket ölt. Az alkoholélvezet és az élvezethajhászás minden más érzés fölé emelkedik a nagyvárosokban stb.

Noak kis tanulmánya foglalkozik egyúttal az albérleti ügy közgazdasági vonatkozásaival is, minthogy az 1905. évi német népszámlálás lakásíve egyúttal kérdezte az ágybérllők havi béreit s a szobabérllők és ágybérllők számára rendelkezésre álló helyiségek számát és bérét. Sajnos, a beérkezett válaszok annyira nem voltak kielégítőek, hogy feldolgozásuk is elmaradt. Ez Noak szerint két szempontból is káros. Egyfelől azért, hogy így nem lehet azt megvizsgálni, hogy az albérlettel foglalkozó családfő számára mit jelent gazdaságilag az az elhatározás, hogy lakásának egy részéről lemond, s másfelől azt sem, hogy az albérlő mekkora áldozatot hoz minden valószínűség szerint szerény viszonyaihoz képest az albérleti helyiségek megszerzéseért. Helyesen mutat rá forrásunk arra is, mennyire érdekes volna azt tudni, hogy mekkora azoknak az eseteknek a száma, amidőn *a gazdasági szükség idézi elő a szoba vagy hálólhely átmeneti bérbeadását és hány esetben lehet az albérletet szinte üzemnek tekinteni.* A magunk részéről osztjuk azt a véleményt, hogy *a munkás-, kiváltképen a szegényebb munkáscsaládoknál szinte kizárólag az életfenntartás szüksége vezet arra a családfőt, hogy szobájának vagy fekvő-*

helyének bérbeadására, erre a sokféle veszéllyel is járható lépésre szánja el magát. Sajnos, arra nézve, hogy mekkora részét teszi a bérösszeg a bérbeadó keresetének, Budapesten sem tudunk, majd mint látjuk, közelebbi adatokat feltárni.

i) Egyéb források.

Az a különben érdekes munka, amely *»Schlafstellenwesen und Ledigenheim«* címen jelent meg a *»Schriften der Zentralstelle für Arbeiterwohlfahrt-Verrichtungen«* című kiadványsorozat 26. száma gyanánt Berlinben 1904-ben, s amely a központ 1904. évi május hó 9-én és 10-én megtartott 13. konferenciája első napjának anyagát tartalmazza, sok érdekes adalékot tartalmaz a megszervezett hálóhelyek és otthonok kérdéséről és a kérdés historikumára vonatkozólag is sok felvilágosítással szolgál. A kérdés lényegét illetőleg azonban, hogy t. i. kik az albérlők vagy ágybérlők, nem nyújt tájékoztatást.

Louis Roth, az *»Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik«* negyedik számú kiegészítő füzete gyanánt (Tübingen, 1911.) megjelent *»Die Wohnungsfrage der minderbemittelten Klassen in New York«* nagyobb tanulmánya is csak szinte pár szóval érinti az albérlet és ágybérlet kérdését, amidőn azt állítja munkájának 75. lapján, hogy New Yorkban az irországi bevándorlók nincsenek abban a helyzetben, hogy olyan magas lakásbéreket fizethessenek, mint pl. olasz szomszédaik, mert utóbbiaknak nagytömegű szobabérlő vendégei vannak, akik a bérhez hozzájárulnak. Ezen esetek az ireknél ritkábban fordulnak elő. A németek is, akik New Yorknak, közép- és északi kerületeiben laknak, Roth szerint mindig emelkedő béreket fizetnek. Ez persze a koncentráció következménye, de a németek azzal kívánják ellensúlyozni, hogy honfitársaikkal osztják meg szállásaikat, aminek azután az az eredménye, hogy a német városrészekben szinte abnormális számban vannak ágybérlők.

A *»Schriften des Vereins für Sozialpolitik«* című kiadványsorozat 98. kötetében (Leipzig, 1902.), amely a Münchenben a lakáskérdés társadalompolitikai vonatkozásai ügyében megtartott tárgyalások anyagát tartalmazza, olvashatjuk Fuchs freiburgi professzornak a lakáskérdésről tartott előadását. De Fuchs is csak rövid pár szóval érinti azokat a kérdéseket, melyek bennünket érdekelnek, mikor rámutat arra, hogy a vállalkozók mindinkább húzódoznak attól, hogy kislakásokat építsenek és hogy ilyenformán a bérlő és a háztulajdonos közé egy középső személy ékelődik be, t. i. a szobabérlő, amivel azután a háztulajdonos rizikója csökken, de másfelől a házbérek emelkednek. A kétszobás lakásbérek emelkedésének megfelelőleg azonban növekszik az albérlők és ágybérlők száma is. Fuchs ennek az állításának alátámasztására azt hozza fel, hogy az albérlők és ágybérlők száma Berlinben 1880-ban 59 ezer, 1890-ben pedig 95 ezer volt már. Leipzigben 1890-ben a lakások 17·5%-ában voltak hálóvendégek, Frankfurtban 6·2, Breslauban 12·5, Berlinben pedig 15·8%-ban. Az ágybérlők és szobabérlők, tehát az idegen elemek száma Leipzigben 30, Berlinben 23, Münchenben 31, Breslauban pedig 20·7%-ot tett ki.

A professzor referátuma megjegyzi, hogy *ellenére az elméleti haladásnak, a valóságban semmivel sem javultak a lakásviszonyok és súlyt helyez arra, hogy általános és különleges lakáskérdés állapíttassék meg.* Előbbin azt érti, hogy a bérek általában nőnek annak a következtében, hogy a telek értéke növekszik és főképp, mert a város nagyobbodik. *Ez az általános lakáskérdés csaknem minden osztályt érint, mert a lakásbérek jobban emelkednek, mint a jövedelem.* Csakhogy ez az emelkedés különböző osztályokat nagyon különböző formában sújt s mivel a Schwabe-féle jól ismert törvény szerint *a bérek annál nagyobb jelentőséggel bírnak, minél kisebb a jövedelem,* legélénkebben épen az alsó osztályokat sújtja. Azonban épen az alsóbb osztályokkal a *különleges lakáskérdés* foglalkozik, az, amelyet az egyszerűség kedvéért munkáslakáskérdésnek nevezünk, noha nem kizárólag ez az osztály az, amelynek körében előfordul. Az *alsó munkásosztályok t. i. kénytelenek nemcsak jövedelmük emelkedő százalékát bérekre fordítani, hanem lakásaik részben, rendszerint nagyobb részben, nem felelnek meg az egészségügy és az erkölcs követelményeinek sem és végül — tipikus esetekben — arról is lehet szó, hogy a munkásnak nincsen lakása még akkor sem, ha jövedelmi viszonyai szerint fizetéseképes volna is.*

A különleges lakáskérdés tehát egyfelől a lakáshiányban, másfelől a meglevő lakások hiányosságában rejlik, s nemcsak városokban fordul elő, hanem a vidéken is a dolgozó osztályoknál. Viszont az általános lakáskérdés lényegében városi jelenség, sőt épen a növekvő városok speciális jelensége. Fuchs professzort tehát érdekes fejtegetéseinek ebben a részében erősen érdeklik a kevésbé tehető társadalmi osztályok kedvezőtlen lakásviszonyai.

Ugyancsak a »*Schriften des Vereins für Sozialpolitik*« című kiadványsorozat 91. száma gyanánt jelent meg az a tanulmánycsoport, amely »*Neue Untersuchungen über die Wohnungsfrage*« címet viseli és egyéb dolgozatok mellett dr. H. Lindemann »*Wohnungstatistik*« című tanulmányát is tartalmazza a kiadvány 260—381. lapjain. Lindemann különösen a *lakások éjszakai túlszűfolttságát* vizsgálja, ami szerinte főképp a munkásosztálynál játszik szerepet, s ami a lakásstatisztikusok és szociálpolitikusok legnagyobb figyelmére méltó téma. Érdemes volna arra, hogy sokkal behatóbban vizsgáltsassék meg, mintsem történik; olyan behatóan legalább, mint ahogy Breslauban történt meg azon a különleges anketon, amely *a túlnépes lakások viszonyait vizsgálta meg 1890-ben.* A szóbanforgó ankét tárgya azonban csupán 1902 lakás volt, azaz töredéke csupán Breslau város lakásainak. Példa azért ez arra, hogy az efféle megfigyeléseknél nem is lehet gondolni arra, hogy a megfigyelést túlon túl széles körre terjesszük ki.

Lindemann különösen arra hívta fel a figyelmet, hogy kívánatos volna hasonló felvételeknél különbséget tenni a hálóhelyül nem szolgáló lakóhelyek és másfelől azon hálóhelyek között, amelyekben csak alusznak és végül az olyan lakóhelyek között, amelyekben laknak is, alusznak is. A breslaui statisztika ezt a megkülönböztetést nem tette meg. Azt azonban kutatta,

hogy mennyi a lakásokban az ágyak száma és mennyi az azokat használó egyéneké. Így legalább mód jutott arra, hogy az egy személyre eső hálólhely nagyságát is megállapíthassák. A rosszabb jellegű 1731 alvóhely közül pl. 998, azaz 57·8% volt olyan, amelyben legfeljebb 10 köbméter légtér esett egy emberre, a jobb osztályzatú 1475 hálólhely közül pedig 34·7%. Az ilyenformán mindössze 1509 ki nem elégítő hálólhely közül azonban csak 712 feküdt olyan lakásokban, amelyek terjedelme és légürtartalma nem felelt meg a minimális követelményeknek sem.

Egyéb érdekesebb anyagot azonban ebben a kiadványban sem találhatunk s így aligha zárhatnók le a külföldi anyag rövid, szemelvénytyszerű áttekintését más tanulsággal, mint azzal, hogy az albérletek és az ágybérletek kérdése bármennyire fontos is, mégis csak mostohagyermek volt a statisztikának. Az az érdeklődés pedig egyáltalán hiányzott a külföldi statisztikák anyagából, amelyet Budapest székesfőváros statisztikai hivatala árult el, azzal, hogy az albérlők és ágybérlők nagy tömegét közvetlenül megkérdezte viszonyaik felől 1927-ben.

III. Az albérletek és az ágybérletek kérdése a lakásszámlálások adatai alapján.

a) A fejlődés 1880-tól 1925-ig.

Mielőtt az előbbi fejezet végén említett 1927. évi nagyszabású felvételnek anyagát kezdenők tanulmányozni, szükségesnek látszik, hogy legalább nagy vázlatban foglalkozzunk azokkal a számokkal is, amelyek a Budapesten 1880-tól 1925-ig tartott hét lakásszámlálás szerint az albérlők és ágybérlők számának fejlődését mutatják. A következő adatokból indulunk ki:

1. tábla. Az albérlők és az ágybérlők száma és szaporodása 1880-tól 1925-ig.

Év	L é l e k s z á m			S z a p o r o d á s							
	össznépesség	albérlők és ágybérlők		1880-hoz képest				évi szaporodás			
				össznépesség	albérlők, ágybérlők	össznépesség	albérlők, ágybérlők	időszak	össznépesség	albérlők, ágybérlők	
		szám szerint	‰								
1880.....	370.764	50.940	137.4	.	.	.	.		.	.	.
1890	506.384	69.384	137.0	135.617	18.444	365.7	362.1	1880—1890	13.561	1.844	36.6
1900	733.358	85.846	117.1	362.591	34.906	977.7	685.2	1890—1900	22.697	1.646	44.8
1906	791.748	110.260	139.3	420.981	59.320	1.135.0	1.164.3	1900—1906	11.678	4.882	15.9
1910	880.371	127.626	144.9	509.604	76.686	1.374.5	1.505.5	1906—1910	17.724	3.473	22.4
1920	928.996	97.879	105.4	558.229	46.939	1.506.3	921.5	1910—1920	4.862	—2.974	5.5
1925	960.995	84.282	87.7	590.228	33.342	1.592.0	654.5	1920—1925	6.400	—2.719	6.9

Világos, hogy a nyolcvanas évektől a világháború után következő második budapesti népszámlálás idejéig bezárólag *merőben más fejlődésen ment át a székesfőváros összes lakossága és máson a népesség azon elemeinek tömege, akik mint albérlők vagy ágybérlők helyezkedtek el Budapest társadalmában.*

A népesség száma 1900-ig bezárólag villámgyorsan fejlődött; 1900-ban az 1880. évi népességnek Budapesten kevés híján kétszeresét írták össze. 1900 után azonban a népesség szaporodásának ereje szemmel látható módon meggyengült, noha az évtized második felének a vége felé mutatkozott konjunktúra ismét új rétegeket tolt a vidéktől a főváros felé. A háborús

évtized végén Budapest szaporodása egészen minimális volt, viszont a világháború óta eltelt öt esztendő folyamán jelentkezett szaporodás azt igazolta, hogy lassan-lassan újból a komoly fejlődés útjára lépett Budapest népessége. Valószínű, hogy az utóbbi fejlődésben része van annak is, hogy az 1920. évi népszámlálás Budapest életének *akkor* félig-meddig dezorganizációja folytán minden eleve-várákozással szemben alacsonynak mutatta a székesfőváros népességét. Kisebbségnek legalább annál a számnál, amelyet feltételezhettünk volna az 1910. évi tapasztalt fejlődés alapján. De ennek ellenére mégis kétségtelen, hogy a népesség számának alakulásában valami felfelé menő mozgalom indulhatott meg 1920 után; nagyjában főképen azoknak a kedvezőbb tendenciáknak a következményeképp, amelyek az ipari életben mutatkoztak meg az 1920—1921. évi mélypont után.

Ha a népességnél megfigyelt fejlődéssel szemben az albérlők és ágybérlők számának alakulását nézzük, íziben feltűnik az a látszólag érdekes, első pillanatban szinte hihetetlen jelenség, hogy 1880 óta 1925-ig az albérlők és ágybérlők száma kétharmadrésszel sem nőtt meg. Sőt úgy látszik, hogy *az albérlők és ágybérlők száma az 1910. évi kulmináció után nagy sülyedésen ment keresztül*. Ennek a sülyedésnek eklatáns bizonyossága az, hogy 1880-ban az össznépességnek megközelítőleg egyhated (egynyolcad) s 1890-ben és 1906-ban is ekkora része tartozott az albérlők és ágybérlők sorába. Az 1900, 1920 s másfelől az 1910. évi arányszámok csak abban különböznek az előbb említett népszámlálások idején alakult számoktól, hogy 1900-ban és 1920-ban valamivel kisebb, 1910-ben nagyobb volt az albérlők és ágybérlők arányszáma a főváros egész népességéhez képest, mint 1880-ban. 1925-ben azután a kérdéses arányszám erősen sülyedt s immár csak körülbelül minden tizenkettedik lakója volt a székesfővárosnak albérlő vagy ágybérlő.

Nagyban-egészben tehát azt mondhatnók, hogy a székesfővárosban *1925-ben viszonylag mintegy fele akkora volt az albérleti és ágybérleti kérdés jelentősége*, mintsem annak a nagy fejlődésnek előestéjén, amelyet Budapest *1880-ban* élt.

Ha most már az 1880-as alappal szemben megvizsgáljuk, hogy a székesfőváros területén az ágybérlők és albérlők száma miként hullámozott 1925-ig, végtelenül érdekes kép bontakozik ki számainkból. Nyilvánvaló, hogy 1880-tól 1910-ig egyre gyorsabb arányban nőtt meg az albérlők és ágybérlők száma. Hiszen, ha az albérlők és ágybérlők 1906. évi száma helyett interpoláljuk az 1905. évi számot, kétségtelen, hogy ebben az esztendőben — normális fejlődést feltételezve — mintegy 1100 lett volna a szaporodás jelzőszáma. Ez azt jelenti, hogy számlálásonként szinte 30—40%-nyi különbözettel emelkedett újra meg újra az albérlők és ágybérlők száma Budapesten. Csakhogy persze 1900 és 1910 között mind a két $5\frac{1}{2}$ és $4\frac{1}{2}$ éves időszakban jelentkezvén ez az emelkedés, a valóságban *a századfordulót követő évtizedben*

jóval több, mint kétszeresére nőtt meg az albérlők és ágybérlők szaporodásának arányszáma székesfővárosunkban.

Ezzel szemben 1920-ban, újabb tíz év multán tehát, a fejlődés arányszáma nagyot zuhant. Az 1920-ban a Budapesten talált albérlők és ágybérlők számát az 1880-ban összeírt tömeggel összehasonlítva, a mutatkozó emelkedés alig volt több, mint amennyit 1880-nal szemben körülbelül az 1902—1903. években tapasztalhattunk, amikor tehát az európaszerte és Magyarországon szintén erősen jelentkező gazdasági pangás éreztette hatását Budapest székesfőváros gazdasági viszonyaiban is.

Ez pedig körülbelül azt jelentené — s nagyon valószínű, hogy közel járunk az igazsághoz, ha komolyan azt hisszük is — hogy *a gazdaságilag nem kedvező időszakokban a nagyvárosok (például Budapest székesfőváros) lakosságában csökken az albérlők és ágybérlők száma. Viszont olyan időszakokban, midőn a gazdasági gócpontok fellendülése nagy mértékben von ugyan magához vidéki elemeket, de ezeknek az elemeknek foglalkoztathatása nem lévén még egészen biztos a jövőre vonatkozólag is, a lakosság számának emelkedését nem követi egyúttal a lakások számának szaporodása is: ez a diszparitás azt eredményezi, hogy a konjunkturák idején növekszik a városokban az albérlők és ágybérlők száma.*

Ez a fejtegetés látszólag ellenkezik másik tanulmányunkban, melyet Budapest népessége fejlődésének gazdasági háttéréről írtunk meg az 1890—1920. évek adatai alapján, elfoglalt álláspontunkkal, amely szerint az 1900-tól 1910-ig Budapest népessége jóval lassúbb ütemben szaporodott, mint például 1890-től 1900-ig. S ime mégis az 1910. év sokkal több albérlőt és ágybérlőt talált Budapesten, mint az 1900. év. A különbség azonban csak látszólagos. Az 1890-től 1900-ig lepergett hatalmas népességi fejlődésnek zöme kétségkívül az 1897-ig eltelt évek alatt mutatkozott: az 1900. év már bizonyos értelemben stagnációban találta a székesfőváros gazdasági életét a közelmúlt duzzadó lendületével szemben. Igen, de 1906-ban már csökkent annak a válságnak az éle, amely évekkal ezelőtt megülte Budapest gazdasági életét. Budapest ipari és gazdasági élete számos vonatkozásban ekkor már biztatást kapott. Nem volt tehát csoda, hogy az 1900. év után meglassúdott bevándorlás 1906 táján ismét élénkebbé vált Budapest felé. Az 1900. és 1910. évek között tapasztalt vándorlási különbözetnek a fővárosban jórészen nyilván az a bevándorlás adta meg az alapját, amely 1906 után történt 1910-ig.

1910-ben — mint láttuk — az albérlők és ágybérlők száma magasra felszökött az alapnak vett 1880. évi számmal szemben. Ennek oka azonban kétségkívül az volt, hogy bár 1908-tól fogva Budapest lakásépítkezése ismét követni kezdte azt a tempót, amelyet a népesség számának emelkedése diktált, a valóságban mégsem tudott annak nyomába szegődni. Már csak ezért is hirtelen emelkednie kellett a legszerényebb lakásvizonyokkal megelégedő elem számának Budapest székesfőváros társadalmában. Csakhogy a fejlődést más oldalról is megvizsgálhatjuk.

S alighanem helyes nyomon járunk akkor, amidőn arra is gondolunk, hogy az albérlőknek és ágybérlőknek az 1910. évi statisztika szerint nagyon mutatózó számában a munkaviszonynak is jelentős része van. A munkaviszonyok a székesfőváros iparában és gazdasági életének egyéb részeiben valóban csalogatók voltak ekkor; különösen az ipari konjunktura fokozta a munkáskeresletet. De a munkabérek a konjunktura ellenére sem emelkedtek olyan arányban, mint azt az egyre érezhetőbbé váló drágaság szükségessé tette. Mi volt az eredmény? Egyfelől a munkásságnak szélesebb rétegei kényszerültek arra, hogy beérjék lakásigényüknek csak szerényebben való kielégítésével. Másfelől pedig számos család szintén a munkabérek alacsony szintje miatt kényszerült arra, hogy lakását megossza háztartásába felvett idegenekkel. Hogy az ipari konjunkturának minden bizonnyal nagy része volt abban, hogy a székesfőváros lakosságában az albérlő és ágybérlő elem 1910-ben annyira megnőtt, azt *negatív értelemben* az 1920. évi népszámlálás is bizonyítja, amely pedig kis negyedrésszel kevesebb ilyen lakost talált a székesfőváros területén, semmint amennyit az 1910. évi számlálás. Jól tudjuk azonban, hogy az 1920. évben a székesfővárosi ipari és kereskedelmi, sőt hitelélete is tipikusan a dekonjunktura, mondhatnók a dekompozíció állapotában volt. Egyfelől az ország megcsonkítása következtében, másrészt a román megszállás végtelen sok kártevése után s harmadsorban a nagy bukás után még aléltságából szinte magához sem tért gazdasági élet révén *Budapestén munkahiány támadt*. Ez a munkahiány okozta, hogy az a munkáselem, amely nem tartozott a törzsökös budapesti munkáselemhez, szabadulni, menekülni akart a székesfőváros területéről, elhelyezkedését a vidék gazdasági lehetőségeiben keresve. A vidéken, mint azt a másik már említett tanulmányomban kifejtettem, a mezőgazdasági termelésben 1920 körül és még inkább a következő pár esztendőben viszonylagos értelemben legalább konjunktura támadt. Ezt a konjunkturát elősegítette az a körülmény is, hogy a világháború rombolásai után a mezőgazdasági munka sokkal nagyobb megbecsüléshez jutott, mint a minőben a háborút megelőző évtizedekben volt része.

Logikusnak látszik tehát az a magyarázat, amely szerint a világháborút követő esztendőkben és azoknak is épen az egyik legjellegzetesebbikében, 1920-ban a népszámlálásnak és a lakásstatisztikának mindenesetre fogyóban kellett találnia az albérlők és ágybérlők számát, mert hiszen azért menetileg Budapestre került munkásság, hacsak módját lelte, igyekezett szinte megszökni a székesfőváros gazdasági érdekszférájából. A mozgékony elem az ipari munkásság és a napszámosság, a népességnek ma itt, holnap amott munkát vállaló tömegei — mint majd látjuk — elsősorban kényszerülnek arra, hogy mint albérlők vagy ágybérlők keressenek a maguk számára lakhelyet. Talán azért is szoríttatva, hogy *nem rendelkeznek elegendő gazdasági önfejlesztettséggel az esetleg meglevő kereseti lehetőségeken túl is arra nézve, hogy olyan lakást béreljenek, amely a stabilitást, az állandóságot biztosítja számukra*. A kérdés

igazi lényegét tekintve azonban, a nagyvárosok szinte soha nem is számíthatnak arra, hogy gyökeresen, teljesen ki fog veszni a városok társadalmából az albérlő és ágybérlő elem. Hiszen az önálló lakásnak a szükséglete, vágya, a konkrét igény sem támad fel gyakran ezeknél az embereknél. Inkább csak arra kell gondolni, nem volna-e indokolt ezeket a sok tekintetben szét húzó, széteső társadalmi elemeket olyanformán megszervezni, amelyre külföldi nagyvárosokban nem egy példa van ; például úgy, *hogy a nőtlen albérlők és ágybérlők számára otthonokat létesítsünk és legalább részben ezekbe csoportosítsuk, gyűjtjük össze azokat, akik egyébként a lakosságnak éppen nem kívánatos kasztjába süllyednek alá.*

Az albérlők és az ágybérlők 1920. évi számát azonban esetleg csak az a körülmény emelte oly magasra, — ahol a népszámlálás találta, — hogy ez év végén még Budapesten nagyobb számban voltak menekültek, a megszállott területekről a csonka ország felé vándorolt szegényebb emberek, s ezek növelték a fővárosban az albérlők és ágybérlők tömegét. A dolog természeténél fogva valóban sokszor nem is igen lehetett arról szó, hogy a szegényebborsú, vagy éppen ínséges viszonyok között élő menekültek az amúgy is meglevő mostoha lakásviszonyok között egyhamar önálló lakáshoz jussanak. Azt hisszük, nem tévedünk, ha úgy okoskodunk, hogy az albérlők és az ágybérlők 1920. évi 97.879 főnyi számát ezen az alapon csökkenthetnők is 15—20 ezer fővel. E korrekció után ugyan még nagyobb különbség tátongana — bár érthető különbség — az 1910. és 1920. évi adatok között; de másfelől 1920-szal szemben 1925-ben valamelyes emelkedés mutatkoznék. Különben nehezen lehetne megérteni, miért volt 1925-ben kisebb az albérlők és ágybérlők száma, mint 1920-ban. Mert bár ebben az esztendőben a szanalási válság hatásai már jelentkeztek és átmenetileg lohasztották annak az ipari konjunktúrának az erejét, amely 1922 után indult útjára székesfővárosunk gazdasági életében is, mégis csak azt kellett volna várnunk, hogy az albérlők és ágybérlők száma erősebben emelkedik majd székesfővárosunk lakosságában.

Talán nem helytelen elgondolás az, hogy 1925-ben a székesfővárosi ipari munkásság helyzete nyilvánvalóan megjavult a háború után közvetlenül következő esztendőkkal szemben. *A munkabérek általában az aranyparitás felé közeledtek.* Egyik-másik iparban azt meg is haladták s Budapest iparában — legalább is a gyáriparában — kifizetésre került munkabérek összege jelentős emelkedésen ment át az 1920-tól eltelt öt év alatt.

Épenséggel nem lehetetlen tehát, hogy az a már a háborús évek alatt is megindult kívánatos fejlődés, amely szerint a munkásság jobb lakásviszonyok közé igyekezett kerülni, mint amelyek miatt a korábbi időkben annyit szenvedett, folytatódott tovább 1920 után. A munkásságnak számos képviselője, aki addig esetleg mint albérlő vagy ágybérlő lakott másnak lakásában, vagy pedig még kisebb lakások konyhájában vagy egyéb mellék-

helyiségeiben szorongott, az 1920 után lassan-lassan nekiinduló építési kampány révén saját lakáshoz juthatott.

Ez átalakulás lehetőségeinek beszédes bizonyítékai az 1920. és az 1925. évi épületstatisztika adatai. Ezek az adatok nagyszerűen megvilágítják azt a fejlődést, mellyel Budapest külső területén szinte gombamódra szaporodtak meg az egész kicsiny, egyszobás házak, sokkal nagyobb mértékben, mint az előző évtizedek bármely időszakára vonatkozó számok alapján várhatuk volna. Hivakozom itt arra a munkámra, melyet Budapest épületviszonyairól irtam meg. Ha joggal fel is tehetjük azt, hogy ezeknek a kis házacskáknak sem építési módjuk, sem berendezésük nem tökéletes, egy nagy előnyük mégis csak van : *a gazdasági önállóságnak legalább halvány elmosódó gondolatát juttatják minden egyes lakónak eszébe, — az emelkedésnek a lehetőségét.* Ebben az értelemben kedvező jelnek tarthatjuk azt, hogy 1921-ben csak kétharmad résszel több albérlő és ágybérlő találtatott Budapesten, mint 45 évvel, csaknem félszázaddal előbb.

Csak mellékesen jegyezzük meg azt, hogy a *betegség esetére biztosított alkalmazottaknak az 1922. évi december hó 4-én végrehajtott általános összeírása* is figyelmet fordított az alkalmazottak lakásviszonyaira. Annyiban t. i., hogy az albérlők és ágybérlők számát is tudakolta közöttük úgy a tisztviselő-, mint a munkásosztályhoz tartozó alkalmazottaknál s mindegyik csoportot férfiak és nők szerint is tagolva.

A Társadalmi Biztosítási Statisztika című közlemény 1924. évi III. és IV. füzetében (a 37. és 38. oldalon) közöltettek a most említett számok, melyek némi átdolgozás után érdemesek arra, hogy kivonatukat tanulmányunkba is beleillesszük. A kerületi pénztárakon kívül t. i. a feldolgozás a vállalati, továbbá a dohánygyári, valamint a magánegyesületi pénztárak adatait is feldolgozta és mindezekon kívül a bányatárspénztárakét is. A vállalati pénztárak mindegyikénél azonban nincs meg a módunk azt kiválasztani, hogy azok egészükben vagy csak részben budapesti alkalmazottakat jelentettek-e be. Ezért, hogy a valóságos állapotnál magasabbnak ne mutassuk a szerény lakásviszonyú egyének számát, olyan fontos üzemeket is kihagytunk az összeállításból, mint a M. kir. Államvasutak és a Duna-Száva-Adria Vasúttársaságot is, melyek közül az előbbinek 6955, utóbbinak 679 albérlő, illetőleg előbbinek 653, utóbbinak 15 ágybérlő alkalmazottja van. E gondos rostálás után mármost a következő számok adódnak a munkásbiztosítási tagösszeírás alapján a budapesti albérlők és ágybérlőkről :

Megnevezés	Budapest ker. pénztár	Vállalati pénztár	Dohánygyári pénztár	Magánegyesületi pénztár	Mindössze
Albérlő :					
tisztviselő :					
férfi	797	132	—	4.032	4.961
nő	544	20	4	1.997	2.565
munkás :					
férfi	41.077	3.102	123	1.656	45.958
nő	11.772	246	441	281	12.740
Összesen	54.190	3.500	568	7.966	66.224

Megnevezés	Budapesti ker. pénztár	Vállalati pénztár	Dohánygyári pénztár	Magánegyesületi pénztár	Mindössze
Ágybérő:					
tisztviselő:					
férfi	31	4	—	52	87
nő	23	—	—	35	58
munkás:					
férfi	8.792	312	3	135	9.242
nő	2.771	21	4	17	2.813
Összesen	11.617	337	7	239	12.200

Adjuk össze az albérlok és ágybérlok számát és kiderül, hogy 78.424 egyént ölelt fel a munkásbiztosítási általános tagösszeírás. Ez a szám az 1920. és 1925. évi összeírás között helyezkedik el s mintegy azt mutatja, hogy az 1920. év után még kimélyült az a csökkenés, amely 1920-ban az albérlok és ágybérlok számában mutatkozik. Kimélyült, mert hiszen a betegsegélyző pénztári tagok albérloiben és ágybérloiben mégis csak túlnyomórészt találjuk annak a tömegnek, amelyet a népesség albérloinek és ágybérloinek összeírásánál is vizontláttunk.

Persze nem szabad megfeledkezni arról, hogy a budapesti kerületi pénztár hatásköre nem csupán a székesfőváros területére terjed ki, hanem számos más Budapest környékén levő községére is. Ennek következménye az, hogy a kerületi pénztárak sorában talált albérlok és ágybérlok számából nyilván elég jelentékeny tömeget kellene levonni és épígy a magánegyesületei pénztárak sorát egyedül képviselő Ferenc József kereskedelmi kórház pénztár sorában kimutatott tagok számából is. S ha gondolunk is arra, hogy másrészt kihagyunk a felsorolásból olyan jelentős vállalati pénztárakat, amelyek tagjai közül voltak budapesti albérlok és ágybérlok, mégis azt merjük mondani, hogy a mérleg úgy alakul, hogy a budapesti albérlok és ágybérlok száma nem lehetett több 60—65 ezernél 1922 végén, s azután emelkedett fel az 1925-ben látott számra. Ez azután teljes mértékben fedi azt az álláspontot, melyet tanulmányunk során kifejtettünk és később is lesz módunk rámutatni. Azt t. i., hogy az albérlok és ágybérlok száma kevésbé kedvező gazdasági viszonyok közt kisebb és nő akkor, ha a gazdasági viszonyok javulnak.

b) A lakásstatisztika néhány adatának felhasználása az albérleti kérdés megvilágítására.

Az 1925. évi eredmény azonban (84.282 albérlo és ágybérlo!) egymagában mégis megmagyarázná annak szükségét, hogy esetleg az egyes számlálások anyagából a *lakásstatisztikának* az albérlokra vonatkozó részét vegyük szemügyre alaposabban és vonjuk le annak a tanulságait. Tanulmányunk során azonban már eddig is több alkalommal kifejezést adtunk annak a meggyőződésünknek, hogy ha csak a lakásstatisztika anyagából merítjük az ágybérlok és albérlok statisztikáját, munkánk nem közelíti meg az igazi ideált, amelyet a kérdés vizsgálatában el kell érnie. Hibát követ-

nénk el tehát, ha *belemélyednénk* a lakásstatistikának az albérlőkre vonatkozó tanulságainak a vizsgálatába, noha a székesfőváros lakásstatistikai kiadványaiban rengeteg érdekes adat kínálkoznék a felhasználásra. Be kell érniünk azzal, hogy csupán *néhány* fontosabb adat feljegyzésére szorítkozunk.

α) Pár szó a különböző nagyságú lakásoknak albérlői mivoltáról.

Egyik ilyen tanulság az, hogy az *albérlős lakások többsége (52·6%) 1925-ben az egyszobás lakások közül kerül ki*, 28·5%-uk a kétszobás lakások közül, 11·6%-uk a háromszobás lakások közül. Négy vagy több szobás lakás azonban már csak elvétve akadt az albérlős lakások között.

Ezekből a számokból frappánsan tűnik ki az, hogy *a kisemberek, az egészen szegények, az apró lakások birtokosai azok, akik albérleti szerződésekkel is igyekeznek háztartásuk jövedelmét fokozni*. De másfelől az is kitűnik, hogy azok az elemek, akik az ilyen kislakásokban jelentkeznek albérlőkként, *nem tartozhatnak a válogatós emberek közé. A lét vaskényszere szorítja ezeket arra, hogy ériék be azzal a szerény milieuvel, — ha ezt a szót egyáltalán helyes itt használnunk — amelyet nekik az ilyen kislakás mérsékelt terjedelme nyújt.*

β) A társadalmi osztályok lakásügyének az albérletekkel való kapcsolódása.

Még sötétebb azonban a kép akkor, ha tudjuk azt, hogy azoknak az albérleti lakásoknak a száma is 11.187 volt 1925-ben, amelyekben *6—10 albérlő lakott (többsnyire persze : ágybérlő) ; ezeknek a lakásoknak még a végső átlagnál is nagyobb része : 55·9%-a sorozódott az egyszobás lakások közül.*

De tovább is mehetünk. Az 1—2 albérlőjű lakásoknak csak 52·1%-a volt egyszobás, a 3—5 albérlőt befogadókénak pedig 53·8%-a. Előbénk tárul tehát az az igazán jellegzetes tanulság, hogy *az albérleti lakásoknak az albérlők száma szerint alkotott nagyságcsoportjaiban szakadatlanul emelkedik az egyszobás lakások arányszáma, minél több albérlő tartózkodik azokban. S hogy éppen a munkásság az, amelynek viszonyai a legrosszabbak, kitűnik ez azokból a számokból, melyek azt mutatják, hogy a munkások albérlős lakásai közül mekkora rész az, amelyben 3—5 vagy 6—10 albérlőt találtak 1925-ben. A munkásság albérlős lakásai közül 23%-ban volt 3—5 albérlő és 3·1%-ukban pedig 6—10 albérlő. Ezekhez az arányszámokhoz közelieket csak a kereskedők lakásainál észlelhettünk : a köz- és magántisztviselők s az iparosok lakásviszonyai — ha ezek sem voltak éppen kedvezők — e tekintetben mégis sokkal jobban alakultak, mint a munkásságé.*

A munkások lakásaiban azonban albérlőkként is nyilván jórészen munkás-emberek, napszámosok stb. laktak s így a lakásstatistikának ez az adata is elég világosan feltárja problémánknak azt a részét, amely a kérdés magvát alkotja. Ezt a mozzanatot különben azok az adatok is egész világosan feltárják, amelyek azt jelzik, hogy 1925-ben a munkásság lakásaiban 28.754 albérlő

lakott, ezek közül is 21.236 egyszobás lakásokban. Az iparosok lakásaiban ezzel szemben 2905, a kereskedőkében 3400, a magántisztviselőkében 4212, köztisztviselőkében pedig 4779 albérlő vagy ágybérlő lakott, csak felényi kisebbség a munkások albérlőivel szemben.

Az albérlők és ágybérlők zöme az iparosoknál és a kereskedőknél az egy- és kétszobás lakásokra esett, a köz- és magántisztviselőknél azonban a két- és háromszobás lakásokban helyezkedtek el aránylag többen albérlők.

Végeredményben mindezekből kettős tanulságot vonhatunk le. Egyfelől azt, hogy a munkásság közül az amúgy is igen szerény lakásviszonyokkal rendelkező elem kénytelen lakásának kapuját megnyitni az idegenek előtt s hozzá is jobbára oly elemek özönlenek be, amelyeknek nem telik keresetükből magasabb lakásigények kielégítésére. De másfelől látjuk azt is, hogy a magán- és köztisztviselők körében is sokan kényszerültek arra, hogy jövedelmüket kiegészítsék lakásuk bizonyos részének bérbeadásával, amit elősegít azután az, hogy ennek a társadalmi rétegnek képviselői közül is sokan nincsenek abban a helyzetben, hogy önálló lakást tartsanak fenn s így az albérlőknek és ágybérlőknek mintegy magasabbrendű csoportjait alkotják.

γ) Az albérlős és albérlőnélküli lakások viszonya 1925-ben.

Az albérleti lakások kérdésének ügyét azonban aligha tudnók jellemzőbben megvilágítani, mint az alább következő táblával, amely — szintén az 1925. évi lakásösszeírás alapján — a különböző számú lakóval bíró albérlős és albérlőnélküli lakások számát úgy hasonlítja össze, hogy az albérlő- nélküli lakások számát téve egyenlővé 1000-rel, kiszámítja az albérlős lakások indexét.

2. tábla. Az albérlős lakások száma az albérlőnélküli lakásokhoz viszonyítva 1925-ben. (Albérlőnélküli lakások száma = 1000).

Kerület	1000 albérlőnélküli lakásra esik albérlős lakás										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10-en felül
	l a k ó v a l										
I. kerület	72.9	133.3	156.0	180.9	196.2	250.0	308.0	339.4	407.4	400.0	900.2
II. „	98.8	192.7	228.4	250.0	296.4	283.4	385.3	230.8	666.7	222.2	750.0
III. „	27.5	98.6	141.3	167.8	179.5	230.0	211.0	272.7	243.9	294.1	590.9
Jobbpart	71.0	141.3	167.0	189.0	205.4	246.6	271.8	287.9	350.6	328.8	739.1
IV. kerület	105.7	223.5	316.6	353.3	746.4	444.4	538.5	909.2	428.6	666.7	1.000.0
V. „	104.8	189.7	240.4	367.9	487.6	567.2	632.3	1.084.8	486.5	2.444.0	5.000.0
VI. „	112.3	225.8	300.2	361.3	436.7	535.4	653.0	865.0	1.208.0	1.600.0	2.269.0
VII. „	84.9	209.4	337.3	411.1	508.2	659.9	858.2	1.186.0	1.223.6	943.5	2.363.9
VIII. „	106.0	227.1	365.0	428.3	578.1	736.5	920.4	1.100.0	1.634.0	1.466.6	3.361.0
IX. „	91.5	170.9	251.6	317.3	399.7	464.4	557.0	796.4	1.012.9	1.290.4	1.963.0
X. „	40.7	58.7	106.6	133.7	151.8	173.2	210.8	217.8	2.795.5	277.8	350.0
Balpart	96.4	197.8	290.5	350.7	430.8	526.2	638.2	839.7	1.006.2	1.198.2	2.044.8
Budapest	89.6	184.3	185.9	314.9	380.3	460.2	549.0	705.4	848.0	998.5	1.748.7
											241.9

E számítások végső eredménye az, hogy Budapesten az albérlős lakások száma megközelítőleg $\frac{1}{4}$ része volt az albérlőnélküli lakásokénak. A jobb- és balpart között azonban éles különbség tátong; a balparton nem sokkal kevesebb,

mint kétszer olyan sűrű arányban fordulnak elő az albérlős lakások, mint a jobbparton.

A budai kerületek e tekintetben általában az úgynevezett polgári jómód kétségtelen jeleit mutatják, amit jórészt arra vezethetünk vissza, hogy *e kerületek lakói között az iparos munkáselem jóval kisebb, mint a balparton. Ezenkívül a lakásoknak, különösen a III. kerületben, még az I. kerületben is bizonyos tradíciói vannak, amelynek folytán az elkülönített lakás sokkal sűrűbb jelenség, semmint a balparti kerületekben.*

Ez utóbbiak közül Kőbánya, a X. kerület tűnik elsősorban szembe; itt az albérlős lakások arányszáma nagyon alacsony. Ennek azonban a kerület speciális terepviszonyai és építési módja az oka; *az erősen elterjedt földszintes saját ház, saját lakásrendszer mellett ritkán kerül arra a sor, hogy a lakás tulajdonosa albérlőt is vegyen be lakásába. Jóval ritkábban, semmint, — rögtön látni fogjuk, — a Duna balpart többi kerületeiben.* Érdekes módon a Józsefváros az, amely tipikusan albérlős kerületként lép elibénk a lakásstatistika tükrében: az albérlős lakások itt több, mint egyharmad részét teszik az albérlőnélküli lakásoknak. Nem sokkal jobbak azonban a viszonyok a VI. és VII. kerületben sem. Persze külső városrészeit tekintve ezek is tipikus munkáskerületek, amelyek a Józsefvárossal ebben a tekintetben egy nívóra kerültek. Jóval kisebb már a IX. és V. kerületben az albérlős lakások arányszáma s még kisebb a Belvárosban, de még itt is jelentősen magasabb, mint bármelyik budai kerületben.

* * *

Az albérleti kérdés *nagyvárosi* vonatkozásainak megítélése szempontjából a végső arányszámok vizsgálatán kívül azokkal az arányszámokkal is foglalkoznunk kell, amelyek a *különböző laksűrűségű lakástípusok körében* mutatják azt, hogy az albérlőnélküli lakások milyen túlsúlyt, vagy kisebbséget képviselnek az albérlős lakásokkal szemben.

E túlsúly kidomboríthatása céljából nem törődünk az 1, 2, 3, vagy 4 lakóval rendelkező lakásokkal; ezeknél bár fokozatosan emelkedik a nagyobb lakószámú lakásokban az albérlős lakások arányszáma, mégis még a legsűrűbben lakott csoportban, a négy lakóval rendelkező lakásoknál sem éri el az albérlőnélkülieknek $\frac{1}{3}$ -részét. Az öt és hat lakóval rendelkező lakások is csak kevésbé érdemesek a közelebbi vizsgálatra, noha itt már fel kell említenünk, hogy az öt lakóval rendelkező lakások sorában a Belvárosban körülbelül $\frac{3}{4}$ -rész annyi az albérlős lakás, mint albérlőnélküli; a VII. és VIII. kerületben is több, mint feleannyi. Azt is fel lehet jegyeznünk, hogy a hat lakóval bíró lakások sorában a VIII. kerületben az albérlős lakások száma az albérlőnélküli lakásokét csaknem $\frac{3}{4}$ -részt megközelíti. Különben a Duna balpartján fekvő kerületeknek túlnyomó részében csaknem eléri az

albérlős lakások száma az albérlőnélküliek számának a felét, vagy egész tetemesen felül is múlja, mint például a VII. kerületben.

A hétlakójú lakásoknál azonban már az a helyzet, hogy a székesfőváros egészében is több, mint a felerészét képviselik az albérlős lakások az albérlőnélküli lakásoknak. Ha azután feljebb haladunk: a nyolc, kilenc, tíz stb. lakójú lakások felé, egyre rohamosabban tör előtérbe az albérleti viszony jelentősége. Nem nagyszerű bizonyosság-e erre például az, hogy a 10 lakójú lakások között hajszal híján ugyanannyi van albérlős, mint albérlőnélküli? *Vagy még inkább az, hogy a 10-nél több lakóval rendelkező lakások között $\frac{3}{4}$ résszel több az albérlős lakások száma, mint az albérlőnélkülieké.*

A tömeglakások szempontjából pedig épen az utóbbi kategória, tudniillik a legnagyobb számú lakót magukban foglaló lakások kérdése lévén legérdekesebb, felemlítjük itt azt, hogy még a budai városrészekben is majdnem $\frac{3}{4}$ -részt közelíti meg az albérlős lakások száma az albérlőnélküliekéét, az I. kerületben pedig kevés híján ugyanannyi albérlő és albérlőnélküli lakást írtak össze. Ha azonban ilyenformán már az I. kerület viszonyai épenséggel nem voltak kedvezőek, mit mondjunk a dunabalparti kerületekről, ahol a kilenclakójú albérlős lakások száma már valamivel több, a 10 lakójúaké pedig jelentékenyen több, mint az albérlőnélküli lakások száma, a 10-nél több lakóval bíró albérlős lakások száma pedig épenséggel jó kétszer akkora. Más szóval, egyszerűbb kifejezéssel, ez azt jelenti, hogy *minden három olyan lakás közül, amelyekben a lakók száma 10-en felül van, a pesti oldal kerületeiben kettőben albérlő is lakik.*

Ennél az épenséggel nem kedvező eredménynél azonban még sokkal inkább, szinte megdöbbentő módon tűnik ki az albérlő-kérdés jelentősége azokból a számokból, amelyek az egyes kerületekben mutatják az albérleti lakások elterjedését. Kőbánya példája kiáltó szó marad szinte a pusztában, mint ahogy a Belvárost is a dunabalparti viszonylatban szerencsés kerületnek kell tekintenünk, minthogy itt épen annyi az albérlős lakások arányszáma a tíznél több lakóval bíró lakások között, mint az albérlőnélkülieké. A IX. kerületben azonban közel kétszerese azoknak; a VI. kerületben és a VII. kerületben pedig jóval több, mint kétszerese. A VIII. kerületben a különbözet a háromszoros fölé emelkedik, az V. kerületben pedig pontosan ötször annyi a tíznél több lakóval bíró lakások sorában az albérlős lakások száma, mint az albérlőnélkülieké.

Ezek a számok azok, melyek igazában, igazi mélységében, megvilágítják Budapesten az albérleti kérdés nagy jelentőségét. Fentebb közölt táblázatunk számai közül nem is kell egyebet idéznünk. *Ez a pár szám is ékesen beszél arról, hogy a székesfővárosban rengeteg teendő volt még 1925-ben abban az irányban, hogy miképp gondoskodjunk az albérlők és ágybérlok jobb elhelyezéséről.*

δ) Az albérlős és az albérlőnélküli lakások lakóinak aránya.

Az imént tárgyalt adatok gondolatmenetének megfelelőleg készült az alábbi számítások anyaga is, amely azt a kérdést kívánja megvilágítani, hogy a különböző számú lakónak hajlékot adó lakások közül az albérlős lakások lakóinak száma miként viszonylik az albérlőnélküli lakások lakóinak számához. Itt is abból az alaphoz indultunk ki, hogy az albérlőnélküli lakások lakóinak számát tettük egyenlővé ezerrel és így számítottuk ki az albérlős lakások lakóinak arányszámát.

3. tábla. Az albérlős lakások lakóinak száma az albérlőnélküli lakások lakóihoz viszonyítva 1925-ben. (Albérlőnélküli lakások lakóinak száma = 1000).

Kerület	1000 albérlőnélküli lakosra esik albérlős lakos szobánként													Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12—	
	lakójú helyiségekben													
I. kerület	91:3	149:5	192:1	218:3	219:5	268:0	320:3	339:5	397:1	400:0	625:0	605:6	—	181:3
II. „	128:4	211:4	250:0	292:2	342:1	309:7	295:2	302:9	666:7	222:2	333:3	1.000:0	—	235:0
III. „	58:1	114:5	151:1	172:1	194:5	236:7	213:3	282:7	243:9	294:1	307:7	1.000:0	2.296:0	169:6
Jobbpart	98:3	161:4	193:7	215:7	228:9	261:0	278:4	304:1	347:0	329:7	416:7	752:2	5.963:0	190:9
IV. kerület	133:1	227:4	376:8	418:1	505:7	479:4	559:8	897:7	428:5	1.500:0	1.000:0	—	—	272:5
V. „	130:6	225:5	249:9	400:6	497:3	572:7	644:2	1.103:3	447:4	3.636:0	3.500:0	5.000:0	—	290:7
VI. „	164:8	281:1	347:3	378:1	472:5	470:5	654:9	890:3	1.000:0	1.679:6	2.499:8	1.900:0	6.077:0	371:8
VII. „	113:9	226:9	386:3	468:0	602:7	743:3	916:7	1.774:5	1.085:0	1.238:2	1.889:2	2.111:0	1.357:2	390:1
VIII. „	155:8	274:7	378:7	493:4	606:5	759:7	925:2	1.091:0	1.634:0	1.466:8	2.764:5	5.194:0	3.180:0	452:2
IX. „	108:2	201:6	277:2	344:4	426:7	468:0	563:4	796:5	1.011:4	1.408:0	2.727:0	923:0	5.121:0	324:0
X. „	55:5	65:9	108:1	138:3	164:0	182:1	222:2	216:8	282:2	271:0	419:1	400:0	—	132:9
Balpart	131:9	232:4	323:4	388:4	470:9	530:8	652:0	895:8	939:5	1.806:0	1.911:0	1.934:0	2.690:5	847:8
Budapest	122:6	215:2	295:0	350:8	416:4	468:1	581:2	748:7	800:5	1.065:0	1.613:0	1.849:4	2.983:3	314:0

Adatainknak az a tanulsága, mely szerint az albérlős lakások lakóinak száma megközelítőleg $\frac{1}{3}$ -rész annyi, mint az albérlőnélkülieké, íziben rávilágít arra a tényre, hogy az albérleti lakások lakóit tekintve még sokkal rosszabb a helyzet, mint az albérlős lakások tekintetében. A két arányszám (241:9, illetőleg 311:0^{0/100}) úgy aránylik egymáshoz, mint 100 a 129-hez; azaz a helyzet $\frac{1}{3}$ részben kedvezőtlenebb így, mint mikor az albérlős lakások számát viszonyítottuk az albérlőnélküli lakások számához.

Ez a kedvezőtlenebb helyzet persze a balparti kerületekben tűnik inkább szembe. A balparton a két említett arányszám szembeállítására 100:129-es arányt ad; a jobbparton 100:126-ot. Az egyes kerületek között a Duna jobbpartján a II. kerületben ebben a megvilágításban még határozottabban jelentkezik az albérletek elterjedése. A Duna innenső partján a VIII. kerületben csaknem fele annyi az albérlős lakások lakóinak száma, mint az albérlőnélküliekében s a VI. és VII. kerületben is megközelíti azok a $\frac{2}{5}$ részét.

Az a szabályszerűség is pontosan érvényesül, hogy szobánként minél több és több lakót magában foglaló lakások lakóinak számát vizsgáljuk, annál inkább előtérbe nyomul az albérlős lakások lakóinak aránya az albérlőnélküli lakások lakóinak számával szemben. Hiba volna rá nem mutatni arra a nagyon kedvezőtlen helyzetre, amely a nyolclakójú lakások lakóinak

megoszlásában a VII. kerületben mutatkozik. Vagy a 10 lakosúakéban az V. kerületben.

Táblázatunk a tiznél több lakójú lakások közül is kiemeli még azokat, amelyek lakóinak száma 11 és 12. Így még inkább van módunk azt az emelkedő vonalat megfigyelni, amely a 12 lakónál is nagyobb lakószámú lakások lakóinak albérlő népessége tekintetében megnyilatkozik. *A 12 lakónál több lakójú lakások lakói között tudniillik háromszor annyi az albérlős lakások lakóinak száma, mint az albérlőnélkülieké.* A budai oldalon az I. és II. kerületben, a pesti oldalon pedig a IV., V., X. kerületben ilyen lakásokat nem talált a lakásstatisztika. De másrészt a VI. kerület roppantúl kedvezőtlen viszonyainak értékes bizonyítéka, hogy ebben a kerületben hatszor, a IX. kerületben ötször akkora az ilyen nagy lakószámú albérlős lakások lakóinak száma, mint az albérlőnélkülieké. Ez azt jelenti, hogy *ezek a minden valószínűség szerint zsúfolt lakások túlnyomó részben azok közül kerülnek ki, melyek tulajdonosai (főbérői) lakásrészeiknek, vagy esetleg egyes bútordarabjaiknak albérletbe való adásával is foglalkoznak.*

Látszólag nem ennyire kedvezőtlen a helyzet a VIII. kerületben, amelyet pedig fentebb a legrosszabb osztályzattal voltunk kénytelenek minősíteni; itt tudniillik a 12 lakónál többel bíró lakások lakói közül az albérlő nélküli lakások lakóinak csak háromszorosa volt albérlős lakások lakója, sokkal kisebb része tehát, mint akár a VI., akár pedig a IX. kerületben. Szomorú megnyugtatóssá tehetjük hozzá azonban azt, hogy a 11 lakójú lakások között csaknem háromszor annyi, a 12 lakójú lakások között pedig több, mint ötször annyi volt az albérlős lakások lakóinak száma, mint az albérlő nélkülieké.

Ezek a számok tehát még inkább alkalmasak annak a ténynek a megállapítására, hogy az albérleti (és ágybérleti) kérdés nemcsak az albérletre (ágybérletre) szorulókat érdekei tekintve, hanem azok miatt is, akik kénytelenek (legtöbbször: kénytelenek) lakásrészeiket ily módon értékesíteni, a legnagyobb mértékben felkelti a figyelmet és igazán méltó arra, hogy a hatóságok gondoskodása még több megértéssel vegye fontolóra e kérdés-komplexum megoldását. *A nagyobb lakószámú lakások sorában, ismételjük, olyan megdöbbentő arányszámban találhatunk az albérlős lakások, — és lakók — hogy hatalmasan nagy szociálpolitikai érdekek fűződnek ahhoz, hogy ezek az arányok legalább letompíttassanak.*

A szociálisan érző szívnek és a szociális gondoskodásnak anyagi áldozatokban is jelentkező elhatározása kell ahhoz, hogy ezen a téren még több történjék, mint eddig. De aki a világháború után következő idők kétségkívül megváltozott szociálpolitikai szellemét ismeri és méltányolja, ma már kevésbé aggódhatik azon, hogy eljön-e annak az ideje, amidőn e kérdések, e kétségkívül kényes kérdések megoldásától sem fognak idegenkedni az illetékesek.

IV. Az albérlők és ágybérlők kora.

a) Miért kisebb az 1927. évi összeírás eredménye, mint az 1925. évi lakásstatisztikáé ?

Tanulmányunk előző fejezetében megemlítettük azt, hogy az 1925. évi összeírás szerint Budapesten az albérlők és ágybérlők száma 84.282 volt. Ha ezzel szemben már most annak a statisztikának az eredményeit tekintjük át, amellyel a továbbiakban behatóan fogunk foglalkozni, azonnal szembeötlik az, hogy az albérlő és ágybérlő családfejeknek e felvétel szerint 56.867-ben megállapított száma jóval kisebb az albérlők stb. 1925. évi számánál.

Egy pillanatig se legyen azonban kétségben az olvasó arra nézve, mintha az 1927. évi albérlő- és ágybérlő-összeírás, amely az egyéneket külön-külön vonta a megfigyelése körébe, olyan hézagosan tudta volna csak kiterjeszteni észlelési körét az albérlőkre és az ágybérlőkre, mint az e két szám futólagos összehasonlítása révén látszanék. Nyomatékosan rá kell ugyanis a figyelmet irányítani arra, hogy míg az 1925. évi összeírás az albérlők és ágybérlők összes számát mutatta ki, addig az 1927. évi összeírásnak imént jelzett adata csupán a *családfejeket* foglalja magában — a férfi- és nőcsaládfejeket persze — tekintet nélkül arra, hogy magánosan, vagy pedig családjukkal éltek. Láthatjuk tehát, hogy a *megfigyelés egysége a két felvétel során merőben más volt*. Az 1927. évi felvétel, nagyjában függetlenül a családi körülményektől, elsősorban azokat az egyéneket kívánta tüzetes vizsgálat alá vonni, akik mint családfejek költöztek albérleti lakásba, vagy váltak ágybérlőkké, s kevésbé törődött azzal, hogy hány családtagjuk van.

A felvétel persze nem mulasztotta el annak megállapítását sem, hogy az albérlő, vagy ágybérlőként szereplő családfejek közül hánynak volt háztartásában családtagja; s amikor az erre vonatkozó számok végső eredményeképpen a főváros statisztikai hivatala azt közli, hogy az 56.867 albérlő és ágybérlő családfejeknek 21.744 családtagja volt, íziben kiderül az, hogy az 1927. évi összeírás a valóságban 78.611 albérlőt és ágybérlőt érintett, oly megközelítő tömegét tehát legalább az 1925. évben összeírt albérlőknek és ágybérlőknek, hogy az csak dicsőségére válhat annak az intézménynek, mely ezt a felvételt végrehajtotta. Hiszen az összeírásban semmi kényszerítő eszköz nem állott rendelkezésére. Bizonyára jobb is volt így.

Nem tudjuk persze pontosan megállapítani azt, hogy 1927-ben a valószínűleg mekkora volt az albérlők és ágybérlet szára ; több-e vagy kevesebb, mint 1925-ben. De ha fel is tesszük azt, hogy az 1927 felé ismét megélénkülő gazdasági helyzet folytán a budapesti ipar új meg új elemeket vont magához a vidékről és ilyenformán az albérlők és ágybérlet száma is növekedhetett a fővárosban, az átmenetileg itt tartózkodó új elemek folytán mégsem igen hihetjük azt, hogy ebben az esztendőben 90 ezernél több lett volna az albérlők és ágybérlet teljes száma. Ilyenformán a székesfőváros statisztikai hivatala még ezt a gondolatban meg is nagyobbított albérlő és ágybérlet tömeget is 87·5%-ban fogta meg ; ami messze fölmúlja a külföldi hasonló vagy rokonjellegű felvételek terjedelmét és igazán klasszikus eredménynek tekintendő.

Bizonyára része volt ebben, — a felvétel előkészítésén kívül, — annak az igen magas intelligenciájú felvételező egyéneknek, akik ezt a kényes munkát végrehajtották. Hiszen a már korábban előadottak szerint kétségtelennek látszik az, hogy ezt a munkát számlálóbiztosokként olyan elemek végezték, a kiknek értelmi színvonala és tanultsága erősen meghaladta azt a nívót, melyet általában szokott képviselni egy-egy nagy összeírás számlálóbiztosainak átlaga. Ha tehát szomorú tény is az elszigeteltségében az, hogy a világháború után 8—9 évvel a székesfőváros egyre-másra szellemi szükségmunkákkal igyekszik legalább pár hónapig egy falat kenyeret adni a foglalkozás nélkül álló értelmiségi tömegeknek, másfelől az érdekeltek pillanatnyi megsegítésén kívül ebből nagy előny is fakadt : sok más munka mellett egy szinte egyedülálló statisztikai munkának becse — s nyilván terjedelme is — megnőtt azáltal, hogy értelmes, ügybuzgó, az ügy iránt érdeklődő emberek végezték benne az észlelés munkáját.

b) A korviszonyok jelentőségének általános jellemzése az ágybérlet és albérlők kérdésénél.

A feldolgozott anyagnak kétségkívül egyik legérdekesebb része az, amely az albérlő és ágybérlet családfők korára vonatkozik, bár eleve feltételezhetjük, hogy az albérlő és ágybérlet lakosság nagyobb tömegei a fiatalabb, de mai produktív nemzedékekből kerülnek ki. Azokból tehát, amelyek az életnek csak az elején állnak ; amelyek talán ezért nem tudták még úgy megalapozni és biztosabbá tenni keresetüket, hogy önálló, saját lakáshoz jussanak ; azokból a nemzedékekből, melyek esetleg csak átmenetileg és nem állandóan tartózkodnak a székesfővárosban (vagy más ipari központban) s így kényszerülnek arra, hogy kevesebb keresetükből csak szerényebb összeget fordíthatván lakásszükségletük kielégítésére, beérjék azokkal a rendszerint szerény elhelyezkedési lehetőségekkel, amelyeket az albérlet (még inkább : az ágybérlet) nyújt.

c) A kormegoszlás adatai.

Nem is tudnók tehát plasztikusabb számokkal tanulmányunknak ezután következő részeit bevezetni, mint az alábbi táblázat anyagával, mely arra vonatkozik, hogy az albérlő és az ágybérlő családők száma külön és együttesen miként oszlott meg a családők születési éve szerint.

4. tábla. Az albérlők és ágybérlők megoszlása születési évek szerint.

Születési év	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családők összesen	Születési év	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családők összesen
	a) Abszolút számokban.				b) ‰-ben.		
1912—	19	63	82	1912—	0·6	2·5	1·4
1907—1911	1.149	2.084	3.233	1907—1911	35·9	83·9	56·9
1902—1906	5.826	6.443	12.269	1902—1906	182·0	259·3	215·7
1897—1901	7.885	5.870	13.755	1897—1901	246·2	236·2	241·9
1892—1896	5.516	3.288	8.804	1892—1896	172·3	132·3	154·8
1887—1891	3.735	2.021	5.756	1887—1891	116·7	81·3	101·2
1882—1886	2.517	1.365	3.882	1882—1886	78·6	54·9	68·3
1877—1881	1.872	1.198	3.070	1877—1881	58·5	48·2	54·0
1872—1876	1.270	848	2.118	1872—1876	39·7	34·1	37·2
1867—1871	824	635	1.459	1867—1871	25·7	25·6	25·7
1862—1866	631	456	1.087	1862—1866	19·7	18·4	19·1
1857—1861	326	239	565	1857—1861	10·2	9·6	9·9
1852—1856	212	183	395	1852—1856	6·6	7·4	7·0
—1851	129	79	208	—1851	4·0	3·2	3·7
Ismeretlen	106	78	184	Ismeretlen	3·3	3·1	3·2
Összesen ...	32.017	24.850	56.867	Összesen ...	1.000·0	1.000·0	1.000·0

d) Az albérlők és az ágybérlők tömegének egymáshoz való viszonya.

Mielőtt ezeknek az adatoknak érdemben való vizsgálatát megkezdendők, s az albérlő és ágybérlő családők kormegoszlásának tanulságait levonnók, pár szóval arról is kell szólnunk, hogy a rendelkezésünkre álló anyag szerint az albérlők száma miként aránylik az ágybérlőkéhez. Annál inkább szükség van erre, mert hiszen a korábbi magyar statisztikák nem fordítottak elegendő figyelmet ennek a rendkívül fontos kérdésnek vizsgálatára.

Táblázatunk adatai alapján a megvizsgált néptömegnek 56·8%-a, tehát elég számottevő többsége volt albérlő; az a körülmény azonban, hogy az ágybérlők száma is 43·2%-ot ért el, a helyzetet épenséggel nem valami rózsás színben tüntette fel. Ha az albérlő és ágybérlő családők számához

hozzászámítjuk családtagjaik számát is, a helyzet valamivel jobban az albérleti viszony javára fordul: az összes, enyhe szóval szerényebb lakásokban élő egyének 63·7%-a lakott albérleti lakásban csak 36·3%-uk, nem sokkal több, mint $\frac{1}{3}$ részük volt ágybérlő.

Ez azonban a dolog természetéből következik, mert a családjával együtt élő családfő mégis csak mindent elkövet arra, hogy családjá, felesége számára, gyakran gyermekei számára is, legalább albérleti lakást biztosítson. Másfelől *a házasságkötés ténye magában véve is már többé-kevésbé bizonyosára eléri, hogy a gazdasági önállósulásnak legalább bizonyos alacsony fokára elért az az egyén, aki házasságot kötött.* Annál szomorúbb az, hogy az ágybérlő családfők mellett is elég jelentékeny számban találunk családtagokat, hiszen a 24.812 ágybérlő családfővel szemben 3728 (15·1%) volt a családtagok száma. Ez az arány igen magas. Semmi kétség sem férhet hozzá, hogy *bár az albérleti kérdés is igen szomorú jüggvénye a nagyvárosi életnek s a ki nem elégitő bér- és lakásvizonyoknak, mégis az ágybérlési kérdés az, amely leginkább megrezegteti a lélekben azokat a húrokat, amelyek az emberi nyomorúsággal szemben mindig hangot adnak.*

e) A korra vonatkozó adatok tanulságai.

A koradatok csoportosításában a székesfőváros statisztikai hivatala azt a rendszert követte, hogy a 15 évnél fiatalabb és 75 évnél idősebb albérló és ágybérlő családfőket egy-egy csoportban mutatva ki, közben öt éves csoportokba vonta össze a különböző korba tartozó családfőket. Ilyenformán szinte a jövőendő pályájukra kilépő emberektől kezdve egészen az aggastyánokig módunk van azt megfigyelni, vajjon mennyi az egyes korosztályokba tartozó albérló és ágybérlő családfők száma, s meg van a módunk kikeresni azokat a korcsoportokat, amelyek nagyobb frekvenciája azt mutatja, hogy kiváltképpen ezekbe a korosztályokba tömörülnek ennek az igazán sokszor szánalomraméltó népességi elemnek nagyobb tömegei.

Melyik az a 20 év szélességű korosztály tehát, amelybe tartozó családfők egyfelől az albérlőknek, másfelől az ágybérlőknek és végül az összes ilyen szerényebb lakásvizonyok között élő családfőknek jelentősebb csoportjait alkotják? Íziben kitűnik az, hogy az albérlők között a 20—40 éves korosztály képviselői azok, akik kiemelkednek döntő jelentőségükkel; az összes albérló családfők 71·7%-a ilyen korú ember volt. Jórésztben tehát az albérlők kormegoszlásával magyarázhatjuk azt, hogy az egész megfigyelt tömegben is a 20—40 esztendő korosztály érdemli meg a legnagyobb figyelmet; ennek tagjai között is 71·3% azoknak a száma, akik 20—40 éves kor éveikben jártak 1927-ben. Az ágybérlők között azonban ez a túlnyomó jelentőség valamivel lejjebb csúszik; 71·2%-os arányszámmal itt a 15—35 éves korcsoport képviselőiből alakul ki a nagy többség.

Az első szembetűnő különbség tehát már itt elibénk tárul az albérlők és ágybérlok között. De ettől függetlenül végeredményben is nagyon szomorú tanulság az, hogy a 20—40 éves korcsoporthoz tartozó elemek olyan nagy részét kötik le az albérlőknek és az ágybérloknek. *Hiszen ez a korosztály az, amely a leginkább produktív; amely leginkább tudja a maga fizikai és szellemi erejét kihasználni érvényesülése érdekében; amely tehát az első nehézségek leküzdése után joggal várhatná, hogy a mindig újat és jobbat váró munkapiacra meg tudja találni a maga helyét.*

De ha már az albérlők és ágybérlok egész tömegéről némi rezignációval kell ezt megállapítanunk, még inkább lehangolóvá válik a kép akkor, ha az ágybérlo családfoik adatait tekintjük át. *Az ágybérlok jellemző csoportjainak első határállomása már a 15 éves korral kezdődik! Az életnek a mélységeit világítjuk meg akkor, ha arra gondolunk, hogy az ágybérlo családfoik közül szinte minden tizenkettedik még csak a 15—20 éves kort tapossa, életének azt az időszakát tehát, midőn a legtöbb embernek még tele kellene lennie reménységgel, bizakodással. E reménynek és hitnek ugyancsak durva megtépázását jelentik azok a rettenetesen szomorú s gyakran a lelket és testet megemésztő lakásviszonyok, amelyeknek e fiatal emberek részesei.*

Ezzel szemben kétségkívül igaz az, hogy az albérleti lakások tekintetében valamivel jobb helyzetben vannak a fiatalabb évjáratok. *Az albérlo családfoik között t. i. az egészen fiatal, félig-meddig gyermek- vagy legfeljebb fiatallberszámba menő korcsoportok képviselete jóval kisebb. A 20—25 éves albérlo családfoik arányszáma is jóval kisebb, mint a hasonló korú ágybérlo családfoiké. De ebből csak azt következtethetjük, hogy abban a szomorú társadalomban, abban a kietlen világban, amelyet az albérlok és ágybérlok nagy tömegei, — bizonyos kivételekkel — alkotnak, még az albérleti lakás is fokozati különbséget, előkelőbb nivót jelent, mint a csupán ágybérlet.*

Valószínűnek látszik, hogy azok közül, akik 15—20 éves, sőt talán 20—25 éves korukban sem tudnak a maguk vagy esetleg családjuk számára sem többet keresni, mint ami elegendő arra, hogy egy félig-meddig gyakran éjjeli menedékhelyszerű helyiségben húzzák meg magukat éjszakára az időjárás viszontagságai és az életnek sok kísértése elől, az idők során — a legtöbbször persze keserves küzdelmek és lemondások után — többen-kevesebben fel tudnak emelkedni azok közé, akik már legalább mint albérlok bizakodhatnak a jövőben. Kétségtelen, hogy az albérlok között is találhatunk magasabb korosztályokban nagyobb számban olyan elemeket, amelyek a saját lakásuk melegéből zuhantak le az albérleti viszony ridegségébe. De mégis több a valószínűsége annak, hogy a 25—30 éves albérlo családfoik arányszáma azért nagyobb, mint a hasonló korú ágybérlo családfoiké, (s még inkább: a 30—35 éves albérloké, mintsem a hasonló korú ágybérloké), mert az évek teltével a gazdasági életben való lassú érvényesülés révén kusztaak fel

bizonyos elemek az ágybérlok közül az albérlok sorába. Nyilvánvaló, hogy az ágybérlok között sok olyan emberrel is találkozhatunk, akik korábban főbérlok, esetleg lakástulajdonosok, vagy legalább is albérlok voltak, mint ahogy albérlok között is — mint előbb már említettük — sokan lehettek korábban jobb gazdasági és lakásviszonyok között élt emberek. De a fiatalabb elemekre nézve bizonyára helyes az a gondolatmenet, amelynek vázát fentebb adtuk. Itt még meg van a felemelkedés reménye. Az ágybérlok igazán szerencsétlen elemei jobbra a magasabb korosztályokban fordulnak elő.

A 40 éven felüli albérlok és ágybérlok, különösen azonban az ágybérlok arányszáma csökken, sőt igen gyorsan csökken. Az 50 éven felülieké még erősebben. Ami talán azt igazolja, hogy a férfikor javát elérő és lassan-lassan az öregkor küszöbéhez érő egyének között mégis megritkul azoknak a száma, akik mizerábilis lakásviszonyok között kénytelenek tengetni életüket.

Nem volna itt még értelme annak, hogy a kor szerint való megoszlás arányszámait összevessük Budapest egész népességeinek kormegoszlására vonatkozó adataival, minthogy az albérlok és ágybérlok többsége mégis csak a felnőtt korú népesség, a keresők sorából kerül ki és így az összehasonlítás aránytalanul kedvezőtlennek mutatná az albérlok és ágyrajárók magasabb korosztályú csoportjainak helyzetét, olyan rossznak, ami a valószínűleg mégsem felelne meg.

De ha arra gondolunk, hogy az 50 évnél magasabb korú albérlo család-fők száma 3498 volt az 1927. évi összeírás szerint, az ágybérlo családfőké pedig 2618, *mely meghatottsággal kell azoknak az öregkor felé érő vagy abba már be is jutott embereknek sorsára gondolnunk, akiknek egy élet munkája sem tette lehetővé azt, hogy saját lakásukban hajthassák fejüket álmra.* Sajnos, a rendelkezésemre álló feldolgozás minden gazdagsága ellenére sem mehetett olyan messze, hogy azt a kérdést is megvilágította volna, hogy a különböző korú albérlok és ágybérlok mióta kerültek kívül a lakástulajdonosok és a lakásfőbérlok körén. Hiszen itt többszöri felemelkedésről és sülyedésről is lehet szó. Pedig csak úgy ötlenének szembe igazán azok a nagy emberi szerencsétlenségek, melyek révén megtudnók, mennyi azoknak az igazán elesett embereknek a száma, akik szinte egész életükön át nem tudtak feljebb emelkedni, nem tudták lakásviszonyaikat megjavítani.

De így is kétségtelen, hogy azok között, akiket öregkorukban, sőt aggkorukban kényszerít rá a sors, hogy mások lakásában keressenek lakhelyet, vagy fekvőhelyet, *sok hajótöröttje van az életnek, akik gyakran minden jószándékuk mellett sem tudtak nehéz helyzetükön változtatni.*

A nyugodt, tiszta, rendes, jó levegőjű, egészséges és tisztább erkölcsöket is lehelő lakásokban élő embernek szinte döbbenetes arra gondolni, hogy mi

volt azoknak az embereknek a sorsa, mi a sorsuk jelenleg és mi lesz a sorsuk a jövőben, akik több emberöltőt is kitevő életükön át is mindig csak azt éreztették, hogy félig-meddig megtúrt egyének abban a lakásban, melyet bérelnek, akiknek életük folyamán szinte számtalanszor kellett esetleg cserélniök a lakásukat s akik ilyenformán szinte soha sem ismerhették meg a tartós otthon fogalmát.

Az albérlők között aránylag valamivel magasabb az idősebb elem aránszáma, szinte minden egyes korcsoportban, melyet statisztikánk bemutat.

A különbség azonban főleg csak a 40—45 éves, továbbá a 45—50 éves korcsoportokban nagyobb. Azontúl mindinkább elenyészik: 70—75 éves ágybérlő aránylag több is van, mint ilyen korú albérlő. Ha tehát azt is mondhatjuk, hogy a produktív életkor vége felé lehetővé válik az albérlők idősebb rétegei számára az egy fokkal való előlépés a lakásviszonyok terén, viszont a még öregebb korban a helyzet épen olyan vigasztalan az albérlők, mint az ágybérlők között.

Pedig mennyivel szomorúbb volna még a kép, ha a társadalom és a hatóságok nem gondoskodnának a különböző szegényházak, szeretetotthonok, aggápoldák stb. révén arról, hogy az egész munkaképtelen és egyébként is támogatás nélkül álló aggok elhelyeztessenek, hogy az életüket különben fenyegető pusztulástól megóvassanak. Lehet, hogy a nagy szociálpolitikai átalakulás, melynek akarását világosan látjuk Csonka-Magyarország legújabb törvényhozásában, idővel csökkenteni fogja a gyámolítás nélkül maradók számát Magyarországon és Budapesten is; noha e törvényhozásnak egy nemzedékre kiható hatásait egyelőre nem tudjuk áttekinteni. Lehet, hogy pl. az *öregkori biztosítás* révén későbbi nemzedékek inkább kerülhetnek abba a helyzetbe, hogy öreg napjaikban kevesebb keserűséggel, kevesebb életfájdalommal tekinthetnek vissza eltöltött életükre. Ámde az is tagadhatatlan, hogy az a több ezer albérlő és ágybérlő, aki Budapest székesfővárosunk területén is családjával együtt 50 esztendőn felüli korban oly lakásviszonyok között él mint sok albérlő és a legtöbb ágybérlő, *nem tartozhatik a társadalomnak azon elemei közé, amely az élet mérlegét kedvező egyenleggel zárja le.*

f) Az albérlők korviszonyai.

Vizsgálatainknak második szakasza immár arra fog irányulni, hogy egyfelől az albérlő családfők kormegoszlását vegyük *közelebbi* vizsgálat alá, másrészt ugyanezt tegyük az ágybérlő családfők számával. Megjegyezve, hogy az alább közölt adatok magyarázatát már rövidebben végezhetjük, előbb az *albérlők* kormegoszlásának adatait közöljük:

5. tábla. Az albérlők megoszlása születési évek szerint.

Születési év	Albérlő családfők száma					
	f é r f i a k			n ö k		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
1912—	12	3	15	4	—	4
1907—1911.....	821	69	890	226	33	259
1902—1906.....	3.823	909	4.732	979	115	1.094
1897—1901.....	4.110	2.288	6.398	1.325	162	1.487
1892—1896.....	2.376	1.910	4.286	1.046	184	1.230
1887—1891.....	1.469	1.373	2.842	692	201	893
1882—1886.....	991	952	1.943	404	170	574
1877—1881.....	696	716	1.412	304	156	460
1872—1876.....	503	463	966	186	118	304
1867—1871.....	360	237	597	154	73	227
1862—1866.....	223	221	444	136	51	187
1857—1861.....	117	69	186	117	23	140
1852—1856.....	69	73	142	51	19	70
—1851.....	49	16	65	54	10	64
Ismeretlen	65	11	76	24	6	30
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
1912—	0·8	0·3	0·6	0·7	—	0·6
1907—1911.....	52·3	7·4	35·6	39·6	25·0	36·9
1902—1906.....	243·7	97·6	189·3	171·7	87·1	155·8
1897—1901.....	262·0	245·8	256·0	232·4	122·6	211·7
1892—1896.....	151·5	205·2	171·5	183·4	139·2	175·1
1887—1891.....	93·6	147·5	113·7	121·4	152·2	127·2
1882—1886.....	63·2	102·3	77·7	70·9	128·7	81·7
1877—1881.....	44·4	76·9	56·5	53·3	118·1	65·5
1872—1876.....	32·1	49·7	38·7	32·6	89·3	43·3
1867—1871.....	23·0	25·5	23·9	27·0	55·3	32·3
1862—1866.....	14·3	23·7	17·8	23·9	38·6	26·6
1857—1861.....	7·5	7·4	7·4	20·5	17·4	19·9
1852—1856.....	4·4	7·8	5·7	8·9	14·4	10·0
—1851.....	3·1	1·7	2·6	9·5	7·6	9·1
Ismeretlen	4·1	1·2	3·0	4·2	4·5	4·3
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezek az adatok — mint erről már fentebb is volt szó — az albérlő családfőket nemek szerint választják szét és úgy a férfiaknál, mint a nőknél külön-külön kimutatják a magánosan és másfelől a családtagjaikkal együtt élő családfőket. Az a jelenség, hogy a női családfő albérlők 21·8%-át teszik az összes albérlő családfőknek, nem volna kedvezőtlen; ebben azonban nyilván elsőrendű része, annak, hogy a kereső munka tekintetében a nők a férfiakkal képest amugy is jóval kisebb számot képviselnek, s így az albérlők között is kisebbséggé törpül az a többség, amely egyébként az egész népesség soraiban a nők javára mutatkozik a férfi nemmel szemben. Az sem volna kedvezőtlen tünet, hogy míg a férfi albérlő családfők közül 37·4%-nyi rész az, amely családtagjaival együtt lakik. A nők között ez az arány csak 18·6%, ami azonban ismét annak az egyszerű következménye, hogy a férfiak, mint családfők és családeltartók, sokkal sűrűbb réteget képeznek a társadalomban, mint a nők, mert a nőket ritkábban szorítja arra a gazdasági helyzet, hogy ilyen hivatást is betöltsenek.

Azt vizsgálva, hogy a férfi és női albérlő családfők kor szerint való megoszlásában melyik a legjellemzőbb korosztály, mindenekelőtt arra a fontos különbségre kell rámutatni, hogy a férfi albérlő családfők között (a 15—20 éves családfők kisebb kontingensét nem számítva) a 20—30 éves korú albérlő családfők sokkal sűrűbben fordulnak elő, mint a hasonló korú nők. Amint azonban a magasabb korévek felé téved a tekintet, egyre inkább a nők helyzete lesz kiélezettebb. A 30—35 éves férfiak arányszáma még csak valamivel kisebb, mint az ugyanolyan korú nőké; a 35—40 esztendőskoréveknél ez a különbség kitér és szakadatlanul fokozódik. 60 éven felül már valóban igen nagy különbség mutatkozik, melynek révén a nők között kétszer akkora az ilyen albérlő családfők aránya, mint a férfiak között.

Ennek persze ismét a gazdasági háttér adja meg az alapját. A tulajdonképpeni kereső munkára berendezkedett férfinak, ha ki nem dől a sorból a nélkülözések miatt, inkább van módja arra, hogy öreg napjaira valami kis enyhülést mégis megszerezzen életének feszültségében. Ezzel szemben a nők aránylag rosszabb arányszáma mutatja azt, hogy őket az öregkor sem mentesíti úgy az albérlet kellemetlenségeitől, mint a férfiakat.

Valószínű az is, hogy a 20—25, sőt a 30—35 esztendőskorú női családfők kedvezőbb albérleti arányszámait is az a körülmény magyarázza meg, hogy az albérletre szoruló nők ekkor — mint házastársak — a családtagjaikkal együtt élő férfi albérlők háztartásaiban szerepelnek. Amint ez a házastárs kidől és az asszony magára marad, maga lesz családfő az albérleti lakásban, vagy esetleg most oda kell vonulnia, ha fiatalabb korában meg is óvta őt ettől jobb sorsa. Hogy ez az öregebb korban jelentkező különbség nem jelentéktelen, ezt az igazolja, hogy míg a férfiaknál az 50 éven felüli albérlő családfők

száma az egész csoport 9·6%-át teszi, addig a nőknél 14·1%-át. Az itt mutatkozó eltérés egyenlíti ki jórészt azt a kedvezőbb alakulást, melyet a fiatalabb években a nőknél láttunk.

Még meglepőbb hatást gyakorolnak azok a számok, melyek arra vonatkoznak, hogy a *magánosan*, illetőleg *családtagjaikkal együtt lakó* albérlő családfők (férfiaké és nőké egyaránt) kormegoszlása milyen. *A férfi albérlők sorában az igazán fiatalabb elem az, amely mint magános ember vesz fel albérlői lakást.* Ennek világos bizonyossága az, hogy a 20—29 éves albérlők az összes magános albérlőknek 50·6%-át teszik. Ha pedig e korosztály két szélső határát fel és lefelé még öt évvel kitoljuk, immár 70·9% az a részesedés, amely a magános albérlők 15—35 éves korcsoportjára esik.

Persze ez nem azt jelenti, mintha a magános, tehát családtag nélkül élő férfiak inkább és hamarabb jutnának abba a helyzetbe, hogy legalább albérlői lakást tudjanak maguknak szerezni, azaz a most vázolt tanulság korántsem szegeződik szembe a családtagokkal (a házassági kötelékben) való élés kedvező hatásának. Hanem egyszerűen csak azt jelenti, hogy a 30., illetőleg 35. évvel bezárólag ugyancsak megfogy azoknak a korosztályoknak létszáma, amelyek képviselői jobbra mint nem házasemberek élnek Budapesten. Ezért a magános albérlők közé is kevesebb jut be közülök.

Épen a házasság szempontjának előtérbe tolása az, amely megmagyarázza nekünk azt a tüneményt, hogy a családtagjaikkal együtt élő férfi-albérlők 49·8%-a 25—40 éves ember, s ha 5—5 évvel itt is kitoljuk még a csoport két szélső határát, 69·8% az a rész immár, amely a 20—45 éves családos albérlőkre esik. S minthogy másfelől a magasabb korosztályokban automatikusan emelkedik azoknak a férfiaknak a száma, akik családi kötelékben élnek, meg kell értenünk azt a jelenséget, hogy a 45—49, valamint az 50—54 éves családos albérlők arányszáma is elég magas; még feljebb sem más a helyzet.

Ha a statisztikában általában azt szoktuk is mondani, hogy a viszonyszámok, amelyekkel jobbra ez a tanulmány is foglalkozik, többet mondanak, mint az abszolút számok, mégis nagy hatást gyakorol nyilván az érdeklődőre az a körülmény, hogy bizony abszolút számokban a 45—50 éves albérlő családfőktől kezdve fölfelé vetekszik a családos albérlők száma a magánosokéval. Aligha jelenti ez azt, hogy az oly családok jövője elé, ahol a családfő már hajlott korban van, valami nagy bizalommal lehetne tekinteni.

A magánosan élő albérlő női családfők sorában szintén megtaláljuk azokat a jellemző évcsoportokat, amelyek képviselői tulajdonképpen zömét teszik a női albérlőknek. Míg azonban a férfiaknál három öt éves korcsoport volt az, (a 20—35 éves korcsoportok), amelyet össze kellett vonnunk, a legtipikusabb vonását tárandó fel az albérlők kormegoszlásának, a magános

nők között az albérlők zöme a 25—40 éves korcsoportba tartozó nők közül kerül ki (71·9%). A legjellemzőbb 5 éves korcsoport itt is a 25—29 éves nők korcsoportja. Egyébként azonban a magános férfiaknál tapasztalt adatokkal szemben a magasabb, tehát 50 éven felüli nők között is aránylag sok albérlőt találunk. Élénk bizonyosságul annak, hogy *a magukra maradt nők* közül mily sokan kénytelenek hajlott korban is beérni azzal a szerény lakással, amelyet az albérletek többnyire nyújtanak.

Ha azonban a magánosan lakó albérlő nőknél már jeleznünk kellett, hogy közöttük jóval sűrűbben fordulnak elő az idősebbek, mint a férfiak között, fokozott mértékben áll ez, ha vizsgálatainkat a családtagjaikkal élő nőkre terjesztjük ki, akik közül nagyjában a 35—40 éves korosztályig bezárólag aránylag egyre több s odébb a 45—49 éves korosztályig is minden öt éves csoportban sem sokkal kevesebb rész helyezkedik el. A családós albérlő nők között azonban az 50 éven felüli korúak is figyelemreméltóan sokan vannak. Igazában ezek a számok — noha szerencsére az abszolutszámok nem túl magasak — mutatják azt még, hogy az élet mennyire nem kíméli a gyöngébb nemet már idősebb korban sem s okozza gyakran azt, hogy családok, melyek élén nő áll férfi helyett, az albérleti lakás veszedelmének nézzenek elébe.

g) Az ágybérlok korviszonyai.

Nagyban egészben azzal a gondolattal, mint az albérlőknél tettük, foglalkozunk az ágybérlok családfők korszerinti megoszlásával is. A vizsgálat itt még érdekesebb lehet, mert az előljáróban közölt adatok már jelezték, hogy az albérlők és ágybérlok kor megoszlása általában sok ellenkező vonást mutat.

Lássuk először azt, hogy a férfiak és nők száma mekkora az ágybérlok között. Maga az a körülmény, hogy az ágybérlok közül 21·6% a nő, élesen rátereli a figyelmet ennek a kérdésnek messzemenő szociális és morális jelentőségére, hiszen ha már az albérleti viszonyt a nagyvárosi élet csökevényének kell tartanunk még inkább áll ez az ágybérleti intézményre, akár férfiak, akár nők az ágybérlok, de mégis inkább akkor, ha nőkről van szó.

Épen ezért nem látszik talán helytelennek az az eljárás, ha első sorban arra mutatunk rá, hogy *a női ágybérlok között aránylag sok olyan akadt, aki a 20. életévét nem érte el (7·1%)*, sőt közöttük volt jónéhány olyan is, aki 15. életévét sem érte el az összeírás időpontjában. Általában a fiatalabb női elem az, amely első sorban szolgáltatja az ágybérlok nőket. Nyilván az a szerencsétlen elem, amelynek nincs annyi keresete, vagy nincsen annyi kapcsolata az étellel, hogy rendes otthont tudna a maga számára szerezni. Jó bizonyossága ennek az, hogy *a női ágybérloknek közel kétharmadrésze a 35 éven alul marad.*

6. tábla. Az ágybérők megoszlása születési évek szerint.

Születési év	Ágybérő családfelek száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakik	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakik	összesen
a) Abszolút számokban.						
1912—	45	1	46	16	1	17
1907—1911	1.661	41	1.702	366	16	382
1902—1906	5.178	312	5.490	888	65	953
1897—1901	4.233	573	4.806	974	90	1.064
1892—1896	2.113	335	2.448	758	82	840
1887—1891	1.259	196	1.455	504	62	566
1882—1886	818	143	961	349	55	404
1877—1881	811	90	901	270	27	297
1872—1876	547	66	613	223	12	235
1867—1871	409	37	446	172	17	189
1862—1866	266	21	287	163	6	169
1857—1861	122	15	137	100	2	102
1852—1856	99	5	104	79	—	79
—1851	32	1	33	45	1	46
Ismeretlen	64	5	69	8	1	9
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
1912—	2·6	0·6	2·4	3·3	2·3	3·2
1907—1911	94·0	22·3	87·3	74·5	36·6	71·4
1902—1906	293·3	169·5	281·6	180·6	148·7	178·1
1897—1901	239·7	311·3	246·5	198·2	205·9	198·8
1892—1896	119·7	181·9	125·6	154·2	187·6	156·9
1887—1891	71·3	106·4	74·6	102·5	141·9	105·7
1882—1886	46·3	77·7	49·3	71·0	125·9	75·5
1877—1881	45·9	48·9	46·2	54·9	61·8	55·5
1872—1876	31·0	35·8	31·4	45·4	27·5	43·9
1867—1871	23·2	20·1	22·9	35·0	38·9	35·3
1862—1866	15·1	11·4	14·7	33·2	13·7	31·6
1857—1861	6·9	8·1	7·0	20·3	4·6	19·0
1852—1856	5·6	2·7	5·3	16·1	—	14·8
—1851	1·8	0·6	1·7	9·2	2·3	8·6
Ismeretlen	3·6	2·7	3·5	1·6	2·3	1·7
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Az idősebb korba tartozó ágybérő nők, az 55—60 esztendőn felüliek, azonban ismét elég jelentékeny arányszámban fordulnak elő, — jobbára nagyobb arányszámban, mint az albérők között. Ez ismét arra vall, hogy az élet nagy játékában vesztes nők között elég sok van olyan, aki öreg korára süllyedt oda, hogy éppen csak egy fekhelyet tud a maga számára biztosítani.

A férfiak között a fiatal elem még sokkal inkább előtérbe nyomul az ágybérőknél, semmint a nők között. Ha előbb a nőknél azt mondtuk, hogy az ágybérők közel kétharmad része volt a 35 éven innen, a férfiaknak a háromnegyed részéről mondhatjuk ugyanezt. S ha előbb a nőknél azt emeltük ki, hogy csaknem minden 12-ik ágybérő nő még a 20. életévében sincs, éppen olyan határozottan rá kell mutatnunk a súlyos erkölcsi hatásokra a hasonló korú fiatal ágybérőknél, akiknek arányszáma 9·0%. Egyébként azonban különösen két korcsoport az, amely dominálja szinte az ágybérő férfiak kormegoszlását; a 20—25 és a 25—29 éves férfiak csoportja (a nőknél az utóbbi csoport, a férfiaknál az előbbi volt jelentősebb). *A 40-es éveken túl kivétel nélkül minden korosztályban sokkal kevesebb az egyes korosztályokba tartozó férfiak, mint a nők arányszáma.*

Éles különbségek jelentkeznek akkor is, ha a férfiakat és a nőket a magányosan vagy családtagjaikkal együtt élő ágybérők szerint csoportosítjuk. E tekintetben a helyzet persze bizonyos értelemben jobb, mint az albérleti viszonynál. A férfi-ágybérőknek 9·4%-a bérelt családtagjaival együtt ágyat; nőknél ez az arányszám 8·2% volt. *A magányos ágybérő férfiak tipikus korcsoportja a 20—29 éves két korosztály, ez a két korosztály egymagában 53·3%-át szívja fel a magányos férfiágybérőknek, sőt ha ezt a két korcsoportot kiegészítjük a 15—19 és a 30—34 éves korcsoportokkal, 74·7%-a az ágybérőknek ebből a négy korcsoportból kerül ki. A családtagjaikkal együtt élő férfi-ágybérőknél viszont a 25—29 éves kor a tipikus korcsoport: csaknem egyharmad részük ilyen korú s ha ezt a csupán egy ötéves korcsoportot megtoldjuk még fent és lent másik ötéves korcsoporttal, kiderül az, hogy a 20—34 éves családós ágybérők száma az összes ilyen ágybérő férfiaknak 66·3%-a volt, szinte pontosan kétharmad része tehát.*

A magányos ágybérő nők szomorú sora a 20—35 éves nők közül kerül ki elsősorban; 53·3%-uk ilyen korú volt. A magasabb korévek vizsgálata azonban itt is arról győz meg, hogy a magányos ágybérő nőknek a kálváriája sem szűnik meg akár a 35 éves kor elérésével sem. Bizony nem jelentéktelen csoportot alkotnak azok a nők sem, akik 40—50 éves korukban is — Isten tudja, mióta — mint ágybérők élnek. Borzasztó pillantást vethetnek maguk köré, ha megvan még erkölcsi érzékük hozzá, ezek a nők. A családtagjaikkal együtt élő ágybérő nők túlnyomó része a 20—45 éves korcsoportok képviselői közé tartozik; 81·0%-uk ilyen korú volt. A magasabb korcsoportokba ilyenformán aránylag kevesebben jutnak közülük. Úgy látszik, öregebb korra mégis többen ki tudják magukat szakítani a családós nők közül (ha addig el nem pusztultak) abból a milieuből, mely sokszor az erkölcsi fertőt jelenti a nők számára.

V. Mióta laknak az albérlők és az ágybérlők Budapesten s hol laktak korábban?

a) Általános megjegyzések.

A népességi statisztika megszokott tagozódása szerint immár azzal a kérdéssel kellene foglalkoznunk, hogy a budapesti albérlők és ágybérlők a fontosabb egyéb demográfiai vonások szerint miképen tömörülnek; a különböző vallások híveinek száma mekkora közöttük; minő anyanyelvet és hányan mondanak magukénak; minő családi állapotúak stb.

Ha azonban a fentiekben a szorosabban vett demográfiai jellemvonások közül a korviszonyokat toltuk előtérbe s ezeknek a vizsgálásán át igyekeztünk a problémát beállítani, aligha követünk el hibát, ha a többi demográfiai szempontnak egyelőre figyelmen kívül fordításával, a kutatás irányát azoknak a kérdéseknek anyaga felé irányítjuk, amelyek az albérlők és ágybérlők *Budapesten való tartózkodásának idejét* világítják meg s másfelől arra a kérdésre adnak választ, hogy *budapesti tartózkodásuk előtt hol laktak* ezek az emberek. Az íziben feltárandó adatok nagyon sok szabályszerűséget mutatnak, noha kétségtelen az, hogy az effajta feldolgozásoknak becsét még azzal is lehetne emelni, hogy például a kormegoszlás vagy a foglalkozás alapvető különbségeit minden néven nevezendő feldolgozáson átvezetjük, ilyenformán vizsgálándó meg az, hogy ezeknek az elsőrangú társadalomgazdasági szempontoknak minő része van azoknak az eredményeknek kialakításában, amelyek például a Budapesten való tartózkodás időtartamát határozzák meg. A kérdés tulajdonképpen pénzkérdés. Az anyag azonban e nélkül is végtelenül becses.

b) Az albérlők és ágybérlők Budapesten való tartózkodásának ideje.

α) Általában.

Fejtegetéseinket azoknak az adatoknak közlésével kezdjük meg, melyek az albérlőket és ágybérlőket, illetve az összes ilyen szerényebb lakásviszonyok között élő családfőket aszerint tagolják, hogy mióta tartózkodnak a székesfőváros területén. Íme az adatok:

7. tábla. Az albérlők és az ágybérlők száma Budapesten való tartózkodás szerint.

Időtartam	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybér- lők családok összesen	Időtartam	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybér- lők családok összesen
a) Abszolút számokban.				b) ‰-ben.			
— 1 hó	706	1.329	2.035	— hó	22·1	53·5	35·8
1— 2 „	592	807	1.399	1— 2 „	18·5	32·5	24·6
2— 3 „	424	482	906	2— 3 „	13·2	19·4	15·9
3— 6 „	1.141	1.196	2.337	3— 6 „	35·6	48·1	41·1
6— 9 „	1.441	1.134	2.575	6— 9 „	45·0	45·6	45·3
9—12 „	673	738	1.411	9—12 „	21·0	29·7	24·8
—12 „	4.977	5.686	10.663	—12 „	155·4	228·8	187·5
1— 2 év	2.102	1.897	3.999	1— 2 év	65·6	76·3	70·4
2— 3 „	1.664	1.354	3.018	2— 3 „	52·0	54·5	53·1
3— 5 „	3.506	2.725	6.231	3— 5 „	109·5	109·7	109·6
1— 5 „	7.272	5.976	13.248	1— 5 „	227·1	240·5	233·1
5—10 „	6.711	3.967	10.678	5—10 „	209·7	159·6	187·8
11—15 „	2.840	2.110	4.950	10—15 „	88·7	84·9	87·0
15—20 „	2.255	1.633	3.888	15—20 „	70·4	65·7	68·4
10—20 „	5.095	3.743	8.838	10—20 „	159·1	150·6	155·4
20—30 „	3.894	2.746	6.640	20—30 „	121·6	110·5	116·7
30—40 „	2.395	1.512	3.907	30—40 „	74·8	60·9	68·7
20—40 „	6.289	4.258	10.547	20—40 „	196·4	171·4	185·4
40—50 „	826	608	1.434	40—50 „	25·8	24·5	25·2
50—60 „	399	279	678	50—60 „	12·5	11·2	11·9
60-on felül	165	160	325	60-on felül	5·2	6·4	5·7
40-en felül	1.390	1.047	2.437	40-en felül	43·5	42·1	42·8
Ismeretlen	283	173	456	Ismeretlen	8·8	7·0	8·0
Összesen ..	32.017	24.850	56.867	Összesen ...	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezeknek a számoknak elsőrendű tanulsága az, hogy az albérlőknek és ágybérlőknek ép annyira megközelítőleg 19%-a tartózkodott Budapesten legfeljebb egy év óta, mint amekkora azoknak a száma volt, akiknek a székesfővárosban való tartózkodási ideje 20—40 év között mozog. Tegyük bár fel azt, hogy a rövid idő óta Budapesten tartózkodó albérlők és ágybér-
lők között vannak korosabb elemek is, akik csak most kerülvén be a székesfőváros gazdaságtársadalmi életébe, átmenetileg kényszerülnek arra, hogy a legszerényebb lakásviszonyokkal is beérjék. Mégis kétségtelen az, hogy túlnyomó részben fiatal, a kereső munka első időszakában álló elem az, amely legfeljebb csak egy esztendő óta lévén lakosa a székesfővárosnak, csak ilyen primitív formában tudja megoldani lakáskérdését. De ha talán ebben a megállapításban valami vigasztaló is van: valami reménysugár arra vonatkozólag, hogy az idők során ez elemek közül sokan fel tudnak emelkedni és le tudják

magukról rázni a gazdasági kényszerűség kemény, szorító kezét; másrészt annál inkább szomorú, vigasztalan a kép akkor, ha arra gondolunk, hogy a 20—40 év óta Budapesten tartózkodó elem is viszonylag annyira erősen szóhoz jut az albérlők és ágybérlok között. Valószínű, hogy az utóbbiak között olyanokkal is nagyobb számban találkozunk, akik Budapesten születtek s így a 20—40 éves budapesti tartózkodás némileg félrevezet. De mégis nyugodtan tételezhetjük azt fel, hogy a régi budapesti lakos albérlőknek és ágybérloknek túlnyomó része olyan emberekből áll, akik kereső munkával töltötték el Budapesten sok-sok esztendő t s mégsem tudták annyira vinni, hogy saját, akár csak minimálisra leszorított igényeket kielégítő, egyszobakonyhás lakást is szerezzenek maguknak.

Akik tehát ebbe a szemmel láthatóan népes csoportba tartoznak — nem kevés emberről van szó, hiszen 10.547 volt az összeírás szerint azoknak az albérlő és ágybérlok családfőknek a száma, akik 20—40 év óta tartózkodnak a székesfőváros területén — *kétségkívül a társadalom kevésbbé boldog, sőt minden valószínűség szerint: boldogtalan elemei közé tartoznak. Náluk a lét bizonytalansága gyakran vad erővel lépett fel. Sokan közülük az élet küzdelmeit a szó szoros értelmében örökké verejtékes munkában harcolták meg.*

Látni fogjuk majd alább, hogy a kép mégsem annyira megdöbbentő, mint ahogy talán ezen táblázat nyomán gondolhatnók s a megszakítás nélkül való albérlési vagy ágybérleti viszony adatai nem olyan sötétek, mintha csupán most tárgyalt adataink szerint alkotnók meg véleményünket. De maga az a körülmény, hogy Budapest székesfőváros társadalmában (vagy szinte társadalmán kívül) tízezerszámba vannak olyanok, akik 20—40 évi helybenlakás után sem tudtak feljebb kerülni az albérlők vagy ágybérlok pozíciójánál, mégis csak azt mutatja, hogy *itt a társadalmi kérdés lényegét mélysegesen érintő tüneménnyel állunk szemben, amelyet a szociálpolitikai kutatásnak nemcsak megállapítani, hanem a szociálpolitikai hatalmat kezükben tartó hatóságoknak orvosolni is kell.*

Egyébként az albérlők és ágybérlok legnépesebb csoportjának kétségkívül az 1—5 év óta Budapesten tartózkodó emberek csoportja látszik; az albérlők és ágybérlok jóval több, mint egyötöd része ezek közül való. Az egyes évek vizsgálata mégis arra enged következtetni, hogy a Budapesten való tartózkodás hosszabb voltával nagyjában arányosan csökken az egy-egy csoportba tartozó albérlők vagy ágybérlok arányszáma is. Szépen világítja meg ezt a kérdést az alábbi pár szám, amely bizonyos évcsoportok egy-egy évére eső átlagban mutatja azt meg, hogy az illető évben a budapesti albérlők és ágybérlok arányszáma miképen csökken.

Az egy évnél rövidebb idő óta Budapesten tartózkodó albérlők és ágybérlok arányszáma — mint a táblánkból is jól kivehetjük — 187·5‰;

Az egy évnél hosszabb, de legfeljebb két évi idő óta Budapesten tartózkodók arányszáma 70·4‰;

a két évnél hosszabb idő óta, de legfeljebb három év óta Budapesten tartózkodóké 53·1‰;

a három, illetőleg négy év óta Budapesten lakóknál az arányszám egy-egy évre számítva 54·8‰-re emelkedik fel;

az 5—10 év óta itt lakóknál azonban már lecsökken 37·6‰-re;

a 10—15 » » » » 17·4‰-re;

a 15—20 » » » » 13·7‰-re;

a 20—30 » » » » 11·7‰-re;

a 30—40 » » » » 6·9‰-re;

a 40—50 » » » » 2·5‰-re;

az 50—60 » » » » 1·2‰-re;

a 60 évnél hosszabb idő óta itt lakóknál pedig még sokkal kisebb arányszámra.

Másszóval: minden egyes évvel, amelyet az albérlő vagy ágybérlő Budapesten eltöltött, erősen csökken a valószínűsége annak, hogy az összeírás még mindig a legszerényebb lakásviszonyok között fogja őt megtalálni.

Mi vajjon az a középső érték, amelyet a különböző idő óta Budapesten tartózkodó albérlő vagy ágybérlő egyénekre vonatkozólag az itt tartózkodás tartama gyanánt meg tudunk állapítani? Számításaink szerint: 7 esztendő, 1 hónap és 14 nap. Ez azt jelenti, hogy az albérlők és ágybérlők tömegeit egymás mellé aszerint felállítva, hogy ki mennyi idő óta tartózkodik a székesfőváros területén, nagyjában a 7 év és 1½ hónap óta Budapesten tartózkodó albérlő vagy ágybérlő lesz az, akit a medián érték, a medián albérlő vagy ágybérlő gyanánt foghatunk fel, aki tehát a maga személyével kettéosztja az albérlők és ágybérlők tömegét. Ez a tanulság azonban világosan mutatja azt is, hogy *a budapest albérlők és ágybérlők jelentős része a Budapestre bevándorolt elemek közül sorozódik és mivel 1927 tavaszától számítva visszafelé a 7 esztendőt és 2 hónapot, 1920 kora tavaszához jutunk el, könnyű azt megállapítani, hogy a budapesti albérlők és ágybérlők jelentős része 1920 óta sodródott bele Budapest gazdaságtársadalmi életébe.*

Más szóval: az 1920 után dőcögve megindult, s később azután meg is akadt budapesti konjunktúra hajótöröttjei (vagy be nem érkezettjei) lehetnek azok, akik közül elsősorban toborzódtak az albérlők és ágybérlők. Ezek az elemek voltak azok, amelyek a mezőgazdasági konjunktúra hanyatlásával ismét csak a székesfőváros falai között gondoltak a maguk számára megélhetést biztosítani, noha kétségkívül sokan voltak közöttük a már említett menekültek is. Sokan idezuhanhattak az úgynevezett *B-listák áldozatai* közül is, akik nemcsak a közhivatalokból váltak ki; sokan pedig talán az *egyre-egyre termelődő szellemi proletariátus tagjai* voltak, akik még nem tudtak a maguk részére elhelyezkedést találni. Sokan persze még csak diák-emberek voltak közülük.

Az albérlő családfők adatainak az ágybérlő családfők adataival való összehasonlítása persze azzal az eredménnyel jár, hogy az 1927 elején Budapesten ágybérlő családfők között sokkal több olyan egyén akadt az összeírás szerint, aki egy évnél rövidebb idő óta tartózkodott a fővárosban. Ezek arányszáma az összes ágybérlő családfők számának jóval több, mint egynegyed-része volt; viszont legfeljebb egy év óta Budapesten tartózkodó albérlő családfők száma egyhatodrésze sem volt az összes albérlő családfőknek. Ezt a különbséget még az 1—5 év óta Budapesten tartózkodó ágybérlő- és albérlőelemnél is megtaláljuk. Az 5—10 év óta Budapesten tartózkodó albérlők arányszáma azonban már jóval magasabb, mint az ágybérlő család-főké. A még hosszabb idő óta a fővárosban lakó egyének között is rendre az albérlők arányszáma magasabb, mint az ágybérlőké.

Nem nehéz ezt az érdekes jelenséget összefüggésbe hozni azzal a már korábban is érintett gondolkörrel, mely szerint *az ágybérlők rezervoírja többnyire azok az elemek, melyek frissebb, újabb jövevényeknek tekintendők Budapest gazdaságtársadalmi életében.* Akiknek tehát nem volt módjuk az albérleti lakás megszerzéséhez szükséges több keresetre sem szert tenni. Hiába, *az albérleti és ágybérlési kérdés szorosan összefügg a kereseti viszonyokkal.* De akárhogy is van: mélységes sajnálattal kell gondolnunk arra az 5686 legfeljebb egy év óta s talán még inkább arra az 5976 már 1—5 év óta Budapesten lakó családfőre, akik az élet nagy színjátékában maguk számára csak akkora szerepet tudtak biztosítani, hogy a maguk vagy egyúttal családtagjaik számára fekvőhelyet béreljenek.

Hatalmas tömege tehát Budapest újkeletű népességének az, amely öt évig sem találta meg szilárdabb elhelyezkedését a fővárosban s ez a hatalmas tömeg egymagában is újra azt a gondolatot ébresztgeti, nem volna-e helyes és megokolt azon tűnődni, miképen tudnák a közhatalmak módját ejteni annak, hogy ez elemek számára jobb lakásviszonyokat teremtsenek.

A rövidebb idő óta Budapesten tartózkodó ágybérlő családfők ügyét azonban kiemelni talán igazságtalanságnak látszik azokéval szemben, akik 10—20, sőt 20—40 év óta Budapesten élve sem tudták feljebb vinni az ágybérlésnél. Ezek száma sem csekély; 20—40 év óta Budapesten lakott az ágybérlőcsaládfők közül 4258 egyén. *Náluk nem gondolhatunk arra hogy a múltó konjunktúra hajhászása, kalandvágy vagy egyéb más nem megfontolt indok hozta őket be a székesfőváros területére, mint hivatlan vendégeket.*

Nem kétséges, hogy az ágybérlői kérdés radikális megoldásánál ezeknek az embereknek a sorsáról is gondoskodni kellene. Annál inkább, mert mint említettett, közöttük sok olyan ember van, aki tisztos mult után, becsületes munka végén csúszott le egy vagy több fokkal a társadalmi lépcsőn. A kérdésnek ez a része mégis inkább a szegényügy körébe tartozik. *Magasabb morális szempontok azonban a rövidebb idő óta Budapesten tartózkodó ágybérlők ügyének*

minél közelebbi megvizsgálását s a kérdés megoldását sürgetik, minthogy ezek között vannak nyilván még azok a mozgékonyabb, esetleg az adott körülmények közt veszedelmesebb elemek is, melyek szenvedélyeinek levezetéséről az okos politikának gondoskodnia kell.

Az albérlőknek budapesti tartózkodásuk időtartama szerint való megoszlásánál fentebb megjegyeztük azt már, hogy közöttük aránylag kevesebben vannak a legfeljebb egy esztendő vagy akár az 1—5 év óta Budapesten tartózkodó családfők. Annál inkább megelégnél azonban az 5—10 év óta budapesti lakos albérlő-családfők arányszáma; a 20—40 év óta Budapesten tartózkodó családfők arányszáma éppenséggel közel egyötödrésze volt az összes budapesti albérlőknek. Az a körülmény, hogy a 10—20 év óta Budapesten tartózkodó albérlők is 15·9%-át tették a budapesti összes albérlőcsaládfőknek, a 20—30 év óta itt lakók pedig 12·2%-át, azt mutatja, hogy az albérlők igazi tömegei valósággal azok közül kerülnek ki, akik 5—30 év óta laknak Budapesten. Ez viszont most már még inkább valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy az ágybérlok közül felszabadult elemek egyik-másik rétege az, amely az albérlőcsaládfők közé jutván be, ezek arányszámát a magasabb kategóriákban megeléknitette. Ebben tehát — mondjuk most is — valami vigasztaló tünet is volna. *Noha az a körülmény, hogy a 20—40 év óta Budapesten lakó albérlők száma is 6289 volt, ugyancsak azt mutatja, hogy sok volna a teendő egyfelől a budapesti lakásviszonyok megjavítása körül, de meg a kereseti viszonyoknak is erősen javulni kellene, hogy meg legyen a mód ezeknek a népességi csoportoknak a felemelésére.*

Meg kell világítanunk azt a kérdést, hogy az albérlő családfők medián-értéke, mediáncsaládfője a rövidebb vagy hosszabb idő óta Budapesten tartózkodó családfők közül kerül ki, mint az ágybérlok között. Számításaink szerint megközelítőleg a hat év óta Budapesten tartózkodó ágybérlok az a típus, amely kétfelé osztja a tartózkodási idő tartama szerint az ágybérlok számát. Az albérlőknél ez az érték erősen a $7\frac{3}{4}$ éven felül nyúlik, csaknem 7 év 10 hónap. Ez is azt jelenti, hogy az ágybérlok között jóval többen vannak azok, akik rövidebb idő óta laknak Budapesten. Másfelől persze az is kétségtelen, hogy az albérlői minőség sokkal inkább érinti Budapestnek már hovatovább törzskösnek tekinthető lakosságát is, semmint az ágybérloi minőség.

ρ) Az ágybérlok Budapesten való tartózkodásának ideje.

Az albérlő és ágybérlok családfők Budapesten való tartózkodásának adatait általánosságban megvizsgálva, a szerény lakásviszonyokkal beérő népességi elemek adatait most már külön vesszük vizsgálat alá.

Előbb az ágybérlok adatait közöljük, most is úgy okoskodván, hogy a szociálpolitikai kutatás sokkalta több tanulságot tud ezekből kihámozni, semmint az albérlők egyébként szintén érdekes adataiból.

8. tábla. Az ágybérlok száma Budapesten való tartózkodás szerint.

Időtartam	Ágybérlok családfelek száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt	összesen
a) Abszolút számokban.						
— 1 hó	1.167	66	1.233	90	6	96
1—2 «	696	45	741	66	—	66
2—3 «	396	39	435	47	—	47
3—6 «	945	81	1.026	167	3	170
6—9 «	920	63	983	143	8	151
9—12 «	610	50	660	72	6	78
—12 «	4.734	344	5.078	585	23	608
1—2 év	1.483	133	1.616	259	22	281
2—3 «	1.058	82	1.140	196	18	214
3—5 «	2.179	189	2.368	319	38	357
1—5 «	4.720	404	5.124	774	78	852
5—10 «	2.817	287	3.104	788	75	863
11—15 «	1.154	159	1.313	723	74	797
15—20 «	964	134	1.098	488	47	535
10—20 «	2.118	293	2.411	1.211	121	1.332
20—30 «	1.629	305	1.934	730	82	812
30—40 «	902	138	1.040	433	39	472
20—40 «	2.531	443	2.974	1.163	121	1.284
40—50 «	371	35	406	193	9	202
50—60 «	154	17	171	103	5	108
60-on felül	86	5	91	69	—	69
40-en felül	611	57	668	365	14	379
Ismeretlen	126	13	139	29	5	34
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
— 1 hó	66·1	35·9	63·2	18·3	13·7	17·9
1—2 «	39·4	24·4	38·0	13·4	—	12·3
2—3 «	22·4	21·2	22·3	9·6	—	8·8
3—6 «	53·5	44·0	52·6	34·0	6·9	31·8
6—9 «	52·1	34·2	50·4	29·1	18·3	28·2
9—12 «	34·6	27·2	33·9	14·6	13·7	14·6
—12 «	268·1	186·9	260·4	119·0	52·6	113·6
1—2 év	84·0	72·1	82·9	52·7	50·3	52·5
2—3 «	59·9	44·5	58·5	39·9	41·2	40·0
3—5 «	123·4	102·7	121·4	64·9	87·0	66·7
1—5 «	267·3	219·3	262·8	157·5	178·5	159·2
5—10 «	159·5	155·9	159·2	160·3	171·7	161·3
10—15 «	65·4	86·4	67·4	147·1	169·3	148·9
15—20 «	54·6	72·8	56·3	99·3	107·6	99·9
10—20 «	120·0	159·2	123·7	246·4	276·9	248·8
20—30 «	92·3	165·7	99·2	148·5	187·6	151·7
30—40 «	51·1	75·0	53·3	88·1	89·3	88·2
20—40 «	143·4	240·7	152·5	236·6	276·9	239·9
40—50 «	21·0	19·0	20·8	39·3	20·6	37·7
50—60 «	8·7	9·2	8·8	21·0	11·4	20·2
60-on felül	4·9	2·7	4·7	14·0	—	12·9
40-en felül	34·6	30·9	34·3	74·3	32·0	70·8
Ismeretlen	7·1	7·1	7·1	5·9	11·4	6·4
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezeknek az adatoknak az a legjellemzőbb s egyben szociális vonatkozásban legmegdöbbentőbb tanulságuk, hogy minél hosszabb idő óta laknak Budapesten az ágybérő családfelek, annál inkább emelkedik közöttük a nők száma. A legfeljebb egy év óta Budapesten tartózkodó ágybérő családfelek közül csak 10·7%, az 1—5 év óta Budapesten tartózkodók közül már 14·3%, az 5—10 év óta Budapesten lakók között 21·7%, a 10—20 év óta Budapesten lakók között 35·7%, a 20—40 év óta Budapesten lakók közül 30·1%, a 40 évnél hosszabb idő óta Budapesten tartózkodók közül 36·1% volt nő. *Ezek a számok a 20—40 év óta budapesti lakos ágybérőknél észlelhető minimális eltéréstől függetlenül azt mutatják, hogy a Budapesten való tartózkodással arányosan nő az ágybérő női családfelek arányszáma.* Ebben a fejlődésben persze annak a jelét is kell látnunk, hogy gyakran a férji támogatástól megfosztott nők kényszerülnek arra, hogy családtagjaikkal együtt fekvőhelyet béreljenek. A tanulmányunk alapját tevő statisztikai felvételnek mégis a leg-szomorúbb adatai közé tartoznak azok, amelyek itt a női elem részvételére vonatkoznak.

Az előadottakból már következik az, hogy az ágybérő férfi és női családfelek Budapesten való tartózkodásának időtartam szerint való megoszlásában is nem csekély különbségek mutatkoznak. Valóban ezt a különbséget jellegzetesen mutatja az, hogy míg a legfeljebb öt év óta Budapesten tartózkodó ágybérő férfiak az összes ágybérő családfeleknek 52·3%-át teszik, addig a nőknél ugyanez az arányszám 27·3% csupán. A férfi ágybérők között tehát majdnem kétszer olyan sűrűn találtattak csak rövid idő óta Budapesten tartózkodó családfelek, mint a női ágybérők között. Valószínű, hogy ezt a megállapítást azzal a gondolattal lehet összefüggésbe hozni, hogy míg a férfiak a Budapesten való hosszabb tartózkodás után inkább tudják módját ejteni annak, hogy legalább az albérleti lakás bérösszegére elegendő keresményre tegyenek szert, addig a nőknél a hosszabb időre visszanyúló budapesti tartózkodás épenséggel nem nyújtja annak garanciáját, hogy a nők kitudnak emelkedni abból a sokszor szörnyű sorsból, amelyet az ágybérleti viszony jelent.

Az arányszámoknak imént említett alakulásából azután automatikusan folyik az, hogy a hosszabb idejű budapesti tartózkodásra visszatekinthető ágybérők között a nők körében sokkal inkább találunk olyat, kik 10—20, vagy 20—40 esztendő óta tartózkodnak Budapesten. Sőt a nő-ágybérők sorában kétségkívül azoknak a nőknek az arányszáma emelkedik az abszolút többségre (55·9%), akik már legalább 10 év óta Budapesten élnek. A férfi ágybérő családfelek körében ez az arányszám — 31·0% — jóval kisebb. A hosszabb idő óta Budapesten való tartózkodás tehát épen a női elemnél sok esetben szinte azokat a lépcsőket építi meg, amelyeken járva jut le az ember az ágybérlet szomorú valóságához. A férfiak hamarabb jutnak ide, de gyakrabban elszabadulnak innen. A nők később, de kevesebb a reményük a szabadulásra.

Jellemzőek azok a különbségek is, amelyeket egyfelől a férfi, másfelől a női ágybérllő családfők soraiban mutathatunk ki, ha a magánosan, illetőleg családtagjaikkal élő családfők megoszlását kutatjuk a Budapesten való tartózkodás időtartama szerint.

A férfi magános családfőknél erősen kiéleződik a rövidebb idő óta Budapesten való tartózkodás döntő hatása. Mintha csak azt mondanák a számok, hogy amint hosszabb idő óta tartózkodik a magános ember a székesfővárosban, lassan-lassan inkább meg van a módja annak, hogy abból a szerény sorból kiemelkedjék, amelyet számára az ágybérleti viszony jelent, hacsak nem került át a családos albérllők közé. Ezeknél már hatalmasan jelentkezik a gazdasági helyzet nyomása. A családjaikkal együtt élő férfiágybérllők körében az átlagos arányszámoknál jóval magasabbra duzzad fel a 10 évnél rövidebb idő óta Budapesten tartózkodó ágybérllőkön kívül minden más kategória arányszáma. A különbség leghatározottabban nyilvánul meg a 20—40 év óta Budapesten tartózkodó férfiaknál s közülük is inkább a 20—30 év óta Budapesten lakóknál, ahol jó $\frac{2}{3}$ résznyivel több a családtagjaikkal együtt élő férfi családfők arányszáma, semmint a magánosoké.

A családtagjaikkal együtt élő férfiágybérllők adatai tehát világosan számlázzák azt a tanulságot, hogy *a hosszabb idő óta Budapesten való tartózkodás a családok szempontjából nem szolgál biztosítékkal arra, hogy a családok elkerüljék az ágybérlet kálváriáját*; Ezt a tételt azonban esetleg sajnós úgy is formulázhatjuk, hogy a korábban nem annyira szomorú viszonyok között élő magános emberek épen a családalapítás révén kerülnek olyan viszonyok közé, hogy családtagjaikkal együtt csak ágybérletre telik nekik. Ki tudja minő ágybérletekre? A kérdés e része kétségkívül érdemes arra, hogy alkalomadtán az ily esetek még további különleges vizsgálat alá vettessenek.

A női ágybérllő családfők csoportját kétfelé bontva szintén az imént hangoztatott tanulság erősbbödik meg. Mert bár úgy a magános, mint a családtagjaikkal együtt élő női ágybérllők között az az elem emelkedik túlsúlyra, amely 10 évnél hosszabb idő óta tartózkodik Budapesten, mégis kiváltképen a családtagjaikkal együtt lakó női ágybérllők azok, akiknek számában kimagaslik a hosszabb idő óta Budapesten tartózkodó elem száma: 58-6%-uk lakott már ennyi idő óta Budapesten.

γ) Az albérllők Budapesten való tartózkodásának ideje.

Az albérllő családfők Budapesten való tartózkodásának adatait szintén az imént alkalmazott módszerrel vizsgáljuk meg.

Elsősorban itt is arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a *Budapesten való tartózkodás hosszának emelkedésével párhuzamosan emelkedik az albérllők között a nők száma.*

9. tábla. Albérlők száma Budapesten való tartózkodás tartama szerint.

Időtartam	Albérlő családfők száma					
	férfiak			nők		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt	összesen
a) Abszolút számokban.						
— 1 hó	422	185	607	88	11	99
1—2 «	334	169	503	75	14	89
2—3 «	289	86	375	40	9	49
3—6 «	608	343	951	140	50	190
6—9 «	918	312	1.230	163	48	211
9—12 «	352	225	577	82	14	96
—12 «	2.923	1.320	4.243	588	146	734
1—2 év	1.089	625	1.714	317	71	388
2—3 «	899	464	1.363	242	59	301
3—5 «	1.997	899	2.896	492	118	610
1—5 «	3.985	1.988	5.973	1.051	248	1.299
5—10 «	3.821	1.622	5.443	1.056	212	1.268
10—15 «	1.086	752	1.838	831	171	1.002
15—20 «	885	731	1.616	519	120	639
10—20 «	1.971	1.483	3.454	1.350	291	1.641
20—30 «	1.413	1.464	2.877	835	182	1.017
30—40 «	862	962	1.824	442	129	571
20—40 «	2.275	2.426	4.701	1.277	311	1.588
40—50 «	321	261	582	184	60	244
50—60 «	175	119	294	75	30	105
60-on felül	50	36	86	67	12	79
40-en felül	546	416	962	326	102	428
Ismeretlen	163	55	218	54	11	65
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
— 1 hó	26·9	19·9	24·3	15·4	8·3	14·1
1—2 «	21·3	18·2	20·1	13·2	10·6	12·7
2—3 «	18·4	9·2	15·0	7·0	6·8	7·0
3—6 «	38·8	36·8	38·1	24·6	37·9	27·1
6—9 «	58·5	33·5	49·2	28·6	36·3	30·0
9—12 «	22·4	24·2	23·1	14·4	10·6	13·7
—12 «	186·3	141·8	169·8	103·2	110·5	104·6
1—2 év	69·4	67·1	68·6	55·6	53·7	55·2
2—3 «	57·3	49·8	54·5	42·4	44·7	42·9
3—5 «	127·4	96·6	115·9	86·3	89·3	86·9
1—5 «	254·1	213·5	239·0	184·3	187·7	185·0
5—10 «	243·6	174·3	217·8	185·2	160·5	180·5
10—15 «	69·2	80·8	73·5	145·7	129·4	142·7
15—20 «	56·4	78·5	64·6	91·0	90·9	91·0
10—20 «	125·6	159·3	138·1	236·7	220·3	233·7
20—30 «	90·1	157·2	115·1	146·4	137·8	144·7
30—40 «	55·0	103·3	73·0	77·5	97·7	81·3
20—40 «	145·1	260·5	188·1	223·9	235·5	226·0
40—50 «	20·5	28·0	23·3	32·3	45·4	34·7
50—60 «	11·2	12·8	11·8	13·2	22·7	15·0
60— «	3·2	3·9	3·4	11·7	9·1	11·3
40-en felül	34·9	44·7	38·5	57·2	77·2	61·0
Ismeretlen	10·4	5·9	8·7	9·5	8·3	9·2
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezt azzal igazoljuk, hogy a legfeljebb egy év óta Budapesten lakó albérlők között mindössze 14·7%, az egy—öt év óta Budapesten tartózkodók között 18·1%, az 5—10 év óta Budapesten lakók között 18·9%, a 10—20 év óta itt lakók között 32·2%, a 20—40 év óta itt lakók között 25·3%, a 40 évnél hosszabb idő óta Budapesten lakók között pedig 30·5% volt a nő. A 20—40 év óta Budapesten tartózkodó albérlő családfőknél számsorunk emelkedő vonala tehát kissé épen úgy behorpad, mint előbb láttuk az ágybérllő családfőknél. De azután ismét emelkedik, s így világosan látszik az a tendencia, hogy a hosszabb idő óta Budapesten való tartózkodás a nőknek eszmei értelemben több esélyt nyújt arra, hogy albérlő családfőkké váljanak, — ami azonban persze nem jelenti azt, hogy azokat a családfőket, akik 40 év óta vagy hosszabb idő óta tartózkodnak Budapesten s albérlők, feltétlenül és sokkal idősebbnek kellene tartanunk, mint akik esetleg csak 1—5, vagy 5—10 év óta laknak itt.

Nem jelenti azt azért, mert hiszen az albérlői minőségben való elhelyezkedés is, — családfőkről lévén szó — a diák-albérlőket nem számítva, rendszerint már bizonyos kort feltételez. Ha pedig a vidékről beáramló munkakereső elemre gondolunk, itt is jogosan abból indulhatunk ki, hogy legalább a produktív kor elején levő elemmel állunk szemben, mely rövid idei budapesti tartózkodás folytán talán annak is örül, hogy legalább mint albérlő tud beleilleszkedni a székesfőváros gazdaságtársadalmi életébe.

A férfi és nő albérlő családfőeknek a Budapesten való tartózkodás szerint való megoszlása nagyjában itt is azokat a fontos különbségeket mutatja, amelyekről már előbb számot adtunk az ágybérllő családfők adatainak vizsgálatánál. E különbségek lényege az, hogy a női albérlő családfők között általában, kisebb a legfeljebb 12 hónap óta vagy akár 1—5 esztendő óta Budapesten tartózkodó elem arányszáma, s a női albérlők csoportjának zömét a már hosszabb idő óta Budapesten lakó nők között kell keresnünk. A női albérlő családfők nagyobbik fele itt is, épen úgy mint az ágybérllő nőknél, azok közül sorozódik, akik legalább 10 év óta laknak már Budapesten. *A férfi albérlők sorában viszont a Budapest szempontjából frissebb, újabbtelepüléssű elemek is inkább szóhoz jutnak, ha nem is olyan döntően, mint ahogy az ágybérllőknél láthattuk.*

Ha azonban tudjuk azt, hogy nagyban-egészben a női albérlő családfők között ugyanannyi az aránya az egy év óta, vagy 1—5 év óta Budapesten tartózkodó elemnek, mint a női ágybérllő családfők között; s tudjuk másfelől azt, hogy az albérlő férficsaládfők között sokkal kisebb az egy évnél rövidebb idő óta Budapesten tartózkodó elem arányszáma, sőt kisebb még az 1—5 év óta Budapesten tartózkodóké is, mint az ágybérllők között s tudjuk végül azt, hogy az 5—10 stb. év óta Budapesten lakó albérlő férfiak arányszáma mind döntőbben előtérbe nyomul az ágybérllő férfiaknál látott arányszámokkal szemben; *ebből ismét azt a fontos következtetést vonhatjuk le, hogy az albérlői*

viszony tulajdonképen az ágybérleti viszsonnyal szemben az emelkedés bizonyos fokozatát jelenti; a jobblétnek kétségtelen jele, melyhez eljutni nem adatik meg mindenkinek, aki csak rövid idő óta tartózkodik Budapest székesfőváros területén.

Az ágybérő férfiaknak több mint $\frac{1}{4}$ része azok közül sorozódik, akik legfeljebb egy év óta tapossák a székesfőváros utcáit; viszont az albérő férfiaknak csupán $\frac{1}{6}$ -része. Ha nem is ekkora, de mégis figyelemreméltó többség mutatkozik az 1—5 év óta Budapesten tartózkodó férfiaknál is az ágybérő családők arányszámának javára. Ismét meg tudjuk tehát azt állapítani, hogy az albérleti viszony a székesfőváros szociális életének olyan jelenségeként jogandó fel, amelynek igazi tömegeit csak abban a népelemben tudjuk megtalálni, amely már legalább 3—4 év óta tartózkodik Budapest területén. Van valami megnyugtató ebben a tanulságban, ha egyáltalán lehet valami ebben a kérdésben vigasztaló, melyet tárgyalunk: az albérőknek zöme nem tekinthető törzssőkös budapesti lakosnak, hanem szinte mintegy az új réteget képviseli a régi fölött a székesfőváros társadalmában.

Ha tehát másrészt csak sajnálkozással láthatjuk azt, hogy a hosszabb idei budapesti tartózkodás is sűrűn dob férfi családőköt az albérők közé, — olyan sűrűn, hogy a 10—20 év óta Budapesten tartózkodó férfi albérők arányszáma csak kevéssel múlja felül a 20—30 év óta itt-tartózkodókat, arra kell gondolnunk, hogy ezeknek az elemeknek a családi körülményei voltak olyanok, amelyek öket az albérők táborába szorították.

Valóban, ha azokat a számokat nézzük, amelyek egyfelől a magánosan élő, másrészt a családtagjaikkal együtt lakó férfialbérők megoszlását részletezik, azonnal kitűnik az, hogy a hosszú idő óta Budapesten való tartózkodásnak, s az itteni családalapítás lehetőségének milyen nagy hatása van arra, hogy az albérők között találjuk meg a férficsaládőköt. A magános családők férfiaknak 68·4%-a legfeljebb csak 10 év óta tartózkodott (az összeírás idején) Budapesten, s így $\frac{1}{3}$ részük sem esett a hosszabb idő óta Budapesten lakók csoportjába. Ám a családtagjaikkal Budapesten élő albérő férfiak 46·4%-a épen az utóbbiak közül toborzódott össze, azok közül tehát, akik 10 évnél hosszabb idő óta budapesti lakosok. Minthogy azonban ebből az arányszámból 15·9% esik a 10—20 év óta Budapesten lakókra, 15·7% pedig a 20—30 év óta Budapesten lakókra; azt mondhatjuk, hogy a családtagjaikkal együtt Budapesten élő albérő férfiak jelentős része az úgynevezett idegen elemekből verődött össze Budapesten, amely nem tudott még eléggé gyökeret verni, amely tehát — esetleg családja is — kénytelen beérni a szerényebb lakásviszonyokkal.

Nehéz, nagyon nehéz — ez tűnik ki ezekből a számokból is — az élet alapját megteremteni azoknak, akik munkával keresik meg kenyerüket. Akárcsak az Amerikába kivándorló munkás, ha egyáltalán boldogulni tudott, sokszor éveket kénytelen eltölteni várakozásban a főváros új munkásserege is.

A Budapestre bevándorlóknak nem könnyű iskolát kell kijárniok, ha be akarnak kerülni Budapest megállapodottabb lakossága közé.

Fentebb ismertettük már azokat a számokat, amelyeket a Budapesten összeírt férfi albérlő és ágybérlő családfők medián értékei gyanánt számítottak ki; most ezeket a számokat az albérlők és az ágybérlő családfők jóval tagozottabb csoportjainak mediánértékeivel egészítjük ki.

Számításaink szerint az albérlő és az ágybérlő nők között egyaránt elég magas a Budapesten való tartózkodás mediánértéke. Az ágybérlőknél 12 év 1 hónap, 28 nap, az albérlőknél 11 év és 18 nap. Az ágybérlő nőknél az sem tesz igen különbséget, hogy magános, (12 év 1 hónap, 25 nap), vagy családtagjaival együtt élő nőkkel (12 év, 1 hónap és 28 nap) állunk szemben. Más szóval ez azt jelenti, hogy az ágybérlő nők általában azok közül kerültek ki, akik hosszú idei Budapesten való tartózkodás után sem tudtak a maguk számára szilárdabb gazdasági bázist teremteni. Az *albérlő nőknél* a helyzet kedvezőbb. Egyfelől az albérlő nők mediánértékét általában valamivel rövidebb idei budapesti tartózkodási idővel jellemezhetjük, a magános albérlő nők mediánértéke pedig épenséggel 5 évnél csak valamivel hosszabb idő, (5 év, 1 hónap és 4 nap), azaz e nők közül hosszabb tartózkodási idő után többen tudtak elhelyezkedni rendes lakásban.

Az ágybérlő *férfiak* mediánértéke: 4 év, 7 hónap és 16 nap; az albérlő férfiaké: 7 év, 1 hónap és 6 nap; a férfiak aránylag könnyebben tudnak kiszabadulni az ágybérlői viszony veszedelmeiből, semmint ameddig kénytelenek túrni az albérletek kellemetlenségeit. Azonban akár az albérlő, akár az ágybérlő családfő férfiak további adatait vizsgáljuk: a családtagjaikkal együtt élő férfiak között a mediánérték sokkal magasabb fokon helyezkedik el (az albérlőknél a medián: 9 év, 1 hónap és 25 nap; az ágybérlőknél: 8 év és 4 nap), ami azonban alighanem annak az eredménye, hogy *csak* a már hosszabb idő óta Budapesten tartózkodó s így rendszerint korosabb népelemnek van módja a családalapításra, ha esetleg azon az áron is, hogy családjával albérleti lakásban vagy ágybérletben helyezkedik el.

c) Mióta élnek a fővárosban az albérlők és az ágybérlők, mint ilyenek?

a) Általában.

Sok tekintetben összefügg az imént tárgyalt kérdéskomplexummal az a másik, hogy azok, akiket az 1927. évi összeírás albérlőkként, illetőleg ágybérlőkként írt össze, mióta élnek a székesfővárosban. Előbb tudniillik észleltük azt, hogy a Budapestre történő bevándorlásnak minden esetre jelentős része van abban, hogy az ágybérlő- és albérlelem száma szerint olyan nagy szerepet játszik Budapest székesfőváros társadalmában. Fokozott mértékben lehetünk tehát kíváncsiak azokra a számokra, amelyek arról fognak bennünket tájé-

koztatni, hogy az albérlők és ágybérlők mióta kerültek életüknek ebbe a szakába.

Persze a most kidolgozandó adatok sem világíthatják meg problémánkat teljes egészében; a statisztikának minden buzgósága ellenére, általában és ezen a téren is be kell érni azzal, hogy a társadalmi életnek szövevényes, szinte soha át nem tekinthető struktúráját csak durva vonásokban tudja megfigyelni, bármennyire precízen gondol is az emberi elme egyes kérdéseken át odaférközni a jelenségek lényegéhez. Nyilvánvaló például, hogy azok az adatok, melyeket az összeírás arról szerzett meg, hogy a megszámlolt egyének mióta albérlők és ágybérlők a székesfővárosban, nem adhatnak egyidejűleg arra a másik elsőrendű fontos kérdésre is választ, vajjon az albérlő vagy az ágybérlő korábban is volt-e már ilyen s közben a főbérlők közé felemelkedvén (vagy előbb állandóan főbérlő lévén) zuhant le a kedvezőtlenebb lakásviszonyok között élő lakosság sorai közé.

Pedig ez a kérdés különösen érdekelné a szociálpolitikát. A szociálpolitika intézőinek jó volna tudniok, vajjon a felfelé vagy lefelé menő mozgalom terén vannak-e itt is olyan jelenségek, amelyek szinte a bukácsolással egyenlő értékűek; vajjon hány esetben történik az meg, hogy az az ember, aki magát felküzdötte a jobban szituált emberek közé, bármilyen okból (a maga hibájából, vagy a gazdasági helyzet kényszere folytán) ismét visszasüllyed a rosszabb viszonyok közé.

Erre a kérdésre persze a rendelkezésünkre álló statisztika nem adhat választ, mint ahogy arra sem, — bármennyire érdekes is volna a téma, — hogy a felemelkedettek, azok az elemek, melyek korábban, mint ágybérlők vagy albérlők éltek Budapest társadalmában, ma milyen viszonyok között vannak; mi a sorsuk; miből élnek meg; milyenek a lakásviszonyaik; lakásuk mennyire telített, sűrűn, vagy ritkán lakott-e, esetleg ők foglalkoznak-e már albérletekkel stb. stb.

Nem kétséges azonban, hogy ennek a miljö-rajzot érintő kérdésnek a vizsgálása szintén csak olyan speciális, egészen szűk körre szorítkozó különleges kutatásnak lehetne a tárgya, amely monográfia formájában férköznék egészen közel az egyes emberek háztartásának viszonyaihoz: oly felvétellel, mely az egyes emberek háztartási viszonyainak minél tüzetesebb, minél mélyrehatóbb kivizsgálásában látná fő célját, s e cél elérése érdekében beérné jóval kevesebb egység megfigyelésével is, semmint azok a statisztikai munkák, amelyek szélesebb tagozati tömeget igyekeznek ugyan megfogni, de szűkebb körű érdeklődés világát is vethetik rájuk.

Szemlénk kiindulási alapja az alább következő három számsor, melyek szinte csodálatraméltó hűséggel számolnak be arról a szabályszerűségről, mely az albérlő és ágybérlő családfők albérleti vagy ágybérleti viszonyának tartamában mutatkozik az 1927. évi összeírás szerint.

10. tábla. Mióta albérlők, illetve ágybérlők a fővárosban az ilyen lakásviszonyú családfők ?

Megnevezés	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családfők összesen	Megnevezés	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családfók összesen
a) Abszolút számokban.				b) ‰-ben.			
— 1 hó	1.281	1.864	3.145	— 1 hó	40·0	75·0	55·3
1— 2 „	1.097	1.168	2.265	1— 2 „	34·2	47·0	39·8
2— 3 „	695	670	1.365	2— 3 „	21·7	27·0	24·0
3— 6 „	2.168	1.807	3.975	3— 6 „	67·7	72·7	69·9
6— 9 „	2.147	1.590	3.737	6— 9 „	67·1	64·0	65·7
9—12 „	1.327	1.101	2.428	9—12 „	41·5	44·3	42·7
— 1 év	8.715	8.200	16.915	— 1 év	272·2	330·0	297·4
1— 2 „	3.355	2.789	6.144	1— 2 „	104·8	112·2	108·0
2— 3 „	2.622	1.862	4.484	2— 3 „	81·9	74·9	78·8
3— 5 „	4.285	3.186	7.471	3— 5 „	133·8	128·2	131·4
1— 5 „	10.262	7.837	18.099	1— 5 „	320·5	315·3	318·2
5—10 „	7.425	4.006	11.431	5—10 „	231·9	161·2	201·0
10—15 „	2.383	1.864	4.247	10—15 „	74·4	75·0	74·7
15—20 „	1.230	1.048	2.278	15—20 „	38·4	42·2	40·1
10—20 „	3.613	2.912	6.525	10—20 „	112·8	117·2	114·8
20—30 „	887	786	1.673	20—30 „	27·7	31·6	29·4
30—40 „	290	384	674	30—40 „	9·1	15·5	11·9
20—40 „	1.177	1.170	2.347	20—40 „	36·8	47·1	41·3
40—50 „	74	96	170	40—50 „	2·3	3·9	3·0
50—60 „	15	37	52	50—60 „	0·5	1·5	0·9
60-on felül	54	58	112	60-on felül	1·7	2·3	2·0
40-en felül	143	191	334	40-en felül	4·5	7·7	5·9
Ismeretlen	682	534	1.216	Ismeretlen	21·3	21·5	21·4
Összesen ...	32.017	24.850	56.867	Összesen ...	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Az albérlőket és ágybérlőket egy csoportba foglalva, iziben kitűnik az, hogy az egy esztendő óta tartó albérleti vagy ágybérlési viszony az, ami dominánsnak tekintendő; kevés híján az albérlőknek és ágybérlőknek 30%-a ennyi idő óta mondta magát annak. (Feltéve persze, hogy a kérdést mindenki jól s nem úgy értelmezte, hogy albérleti lakásában, vagy ágybérlési hálóhelyén mióta tartózkodik.) Ennek a feltevésnek azonban látszólag ellenmond az, hogy az egy éven belüli bérleteknél is a különböző hónapok között jellemző különbségek ütköznek ki.

A legfeljebb 1 hónap óta albérlő és ágybérlő családfők száma az összes családfőknek 5·5%-a
 az 1— 2 hónap óta bérlőké 4·0%-a
 a 2— 3 „ „ „ 2·4%-a
 a 3— 6 „ „ „ havonként 2·3%-a
 a 6— 9 „ „ „ „ 2·2%-a
 a 9—12 „ „ „ az összes családfőknek 1·4%-a

Ezekből a számokból mintha az tűnnék ki, hogy az albérlő és ágybérlő elemek jelentős része valószínűleg csak átmenetileg él ilyen lakásviszonyok között s elég hamar abba a helyzetbe kerül, hogy lakásviszonyait javítani tudja.

Ha az egy évnél hosszabb idő óta albérlő vagy ágybérlő egyének arányszámát vizsgáljuk, ismét azt látjuk, hogy amint egyre feljebb haladunk, jobban és jobban süllyednek az arányszámok, melyek egy-egy esztendő albérlőire vagy ágybérlőire esnek. Az egy évnél rövidebb idő óta albérlő és ágybérlő egyénekre például, mint láttuk 29·7%-a esik az összes ágy- és albérlőknek.

Az	1— 5 év	óta	bérlőkre	már	évenként	. 7·5 %
«	5—10	«	«	«		4·0 %
«	10—20	«	«	«		1·1 %
«	20—40	«	«	«	pedig	0·02%

Ilyenformán az igazán hosszú idő óta albérlők vagy ágybérlők csak kevesebben találtattak Budapest székesfőváros lakosságában az 1927. évi összeírás szerint. Ez azonban csak a statisztika megállapítása, bár kétségbevonhatatlan megállapítása, mert hiszen épen a számok ritka szabályszerűsége azt mutatja, hogy ezen a ponton csak kevés aggályunk lehet az adatok szinte tökéletes hitelessége tekintetében. Csak annyi, amennyire a statisztika örökösen résenállása kötelez bennünket.

De már most, amennyire szinte kedvező tünetnek mondhattuk azt, hogy az összes al- és ágybérlők megközelítőleg $\frac{1}{3}$ -ad része legfeljebb egy esztendő óta bérel lakást vagy fekvőhelyet a székesfőváros területén, *annál inkább meg kell torpannunk azoknál a számoknál, amelyek arról szólnak, hogy Budapest székesfőváros népességében sok ezer számra vannak olyanok, akik 5—10, 10—20, 20—40 stb. év óta élnek itt a fővárosban anélkül, hogy ki tudtak volna emelkedni abból a hurokból, melyet számukra a lakásviszonyok és keresetük mostohasága vagy esetleg saját könnyelműségük teremtett.* Hiszen az a körülmény, hogy Budapesten 18.099 olyan egyén volt 1927-ben, aki már 1—5 év óta al- vagy ágybérlő volt, talán még nem volna megdöbbenő és a lelket e szomorító, ha nem látnók azt, hogy a már 5—10 év óta ilyen viszonyok között élő családok száma is 11.431 volt, a 10—20 év óta al- vagy ágybérlőké 6525, a 20—40 év óta így élők pedig 2347 s hozzá még 334 olyan családfő akadt, aki több mint 40 esztendő óta, mint albérlő vagy ágybérlő tengeti a maga életét.

Ha van valami, ami a szívet megejtí és segítségért kiált, az ágybérlői és az albérlői kérdés körül ezek a rettenetes számok azok. Mert ezek a számok arról beszélnek, hogy emberek szinte fél életen vagy egész életen keresztül

kénytelenek mint megtúrt albérlők vagy mint megtúrt ágyrajárók lepergetni életüket anélkül, hogy az igazi otthon melegségét szinte valaha is érezhetnék.

Itt vagyunk a milliós Budapesten; járunk a székesfőváros nagyszerűen kiépített útvonalain; néha talán kitévedünk a külső városrészek nyomorába, szürkébb építkezései közé. De ritkán gondolunk arra, hogy e falak mögött mennyi keserűség, mennyi fájdalom, szerencsétlenség lappang, mennyi olyan baj, melyet talán a társadalom nagyobb jogékonyságával s a közhatalmak több áldozatkészségével orvosolni lehetne s így csökkenthetnők legalább is azt a szörnyű egészségügyi és erkölcsi veszedelmet, melyet az emberi élet szempontjából e már időtlen idők óta albérlő vagy ágybérlo családok tömegei jelentenek Budapest székesfőváros társadalmára is.

Ha az albérlők és az ágybérlo bérleti viszonyainak időtartamát külön-külön vizsgáljuk, a szabályszerűség, amelyet fentebb kifejtettünk, annyiban szintén hiba nélkül érvényesül, hogy a hosszabb és hosszabb idő óta albérlő vagy ágybérlo csoportoknak az egész csoporthoz viszonyított arányszámai csökkenő tendenciát mutatnak. Más szóval: úgy az albérlő, mint az ágybérlo társadalomban aránylag kevesebben, egyre kevesebben vannak azok, akik hosszú idő óta éltek az 1927-ben észlelt lakásvizonyok között.

Mégis van valami különbség, amelyet fel kell jegyeznünk. Ez az, hogy az ágybérlo családfők között jóval többen, szinte $\frac{1}{3}$ résznyien vannak azok, akik legfeljebb egy esztendő óta ágybérlo; az albérlők között ez az arányszám nem sokkal több, mint az egész tömeg $\frac{1}{4}$ része. Ez a különbség az 1—5 év óta albérlő és ágybérlo családfők arányszámainál azután már kezd kiegyenlítődni, noha az igazi kiegyenlítődést az 5—10 év óta albérlő, illetőleg ágybérlo családfők arányszámainál észlelhetjük. Az 5—10 év óta albérlő családfők arányszáma t. i. kb. annyival több, mint az ágybérloké, mint amennyivel az egy évnél rövidebb idő óta albérlőké kisebb az ugyanilyen idő óta ágybérlo családfőkéénél.

Ez azonban csak azt mutatja, hogy a 10 évnél hosszabb ideje tartó albérletek csak olyan gyakran fordulnak elő, mint az ennyi ideig kinyúló ágybérletek. S ez az, ami ismét megmarkolja a szívet, ha gondolunk arra a borzasztó háttérre, azokra a szomorú élettragédiákra, melyek olyan 10—20 vagy 30—40 vagy annál több esztendő alatt zajlanak le, melyet egy-egy család szakadatlanul ágybérleti viszonyban tölt el. Hány helyen kellett az idők folyamán annak a családnak megfordulnia, hányszor kellett új meg új helyiséget keresnie, vagy új fekvőhelyet váltania, ha a másikat el kellett hagynia, akár azért, mert a családfőnek nem volt elegendő pénze arra, hogy a bért megfizesse vagy egyéb okok folytán, amelyek persze jelen statisztikánk szempontjából feltáratlanok. De kétségtelen az, hogy az az albérlő vagy még inkább az az ágybérlo, aki 10 évnél hosszabb idő óta viseli az életnek ezt a rettenetes keresztjét, gyakran olyan multra tekinthet vissza, mely miatt a

társadalom magasabb osztályaiban élő emberek szinte megborzungunk, melynek gondolatát is sokszor el szeretjük szinte vetni, amelyre való eszmélés is kellemetlen érzéseket vált ki belőlünk. De látni kell azt. Ha van az albérlő és ágybérlő statisztikának egy része ismét, amely érdemes volna arra, hogy esetleg behatóbb további megmunkálás tárgya legyen, kétségkívül annak kell tekintenünk azoknak a szerencsétleneknek tömegét, akik egy vagy több évtized óta arra kényszerülnek, hogy *a lakásadók kegyének kiszolgáltatva húzzák meg magukat sokszor odúnak beillő helyiségekben, vagy rongyfekhelyen és várják a következő napot, mely legtöbbször ismét csak újabb szenvedést, újabb megpróbáltatást hoz rájuk.*

Pedig az az elem, amely ilyenformán az albérleti és ágybérlési statisztika kérdéseire választ adott, kétségkívül olyan elemnek tekinthető, amely bizonyos szempontból nézve feltétlenül érdemes támogatásra. Szánalomra méltó része ők a székesfővárosi társadalomnak, akiken talán lehetne segíteni s akik jobb viszonyok közé kerülve hasznosabb részesei lehetnének az emberi munkának, mint esetleg jelen körülményeik között. *Az a népelem, amely önkéntes adatbevallás mellett is rendelkezésére áll a statisztikai kutatásnak, olyan emberekből állhat, akik még várnak az élettől valamit, akikben tehát bízni lehet, akikre fordított áldozat tehát nem hiábavaló.*

*

Számításokat eszközöltünk itt is arra vonatkozólag, hogy vajjon az albérlők és ágybérlők társadalmában az albérlet és ágybérlés időtartama szempontból mely időszak tekintendő a *mediánértéknek*: mennyi tehát az az idő, amely óta az albérlő vagy ágybérlő ilyen lakásviszonyok között él. Az ágybérlőknek és albérlőknek a fele maximálisan 3 év, 2 hónap és 27 nap óta volt albérlő vagy ágybérlő; az albérlőknél a medián 3 év, 7 hónap és 8 nap, az ágybérlőknél pedig 2 év, 9 hónap és 7 nap. Aki nem tudja, mit jelent az: ágybérlőnek, esetleg albérlőnek is lenni, talán azt gondolja: hiszen ezek a számok nem is olyan riasztók, nem is olyan kellemetlenek, mint a tanulmány írója is állítja. *De aki tudja azt, hogy gyakran szinte egy vagy két nap is, melyet valaki ilyen lakásviszonyok között tölt el, megméltelyezi a lelket s az erkölcsöt kikezdi, az tisztában van azzal, hogy ezek a mediánértékek bár hallgatag számok, mégis ébresztgetik a társadalom lelkiismeretét.*

β) Az ágybérlők mióta élnek ilyen lakásviszonyok között?

Az albérlő és ágybérlő családfők viszonyait most már elkülönítve is vizsgálat alá vesszük, előbb az *ágybérlő* családfők adatait dolgozva fel, minthogy problémánk társadalmi vonatkozásait illetőleg, anyagunknak ez a része látszik most is fontosabbnak.

11. tábla. Az ágybérletk ágybérleti viszonyának időtartama.

Megnevezés	Ágybérletk családifők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
— 1 hó	1.428	104	1.532	315	17	332
1— 2 «	877	76	953	202	13	215
2— 3 «	485	61	546	120	4	124
3— 6 «	1.282	139	1.421	361	25	386
6— 9 «	1.166	96	1.262	300	28	328
9—12 «	789	83	872	208	21	229
— 1 év	6.027	559	6.586	1.506	108	1.614
1— 2 «	1.999	224	2.223	508	58	566
2— 3 «	1.333	132	1.465	370	27	397
3— 5 «	2.453	261	2.714	415	57	472
1— 5 «	5.785	617	6.402	1.293	142	1.435
5—10 «	2.726	367	3.093	833	80	913
10—15 «	1.148	111	1.259	558	47	605
15—20 «	735	75	810	218	20	238
10—20 «	1.883	186	2.069	776	67	843
20—30 «	527	47	574	190	22	212
30—40 «	270	18	288	91	5	96
20—40 «	797	65	862	281	27	308
40—50 «	67	1	68	27	1	28
50—60 «	16	1	17	20	—	20
60-on felül	10	45	55	3	—	3
40-en felül	93	47	140	50	1	51
Ismeretlen	346	—	346	176	12	188
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352

11. tábla. Az ágybérők ágybérleti viszonyának időtartama. (Vége.)

Megnevezés	Ágybérő családok száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjakkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjakkal együtt lakók	összesen
b) ‰-ben.						
— 1 hó	80·9	56·5	78·6	64·1	38·9	62·0
1— 2 é	49·7	41·3	48·9	41·1	29·8	40·2
2— 3 é	27·5	33·1	28·0	24·4	9·2	23·2
3— 6 é	72·6	75·5	72·9	73·4	57·2	72·1
6— 9 é	66·0	52·1	64·7	61·0	64·1	61·3
9—12 é	44·7	45·1	44·7	42·3	48·1	42·8
— 1 év	341·4	303·6	337·8	306·3	247·3	301·6
1— 2 é	113·2	121·7	114·0	103·4	132·7	105·8
2— 3 é	75·5	71·7	75·1	75·3	61·8	74·2
3— 5 é	138·9	141·8	139·2	84·4	130·4	88·2
1— 5 é	327·6	335·2	328·3	263·1	324·9	268·2
5—10 é	154·4	199·3	158·7	169·5	183·0	170·6
10—15 é	65·0	60·3	64·6	113·5	107·5	113·0
15—20 é	41·6	40·7	41·5	44·4	45·8	44·5
10—20 é	106·6	101·0	106·1	157·9	153·3	157·5
20—30 é	29·8	25·5	29·4	38·7	50·3	39·6
30—40 é	15·3	9·8	14·8	18·5	11·4	17·9
20—40 é	45·1	35·3	44·2	57·2	61·7	57·5
40—50 é	3·8	0·6	3·5	5·5	2·3	5·2
50—60 é	0·9	0·6	0·9	4·1	—	3·7
60-on felül	0·6	24·4	2·8	0·6	—	0·6
40-en felül	5·3	25·6	7·2	10·2	2·3	9·5
Ismeretlen	19·6	—	17·7	35·8	27·5	35·1
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Az a több ízben kifejtett — tanulság, mely az ágybérő nők hátrányát mutatja a kor, továbbá a Budapesten való tartózkodás időtartama tekintetében, akkor is megnyilvánul, ha az ágybérő családfelek közt aszerint számítjuk ki a nők arányszámát, hogy azok mióta ágybérők a székesfővárosban.

A legfeljebb egy év óta ágybérő nők t. i. 19·7%-át teszik az egy év óta ágybérők egész tömegének ;

az 1—5 év óta ágybérők közt 18·1% a nő ;

az 5—10 év óta ágybérők közt 22·8% ;

a 10—20 év óta ágybérők közt 27·9% ;

a 20—40 év óta ágybérők közt 26·3% ;

a 40 évnél hosszabb idő óta ágybérők közt pedig 26·7%. Azaz, hogy a hosszabb, sőt igen hosszú idő óta ágybérő nők a közös sorsú ágybérőknek valóban nagyobb arányszámát képviselik.

Hogy mit jelent a közérkölciség szempontjából az, hogy ezerszámra vannak olyan nők, akik évek sorozatán át, mint ágybérők élnek, azt e tanulmánynak bizonyára nem kell bővebben megvilágítania.

Van-e a férfi, másfelől a nő ágybérők között különbség az egyes csoportok benépesültségét tekintve s különösen van-e különbség a magános, illetőleg családtagjaikkal együtt élő ágybérők között oly értelemben, hogy az egyik vagy másik csoportban sűrűbben vagy ritkábban fordulnak elő a rövidebb vagy hosszabb idő óta ágybérők?

A fentebb közölt arányszámokból, amelyek azt jelezték, hogy az egy-egy csoport ágybérői között mennyi a férfi és mennyi a nő, már azt is következtethettük, hogy a legrövidebb, valamint az 1—5 év óta ágybérő nők valamivel kisebb számot képviselhetek csoportjukon belül, semmint a férfiak s másfelől azt is, hogy a hosszabb idő óta ágybérő aránylag gyakoribb jelenség mint a férfi. Nagyobb különbségeket a táblázatban közölt arányszámok sem tüntetnek fel. Nagyobbakat azonban akkor, ha azokat a számokat vizsgáljuk meg, melyek a magános, illetőleg a családtagjaikkal együttélő férfiakat és nőket tagolják az ágybérleti viszony időtartama szerint. A magános ágybérő férfiak több, mint $\frac{1}{3}$ -része legfeljebb egy év óta lakott ilyen helyiségben, további megközelítőleg $\frac{1}{3}$ -részük pedig már 1—5 esztendő óta. Ebből azután az is következik egyszerű számvetés útján, hogy a magános férfi-ágybérőknek valamivel több, mint $\frac{2}{3}$ -része (66·9%) 5 évnél rövidebb idő óta ágybérő. Persze így is még szép számmal voltak közöttük olyan emberek, akik hosszabb idő óta szorongtak ágybérletekben.

A családtagjaikkal együtt élő férfi ágybérők megoszlása némileg más : közöttük valamivel ritkábban fordulnak elő azok, akik legfeljebb egy esztendeje

ágybérlok, de másrészt az 1—5 és 5—10 év óta ágybérlo családós férfiak arányszáma jóval magasabb, mint a magános férfiaknál. Különösen az 5—10 év óta ágybérletet igénybevevő családós férfiakra áll ez ; ezek $\frac{1}{3}$ -részét teszik ki az összes 1927. évi ágybérlo családós férfiaknak. Ennek megfelelően azután a hosszú idei ágybérletre visszatekintő családós férfiak arányszáma valamivel kisebb, mint a magánosoké; csupán a 40 évnél hosszabb idő óta ágybérlo családós férfiak arányszáma lesz ismét nagyobb.

Az 1 évnél rövidebb idő óta ágybérlo családós férfiak alacsonyabb arányszámát azzal indokolhatjuk, hogy a családalapítás ténye bizonyos értelemben mégis a gazdasági helyzet javulásának jele az egyén szempontjából.

Ha nem is állandóan, nem is tartósan ; legalább átmenetileg. Az a pár garas, amihez esetleg a korábban ágybérlo ekkor jut, teszi néha jövedelmi vagy bevételi egyenlegét annyira aktívá, hogy ki tud szabadulni az ágybérlok sorából s előlép az albérlok közé. De másfelől ahhoz sem fér kétség, hogy a családalapítás gondjai (oly esetekben, amidőn a házasság gazdaságilag nincsen eléggé megalapozva, ami sok esetben előfordul azoknál a házasságkötéseknél, ahol az egyik fél, vagy mind a kettő is ágybérlo volt előbb) kivált az első esztendőkből éreztetik erősen hatásukat ; akkor tehát, mikor a feleség eltartása, az első vagy második gyermek születése, esetleg a világrajött gyermek halála háritanak költségeket a szerencsétlen albérlokre. Ez magyarázza meg szerintünk azt a jelenséget, hogy az 1—5, illetőleg 5—10 év óta ágybérlo családfők arányszáma olyan magas.

Másfelől azt a körülményt, hogy a 10—20 s a 20—40 év óta már ágybérlo családós családfők arányszáma kisebb, azt a házasságoknak halál útján való felbontásán kívül azzal is indokolhatnók, hogy a családi életnek még ezekben a nyomorral teli világban is vannak olykor valami felemelő buzdító hatása ; a családfő igyekszik kiemelkedni szörnyű, nyomott helyzetéből, minek döntő jellemvonása az ágybérlet és igyekszik családja számára megfelelőbb lakásviszonyokat teremteni. Ennek épenséggel nem cáfolata az a körülmény, hogy a 40 évnél hosszabb idő óta családós ágybérlok arányszáma, mint említettük, elég magas. Hiszen ezeknek a sorában kell keresnünk az ágybérlo statisztikának azokat a legszerencsétlenebbjeit, akik szinte egész életükben nem tudtak hozzájutni legalább albérleti lakáshoz sem s akiknek gyakran be kell érniök azzal, hogy szinte egy szobasarokban vagy mellékhelyiségben aludják át egyik éjszakát a másik után, ha nem virrasztanak.

A női ágybérlok sorában, mint a már fentebb előadott fejtegetésekből is kiderül, a helyzet más. Előbb azt domborítottuk ki, hogy a női ágybérlok sorában mennyire sűrűbben fordulnak elő, mint a férfi ágybérlok között azok, akik hosszabb idő óta bérelnék ágyat. Ennek a tanulságnak mását

most már úgy a magános, mint a családtagjaikkal együtt élő nőágybérlok megoszlásában is megtalálhatjuk. A magánosok között annyiban, hogy bár a legfeljebb 1 év óta ágybérlok nők arányszáma jóval kisebb, mint a férfiaké, az igazi különbség a 10—20 év óta ágybérlok magános nők számában ütközik ki: arányszámuk jó felénnyel több, semmint a férfiaknál.

Ez azt jelenti, hogy a magános nő ágyrajárók között egyfelől elég jelentékeny az az elem, amely aránylag rövid idő óta folytatja ezt az egészségügyi és morális szempontból annyira nem kívánatos életét s így talán náluk hatásosabb volna a nyújtott segítség. De másfelől számaik azt is igazolják, hogy bár az 1—5 év óta ágybérlok magános nők arányszáma kisebb s így a nők számottevő tömege ki tudta magát ragadni — talán házasság révén, talán egyéb módon — az ágybérletekből; a 10—20 év óta ágybérlok magános nők arányszáma akkora, hogy ezt statisztikánk egyik sötét lapjának kell tartanunk, még inkább azt, hogy a 20—40 és a 40-nél több esztendő óta ágybérlok magános nők arányszáma is magasabb, mint a férfiaké.

A családtagjaikkal együtt élő nők ágybérleti időtartama még kedvezőtlenebb. Ez persze annál inkább jelent súlyos csapást és kíván szociálpolitikai szempontokból nagy megfontolást, mert hiszen ezeknél az ágybérlok nőknél nem csak egy emberről van szó, hanem esetleg megmenthető családok existenciájáról is. A kedvezőtlenebb helyzet oka főként az, hogy a legfeljebb 1 év óta ágybérlok családosi női családfók arányszáma ugyan kisebb, mint a magánosoké, — még pedig jelentékenyen kisebb — de a hosszabb idő óta ágybérloké s különösen az 1—5, illetőleg 5—10 év óta ágybérloké sokkal magasabb. Ilyenformán, ha a családosi nőket (legtöbbszörre bizonyára özvegy nőket) eleinte talán a férjüktől maradt valami kis örökség (vagy a jó emberek támogatása) meg is menti attól, hogy az ágybérlok sorai közé keveredjenek: azok, akik egyszer ágybérlokké váltak, nem tudnak könnyűszerrel onnan kivergődni s tartósan kényszerülnek ezt az életstandardjukat megőrizni. Szerencse, hogy a családtagjaikkal együtt ágybérleti viszonyban élő nők száma nem túlon-túl magas. 437 ilyen családfőről tud az 1927. évi felvétel; ámde ez csak csökkenti annak a fájdalomnak a hangját, amelynek egyébként az arányszámok láttán kifejezést adhatnánk.

γ) Az albérlok családfók albérleti viszonyának időtartama.

Az albérlok családfók adatainak közelebbi feldolgozását szintén azokkal a számokkal kezdjük meg, melyek azt mutatják, hogy a különböző időtartamú albérletre visszatekintő családfók közül mennyi volt 1927-ben férfi, illetőleg nő.

12. tábla. Az albérlők albérleti viszonyának időtartama.

Megnevezés	Albérlő családfők száma					
	f é r f i a k			n ő k		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
— 1 hó	679	359	1.038	202	41	243
1— 2 «	571	265	836	216	45	261
2— 3 «	384	185	569	106	20	126
3— 6 «	995	676	1.671	374	123	497
6— 9 «	1.121	599	1.720	326	101	427
9—12 «	576	480	1.056	218	53	271
— 1 év	4.326	2.564	6.890	1.442	383	1.825
1— 2 «	1.491	1.074	2.565	624	166	790
2— 3 «	1.219	847	2.066	443	113	556
3— 5 «	2.223	1.234	3.457	656	172	828
1— 5 «	4.933	3.155	8.088	1.723	451	2.174
5—10 «	3.872	2.094	5.966	1.200	259	1.459
10—15 «	910	627	1.537	709	137	846
15—20 «	595	348	943	248	39	287
10—20 «	1.505	975	2.480	957	176	1.133
20—30 «	464	225	689	173	25	198
30—40 «	192	61	253	33	4	37
20—40 «	656	286	942	206	29	235
40—50 «	40	22	62	11	1	12
50—60 «	9	2	11	4	—	4
60-on felül	5	1	6	47	1	48
40-en felül	54	25	79	62	2	64
Ismeretlen	338	211	549	112	21	133
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023

12. tábla. Az albérlők albérleti viszonyának időtartama. (Vége.)

Megnevezés	Albérlő családok száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
b) ‰-ben.						
— 1 hó	43·3	38·6	41·5	35·4	31·0	34·6
1— 2 „	36·4	28·5	33·4	37·9	34·1	37·2
2— 3 „	24·5	19·9	22·8	18·6	15·1	17·9
3— 6 „	63·4	72·6	66·9	65·6	93·1	70·8
6— 9 „	71·7	64·3	68·8	57·2	76·5	60·8
9—12 „	36·7	51·6	42·3	38·2	40·1	38·6
— 1 év	276·0	275·5	275·7	252·9	289·9	259·9
1— 2 „	95·1	115·4	102·6	109·4	125·7	112·5
2— 3 „	77·7	91·0	82·7	77·7	85·6	79·2
3— 5 „	141·7	132·4	138·3	115·1	130·2	117·9
1— 5 „	314·5	338·8	323·6	302·2	341·5	309·6
5—10 „	246·8	224·8	238·7	210·6	196·0	207·6
10—15 „	58·0	67·4	61·5	124·3	103·7	120·5
15—20 „	37·9	37·4	37·7	43·5	29·5	40·9
10—20 „	95·9	104·8	99·2	167·8	133·2	161·4
20—30 „	29·6	24·2	27·6	30·3	18·9	28·2
30—40 „	12·2	6·6	10·1	5·8	3·0	5·3
20—40 „	41·8	30·8	37·7	36·1	21·9	33·5
40—50 „	2·6	2·4	2·5	1·9	0·8	1·7
50—60 „	0·6	0·2	0·4	0·7	—	0·6
60-on felül	0·3	0·1	0·2	8·2	0·8	6·8
40-en felül	3·5	2·7	3·1	10·8	1·6	9·1
Ismeretlen	21·5	22·6	22·0	19·6	15·9	18·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Számításaink szerint :

- a legfeljebb 1 év óta albérlő családfőknek 20·8%-a,
- az 1—5 év óta albérlőknek 21·2%-a,
- az 5—10 év óta albérlőknek 19·6%-a,
- a 10—20 év óta albérlőknek 31·3%-a,
- a 20—40 év óta albérlőknek 20·0%-a,

a 40 évnél hosszabb idő óta albérlőknek pedig végül 39·6%-a volt nő. Ezek az arányszámok — némi ingadozással bár — de mégis azt mutatják, hogy az albérleti viszonyban élő családfők között is érvényesül az a szabály, hogy a hosszabb idő óta albérlők között a nők sűrűbben szerepelnek, mint a rövidebb idő óta fennálló albérletekben.

Logikus következménye azután ennek az, hogy ha azokat a számokat tekintjük át, amelyek arra vonatkoznak, hogy külön a férfiakkal és külön a nőknek mekkora része él rövidebb vagy hosszabb idő óta albérleti lakásban, a nőknél találunk olyan arányszámokat, amelyek arra vallanak, hogy *a nők hosszabb ideig kényszerülnek arra, semmint a férfiak, hogy albérleti lakásban lakjanak.*

Ez persze a nő gazdaságilag függőbb helyzetével kapcsolódik össze s kétségkívül nagy része van ebben a gazdaságtársadalmi élet ama fejlődésének is, amely az 1900-as évek óta mind erőteljesebben juttatta szerephez a női munkát, — nemcsak a fizikai, hanem a szellemi munka terén is. De persze azzal a konzekvenciával, hogy a nők számára automatikusan mégis csak azok a kevésbé jövedelmező pályák nyitottak meg, amelyek csupán arra alkalmasak, hogy a gazdasági függetlenségnek látszatát nyújtsák a nők számára, de nem annak igazi tartalmát.

Az a körülmény, hogy 1927-ben annyira nagy számban láttunk a nők között 10—20 év óta albérlőket, hogy a női albérlő családfőknek kb. minden hatodika 10—20 év óta bérelt már albérleti lakást, világosan bizonyítja azt, hogy az 1907-től 1917-ig eltelt évek folyamán az albérlők közé került nők azok, akik 1927-ben sem tudtak még ebből az ugyancsak nem kellemes állapotból szabadulni. S mivel éppen ez az időszak, a háború előtti konjunktúrális korszak és másfelől éppen a háborús évek volt az a korszak, melyben a női elem nagy tömege a keresők közé került: *íme világosan látjuk a fény mellett az árnyat vagy talán inkább az igazi valóságot, — azt, hogy a nők közül sokan nem tudtak a maguk számára olyan életfeltételeket teremteni, (ha nem mentek férjhez), melyek mellett az önálló lakás felemelő tudata tette volna életüket boldogabbá. A női albérlő családfők megoszlásában a most említett adat az, amit a legjellemzőbbnek tartunk, mert hiszen a 10—20 év óta albérlő női családfők arányszáma annyival több, mint a hasonló idő óta albérlő férfi családfők arányszáma, hogy egymagában kiegyenlíti azokat a különbségeket, amelyek előbb a női nem javára mutatkoztak a rövidebb idő-*

tartamú albérleteknél. Igaz, hogy a 40 évnél hosszabb idő óta albérlő nők arányszáma is sokkal magasabb, mint a férfiaké, de végeredményben ott csak az 1%-ot sem egészen elérő arányszámról van szó, amelyet nyugodtan figyelmen kívül hagyhatunk.

Viszont úgy a férfiaknál, mint a nőknél meg kell azt említenünk, hogy a *rövidebb tartamú albérletek* mégis dominálják a képet, hiszen a férfiak albérleteinek 59.9%-a, a nők albérleteinek pedig 56.9%-a legfeljebb 5 éves időtartamú csak. Ezeket az arányszámokat kiegészítve még az 5—10 év óta albérlő férfiak és nők arányszámával, kiderül az, hogy az albérlőknek mintegy $\frac{4}{5}$ -része — úgy a férfiaknál, mint a nőknél, — csak legfeljebb 10 év óta albérlő a fővárosban.

Ehhez azután ismét messzemenő konzekvenciákat fűzhetünk gondolkodásunkban, mert hiszen ez az adat azt jelenti, hogy az albérlő férfiak és nők nagyobbik fele 5 vagy legfeljebb 10 év óta került a mai gazdasági helyzetébe. Ha viszont gondolunk arra, hogy az egyes népszámlálások alkalmából felvett lakásstatistikák nagyjában mégis — globális értelemben legalább — egyforma összegűnek jelzik az albérlők számát, *arra kell következtetnünk, hogy az albérlők társadalmában is elég jelentős mozgalom uralkodik; nagy számmal térnek be oda új jövevények s távoznak el mások onnan. Ennek az örökös ki- és befelé áramlásnak, ennek az örökös fel- és lefelé irányuló osztálymozgalomnak eredménye az egy-egy összeírás időpontjában albérlőknek talált emberek tömege.*

De ha ezt tudjuk s ezt a tanulságot épen a legújabb összeírás eredményeire alkalmazzuk, még inkább tisztában kell lennünk azzal, hogy *a világháború óta kialakult nem épen szerencsés jövedelemeloszlási viszonyok a fő-okai annak, hogy Budapest székesfőváros területén 1927-ben is oly sokan voltak az albérlők és ágybérlek.* A rövidebb idő, legfeljebb 5 év óta tartó albérleti kapcsolatok kétségtől annak bizonyosságai, hogy az abban érdekelt férfiak és nők egyaránt legfeljebb 1922 óta kerültek abba a helyzetbe, hogy albérlökké lettek — attól az időtől fogva tehát, amidőn Magyarország gazdasági helyzete — a korona romlása által is segítve rossz volt ugyan, de az iparban bizonyos konjunktura mutatkozott, épen az alacsony munkabérekkel is segítve. Abban viszont, hogy 1927 elején az egy év óta albérlő családfők száma is elég magas volt, meg aligha nem észre kell venni annak a kedvezőtlen fejlődésnek hatását, mely a szanálási válság okozott gazdasági életünkben.

A magános, másfelől a családtagjaikkal együtt élő férfi családfők számának az albérlet időtartama szerint való megoszlásában kevés a jelentős különbség. A fontosabb eltérések közül jegyezzük fel azt, hogy az 1—5 év óta albérlő családos férfi családfők arányszáma nagyobb, az 5—10 év óta albérlőké ellenben kisebb, mint a magános férfi családfőké. Mintha ismét azt látnók e számokból, hogy a családi életnek itt is van összefüggése az egyén

gazdasági viszonyaival. Ugyanezt mutatja, bár enyhébb formában az, hogy a 10—20 év óta albérlő férfi családfők közül a családosok arányszáma magasabb, viszont a 20—40 év óta albérlők között kisebb, mint az ugyanennyi idő óta albérletben lakó magános férfiaké.

A családi életnek legkétségtelenebb befolyása még inkább meglatszik azonban a női albérlők számának vizsgálatánál. A legfeljebb egy év óta, valamint az 1—5 év óta albérlő családos női családfők arányszáma jelentékenyen magasabb volt, mint a magányos nők arányszáma, — de minden más kategóriában, sőt annál erősebben, minnél hosszabb idei albérletről volt szó, jobban és jobban mögé esik a magányos nőknek. Jelül annak, hogy a családos nők közül számosan — legfeljebb öt esztendei albérleti lakás után — más lakásviszonyok közé kerülnek. Nem egy közülük — sajnos — kétségkívül, mint adataink más csoportja mutatta, az ágybérlek közé sodródik le.

d) Hogyan éltek előbb az albérlők?

Az albérlőkről a rendelkezésünkre álló anyag azokat az adatokat is közli, hogy az albérlők az albérletet megelőzőleg milyen lakásban laktak.

13. tábla. Albérlők megoszlása a korábbi lakásviszonyok szerint.

A korábbi lakásviszony megnevezése	Albérlő családfők száma						Mindössze
	férfiak			nők			
	magá- nosok	család- tagjaik- kal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaik- kal együtt lakók	összesen	
a) Abszolút számokban.							
Főbérleti { volt	1.739	2.245	3.984	1.164	540	1.704	5.688
lakása { nem volt	13.663	6.794	20.457	4.235	713	4.948	25.405
Ismeretlen	282	271	553	303	68	371	924
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023	32.017
b) ‰-ben.							
Főbérleti { volt	110·9	241·1	159·4	204·1	408·8	242·6	177·7
lakása { nem volt	871·1	729·8	818·5	742·7	539·7	704·6	793·4
Ismeretlen	18·0	29·1	22·1	53·2	51·5	52·8	28·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

A közölt adatok arra helyezik a fősúlyt, hogy az albérlőnek volt-e jelenlegi albérleti lakása előtt főbérleti lakása, vagy sem. Az adatok persze csak *viszonylagos értékek*, mert hiszen a szociálpolitikai kutatás esetleg arra volna kíváncsi, — ha persze erre aligha kaphatna bármilyen tökéletesen előkészített felvételnél is kielégítő választ, — hogy az albérlő hányszor cserélte fel albérleti lakását azóta, amióta egykor főbérleti lakásából, ha ilyenmel valaha rendelkezett, albérleti lakásához jutott.

De az adatoknak mégis nagy értékük van azért, mert ilyenformán tájékozódhatunk afelől, hogy az albérlők 1927. évi tömegében mekkora rész az, melynek közvetlenül mai albérleti lakása előtt még főbérleti lakása volt. Ebben a vonatkozásban kétségkívül szomorúnak kell tartanunk azt az eredményt, hogy az albérlő családfők valamivel több, mint $\frac{1}{6}$ részének mai lakása előtt még főbérleti lakása volt, 5688 család tehát a mi statisztikánk szerint kénytelen volt átélni annak a keserűségnek roppant nyomasztó voltát, melyet a régi otthon elhagyása és az albérleti lakásba való beköltözés jelent.

Tekintettel arra a jelentős mozgalomra, mely köztudomás szerint az albérleti lakásokban lebonyolódik (noha erre vonatkozólag feljegyzések nincsenek, csak kíváncsatos szükséglet), nagynak kell tartanunk statisztikánk azt az arányszámát, mely szerint az albérlők közül 17·8% volt az, amely közvetlenül megelőzőleg még főbérlet volt. Ha ez így van, — amiben pedig okunk nem igen van kételkedni, mert az albérlő- és ágybérletstatisztika egyéb anyaga bámulatos összhangot mutat — fel kell tételeznünk azt, hogy (amire az imént is rámutattunk), a háborút követő idők nehéz gazdasági helyzete, a megélhetés körülményei volt az egyik főok, amely a főbérleti lakásokból ezer családot kiszorított éstett albérlővé. Ha olyanokra is gondolunk, akiket az ébredező konjunktúra csábított be a főváros területére, e gondolatmenet helyes.

A nehéz gazdasági viszonyokkal függhet össze az is, hogy a női albérlő családfők között jóval magasabb az előbb főbérlettel rendelkező nők arányszáma, mint a férfiak között. Az utóbbiak közül nem egészen minden hatodik, nőknél pedig csaknem minden negyedik előbb főbérlet volt. Ámde, hogy a gazdasági helyzetnek milyen döntő hatása lehetett az albérletek képződésére, ennek azok a számok legklasszikusabb bizonyosságai, melyek a férfiaknál és nőknél egyaránt szembe állítják a magános családfőket a családtagjaikkal együtt élő családfőkkel.

A magános férfiak között csak kb. minden 9-iknek, a családtagjaikkal együtt élők közül pedig minden 4-iknek volt korábban főbérleti lakása, A magános nők közül pedig előbb minden 5-iknek, a családtagjaikkal együtt élő nők közül pedig minden 2·5-iknek. A családtagjaikkal együtt lakó albérlők közül sokkal többen voltak 1927-ben olyanok, akik előbb még a főbérleti lakás örömeit élvezték és csak a család gazdasági helyzetében közbejött szerencsétlen változás okozhatta azt, hogy a családfőnek ki kellett vonulnia régi főbérleti lakásából. Különösen sajnálatraméltó és mostoha a helyzete azonban a családos nőknek. A legmegkapóbb tanulságok egyike az, amely családtagjaikkal együtt élő női családfők korábbi lakásviszonyaira vonatkozik, hiszen ezek a nők (a családos albérlő nők $\frac{2}{5}$ része) úgylátszik, épen akkor szorultak ki régi főbérleti lakásaikból és kerültek bele az albérleti lakások bizonytalanságába, amikor talán leginkább lett volna szükség a család támogatására.

Születési hely	Albérlok	Ágybérlok	Albérlok és ágybérlok családok összesen
a) Abszolút számokban			
Budapest	5.787	3.431	9.218
Magyarországi tv.-ban	1.993	1.495	3.488
Magyarországi vm.-ben	14.550	14.205	28.755
Magyarország { Ausztriához	136	180	316
{ Jugoszláviához } csatolt.....	1.114	710	1.824
{ Romániához } részen.....	3.791	2.005	5.796
{ Cseh-Szlovákiához }	3.191	2.030	5.221
Európa egyéb állama	1.367	707	2.074
Más világrész.....	22	30	52
Ismeretlen	66	57	123
Összesen.....	32.017	24.850	56.867

Születési hely	Albérlok	Ágybérlok	Albérlok és ágy- bérlok családfelek összesen
b) ‰-ben			
Budapest	180·7	138·0	162·1
Magyarországi tjv.-ban	62·3	60·2	61·3
Magyarországi vm.-ben	454·4	571·7	505·6
Magyar- ország	{ Ausztriához	4·2	5·6
	{ Jugoszláviához	34·8	32·1
	{ Romániához	118·4	101·9
	{ Cseh-Szlovákiához	99·7	91·8
Európa egyéb állama	42·7	28·4	36·5
Más világrész.	0·7	1·2	0·9
Ismeretlen	2·1	2·3	2·2
Összesen.....	1.000·0	1.000·0	1.000·0

15. tábla. Budapest népességének születési hely szerint való megoszlása.

Születési hely	Abszolút számok	‰		
a) 1920.				
Budapest	381.357	410·4		
Csonka-Magyarország tjv.....	29.050	31·3		
Csonka-Magyarország vármegyei	272.904	293·8		
Magyar- ország	{ Ausztriához Cseh-Szlovákiához Jugoszláviához Romániához Olaszországhoz Lengyelországhoz }	csatolt.....	3.682	4·0
		részén	96.493	103·8
			24.903	26·7
			74.520	80·2
			607	0·7
			259	0·3
Európa egyéb államai	41.176	44·4		
Más világrészek és ismeretlen helyek	4.045	4·4		
Összesen.....	928.996	1.000·0		
b) 1925.				
Budapesten született	369.074	384·1		
Csonka-Magyarország vm.-iben (incl. tjv.)....	359.403	373·9		
Magyar- ország	{ Ausztriához Jugoszláviához Romániához Cseh-Szlovákiához }	csatolt.....	3.278	3·4
		részén	25.077	26·1
			70.770	73·6
			87.801	91·4
Európa államaiban.....	38.509	40·1		
Más világrészekben és ismeretlen helyen	7.083	7·4		
Összesen.....	960.995	1.000·0		

Ezeknek az adatoknak értékét bizonyára emeli, ha párhuzamosan azt is kimutattuk, hogy az 1920. évi népszámlálás szerint Budapest népessége miképen oszlott meg születési hely szerint. (L. 15. tábla.) Kíváncos volna persze kiszámítani azt, hogy a Budapest székesfőváros különböző helyekről idetömörült népességi csoportjai közül aránylag mekkora tömeg az, amely albérlővé vagy ágybérlővé vált; ezeket a direkt számításokat azonban mellőzhetőnek véljük, sőt mellőzendőnek is, annak folytán, hogy a népszámlálások alapján nem tudtuk megállapítani Budapest 15. éven felüli népességének születési hely szerint való megoszlását, már pedig az ágybérlők és albérlők (a családfők) túlnyomó része ezen a korhatáron túl van. Ezért csak azoknak a különbségeknek érzékeltetésére kell szorítkoznunk, amelyeket egyfelől az egész lakosság, másfelől az ágybérlők tömegeinek megoszlási viszonyzámaiban észlelhetünk.

Adatainknak felüli tanulsága az, hogy míg *Budapest székesfőváros népességének relatív többsége budapesti születésű volt, ezzel szemben az 1927. évi összeírás az albérlők és ágybérlők között csak kb. $\frac{1}{6}$ -rész arányban, tehát jeleakkora arányban sem talált budapesti születésű elemeket.* Ez a tanulság tehát ismét az albérlőkre és az ágybérlőkre vonatkozó statisztikák anyagának azon kevés tanulsága közül való, amelyeket a sok rossz közül fel kell jegyeznünk, ilyenformán rögzítendő meg a szomorú vonások között a vigasztalóbbakat is.

Könnyű ugyanis adatainknak ehhez az eredményéhez azt a következtetést fűzni, hogy *a Budapesten született, itt törzsökös, itt már multtal, tradícióval, összeköttetéssel bíró elemek sorából jóval kevesebben kerülnek olyan helyzetbe, hogy a saját lakásukról lemondva, vagy illet egyáltalán nem is élvezve jelentkezzenek mint albérlők vagy ágybérlők a statisztika tükrében.* Minden nagyváros példája mutatja s a mult században tüneményesen fejlődött Északamerikai Egyesült-Államok polgárságának példája is igazolja azt, hogy a *régebbi lakosság — mondhatnók az ősfoglalók — azok, akik rendszerint hamarabb érnek el gazdasági fejlődésnek magasabb fokára s nagyobb gazdasági jólétnek örvendenek, mint a jövevények.* A pozíciókat inkább megszállja, azoktól inkább távol tud másokat tartani a már előbb megtelepedett elem; ez az egyszerű, logikus magyarázata annak is, hogy a Budapest székesfővárosban összeírt albérlők és ágybérlők közül is annyira szembeötlően kevesebben akadtak budapesti születésű emberek, semmint máshonnan odaszármazottak.

Szinte azt mondhatnók, hogy a budapesti lakosság szempontjából az albérlők vagy ágybérlők közé való lesülyedés inkább kivételes jelenség, — sokkal inkább az, semmint az ország egyéb részéből származó fővárosi lakoságnál, melynek soraiban, mint íziben kifejtjük, jóval gyakoribb az albérlő-, vagy ágybérlősors. Ezt leghatározottabban talán a Csonka-Magyarország

törvényhatósági jogú városaiban született albérlők arányszáma mutatja. Ha azt összehasonlítjuk az egész lakosság azon csoportjának arányszámával, melynek születési helye szintén Csonka-Magyarország törvényhatósági jogú városai voltak: az albérlők és ágybérlők között ez az arányszám majdnem pontosan kétszer akkora, mint a lakosságban.

A törvényhatósági jogú városokból Budapestre származott lakosságnak tehát kétszer akkora valószínűsége van arra, hogy az albérlők és ágybérlők között találta meg, semmint amekkora aránnyal ezek Budapest népességében szerepelnek. A városi elemnek ez az erős veszélyeztetettsége azonban aligha meglepő, mert hiszen a törvényhatósági jogú városokból Budapest székesfővárosba elszármazott elemek jobbára kétségkívül azok közül az emberek közül kerültek ki, akik már előbb iparforgalmi foglalkozást űzván, nem találtak elég biztos bázist megélhetésükre, — akik tehát már átmentek azon az iskolán, amely a többnyire mezőgazdaság köréből iparforgalmi foglalkozások körébe átment népfellegnek osztályrésze.

Magas azonban az albérlők és ágybérlők sorában a Magyarország vármegyéiből Budapestre került elem arányszáma is, hiszen szinte pontosan fele az albérlőknek és ágybérlőknek ezek közül való, míg a lakosságnak megközelítőleg $\frac{1}{3}$ -a sem volt ilyen származású 1920-ban. Ez azt mutatja, hogy a tulajdonképeni vidéki eredetű népességre sem várnak feltétlenül valami rózsás életviszonyok a főváros gazdaság-társadalmi életében, hiszen az albérlők és ágybérlők között sokkal magasabb az aránya az innen származó lakosságnak, semmint a főváros egész népességében. De szemben a városokból származó lakossággal, az élet kényszere mégsem olyan határozottsággal jelentkezik itt.

Meglehetősen sok volt 1927-ben a székesfőváros albérlő és ágybérlő lakosságában azoknak az elemeknek részesedése, amelyek a trianoni békekötés következtében Ausztriához vagy a Csehszlovák államhoz, Romániához és Jugoszláviához kapcsolt területekről származtak hozzánk. Ezek arányszáma t. i. — 23·1% — az albérlők és ágybérlők között jóval magasabb, mint amekkora (21·5%) az itt született budapesti lakosoké.

Nem tudjuk közelebbi adatok híján eldönteni azt a kérdést persze, hogy ebből a jelentős tömegeből — hiszen 13.157 albérlő vagy ágybérlő családfőről van szó — mennyien kerültek Budapestre a nagy összeomlás után és mennyien maradtak esetleg nálunk korábbi belső vándorlási mozgalmak eredményeképen. De aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy a születési helyük révén a meg szállott területekhez kapcsolódó elemeknek — akárcsak a székesfőváros egész népességében, úgy az albérlők és ágybérlők között is — bizonyos része az úgynevezett menekült mozgalmak révén származott hozzánk, ezt adatainknak az a fentebb vázolt tanulsága is megerősíti, hogy az 1927. évben Budapesten összeírt albérlők és ágybérlők Budapesten való

tartózkodási ideje általában a rövidebb idő felé hajlik. Másfelől az is kétségtelen, hogy a világháború befejezése után Budapest székesfőváros lakosságából sokan távoztak haza — különösen a Felvidékre, de az ország egyéb részeibe is — azok az ideiglenes munkáselemek, melyek Budapesten dolgozván az év nagyobb részében, hosszú időn át rendszerint jelentős mértékben járultak hozzá az ágybérlok és albérlok számának szaporodásához.

Ez is okozta azt a csökkenést, melyet már 1920-ban vehettünk észre az albérlok és ágybérlok számában, szemben a korábbi évtizedek számlálásaival. De ha ez így van, annál inkább valószínű, hogy nem járunk az igazságtól távol akkor, ha azt hisszük, hogy az 1927-ben Budapesten talált s a megszállott területekről származó albérlok és ágybérlok bizonyos csoportjai a menekültek közül toborzódtak össze. Ennek az ellentétes irányú mozgalomnak jelét láthatjuk abban is, hogy míg pl. a Cseh-Szlovákiához kapcsolt területeken született népesség arányszáma 1920-ban észrevehetőleg magasabb volt, mint 1927-ben az albérlok és ágybérlok között az odavaló születésűek arányszáma, addig a romániai származású albérlok és ágybérlok arányszáma éppen ellenkező és határozottan más alakulást mutat; szintígy a Jugoszláviában született albérloké és ágybérloké. Ennek kétségkívül az volt az oka, hogy ezekből az államokból a kiutasítások nagy tömegei csak 1920. után történtek meg, s így még a legutóbbi esztendők alatt is elég sokan kerülhettek szegény sorba az onnan elüldözöttek közül. Épenséggel nem látszik tehát alaptalannak az a feltevés, hogy ha az új birtokosok emberségesebb bánásmódot tanúsítottak volna a Magyarországtól elcsatolt területeken a magyarnyelvű lakossággal szemben, 1927-ben nem talált volna a Budapest székesfőváros területén tartott összeírás annyi ágybérlo és albérlo, mint amennyit tényleg talált.

Gondolatmenetünk látszólag talán szembehelyezkedik azzal a közfelfogással, hogy az utóbbi esztendőkben már rendeletek szóltak arról, hogy csonka határaink közé csak azokat a kiutasított honfitársainkat engedjük be, akik Magyarország valamely községében, lakásigazolványt tudnak felmutatni. Ezek tehát nem kerülhettek volna az albérlok vagy ágybérlok sora közé. Csakhogy ez a rendelkezés csak újabb keletű s emlékeznünk kell arra, hogy bár a megszállott részekről előbb kimenekült magyarok bizonyos elemei nem voltak kifejezetten szegények, nagy részük mégis szinte inségben távozott el régi lakóhelyéről, s ha nem karolta fel a szerencse szeszélye, ugyancsak siralmas viszonyok közé kellett kerülnie. Ezeknek csak egyik jellemző vonása lehetett az albérlet vagy ágybérlet.

Európa egyéb államaiból származó albérlok és ágybérlok már jóval kevesebben fordulnak elő Budapest albérlo és ágybérlo társadalmában, mint a népességben; más világrészekből származók pedig csak egészen szórványosan.

Bizonyos különbséget akkor is tagadhatatlanul észrevehetünk, ha az albérlő- és ágybérlőkérdés *fokozatait* tartva szem előtt, megvizsgáljuk azt, hogy a viszonylag jobb helyzetben élő albérlők s másfelől a kétségkívül rosszabb viszonyok között élő ágybérlők között milyen arányban szerepelnek az emitt vagy amott született egyének. Ha előbb azt fejtegettük, hogy a budapesti születés bizonyos mértékben védőerőként hat a tárgyalt szomorú lakásviszonyok közé való lesülyedéssel szemben, méginkább kitűnik ez az igazság akkor, ha tudjuk azt, hogy *az ágybérlők között viszonylag sokkal kevesebb volt budapesti születésű, semmint az albérlők között.* Magyarország megmaradt törvényhatósági jogú városaiból Budapestre származott albérlők arányszáma is nagyobb az összes székesfővárosi albérlőkhöz képest, mint az ugyaninnen származó ágybérlőké az összes ágybérlőkhöz képest, úgyhogy a Csonka-Magyarország területén született, Budapesten albérlő lakosság sorában a vármegyékből ideszármazott elem az, amely jóval kevesebb arányszámmal szerepel, semmint a hasonló helyről származó ágybérlők csoportja. *Az ágybérlők között viszont a vármegyei elem sokkal rosszabb helyzetben van, annyira rosszabban, hogy az ágybérlőknek jóval több, mint a fele a csonka-magyarországi vármegyei lakosságának köréből származott Budapestre,* míg az albérlőknek nem egészen a fele. Ha tehát a budapesti születés szinte védőbástya a társadalmi sülyedéssel szemben, másfelől az ország vidéki részéből vagy a kisebb városokból Budapestre touló népesség dolga elég rosszul mehet a székesfővárosban : közülük kerülnek ki az ágybérlők igazi nagy tömegei.

Érdeklődést kelthetnek azok a számok, amelyek arra vonatkoznak, hogy az utódállamokhoz kapcsolt részekből származó budapesti albérlők és ágybérlők milyen arányszámot képviselnek. A Romániához, Csehszlovákiához és Jugoszláviához, különösen azonban a Romániához kapcsolt területek szülöttjei a budapesti albérlők között nagyobb szerepet játszanak, mint az ágybérlők között. Hogy ennek mi az oka, nem tudjuk eldönteni. *Mégis örülnünk kell annak, hogy az elszakított területek Budapestre vándorolt rétegei a két rossz közül sűrűbben tudták legalább a maguk számára a kevésbbé rosszat biztosítani.* Hasonló tanulsággal zárul azoknak az adatoknak vizsgálata is, amelyek Európa egyéb államaiban született budapesti albérlőkre és ágybérlőkre vonatkoznak ; úgy látszik, aki hazájából Budapestre vetődött el, szintén legalább annyira volt tehetős, hogy meg tudta magát menteni a legsilányabb lakásviszonyoktól.

β) Az ágybérlők születési helye.

Az albérlő és ágybérlő családfők születési viszonyait külön tárgyalva a súlyt elsősorban itt is arra helyezzük, hogy a férfiak és a nők számarányait tisztázzuk a születési hely szerint.

16. Ágybérők megoszlása születési hely szerint.

Születési hely	Ágybérő családfelek száma					
	f é r f i a k			n ö k		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Budapest	2.057	360	2.417	919	95	1.014
Magyarország tjt.-aiban	1.186	43	1.229	258	8	266
Magyarország vármegyeiben	10.583	1.145	11.728	2.277	200	2.477
Magyarország { Ausztriához	170	—	170	10	—	10
{ Jugoszláviához..	593	5	598	106	6	112
{ Romániához ...	1.292	121	1.413	540	52	592
{ Csehszlovákiához }	1.267	113	1.380	591	59	650
Európa egyéb állama	435	53	488	203	16	219
Más világrész.....	28	—	28	1	1	2
Ismeretlen	46	1	47	10	—	10
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
a) ‰-ben.						
Budapest	116·5	195·5	124·0	187·1	217·5	189·5
Magyarország tjt.-aiban	67·2	23·4	63·0	52·5	18·3	49·7
Magyarország vármegyeiben	599·3	622·0	601·5	463·3	457·6	462·8
Magyarország { Ausztriához	9·6	—	8·7	2·0	—	1·9
{ Jugoszláviához..	33·6	2·7	30·7	21·6	13·7	20·9
{ Romániához ...	73·2	65·7	72·5	109·8	119·0	110·6
{ Csehszlovákiához }	71·8	61·4	70·8	120·2	135·0	121·4
Európa egyéb állama	24·6	28·8	25·0	41·3	36·6	40·9
Más világrész.....	1·6	—	1·4	0·2	2·3	0·4
Ismeretlen	2·6	0·5	2·4	2·0	—	1·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Azok a számok, melyek szerint *Budapest*en született ágybérőknek 29·5%-a, a *Magyarország* törvényhatósági jogú városaiban születetteknek 17·8%-a s a *Magyarország* vidéki településeiből *Budapestre* származottaknak 17·4%-a volt nő, élesen megvilágítják egyfelől azt a különbséget, hogy a *Budapest*en született ágybérők körében milyen aránytalanul nagy a nők szerepe. Másfelől pedig arra az egyszerű tényre vetnek fényt, hogy a bevándorló lakosságban nyilván azért kisebb a női elem szerepe, mert a *bevándoroltak* között általában kevesebb a nő. Ezért a bevándoroltak közül nem is szorulhatott aránylag annyi nő az ágybérők közé, mint a *budapesti* születésű lakosság soraiból.

Érdekes volna egyszer a statisztika sugaraival azt a kérdést is felderíteni, hogy a székesfőváros területére vagy általában valamely nagyváros területe-

tére történő bevándorlás mennyiben mozgatja meg a két nemhez tartozó elemeket és ezeket is milyen korban. Hiszen *ez a kérdés olyan térreuma a statisztikának, ahol igazán szinte afrikai sötéttséggel állunk szemben.* Azok a számok, melyek a vándormozgalom eredményeiről állnak rendelkezésünkre, 10 évenként — vagy esetleg rövidebb időközönként — jelzik a nagyvárosok kormegoszlásában történt változásokat s esetleg korcsoportonként azt, is hogy ezeken belül a nemek aránya miként alakul. De mindmegannyi csak halvány, szinte egészen elmosódó sáv ez a felvetett probléma vizsgálatában.

Ha meg tudná a statisztika egyszer találni — noha egészen bizonytalan, hogy valaha is meg tudja találni — a módját annak, hogy a nagyvárosok területére tartós letelepülés céljából bevándorolt elemekről is statisztikát készítsen, *a szociográfiának olyan lehetőségei nyílnának meg, amelyek vasrostélyát eddig semmiféle mesterkedéssel sem tudtuk felnyitani.* Mert hiszen kétségtelenül magában talán helyes indok az, hogy Budapest székesfőváros szülöttei között azért van aránylag több nő ágybérló, mint akár a törvényhatósági jogú városokból, akár pedig a vidékről származó bevándoroltak sorában, mert a bevándoroltak között általában sokkal több a férfi, mint a nő. A kérdés mélyét azonban ezzel még egyáltalán nem értük el. Túlön-túl egyszerű volna a kutatásnak csupán ez a módja.

Joggal hivatkozhatnék valaki pl. arra, hogy a többi városokból, valamint a vidékről Budapestre származó elemek között azért kisebb aránylag az ágybérló nők száma, mert hiszen a vidéki bevándorló — akárcsak az amerikai bevándorló — rendszerint akkor viszi maga után feleségét vagy egyéb családtagjait, ha kereseti viszonyai már annyira megjavultak, hogy a siker valószínűségével tudják remélni családjuk eltartását. Joggal hivatkozhatna más viszont arra, hogy a budapesti születésű női ágybérlok száma azért is magasabb, mert könnyen megeshetik, hogy a vidéki férfielem aránylag sűrűn lép budapesti születésű nőkkel házasságra. Ha t. i. ezek özvegyen maradnak, ismét csak a budapesti születésű ágybérló nők számát szaporítják, pedig ezeket magasabb értelemben immár nem számíthatnók a tulajdonképpen budapesti vonatkozású lakók közé. Ez a két ellenvetés, amely önként merül fel, bizonyítja azt, hogy e tájon is olyan kényes részletére tévedtünk problémánknak, ahol rendkívül nagy óvatossággal szabad csak az elibénk táruló adatokat megrostálni, megbírálni.

Hogy a férfiak és nők vegyesen történő bevándorlásának mekkora jelentősége van, ennek a Romániához, valamint a Cseh-Szlovákiához kapcsolt területeken született ágybérlok női csoportjainak arányszáma hasznos bizonyossága. A Romániához kapcsolt magyar területeken született ágybérlok között a nők arányszáma 29·5% volt, — pontosan ugyanannyi tehát, mint a budapesti születésűek között, — sőt ez az arányszám a Cseh-Szlovák

államhoz csatolt területekről Budapestre került ágybérlok sorában 32·1%-ra emelkedett, világosan arra utalva, hogy a vegyes bevándorlás férfiak, nőnek egyaránt mennyire nyomorúságos sorsot rendel.

Az előadottakból azután körülbelül az is folyik már, hogy a női ágybérlok születési hely szerint való megoszlása merőben más, mint a férfiak és nők közösen kiszámított megoszlása. A legjellemzőbb különbség abban rejlik, hogy úgy a budapesti születésű ágybérlok nők arányszáma, mint a Romániához és Cseh-Szlovákiához csatolt területekről származó női ágybérlok arányszáma jóval magasabb, semmint a férfi- és nőágybérlok között együttesen. Ezek a vonások azonban még inkább kidomborodnak akkor, ha a családtagjaikkal együtt élő női családfők születési hely szerint való megoszlását vizsgáljuk. Ezek között a Budapestről származó ágybérlok nők arányszáma eléggé az $\frac{1}{5}$ -rész fölött mozog s a Romániához és Cseh-Szlovákiához csatolt területekről származó családos ágybérlok nők arányszáma is magas. Feltűnően alacsony viszont a családos nőágybérlok sorában a törvényhatósági jogú városokból származók arányszáma, bár a vidékről Budapestre kerülteké is jóval a végső átlag mögött marad.

A férfiaknál homlokegyenest más tanulságok ütköznek ki a számokból. A Budapesten, valamint a Romániához és Cseh-Szlovákiához csatolt területeken született férfi ágybérlok arányszáma jóval kisebb, mint a nőké. Viszont sokkal magasabb a törvényhatósági jogú városokból, valamint a vidékről származott ágybérlok férfiak arányszáma. A gazdasági hatóokok nyomását vehetjük itt is bizonyára észre: a budapesti születésű, a helyzettel, a viszonyokkal tehát jobban ismerős férfiaknak sokkal inkább meg van a módjuk a maguk számára annyit keresni, hogy legalább albérleti lakást tartsanak fenn, mint a vidékről beszarmazóknak.

Az ország vidéki részeiről Budapestre került ágybérlok férfiak igen magas arányszámát viszont bizonyára az magyarázza meg, hogy *a gazdasági életben különösen azok vannak nehéz helyzetben, akik először jelentkeznek olyan munkapiacra, amely piac igényeinek kielégítésére esetleg nem is készültek s így az ott kínákozó esélyeik kihasználására sem rendelkezhetnek annyi tapasztalattal, mint a helyben szülöttek.* Kétségtául ez a megfejtése szerintünk annak, hogy az ágybérlok férfiak több, mint $\frac{9}{10}$ része Magyarország vármegyéiből jött fel Budapestre; hogy az 1927. évi összeírást nem sokkal megelőzőleg, ennek egyéb adataink a bizonyosságai. A gazdasági helyzet nyomását, mint említettük, az is igazolja, hogy a budapesti születésű ágybérlok férfiak között a családtagjaikkal együtt élők arányszáma sokkal magasabb, mint a magános ágybérloké; ez a szabály, bár nem olyan mereven, érvényesül a vidékről budapestre került elemeknél is. A megszállott területről származó ágybérlok férfiak között azonban aránylag előnyösebb a családtagjaikkal együtt élők, mint a magánosok arányszáma.

γ) Az albérlők születési helye.

Az albérlő családfeők nemek szerint való megoszlásában lényegesen más arányszámokat látunk, mint amelyeket előbb az ágybérlelőknél jellemeztünk. (L. 17. tábla) A budapesti születésű albérlő családfeők között pl. csak 22·7% volt nő, viszont azonban a törvényhatósági jogú városokból ideszármazottak között 24·3%, a vármegyéből Budapestre kerültek között pedig 20·5%. Az ellentétes kép kiegészítésére szolgálnak azok a számok is, amelyek szerint a Romániához csatolt területeken született budapesti albérlők között 21·3%, a Cseh-Szlovákiához csatolt területeken születettek között pedig 20·7% volt nő.

17. tábla. Az albérlők megoszlása születési hely szerint.

Születési hely	Albérlő családfeők száma					
	f é r f i a k			n ö k		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Budapest	2.171	2.302	4.473	1.152	162	1.314
Magyarország tjv-aiban	1.040	469	1.509	415	69	484
Magyarország vármegyéiben	7.515	4.057	11.572	2.289	689	2.978
Magyar- ország { Ausztriához.....	52	59	111	22	3	25
{ Sz.-H.-Sz. államhoz..	605	333	938	136	40	176
{ Romániához.....	1.979	1.004	2.983	664	144	808
{ Cseh-Szlovákiához...	1.721	808	2.529	508	154	662
Európa egyéb állama	536	268	804	504	59	563
Más világrész.....	16	3	19	2	1	3
Ismeretlen	49	7	56	10	—	10
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) %-ben.						
Budapest	138·4	247·2	179·0	202·0	122·6	187·1
Magyarország tjv-aiban	66·3	50·4	60·4	72·8	52·2	68·9
Magyarország vármegyéiben	479·2	435·8	463·0	401·4	521·5	424·0
Magyar- ország { Ausztria.....	3·3	6·3	4·4	3·9	2·3	3·6
{ Sz.-H.-Sz. államhoz..	38·6	35·8	37·5	23·9	30·3	25·1
{ Romániához.....	126·2	107·8	119·3	116·4	109·0	115·0
{ Cseh-Szlovákiához...	109·7	86·8	101·2	89·1	116·6	94·3
Európa egyéb állama	34·2	28·8	32·2	88·4	44·7	80·2
Más világrész.....	1·0	0·3	0·8	0·3	0·8	0·4
Ismeretlen	3·1	0·8	2·2	1·8	—	1·4
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

A budapesti születésű albérlők között tehát valamivel ritkábban fordultak elő nők, mint az ágybérlelők között, ami kedvező tanulság, hiszen a budapesti albérlő családfeők száma 1·68-szorosa az ágybérlelőknek; a kedvezőbb tanulság nagyobb tömegben érvényesül.

Viszont az a körülmény, hogy a törvényhatósági jogú városokból Budapestre származott albérlők száma csaknem $\frac{1}{4}$ résszel több, mint a hasonló eredetű ágybérllőké, erősen csökkenti a nő ágybérllőknél kifejtett s amúgy is csak viszonylagos előnyt. De még inkább áll ez a vármegyék területéről Budapestre származott albérlőkre, akiknek arányszáma majdnem ugyanakkora, mint az ágybérllőké s ellenére azoknak a kétségtelenül ható erőknél, melyek mint kifejtettük, a bevándorló elemben csökkentik a nők képviselését, az albérlők között mégis magasabbra tolódott az arányszámuk.

Ha már most a férfiaknál és nőknél külön-külön vizsgáljuk a születési hely szerepét, könnyű megállapítani azt, hogy a női albérlőknek születési hely szerint való megoszlásában nagyban-egészen azokat az arányszámokat látjuk viszont, melyek a női ágybérllők megoszlásában mutatkoztak, — csak egy kardinális különbséggel. Míg a családos ágybérllő nők között a budapesti származású elem jelentős szerepet játszott, addig ez a szerep egészen megfakul a családos albérlő nők körében, — ellenkezőleg fokozódik a városokból és vidékről Budapestre származott családos női albérlők arányszáma.

A most vázolt tanulságnak megfelelően persze a magános albérlő nők között sokkal jelentősebb pozícióhoz jutnak a budapesti születésűek és kisebbhez a vidékről származók. De mellettük erősen feltornyosul a vidéki törvényhatósági jogú városokból Budapestre származott magános albérlő nők arányszáma, — olyan magasságba emelkedik, mint egyetlen más vonatkozásban sem láttuk.

A férfi albérlők születési hely szerint való megoszlása nem sokban különbözik a nőkéétől. A legfontosabb eltérés az, hogy közöttük a budapesti születésűek arányszáma valamivel kisebb, mint a nőknél; viszont a vármegyékből származóké nagyobb.

Ha azonban a férfi albérlőket magánosok és családtagjaikkal együtt élő egyének szerint bontjuk szét, már olyan különbség nyomára bukkanunk, amelyet ismét fel kell említenünk. *A családtagjaikkal együtt élő férfi albérlők sorában t. i. a budapesti születésű elem $\frac{1}{4}$ -részt tesz, ami azután félig-meddig meg is dönti azokat a jobb véleményeket, melyeket fentebb hangoztattunk a budapesti születésű elem kedvezőbb viszonyairól. Az a körülmény, hogy 2302 olyan családot találtak Budapesten 1927-ben, amelynek férfi családfője budapesti születésű lévén, albérleti lakásba szorult, ismét arra int, hogy a gazdasági helyzet nyomasztó hatásaival szemben az állam és a társadalom melegebb szívével gondoskodni kellene arról, hogy az albérlők közül legalább a legérdemesebbeket fokozatosan segítsük jobb lakásviszonyok közé.*

b) Az albérlők és ágybérllők honossági viszonyai.

Az albérlőknek és az ágybérllőknek *honosság* szerint részletezett adataival gyorsabban végezhetünk. Adatainkat az eddig alkalmazott hármas tagozással egyszerre közöljük :

18. tábla. Az albérlők és ágybérlők megoszlása honosság szerint.

Honosság	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családők összesen	Honosság	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családők összesen
a) Abszolút számokban.				b) ‰-ben.			
Magyar	30.040	23.493	53.533	Magyar	938.2	945.4	941.3
Osztárak	242	76	318	Osztárak	7.6	3.1	5.6
Cseh-Szlovák	534	368	902	Cseh-Szlovák	16.7	14.8	15.9
Jugoszláv	164	130	294	Jugoszláv	5.1	5.2	5.2
Rómán	319	184	503	Rómán	10.0	7.4	8.8
Német	178	72	250	Német	5.6	2.9	4.4
Orosz	49	30	79	Orosz	1.5	1.2	1.4
Lengyel	119	121	240	Lengyel	3.7	4.9	4.2
Francia	31	—	31	Francia	1.0	—	0.6
Olasz	47	6	53	Olasz	1.5	0.2	0.9
Egyéb	136	66	202	Egyéb	4.2	2.7	3.6
Ismeretlen	158	304	462	Ismeretlen	4.9	12.2	8.1
Összesen	32.017	24.850	56.867	Összesen	1000.0	1000.0	1000.0

19. tábla. Az ágybérlők megoszlása honosság szerint.

Honosság	Ágybérlő családők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Magyar	16.797	1.738	18.535	4.542	416	4.958
Osztárak	31	1	32	42	2	44
Cseh-Szlovák	196	10	206	156	6	162
Jugoszláv	99	—	99	30	1	31
Rómán	111	7	118	63	3	66
Német	44	6	50	21	1	22
Orosz	24	3	27	2	1	3
Lengyel	70	14	84	32	5	37
Francia	—	—	—	—	—	—
Olasz	5	1	6	—	—	—
Egyéb	57	5	62	2	2	4
Ismeretlen	223	56	279	25	—	25
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
Magyar	951.2	944.2	950.5	924.2	951.9	926.3
Osztárak	1.8	0.5	1.6	8.5	4.6	8.2
Cseh-Szlovák	11.1	5.4	10.6	31.7	13.7	30.3
Jugoszláv	5.6	—	5.1	6.1	2.3	5.8
Rómán	6.3	3.8	6.1	12.8	6.9	12.3
Német	2.5	3.3	2.6	4.3	2.3	4.1
Orosz	1.4	1.6	1.4	0.4	2.3	0.6
Lengyel	4.0	7.6	4.3	6.5	11.4	6.9
Francia	—	—	—	—	—	—
Olasz	0.3	0.5	0.3	—	—	—
Egyéb	3.2	2.7	3.2	0.4	4.6	0.8
Ismeretlen	12.6	30.4	14.3	5.1	—	4.7
Összesen	1.000.0	1.000.0	1.000.0	1.000.0	1.000.0	1.000.0

20. tábla. Az albérlők megoszlása honosság szerint.

Honosság	Albérlő családfők száma					
	f é r f i a k			n ő k		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Magyar	14.671	8.914	23.585	5.196	1.259	6.455
Osztrák	91	34	125	109	8	117
Cseh-Szlovák	315	76	391	122	21	143
Jugoszláv	89	31	120	39	5	44
Rómán	210	47	257	52	10	62
Német	75	47	122	55	1	56
Orosz	20	20	40	4	5	9
Lengyel	45	41	86	31	2	33
Francia	8	6	14	15	2	17
Olasz	24	16	40	7	—	7
Egyéb	64	40	104	29	3	32
Ismeretlen	72	38	110	43	5	48
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
Magyar	935·3	957·4	943·6	911·4	953·0	919·0
Osztrák	5·8	3·7	5·0	19·1	6·1	16·7
Cseh-Szlovák	20·1	8·2	15·6	21·4	15·8	20·4
Jugoszláv	5·7	3·3	4·8	6·8	3·8	6·3
Rómán	13·4	5·0	10·3	9·1	7·6	8·8
Német	4·8	5·1	4·9	9·7	0·8	8·0
Orosz	1·3	2·2	1·6	0·7	3·8	1·3
Lengyel	2·9	4·4	3·4	5·4	1·5	4·7
Francia	0·5	0·6	0·6	2·6	1·5	2·4
Olasz	1·5	1·7	1·6	1·2	—	1·0
Egyéb	4·1	4·3	4·2	5·1	2·3	4·6
Ismeretlen	4·6	4·1	4·4	7·5	3·8	6·8
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezek az adatok hamar tájékoztatnak bennünket a kérdés lényegé felől. Akár az albérlőket, akár az ágybérllőket vizsgáljuk, kiderül az, hogy a magyar honosok a túlnyomó elem közöttük. Az ágybérllők között még árnyalatnyival erősebb a képviseletük.

Kétségtől figyelmet érdemel azonban az a körülmény, hogy a budapesti albérlő családfők sorában 1977, az ágybérllők között pedig 1357 volt

idegen honos. Köztük legtöbb cseh-szlovákiai, továbbá romániai, jugoszláviai vagy lengyel honosnak mondotta magát, bár osztrák, orosz, francia, olasz stb. honosok sem hiányoztak a legszerényebb lakásviszonyú népeségből. Meglepő az az erős képviselés, mely a nőknek jutott az osztrák-honos albérlők között (csaknem fele részük nő volt); a cseh-szlovákiai ágybérlnőknek is jó $\frac{2}{5}$ része volt nő; a román állampolgárságú ágybérlnőknek már csak erős $\frac{1}{3}$ -a került ki a nők sorából.

A magános férfi ágybérlnők között valamivel több volt a magyarok szerepe, mint a családtagjaikkal együtt élők között. Az ágybérlnőknél ez a viszonylat erősen a családtagjaikkal együtt élő ágybérlnő nők terhére fordult el. Az albérlő családfők között úgy a férfiaknál, mint a nőknél magasabb volt a magyar honosok arányszáma úgy a családos, mint a magános családfők között.

c) Az albérlők és az ágybérlnők lakóhelye jelenlegi tartózkodási helyük előtt.

Az albérlőknek és ágybérlnőknek a budapesti tartózkodást megelőző lakóhelyük szerint való tagozására vonatkozó adatok, melyeket ismét egymás után közlünk, fontos új tanulságokkal nem biztatnak s ez adatok részletes tanulmányozására csak azért hívjuk fel az olvasót, mert így módja lesz azt megállapítani, hogy a születési hellyel szemben milyen eltolódások mutatkoznak a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely tekintetében. Nyilvánvaló, hogy az alábbi táblázatok anyagába *Magyarország törvényhatósági jogú városai közé eszmeileg Budapest székesfőváros is besorozandó.*

21. tábla. Az albérlők és ágybérlnők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint.

Megnevezés	Albérlnők	Ágybérlnők	Albérlnők és ágybérlnői családok összesen	Megnevezés	Albérlnők	Ágybérlnők	Albérlnők és ágybérlnői családok összesen
a) Abszolút számokban.				b) ‰-ben.			
Magyarország t.j.v.-ai	7.739	4.821	12.560	Magyarország t.j.v.-ai	241·8	194·0	220·9
Magyarország vm.-ei	15.464	15.026	30.490	Magyarország vm.-ei	483·0	604·6	536·1
Magyarország { Ausztriához	118	92	210	Magyarország { Ausztriához	3·7	3·7	3·7
{ Jugoszláviához	889	301	1.190	{ Jugoszláviához	27·8	12·1	20·9
{ Romániához	3.030	1.602	4.632	{ Romániához	94·6	64·5	81·5
{ Cseh-Szlovákiához	2.630	1.643	4.273	{ Cseh-Szlovákiához	82·1	66·1	75·1
Egyéb európai ország	1.823	899	2.722	Egyéb európai ország	56·9	36·2	47·9
Más világrész	90	37	127	Más világrész	2·8	1·5	2·2
Ismeretlen	234	429	663	Ismeretlen	7·3	17·3	11·7
Összesen	32.017	24.850	56.867	Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0

22. tábla. Az ágybérlők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint.

Megnevezés	Ágybérlő családfők száma						
	f é r f i a k			n ö k			
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	
a) Abszolút számokban.							
Magyarország tjv.-ai	3.122	384	3.506	1.208	107	1.315	
Magyarország vármegyéi	11.325	1.177	12.502	2.304	220	2.524	
Magyar- ország	Ausztriához	92	92	80	3	83	
							Jugoszláviához
							Romániához
							Cseh-Szlovákiához
Egyéb európai ország	615	58	673	211	15	226	
Más világrész.....	32	1	33	3	1	4	
Ismeretlen	332	17	349	80	—	80	
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352	
b) ‰-ben.							
Magyarország tjv.-ai	176·8	208·6	179·8	245·8	244·9	245·6	
Magyarország vármegyéi	641·5	639·4	641·2	468·8	503·4	471·7	
Magyar- ország	Ausztriához	5·2	4·7	16·3	6·9	15·5	
							Jugoszláviához
							Romániához
							Cseh-Szlovákiához
Egyéb európai ország	34·8	31·5	34·5	42·9	34·3	42·2	
Más világrész.....	1·8	0·5	1·7	0·6	2·3	0·8	
Ismeretlen	18·8	9·2	17·9	16·3	—	14·9	
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	

23. tábla. Az albérlők a budapesti tartózkodást megelőző lakóhely szerint.

Megnevezés		Albérő családők száma							
		f é r f i a k			n ö k				
		magá- nosok	család- tagaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagaikkal együtt lakók	összesen		
a) Abszolút számokban.									
Magyarország tjv-ai		3.399	2.470	5.869	1.537	333	1.870		
Magyarország vármegyéi		7.903	4.504	12.407	2.449	608	3.057		
Magyar- ország	{ Ausztriához	csalót része	30	65	95	23	—	23	
			Jugoszláviához	447	266	713	135	41	176
			Romániához	1.438	890	2.328	567	135	702
			Cseh-Szlovákiához	1.393	665	2.058	441	131	572
Egyéb európai ország		869	383	1.252	518	53	571		
Más világrész		46	24	70	11	9	20		
Ismeretlen		159	43	202	21	11	32		
Összesen		15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023		
b) ‰-ben.									
Magyarország tjv-ai		216·8	265·4	234·8	269·5	252·1	266·3		
Magyarország vármegyéi		503·9	483·8	496·5	429·6	460·3	435·3		
Magyar- ország	{ Ausztriához	csalót része	1·9	6·9	3·8	4·1	—	3·3	
			Jugoszláviához	28·5	28·6	23·7	31·0	25·1	
			Romániához	91·7	95·6	93·1	99·4	102·2	99·9
			Cseh-Szlovákiához	88·8	71·4	82·3	77·3	99·2	81·4
Egyéb európai ország		55·4	41·1	50·1	90·8	40·1	81·3		
Más világrész		2·9	2·6	2·8	1·9	6·8	2·9		
Ismeretlen		10·1	4·6	8·1	3·7	8·3	4·5		
Összesen		1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0		

Ismételjük, hogy e táblázatok anyagával nem kívánunk bővebben foglalkozni s elegendőnek véljük arra rámutatni, hogy a magyarországi vármegyék *szülöttei* közül Budapestre került albérlők és ágybérlők száma 1.735-tel kevesebb, mint azoknak a száma, akik budapesti tartózkodásukat megelőzőleg vidéken *laktak*. Hasonlítsuk össze ezt a különbséget azokkal a különbségekkel, amennyivel viszont a megszállt területek szülötteinek a száma nagyobb a budapesti albérlők és ágybérlők sorában, semmint az ezeken a megszállt területeken közvetlenül a budapesti tartózkodást megelőző időben lakott egyének száma s *kiderül* az, hogy *a megszállt területeken született budapesti albérlőknek és ágybérlőknek egy része a vidéki szűrőn át érkezett el Budapest székesfőváros területére.*

VII. Néhány szó az albérlők és az ágybérlők családtagjairól és gyermekeiről.

A szorosabban vett demográfiai adatok tárgyalását megelőzőleg rövid szemlét végzünk a családos albérlők és ágybérlők *családi viszonyai fölött* kettős szemszögből. Egyfelől azt kutatjuk, hogy az albérlőknek és ágybérlőknek hány családtagjuk van s másfelől azt, hogy a gyermeklétszám tekintetében milyen viszonyok uralkodnak náluk.

Előbb a családtagok száma szerint részletezzük az albérlőket és ágybérlőket.

24. tábla. Az albérlők és az ágybérlők a családtagok száma szerint.

Családtagok száma	Családos albérlő családítók száma			Családos ágybérlő családítók száma			Albérlő és ágybérlő családítók mindössze
	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen	
a) Abszolút számokban.							
1 családtaggal	5.277	902	6.179	1.114	266	1.380	7.559
2 „	2.221	294	2.515	370	78	448	2.963
3 „	1.166	77	1.243	225	30	255	1.498
4 „	378	25	403	88	4	92	495
5 „	162	13	175	26	4	30	205
6 „	53	6	59	12	—	12	71
7 „	26	4	30	6	—	6	36
Ismeretlen	27	—	27	—	55	55	82
Összesen	9.310	1.321	10.631	1.841	437	2.278	12.909
b) ‰-ben.							
1 családtaggal	566·9	682·9	581·2	605·1	608·6	605·8	585·6
2 „	238·5	222·6	236·6	201·0	178·5	196·7	229·5
3 „	125·2	58·3	116·9	122·2	68·7	111·9	116·0
4 „	40·6	18·9	37·9	47·8	9·2	40·4	38·3
5 „	17·4	9·8	16·5	14·1	9·2	13·2	15·9
6 „	5·7	4·5	5·6	6·5	—	5·3	5·5
7 „	2·8	3·0	2·8	3·3	—	2·6	2·8
Ismeretlen	2·9	—	2·5	—	125·8	24·1	6·4
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

A családos albérlők és ágybérlők nagy tömegeinek *csupán egy családtagja van*, ami persze nem jelenti azt, hogy mindig a feleség ez a családtag ;

gyakran egy gyermeknek a háztartáshoz való kapcsolódása folytán kell az albérlők vagy ágybérlők háztartását családos háztartásnak tekintenünk. Azok a számok azonban, melyek a fokozatosan több és több családtagú családok szerint tárják fel az albérlők és az ágybérlők számának megoszlását, azt mutatják, hogy *az albérlők és az ágybérlők társadalmában meglepően kicsiny azoknak a családoknak a száma, — szinte megdöbbentően kicsiny, — amelyeket népesebb családnak mondhatunk.* Külön idéznünk kell táblánknak anyagát, amely szerint 1927-ben Budapesten 12.909 volt a családos albérlők és ágybérlők száma. Ám közöttük az olyan családok száma, melyek akár három családtagból álltak, már olyan csekély volt, amelynek láttára *szinte meg kell ijednie annak, aki az albérlő- és ágybérlőkérdés népesedéspolitikai vonatkozásait is méltányolja.*

Sokan talán azt hiszik, hogy az albérlő és ágybérlő sorba sülyedt elem gond nélkül adja át magát legalább a nemi élet szenvedélyének, s jönnek egymás után a gyermekei a világra, — tekintet nélkül arra, hogy lesz-e vagy sem az új száj számára elegendő élelem. S ime az albérlők és ágybérlők családjainak taglétszáma annyira sívár, hogy szinte tanácstalanul állunk a számok vizsgálatánál.

Az albérlő- és ágybérlőkérdésnek ez a szinte mellékvágánya, melyen most járunk, nem tudja a kérdés érdemét kimeríteni, nem tud számot adni arról, hogy az albérléses vagy ágybérléses házaspárok házasságából mennyi gyermek született és mennyien haltak meg ezek közül a gondozás hiánya, vagy a nyomorúság stb. miatt. Nem tud ez a mellékvágány beszámolni arról, hogy a nyomornak tényleg az a hatása van-e, hogy sok gyermeket hoz a világra, de egyúttal sokat el is pusztít közülük. *De akár arról van szó, hogy az albérlő és ágybérlő családok létszáma azért nem népesedik be, mert a megélhetés durva kérdése szab féket a család szaporodásának, akár arról, hogy a magzat-elhajtás okozza a családok néptelen voltát, bizonyos, hogy olyan kérdéseket érintünk itt, melyeket alább a gyermeklétszám adatainál elevenebben lesz módunk majd kitapogatni, — azoknál az adatoknál, amelyek az ágybérlő és albérlő problémának legfontosabb részletei közé tartoznak.*

Annál érdekesebb számsoraink alakulásában az, hogy bár az albérlő és ágybérlő családfők családtagjaik szerint való megoszlásában sok különbség nincs, mégis az albérlő családok azok, ahol inkább vannak még népesebb családok, sem mint az ágybérlőknél.

Az ágybérlő családos férfiak és nők között is alig van különbség. Az albérlők között már inkább ; az albérlő családos nők között inkább találkozunk olyanokkal, akiknek családtagjuk van, semmint a férfiak között ; pedig a férfi mellett az asszony jelenléte is már egy családtagot jelent.

A családos albérlők és ágybérlők adatait a gyermeklétszám szerint csoportosítja a következő táblázat :

25. tábla. Albérlők a gyermekek száma szerint.

Gyermekek száma (0—12 éves korig)	Családos albérlő családfők száma			Családos ágybérlet családfők száma			Albérlő és ágy- bérlet család- fők mindössze
	férfiak	nők	összesen	férfiak	nők	összesen	
a) Abszolút számokban.							
Gyermeektelen	6.251	967	7.218	1.353	—	1.353	8.571
1 gyermekkel	1.552	260	1.812	310	263	573	2.385
2 „	1.101	45	1.146	127	95	222	1.368
3 „	285	7	292	34	63	97	389
3— „	92	3	95	9	16	25	120
Ismeretlen	29	39	68	8	—	8	76
Összesen	9.310	1.321	10.631	1.841	437	2.278	12.909
b) ‰-ben.							
Gyermeektelen	671·4	732·0	678·9	734·9	—	593·9	664·0
1 gyermekkel	166·7	196·8	170·5	168·4	601·8	251·5	184·7
2 „	118·3	34·1	107·8	69·0	217·4	97·5	106·0
3 „	30·6	5·3	27·5	18·5	144·2	42·6	30·1
3— „	9·9	2·3	8·9	4·9	36·6	11·0	9·3
Ismeretlen	3·1	29·5	6·4	4·3	—	3·5	5·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ezek a számok egyszerűen megdöbbsentőek. A családos albérlők és ágybérlet $\frac{2}{3}$ részének nincsen gyermeke!

Ez a tény az új nemzedék kiirtásának olyan borzalmát tárja fel előttünk, amelyhez hasonlóval szinte sehol másutt nem találkozhatunk. Ha tehát gyakran szokták is mondani s nagy tudományos apparátussal is erősítgetik, hogy a *jómód*, illetve a jó módnak széles körökben való terjedése csökkenti a születési arányszámot, s így az úgynevezett egykerendszer betegségét széthinti; *íme itt van a rettenetes cápatalaj*. A legegyszerűbb, nyilván az esetek többségében nagyon rossz viszonyok között élő albérlő és ágybérlet családfelek családjainak $\frac{2}{3}$ -része gyermeektelen. Olyan család, amelyben három gyermek van, vagy több, már elvétett ritkaságszámba megy.

Aki összeveti ezeket az adatokat a házassági termékenység egyéb adataival, nyilván azzal a meggyőződéssel készíti el vizsgálatának mérlegét, hogy a nehéz életkörülmények, a megélhetés küzdelmei, vagy épséggel a nyomor mégis csak tudnak (a civilizáció mai fokán) olyan hatásokat kiváltani, melyek határt szabnak a gyermekek szaporodásának. Ha talán sűrűbben is születnek gyermekek az albérlő és ágybérlet családok körében, mintsem az adatainkból kitűnik, a gyermekek között a halál mindenesetre olyan nagy pusztítást visz véghez, melynek nyomán alig maradhat, vagy fakadhat új élet.

A jóléti teóriának mondhatnók szinte torz hatását láthatjuk akkor, ha az albérlő családok gyermeklétszámának viszonyait vetjük össze az ágybérletkével; előbbieket között még sokkal több volt a gyermeektelen, mint az

ágybérő családok között. S amint azután a *férfiak és nők* adatait vizsgáljuk külön, ismét feltolakszik elénk egy roppant érdekes, szinte megrázó tanulság: *míg az albérő nők között általában számottevően több a gyermektelen, vagy legfeljebb egy gyermekes családjő, mint az albérő férfiak között, ezzel szemben az ágybérő családos nők között egy sincs olyan, amely gyermektelen volna!*

Arról hogy a gyermekek törvényes ágyból származnak-e vagy sem, a statisztika semmit sem tud szólni, s itt is sötét kérdőjel előtt állunk, melyre választ kellene adnunk. De nem tudunk adni. Ám nem jóra lehet következtetni azokból a számokból sem, melyek arra vonatkoznak, hogy az ágyrajáró nők közül mennyivel többnek van (aránylagosan persze) több gyermeke, mint az albérő nők között. Hiszen az albérő családos nők sorában egészen jelentéktelen töredéknek volt két gyermeke, míg az ágybérő nők sorában minden ötödiknek, sőt minden hetediknek három gyermeke és szóhoz jutottak még azok az ágybérő nők is, akiknek háromnál több gyermekük volt.

Akár arra gondolunk, hogy az életnek igazi szerencsétlenjeivel állunk szemben, akik törvényes származású két-három gyermekükkel sodródtak be az ágybérők közé, akár arra, hogy ez a feltűnő gyermekáldás egyenes következménye az ágybérleti viszonyoknak, olyan pontjait érintettük a rendelkezésünkre álló anyagnak, amelyek szintén érdemesek arra, hogy tovább puhatoltassanak.

VIII. Az albérlők és ágybérlők családi állapota, vallása és anyanyelve.

A következő három kisebb szakasza vizsgálódásainak immár azt fogja kutatni, hogy az albérlők és ágybérlők között minő arányban találjuk meg a különböző vallások híveit; játszik-e szerepet a kérdés megvilágításánál az anyanyelv kérdése és hogy végül a családi állapot hatása révén milyen rétegződés történik a vizsgálat alatt álló tömegben.

a) Az albérlők és ágybérlők családi állapota.

Lássuk először az albérlők és ágybérlők tagozódását épen a *családi állapot* szerint, minthogy a családi állapot olyan társadalmi szövödménynek tekintendő az egyén életében, melynek bekövetkezte sokkal inkább függ a saját akaratától, mint a vallás, vagy az anyanyelv. Előbb — rendszerünk-höz híven — csupán az adatok legfontosabb tagozódását nyújtjuk.

26. tábla. Az albérlők és ágybérlők száma családi állapot szerint.

Családi állapot	Albérlők	Ágybérlők	Albérlő és ágybérlő családok összesen
a) Abszolút számokban			
Nőtlen, hajadon	16.765	15.806	32.571
Házas, férjes	11.069	5.410	16.479
Özvegy	1.842	1.589	3.431
Törvényesen elvált	1.487	1.060	2.547
Közös háztartásban élő	643	770	1.413
Ismeretlen	211	215	426
Összesen.....	32.017	24.850	56.867
b) ‰-ben			
Nőtlen, hajadon	523·7	636·0	572·8
Házas, férjes	345·7	217·7	289·8
Özvegy	57·5	63·9	60·3
Törvényesen elvált	46·4	42·7	44·8
Közös háztartásban élő	20·1	31·0	24·8
Ismeretlen	6·6	8·7	7·5
Összesen.....	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Az összehasonlítás kedvéért azokat a számokat is közöljük, amelyek az 1925. évi budapesti népszámlálás eredményei szerint mutatták a 15 éven felüli székesfővárosi népesség megoszlását családi állapot szerint.

27. tábla. Budapest 15 éven felüli népességének családi állapot szerint való megoszlása 1925-ben.

Családi állapot	Férfi	Nő	Összesen
a) Szám szerint			
Nőtlen, hajadon	142.072	156.122	298.194
Házias	180.042	182.378	362.420
Özvegy	10.727	57.420	68.147
Törvényesen elvált	2.727	6.536	9.263
Összesen.....	335.568	402.456	738.024
b) ‰ szerint			
Nőtlen, hajadon	423·4	387·9	404·0
Házias	536·5	453·2	491·1
Özvegy	32·0	142·7	92·3
Törvényesen elvált	8·1	16·2	12·6
Összesen.....	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Ha a két tábla anyagát egymás mellé tesszük, további számítások nélkül is *íziben kiderül az a hatalmas különbség, amely a népesség és másfelől az albérlők és ágybérlok tömegének családi állapot szerint való megoszlásában mutatkozik.* A 15 éven felüli népesség tömegében $\frac{2}{5}$ -résznyi a nőtlen elem, — a férfiak közt több, mint a nők között. Ilyen formán a felnőtt korú népességnek kerek számban fele része házias, — bár itt a férfiak javára jelentékeny előny mutatkozik. Csaknem minden tizedik ember végül a 15 éven felüli népességből özvegyi sorban élt: itt a nők javára és a férfiak hátrányára jelentkezett éles eltérés.

Az albérlő és ágybérlok családfoők között, akiket korábbi adataink szerint túlnyomó részükben joggal tehetünk fel 15 évnél idősebbeknek, merőben más az elrendeződés.

A különbségek egyik legszembeötlőbbike az, hogy az albérlő és ágybérlok társadalomban a nőtlen és hajadon elem arányszáma messze az 50% fölé ugrik, ami annál inkább nagy eltávolodást jelent a fővárosi lakosság 15 éven felüli részéről kiszámított arányszámmal szemben, mert az albérlő és ágybérlok családfoők között a 15—19 éves elem *kisebb* számmal van képviselve, mint a főváros egész népességében. Ha egészen egyenlő alapon végeznők vizsgálatainkat, kétségkívül arra az eredményre jutnánk, hogy az albérlők és ágybérlok körében jó 60%-os képviselete van a nőtleneknek és hajadonoknak, — másfélszer akkora, mint Budapest egész népességében.

Ez az eredmény persze nem kelthet feltűnést; az albérleti és ágybérleti viszony általában már a szűkösebb gazdasági helyzet jele: ez már egymagában akadályául szolgálhat a házasságkötésnek. De másfelől adattárunk-

ból az tűnik ki, hogy az albérlő és ágybérlő társadalom jelentős tömegei a 20—40 éves, produktív korcsoport képviselői közül valók, akikről joggal várhatjuk azt, hogy megfelelő anyagi viszonyok közé jutva eleget tudnak tenni a családalapítás és a nemzetfenntartás körül fennálló kötelezettségeiknek, e kötelezettségeket *tiszta* értelemben véve, — abban az értelemben, hogy törvényes házasságkötés után lesznek törvényes gyermekek szülői.

Adattárunknak ez a részlete tehát ismét sötét pont vizsgálódásainkban, minthogy azt jelenti, hogy *az albérlő és ágybérlő társadalomnak jelentős rétegeit tartja vissza a házasságkötéstől nyilván szerényebb, rosszabb anyagi helyzetük.* Persze, amennyire helyes az egyén, valamint a hozzákapcsolódó többi egyének egzisztenciája érdekében, hogy a házasságkötés ne történjék meggondolatlanul s hogy megbízható gazdasági alap támassza alá; ép annyira sajnálatos az a magasabb nemzeti célok érdekében, hogy — ime — Budapest népességének ekkora tömege kikapcsolódik abból, hogy a fajfenntartás törvényesnek vett útjait járja.

Nem kell csodálkoznunk azon, hogy az albérlő és ágybérlő családfők közül kiváltképen az ágybérlő családfők azok, akiknek sorában a nőtlenek és hajadonok sokkal gyakoribbak, mintsem az albérlők között; arányszámuk még jó $\frac{1}{5}$ -résznivel kedvezőtlenebb, mint az albérlőké. A gazdasági helyzetnek a nyilvánvaló módon kedvezőtlenebb volta az, ami itt elsősorban figyelembe jön. *Az ágybérlő viszonyainak szűkös volta miatt ritkábban gondolhat arra, hogy családot alapítson.* Az ágybérlők között található nem nőtlen elemeknek nagyobb része bizonyára még akkor lépett házasságra, midőn nem volt ágybérlete.

Abból, hogy az albérlők és ágybérlők tömegében a nőtlen és hajadon elem ilyen mértékben előrelendül, önként következik, hogy a házas, férjes elem sokkalta ritkább lehet ott, semmint a székesfőváros 15 éven felüli összes népességében. Valóban, a házas és férjes ágybérlők és albérlők az egész vizsgálati anyagnak nem sokkal több, mint $\frac{1}{4}$ -részét tették s noha arányszámuk az albérlők között az $\frac{1}{3}$ -részen felül emelkedik, viszont az ágybérlők között $\frac{1}{5}$ -részt zuhan le. Ezek a számok tehát látszólag még inkább megerősítik azt a feltevésünket, hogy a gazdasági helyzet különböző volta az, amely annyira eltérő képét rajzolja meg az albérlők és ágybérlők családi viszonyainak. *A relatív jobb mód volt az a kétségtelen mozgató erő, amely az albérlők között aránylag magasabbra emelte a házas elem számát.*

Nagy különbség van e tekintetben az albérlő és az ágybérlő családfők arányszáma között; az utóbbiak arányszáma nem sokkal több, mint a fele az albérlő családfők között kiszámítható arányszámnak, — a házas és férjes elem ritkább az ágybérlők között. Valószínű, hogy a házas albérlő elem arányszáma azért is magasabb, *mert sűrűbben fordul elő a világháború befejeződése óta az, hogy fiatal házaspárok albérleti lakásba vonulnak,* semmint az, hogy az ifjú férj ágybérleti helyiségbe viszi új feleségét.

Az *özvegy* elem arányszáma is kevesebb, még pedig lényegesen kevesebb az albérlők és ágybérlok között, mint a főváros 15 éven felüli népességében. Akkora különbséget mégsem jegyezhetünk fel, mint a házasság és férjes elemeknél, aminek alighanem az az oka, hogy az özvegyi mivolt — főképen a nőknél — egymagában ösztönző okul szolgálhat arra, hogy az albérlő és ágybérlok családfók száma szaporíttassék. Egyébként az albérlők és ágybérlok között fentebb-észlelt különbség itt már félig-meddig elenyészik, noha még mindig az ágybérlok tömege az, amelynek körében valamivel több özvegy embert találhatunk, mint az albérlők között, figyelemztetve arra, hogy az *özvegy sornak gyakran élesek a gazdasági és társadalmi következményei*.

A *törvényesen elvált* elem kerek számban háromszor olyan erős arányban szerepelt 1927-ben Budapest albérlői és ágybérlok között, mint a székesfőváros lakosságában. Ennek a különbségnek egy részét megemészti az a körülmény, hogy 1925 után is sok olyan válóper pergett le, amely még a háború idejéből volt esedékes, valamint olyan perek is, melyek a háború után kötött, de kellőképen át nem gondolt házasságokat bontották fel. Így 1927-ben magasabb lett volna (mint volt 1925-ben) a fentebb jelzett arányszámnál Budapest lakosságában a törvényesen elvált emberek %-a. Mégis kétségtelen az, hogy itt olyan tűneménnyel állunk szemben, amely akárcsak a nőtlen és hajadon elemek sokkal magasabb arányszáma, mutatja a kérdés szociális vonatkozásait. Ezek pedig annál inkább érdekesekek, mert az albérlő családfók között semmivel sem kisebb, sőt nagyobb az elváltak száma, mint az ágybérlok között. *Emitt is, amott is nyugodtan feltehetjük azt, hogy a válással járó gazdasági helyzetváltoztatás volt az a döntő ok, ami ezeket a magas arányszámokat létrehozta.* Az albérlő családfók között talán azért magasabb a törvényesen elvált elem arányszáma, mert hiszen a *válás nem épen olcsó procedura* és ennek folytán az elvált felek nem a legszegényebb elemek közül kerülnek rendszerint ki. Épen ezért abból, hogy az ágybérlok között is olyan magas az elvált emberek arányszáma, esetleg arra lehet következtetnünk, hogy sokan talán épen a válás révén kerültek az ágybérlok közé.

A népszámlálások nem szokták kimutatni azt, hogy a házasságra alkalmas korú népesség közül mennyien élnek *közös háztartásban*. A rendelkezésemre álló anyag azonban az albérleti és ágybérleti kérdésnek ezt a rendkívül érdekes kérdését is érinti, s úgy találja, hogy az albérlő és ágybérlok társadalomnak 24:8 ezreléke él mással közös háztartásban. Persze nem valószínű, hogy a felvételnek ez a részlete teljesen fedné a valóságot. *Hiszen itt a belső életnek olyan titkairól van szó, melyet szívesen elzárnak az egyszerűbb lelkű emberek is a külvilág szeme elől.*

De ha mégis azt látjuk, hogy ilyenformán 1413 családfő tett vallomást arról, hogy közös háztartásban él, a tanulmány morális vonatkozásainak ismét egy fontos részletét érintettük. Hiszen kétségtelen az, hogy jóval több esetben lehetne arra gondolni, hogy az albérlők és ágybérlok között vannak

közös háztartásban élők, de az a meglepő eredmény, hogy erről ennyien őszinte vallomást is tettek. A nyilván töredékes válaszok fellebbentik azoknak a kérdéseknek fátylát, melyek a háttérben nagy tömegben lappanganak. A közös háztartás kérdése persze nem merül ki az albérleti és ágybérleti lakásokkal, hiszen mód van arra főbérleti lakások esetében is s még van ezerféle módja az igazság megkerülésének. A kérdés lényegét kutató gondolkodás tisztában van azzal, hogy nem elégedhetnék meg a közös háztartásban élők számának és arányszámának vizsgálatával és arra is kíváncsi volna, hogy azoknál, akik nem tesznek nyílt vallomást családi állapotuk felől — az ismeretlen családi állapotúak közül — nem sokkalta különbségek vannak-e a nemi életnek. A statisztika azonban ezekre a kérdésekre nem tud választ adni.

Természetes az, hogy a közös háztartásban élők arányszáma az ágybérleti családfők között nagyobb, mint az albérlők között.

b) A családi állapot közelebbi vizsgálata külön az albérlőknél és külön az ágybérlőknél.

A vizsgálódás vonalát immár itt is tovább vezetjük és az albérleti és ágybérleti családfők viszonyait külön véve szemle alá, igyekszünk az itt mutató tanulságokat levonni.

28. tábla. Az ágybérlők száma családi állapot szerint.

Családi állapot	Ágybérleti családfők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Nőtlen, hajadon	12.400	196	12.596	3.054	156	3.210
Házasság, férjes	3.299	1.494	4.793	543	74	617
Özvegy	653	24	677	799	113	912
Törvényesen elvált	635	19	654	355	51	406
Közös háztartásban élő	493	100	593	134	43	177
Ismeretlen	177	8	185	30	—	30
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
Nőtlen, hajadon	702·3	106·5	646·1	621·3	357·0	599·7
Házasság, férjes	186·8	811·6	245·8	110·5	169·3	115·3
Özvegy	37·0	13·0	34·7	162·6	258·6	170·4
Törvényesen elvált	36·0	10·3	33·5	72·2	116·7	75·9
Közös háztartásban élő	27·9	54·3	30·4	27·3	98·4	33·1
Ismeretlen	10·0	4·3	9·5	6·1	—	5·6
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

29. tábla. Az albérlők száma családi állapot szerint.

Családi állapot	Albérlő családifők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Nőtlen, hajadon	12.125	700	12.825	3.609	331	3.940
Házass, férjess	2.100	8.130	10.230	559	280	839
Özvegy	392	91	483	830	529	1.359
Törvényessan elvált	686	70	756	588	143	731
Közöss háztartássban élő	217	307	524	82	37	119
Ismeretlenn	164	12	176	34	1	35
Összessan	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
Nőtlen, hajadon	773·1	75·2	513·2	632·9	250·6	561·0
Házass, férjess	133·9	873·2	409·2	98·0	211·9	119·5
Özvegy	25·0	9·8	19·3	145·6	400·5	193·4
Törvényessan elvált	43·7	7·5	30·2	103·1	108·2	104·1
Közöss háztartássban élő	13·8	33·0	21·0	14·4	28·0	17·0
Ismeretlenn	10·5	1·3	7·1	6·0	0·8	5·0
Összessan	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

1. A két nem aránya.

Ezeknek a számoknak a segítségével könnyűszerrel arra a kérdésre is választ tudunk adni, hogy a különböző családi állapotú albérlők és ágybérllők körében a *női nem* milyen arányszámmal van képviselve. A nőtlenn és hajadon ágybérllőknek 20·3%-a nő (az albérlőknek 23·5%-a). A házass és férjess ágybérllő elem soraiban 11·4% nőt irtak össze (az albérlők között 7·5%-ot). Az özvegy családi állapotú ágybérllőknek 57·2%-a volt nő, az özvegy albérlőknek 73·8%-a. A törvényessan elvált ágybérllők között 38·3% nő volt; hasonló családi állapotú albérlők között 49·2% volt nő. A közös háztartássban élő ágybérllők között 22·9% volt a nő; az albérlők között pedig 18·5%, ami persze azzal a megjegyzéssel egészítendő ki, hogy a közös háztartássban élő férfiak mindegyike persze amúgy is feltételez egy vele együtt élő nőt és viszont.

A nőtlenn, illetőleg hajadon albérlők között tehát aránylag alacsony a nők képviselete, ami annál figyelemre méltóbb körülmény, mert hiszen viszont Budapest 15 éven felüli népességéből a hajadon elem 38·8%-ot képviseelvén, ennek az arányszámnak halvány mását sem láthatjuk viszont az albérlők és ágybérllők között. Más szóval ez azt is jelenti, hogy a hajadon sorban levő nők mégis csak ritkábban kényszerülnek arra, hogy albérleti lakásba menjenek vagy

ágybérlové legyenek ; ami viszont azzal függ össze, hogy a nő, mint kereső családfő rendszerint mégis csak később jut abba a helyzetbe, hogy lakás-gondjai lépjenek fel.

A házasság és férjes ágybérlo-elem soraiban, mint az imént közölt adatokból láthattuk, nagyon ritka a nők képvisellete, pedig Budapest 15 éven felüli házasság népességében a nők valamivel többen vannak, mint a férfiak. Ezek a számok tehát azt is mutathatnák, hogy a nő szempontjából a családi élet, a férj keresete bizonyos védelmi állapotot jelent. Ezt már kevésbbé mondhatjuk az özvegy nőkről, akiknek száma az ágybérlo-k között többséget, az albérlo-k között pedig túlnyomó többséget jelez. *Igaz ugyan, hogy ezeket az arány-számokat részben az is magyarázza, hogy az özvegy családi állapotú népességi elem tömegében Budapesten 84·2% volt nő, de ennek ellenére könnyű megállapítani azt, hogy az özvegy nők sokkal kedvezőtlenebb sánssal tekinthetnek jövőbeli lakásviszonyaik elé, mint a nőtlen vagy házassági állapotúak.*

A törvényesen elvált nők az összes elvált népelemnek 71·3%-át tették és ilyen formán az albérlo-k és ágybérlo-k között összeírt elvált nők arány-száma valamivel kedvezőbbnek mondandó, mint az özvegy nőké. Nem tudjuk azonban, hogy éppen a törvényesen elvált nőknek esetleg milyen része szerepel kimutatásunkban a közös háztartásban élő nők sorában vagy esetleg azok közt is, akinek nem tudta a felvétel megállapítani családi állapotát.

2. Az ágybérlo-k közelebbről.

Az ágybérlo családfők között külön-külön vizsgálva a férfiak és nők családi állapotát, a nőtlen férfiak arányszáma még határozottabban dombo-rodik ki, semmint a férfiak és nők közös átlagánál láttuk ; a nőké valamivel természetesen visszaszorul. A házasság férfiak arányszáma épenséggel jó kétszer akkora, mint a házasság nőké, — viszont az ágybérlo nők között ötször akkora arányban talált a statisztika özvegyeket és két és félszer akkora arányban törvényesen elváltakat, mint a férfiak között.

A férfiak és nők számainak magános és családtagjaikkal együtt élő családfők szerint való szétbontása azzal a további tanulsággal jár, hogy a magános férfi ágybérlo családfők között az egészen túlnyomó többséget alkotó nőtlen férfiak mellett még a házasság férfiak arányszáma is kevésbbé jut szóhoz. Az ágybérlo magános nők között is felugrik a hajadon elem arányszáma, — az átlaggal szemben mutatkozó különbség azonban itt kisebb, aminek azután következménye, hogy a házasság, továbbá az özvegy és törvényesen elvált magános női családfők is nagyjában csak olyan arány-számban fordultak elő 1927-ben a magános ágybérlo nők sorai között, mint általában az ágybérlo nők között.

A családtagjaikkal együtt élő ágybérlo férfiak között a házasság elem több, mint $\frac{1}{6}$ -részét teszi ennek az észlelési csoportnak. Mellette nem annyira

a nőtlen elemet kell megemlíteni, mint inkább a közös háztartásban élőket, akik fele annyian voltak, mint a nőtlen családok férfi ágybérlok. A családtagjaikkal együtt élő nők megoszlási arányszámai szintén erősen eltolódnak. Az eltolódások magvát az teszi, hogy a hajadon elem arányszáma sokkal kisebb itt, mint az ágybérlo nők között általában véve. Ebből azután az következik, hogy másrészt a házasság, férjes, továbbá különösen az özvegy, törvényesen elvált és közös háztartásban élő családok nők arányszáma jóval magasabb, mint az átlagnál láttuk. *Nem jellemző adaléka-e statisztikánknak az, hogy a közös háztartásban élő családok ágybérlo nők csaknem 10%-a voltak a családok női ágybérlo elemnek?*

3. Az albérlok közelebbről.

Az albérlo családok között annyiban más alakulást jegyezhetünk fel, hogy az albérlo férfiak között az átlagnál valamivel kisebb arányban szerepelnek a nőtlenek, viszont jóval nagyobb arányban a házasság férfiak. Ennek folytán persze az özvegy elem egészen háttérbe szorul a férfi albérlok között s a törvényesen elváltak is kisebb arányban szerepelnek, semmint az átlag szerint gondolhatnók. A női albérlok között azonban ugyancsak felfordul a sorrend. Nem annyira az által, hogy a hajadon elem arányszáma az átlag felére ugrik; inkább annak következtében, hogy a házasság (férjes) albérlo nők arányszáma egészen csekély, szinte fele az özvegy albérlo nőknek s alig több, mint a törvényesen elváltaké.

A házasság hatását tehát az albérlok között kettős irányban is megfigyelhetjük. Egyfelől annyiban, hogy a házasság férfiak arányszáma szembetűnően magas; másfelől abban, hogy a házasság nők arányszáma szembetűnően alacsony. Ha tehát a férfiakat esetleg arra kényszeríti a házasságkötés, hogy albérleti lakást szerezzenek, másrészt a nőket, úgylátszik gyakran férjhez menetelük felmenti az alól, hogy albérleti lakásban lakjanak.

A férfiak és nők csoportját külön-külön vizsgálva, a férfiaknál itt is találkozunk a jellemző különbséggel, hogy míg a magános férfi albérlok között a nőtlen elem több, mint $\frac{3}{4}$ -résznyi többséggel jár elől, addig a családtagjaikkal együtt élő férfi albérlok között a házasság elem az, amely mellett szinte alig jönnek számba a más családi állapotnak csoportjai. Az albérlo nőknek magánosok és családtagjaikkal együtt élők szerint való szétválasztása is rendkívül érdekes tanulságokkal szolgál; a magános nők között csaknem $\frac{2}{3}$ rész hajadon, a házasság elem pedig egészen minimális, emellett azonban az özvegy, valamint a törvényesen elvált nők arányszáma ugyancsak magas.

Még érdekesebb azonban a családtagjaikkal együtt élő nők megoszlása családi állapot szerint; közöttük úgy a hajadon, mint a férjes elem aránylag kisebb szerepet játszik s a relatív többséget az özvegy

nők érik el. Ezek, a törvényesen elváltakkal együtt, azután valóban több, mint felerészét is teszik az összes családos albérlő nőknek. Az özvegyi sor, — de a törvényesen elválás is — a nők részén kétségtelenül növeli az eshetőséget annak, hogy az ilyen sorsú nő gyakrabban kerüljön az albérlők, valamint (fentebb láttuk) az ágybérlők közé is.

c) Az albérlők és az ágybérlők anyanyelve.

a) Általánosságban.

Az albérlő és ágybérlő demográfiának második fontosabb része gyanánt az *anyanyelvi* megoszlás adatait vesszük elő. Előbb itt is ideiktatjuk a budapesti 15 éven felüli népesség anyanyelvi megoszlásának adatait. (L. 30. tábla.)

30. tábla. Budapest székesfőváros 15 éven felüli népességének anyanyelv szerint való megoszlása 1925-ben.

Anyanyelv	Férfi	Nő	Összesen
a) Szám szerint			
Magyar	302.985	351.277	654.262
Német	20.496	35.189	55.685
Tót	4.567	8.220	12.787
Oláh	823	801	1.624
Rutén	108	128	236
Horvát	796	1.067	1.863
Szerb	652	363	1.015
Egyéb és ismeretlen	5.141	5.411	10.552
Összesen.....	335.568	402.456	738.024
b) ‰ szerint			
Magyar	902·9	872·8	886·5
Német	61·1	87·4	75·5
Tót	13·6	20·4	17·3
Oláh	2·5	2·0	2·2
Rutén	0·3	0·3	0·3
Horvát	2·4	2·7	2·5
Szerb	1·9	0·9	1·4
Egyéb és ismeretlen	15·3	13·5	14·3
Összesen.....	1000·0	1000·0	1000·0

Ezeknek az adatoknak segítségével könnyebben tudjuk azután elbírálni az alábbi számokat, melyek lehető részletesen ábrázolják az albérlők és ágybérlők *anyanyelv szerinti* tagozódását. (L. 31. tábla.)

31. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma anyanyelvi megoszlás szerint.

Anyanyelv	Albérlők	Ágybérlok	Albérlő és ágybérlok családok összesen
a) Abszolút számokban			
Magyar	29.862	22.901	52.763
Német	1.435	1.013	2.448
Tót	147	426	573
Horvát	63	72	135
Rutén	5	8	13
Román	35	47	82
Szerb	24	35	59
Cseh-morva	34	43	77
Lengyel	85	130	215
Egyéb	256	122	378
Ismeretlen	71	53	124
Összesen.....	32.017	24.850	56.867
b) ‰-ben			
Magyar	932.7	921.6	927.8
Német	44.8	40.9	43.1
Tót	4.6	17.1	10.1
Horvát	2.0	2.9	2.4
Rutén	0.1	0.3	0.2
Román	1.1	1.9	1.4
Szerb	0.7	1.4	1.0
Cseh-morva	1.1	1.7	1.4
Lengyel	2.7	5.2	3.8
Egyéb	8.0	4.9	6.6
Ismeretlen	2.2	2.1	2.2
Összesen.....	1.000.0	1.000.0	1.000.0

Az albérlő és ágybérlok elem sorában a magyar anyanyelvűek csoportja még túlnyomóbb, semmint a népesség megoszlási arányszáma szerint gondolhatnók. Végeredményben csaknem 4.1% különbség mutatkozik, a magyarság hátrányára, az albérlők és ágybérlok számában, ami épenséggel nem kedvező jelenség.

Valószínű, hogy ennek a tanulságnak oka abban rejlik, hogy a budapesti albérlők és ágybérlok nagy többsége *friss bevándorló elem lévén, sokkal inkább származott ma már a magyar vidékekről*, azokról a magyar vidékekről, ahol a földnélküli elem a magyarok között még ma is jóval nagyobb, mint a nem magyar ajkúak körében. Akár erre, akár arra gondolunk, hogy talán előbb a vidékre kiszivárgott magyar anyanyelvű iparosok vándorol ismét vissza a főváros falai közé, azt hisszük, nagyjában helyes nyomon járunk, amidőn egyéb speciális gazdasági körülményekkel véljük megmagyarázhatni a magyarság szembetűnő szerepét az albérlők és ágybérlok között.

Kétségtelen azonban, hogy annak is része van az adatok alakulásában, hogy *Budapest törzssőkös népességében* is a német elem átlagosan jobbmódú, semmint a magyarajkú lakosság. Ezt, hogy egyebet ne említsünk, a háztulajdon statisztikája is világosan mutatja. Ismét tehát a rosszabb gazdasági helyzet az, amire az itt kiütköző tanulságokat visszavezethetjük.

Az imént tett megjegyzéssel azután már arra is rámutattunk, hogy a *németajkú* elemet milyen mértékben óvottnak tekinthetjük a fővárosban az albérletek és ágybérletek veszedelmeivel szemben. Ugyanez áll Budapest

tót anyanyelvű lakosságáról; ezek is nem sokkal több, mint felerész-akkora arányban jutnak be az albérlők és ágybérlők közé, mint a lakosságban képviselvék. Aránylag elég magas arányszámot látunk a lengyeleknél, továbbá a horvátoknál, nem lehetetlen azonban, hogy az egyéb és ismeretlen anyanyelvek címén elkönyvelt néhány száz főnyi tömegből a nem magyarajkú albérlők és ágybérlők száma még jobban kikerekednék.

A magyarok arányszáma tekintetében alig van valami különbség az albérlők és ágybérlők között. Mégis megállapíthatjuk azt, hogy az albérlők között valamivel — persze csak hajszálnyival, — több a magyar anyanyelvűek száma, semmint az ágybérlők között. Hogy ezt alighanem a gazdasági helyzet javára írhatjuk, mutatja az a körülmény, hogy a németnyelvűek arányszáma is magasabb az albérlők, semmint az ágybérlők sorában. Más anyanyelvű albérlők között persze ellenkező a helyzet; a tót ajkúak pl. négyszer akkora arányban fordulnak elő az ágybérlők között, semmint az albérlők között. Kétszeres a különbség (ugyancsak ilyen irányban) a lengyel ajkúak között és a többi idegen anyanyelvű csoport arányszáma is általában nagyobb az ágybérlők, mint az albérlők körében.

β) Az albérlők és ágybérlők anyanyelvi viszonyainak közelebbi vizsgálata.

1. Ágybérlők.

A magyar anyanyelvűek arányszáma ennyire túlnyomó lévén az albérlők és ágybérlők társadalmában, nagyobb jelentőségük nem lehet azoknak a számoknak sem, melyek arra vonatkoznak, hogy az albérlők és ágybérlők között anyanyelvi csoportok szerint mennyi a nő s mennyi a férfi. Két jellemző észlelési tömegünk számait tehát egyszerre közöljük férfiak és nők szerint elkülönítve, hogy magános, illetőleg családtagjaikkal együtt élő családfők mennyiben fordulnak közöttük elő. (L. 32. és 33. tábla). Úgy az albérlők, mint az ágybérlők között világosan látszik, hogy *férfiak* között eléggé figyelmet érdemlő módon *magasabb a magyar elem arányszáma*, mint a nők között. Ez a különbség kivált az albérlők között ötlik szembe. Az *albérlő és az ágybérlő nők sorában a magyar elemen kívül erősebben szóhoz jut az idegenajkú elem is*, Ezt épenséggel nem tarthatnók — elvileg — kedvezőtlen jelenségnek, ha nem tudnók, hogy úgy az albérlő, mint az ágybérlő nők sorában azért a magyarajkúak arányszáma meghaladja azt az arányt, melyet Budapest székesfőváros lakosságában a magyar anyanyelvűek elérnek. Az előadottakból azután következik az, hogy a férfi albérlők, valamint ágybérlők között is jóval kisebb arányszámmal szerepelnek a nem magyar anyanyelvűek, semmint a két nem együttes átlaga után arra következtethetnénk; a tót származásúak arányszáma azért eléggé az átlag körül mozog. De következik az előadottakból másfelől az is, hogy a nem

magyar anyanyelvű albérlő és ágybérllő nők arányszáma inkább megközelíti a népességi arányszámokat, inkább közelébe férközik azoknak, mintsem a férfiaknál láthattuk — nem csupán az albérlő nők között, hanem az ágybérllők sorában főként a tótajkúak között, akik bizony épenséggel sűrűbben kerültek Budapesten az ágybérllők közé, mintsem népességi arányszámuk nyomán gondolhattuk volna.

32. tábla. Az ágybérllők száma anyanyelvi megoszlás szerint.

Anyanyelv	Ágybérllő családfeők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Magyar	16.421	1.711	18.132	4.372	397	4.769
Német	660	58	718	277	18	295
Tót	224	29	253	164	9	173
Horvát	60	4	64	8	—	8
Rutén	3	1	4	4	—	4
Román	24	2	26	20	1	21
Szerb	25	2	27	7	1	8
Cseh-Morva	26	1	27	13	3	16
Lengyel	76	15	91	33	6	39
Egyéb	97	11	108	12	2	14
Ismeretlen	41	7	48	5	—	5
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
Magyar	929·9	929·4	929·9	889·6	908·4	891·1
Német	37·4	31·5	36·8	56·3	41·2	55·1
Tót	12·7	15·7	13·0	33·4	20·6	32·3
Horvát	3·4	2·2	3·3	1·6	—	1·5
Rutén	0·2	0·5	0·2	0·8	—	0·8
Román	1·4	1·1	1·3	4·1	2·3	3·9
Szerb	1·4	1·1	1·4	1·4	2·3	1·5
Cseh-Morva	1·5	0·5	1·4	2·7	6·9	3·0
Lengyel	4·3	8·2	4·7	6·7	13·7	7·3
Egyéb	5·5	6·0	5·5	2·4	4·6	2·6
Ismeretlen	2·3	3·8	2·5	1·0	—	0·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

33. tábla. Az albérlők száma anyanyelvi megoszlás szerint.

Anyanyelv	Albérlő családfők száma					
	f é r f i a k			n ő k		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Magyar	14.804	8.783	23.587	5.039	1.236	6.275
Német	602	312	914	468	53	521
Tót	43	48	91	41	15	56
Horvát	35	19	54	8	1	9
Rutén	—	3	3	1	1	2
Román	9	13	22	13	—	13
Szerb	11	10	21	2	1	3
Cseh-Morva	9	10	19	13	2	15
Lengyel	28	31	59	23	3	26
Egyéb	110	63	173	75	8	83
Ismeretlen	33	18	51	19	1	20
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
Magyar	943·9	943·4	943·7	883·8	935·5	893·4
Német	38·4	33·5	36·6	82·1	40·1	74·2
Tót	2·7	5·2	3·6	7·2	11·3	8·0
Horvát	2·2	2·0	2·2	1·4	0·8	1·3
Rutén	—	0·3	0·1	0·2	0·8	0·3
Román	0·6	1·4	0·9	2·3	—	1·9
Szerb	0·7	1·1	0·8	0·3	0·8	0·4
Cseh-Morva	0·6	1·1	0·8	2·3	1·5	2·1
Lengyel	1·8	3·3	2·4	4·0	2·3	3·7
Egyéb	7·0	6·8	6·9	13·1	6·1	11·8
Ismeretlen	2·1	1·9	2·0	3·3	0·8	2·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

A magános és családtagjaikkal együtt élő családfők anyanyelv szerint való megoszlásának adatai a férfiak között alig mutatnak különbséget; a nők sorában a családtagjaikkal együtt élő női családfők között aránylag sokkal több magyar anyanyelvű, mint a magános albérlő nők között. Az utóbbiak között viszont erősen előtérbe jut és kevés híján a népességi arányszám nivójára emelkedik a németajkú magános női albérlők száma. Az ágybérlő férfiak között a tanulság körülbelül ugyanaz, mint amelynek az imént kifejezést adtunk. Az ágybérlő nők között sem más, minthogy itt is jól szembe ötlük a családtagjaikkal együtt élő női családfők közül a magyar elem erősebb részvétele, viszont a magános ágybérlők között a német elemé.

d) Az albérlők és ágybérlők vallási viszonyai.

α) Általánosságban.

A demográfiai szemléldéseknek *harmadik szakasza* az albérlők és ágybérlők *vallására* vonatkozik. Az alább következő számok azt mutatják, hogy a római katolikus elemnek 1920-ban elég jelentős többsége volt Budapest népességében s e többség kiváltképen a női lakosság körében volt határozott. A megközelítőleg $\frac{1}{4}$ rész felé járó izraelita vallású lakosságon kívül

34. tábla. Budapest 15 éven felüli népességének vallás szerint való megoszlása.

Vallás megnevezése	Férfi	Nő	Összesen
a) Abszolút számokban			
Római katolikus	186.968	244.433	431.401
Görög katolikus	4.008	4.506	8.514
Református	39.232	41.446	80.678
Ágostai evangélikus	17.503	19.219	36.722
Görög keleti.....	2.195	1.591	3.786
Unitárius	1.119	1.203	2.322
Izraelita	83.758	89.523	173.281
Egyéb és ismeretlen	785	535	1.320
Összesen	335.568	402.456	738.024
b) Százalékban			
Római katolikus	55·7	60·7	58·5
Görög katolikus	1·2	1·1	1·1
Református	11·7	10·3	10·9
Ágostai evangélikus	5·2	4·8	4·9
Görög keleti.....	0·6	0·4	0·5
Unitárius	0·3	0·3	0·3
Izraelita	25·0	22·3	23·6
Egyéb és ismeretlen	0·3	0·1	0·2
Összesen	100·0	100·0	100·0

népesebb csoportja a székesfőváros lakosságában még csupán a református, valamint az ágostai hitvallású evangélikus egyházak hiveinek volt. Mind a három utóbb említett egyház, (illetőleg felekezet) hiveinek az arányszáma azonban a férfi lakosság körében jelentősen magasabb volt, mint a női népesség sorában. A helyzet tehát nálunk épen ellenkező, mint a római katolikus lakosság soraiban láttuk.

Ezeknek az arányszámoknak ismerete alapján már nem tűnik annyira meglepőnek az albérlő és ágybérlő társadalom vallás szerinti megoszlása, noha íziben igazolni fogjuk azt, hogy a jelentkező megoszlási arányszámok korántsem fedik teljességben a népességi arányszámokat és ezekkel szemben erős eltolódást mutatnak.

35. tábla. Az albérlők és ágybérlok száma hitfelekezetek szerint.

Hitfelekezet	Albérlők	Ágybérlok	Albérlő és ágybérlok családok összesen
a) Abszolút számokban			
Római katolikus	17.377	16.586	33.963
Görög katolikus	449	449	898
Görög keleti	159	158	317
Ágostai evangélikus	1.753	1.077	2.830
Református	4.561	4.033	8.594
Unitárius	108	51	159
Izraelita	7.429	2.363	9.792
Egyéb	77	79	156
Ismeretlen	104	54	158
Összesen.....	32.017	24.850	56.867
b) ‰-ben			
Római katolikus	542·8	667·4	597·2
Görög katolikus	14·0	18·1	15·8
Görög keleti	5·0	6·4	5·6
Ágostai evangélikus	54·7	43·3	49·8
Református	142·4	162·3	151·1
Unitárius	3·4	2·1	2·8
Izraelita	232·1	95·0	172·2
Egyéb	2·4	3·2	2·7
Ismeretlen	3·2	2·2	2·8
Összesen.....	1.000·0	1.000·0	1.000·0

A római katolikus elem részvétele pl. az ágybérlok között valamivel magasabb, mintsem a népességi arányszám szerint gondolhatnók, — noha a különbség nem nagy, legalább is nem akkora, mint amekkora különbözettel épen a református elem arányszámainak vizsgálata után találkozunk. A református elem t. i. jó $\frac{2}{5}$ -résznyivel erősebb arányban szerepel az albérlők és ágybérlok között, mintsem a székesfőváros lakosságában.

Ez az egyik frappáns adat, melyet mostani vizsgálódásaink elejére kell helyezni. A református lakosság t. i. az ország egészében sokkal inkább birtokos elemnek tekintendő, semmint pl. a római katolikusok, amit a reformátusok által lakott területek kedvező birtokviszonyai idéznek elő. Úgy látszik azonban, hogy a főváros területére került református elem erősen különbözik az ország egyéb részein található birtokos elemtől, — sőt valószínű, hogy itt ki nem fejthető okok folytán az elproletárosodás sokkal inkább sújtja ezeket a Budapestre vándorolt református rétegeket, semmint ezt meg tudjuk állapítani egyéb egyházak hiveinek bevándorlóirol.

Hogy van-e ebben esetleg annak is része, hogy a világháborút követő időkben a megszállt területekről kiűzött magyarság sorai között is erősebben volt a református elem képviselve, más vallások hiveinél: nem tudjuk megállapítani, de nem lehetetlen, hogy az utóbbi momentumnak szintén döntő befolyása van a számok alakulására.

Ilyenformán a református egyház híveinek kedvezőtlen viszonyait kellett előtérbe tölünk vizsgálataink e részénél, s mellettük az *izraelita vallású albérlők és ágybérlok arányszámát a továbbiakban kiemelni, mint olyan jelenséget, mely épenséggel nem fedi azt az általános véleményt, amelyet a nagyközönség általánosságban vallani szokott a zsidók vagyoni helyzete felől*. Az a körülmény ugyan, hogy az izraelita vallású albérlők és ágybérlok arányszáma csak kb. $\frac{1}{6}$ része az összes szerény lakásviszonyok között élő fővárosi népességnek, kisebb tehát, mint az izraeliták népességi arányszáma, valóban azt mutatja, hogy *az izraeliták között kisebb a valószínűsége annak, hogy valaki az albérlők és ágybérlok közé sodródjék*. De maga az a tény, hogy *a székesfőváros albérlői és ágybérloi közül mégis általánosságban kb. minden hatodik ember zsidó vallású*, egyik legérdekesebb tanulsága a rendelkezésünkre álló anyagnak.

A többi vallás hívői közül még az ágostai hitvallású evangélikusokról kell egy pár szót ejtenünk: népességi arányszámuk árnyalatnyival alacsonyabb volt, mint az albérlők és ágybérlok között elfoglalt arányszámuk. Ez azt mutatja, hogy *a másik protestáns felekezet sem áll különösebben jól ezen a téren, noha persze nagyon széles sáv választja el annak viszonyait a reformátusság viszonyaitól*. Ha adatainkat az albérlők és ágybérlok szerint külön vesszük vizsgálat alá, olyan jelenségekkel találkozunk, amelyek lényegesen más képet tárnak elénk az albérlő és ágybérlo társadalom viszonyai felől. E tanulságok egyik legjellemzőbbike az, hogy *a római katolikus elemnek az albérlők között elfoglalt arányszáma kisebb, mint a népességi arányszám, az izraelitáké pedig viszont szinte pontosan a népességi arányszámra emelkedik*. Az ágostai evangélikus albérlők arányszáma a népességi arányszámot felülmúlja, a reformátusoké pedig erősen fölötte van annak, noha viszont az albérlők és ágybérlok együttes tömegéből kiszámított átlagnak mégis mögötte marad. Ezeknek az adatoknak tanulsága tehát esetleg az volna, hogy a római katolikus elem az albérletek terén sokkal jobban áll, mint bármely más egyház vagy felekezet, hiszen az albérlők közé sokkal több hívője kerül aránylag, semmint akár a két protestáns egyház hívői, akár pedig a zsidó vallásúak közül. Amint azonban az ágybérlo családfók adatainak alakulását vizsgáljuk, íziben kitűnik, hogy *az az előny, amely ilyenformán látszólag a római katolikus lakosság javára mutatkozik, tulajdonképen nagy hátránnyá alakul át ennek terhére, viszont az a látszólagos hátrány, mely az izraelita vallású albérlők körében mutatkozik, nagy előnnyé formálódik át*. A legnagyobb mértékben meglepő és gondolkodásra késztető t. i. az az eredmény, hogy az ágybérlo családfóknek szinte pontosan $\frac{2}{3}$ -része a római katolikus vallást követte Budapest székesfővárosban s noha az arányszám a népességi arányszámmal szemben nem túl magas, mégis csak kérdés tárgya lehetne az, — *nem volna-e indokolt a római katolikus egyháznak is — külföldi példák nyomán arra gondolni, hogy meglevő szeretetházi intézményeinek számát fokozva, vegye élet (legalább saját hívei között) bölcs kezdeményezéssel az ágybérleti viszony rendkívüli elterjedésének*.

A római katolikus egyház híveinek ezzel a kétségtelenül magas szerepével szemben még szomorúbb a *református vallásúak* helyzete az ágybérletek terén. Az *ágybérlők* közül szinte minden hatodik *református vallású*. Arányuk tehát másfélszer akkora, mintsem a népesség 15 éven felüli tömegében. Azt, hogy a római katolikus és a református vallású ágybérlőknek ilyen jelentős az arányszámuk, statisztikánk szerint az okozza, hogy az *izraelita vallásúak arányszáma viszont lényegesen a népességi arányszám mögé süllyed, a fele sincs annak. Minden tizedik ágybérelő sem izraelita vallású Budapest székesfőváros területén, holott népességi arányszámuk szerint azt hihettük volna, hogy pontosan minden negyedik lesz az.*

Semmi kétség sem fér hozzá, hogy a gazdasági helyzet különbség voltának van itt döntő hatása abban, ahogy a vallásra vonatkozó arányszámok így alakultak. Az *izraelita vallású lakosság nagyobb gazdasági ereje, de emellett kétségkívül fejlett egymást-támogatási rendszere az a két legfőbb rugó, amely megakadályozza azt, hogy olyan gyakran kerüljenek az ágybérlők közé izraelita vallású egyének, semmint a székesfőváros népességének egyszerű vallás szerinti tagozódása nyomán gondolhattuk volna.*

Mint említettük, az ágybérlők közül minden tizedik egyén sem volt izraelita vallású az 1927. évi összeírás szerint. Ez azonban épséggel nem jelenti azt, mintha ezért az izraelita lakosság közül is nem jelentős tömeg sorozódna az ágybérlők közé. Az a körülmény, hogy az összeírás szerint 2063 zsidó vallású családfő volt ágybérelő Budapesten, arra vall, hogy az *élet valláskülönbség nélkül kényszeríti az embereket sokszor arra, hogy a legszerényebb lakáviszonyokkal is beérjék.*

A rendelkezésünkre álló adatok szerint Budapest 15 éven felüli népességének 54·7%-a nő, a római katolikusok között 56·6%, a reformátusok között 51·3%, az ágostai evangélikusok között 52·3%, az izraeliták között pedig 51·7%. Ez adatoknak birtokában tudjuk már most viszont azoknak a számoknak a jelentőségét méltatni, melyek szerint az ágybérelő római katolikusok között 21·8%, az ágostai evangélikusok között 21·7%, a reformátusok között 20·1%, az izraeliták között pedig 21·5% volt a nő, míg az albérlők sorában ezek az arányszámok úgy alakultak, hogy a római katolikus albérlők 24·1%-a, az ágostai evangélikusoknak 19·8%-a, a reformátusoknak 19·6%-a, az izraelitáknak pedig 18·6%-a volt nő. *Úgy az albérlők, mint az ágybérlők között mind a négy egyház, illetőleg felekezet hívői közül jóval kisebb arányban találunk nőket, semmint a két nemnek az illető vallások hívői között elfoglalt arányszáma szerint gondolhatnók.* Ez persze másrészt azt jelenti, hogy a férfiakra esik rendre magasabb arányszám a kedvezőtlenebb lakáviszonyok között élő népességben. Ez a férfiak kereső munkájának sokkal gyakoribb voltával függ össze. Másrészt az a körülmény, hogy nagyban-egészben minden vallás, illetőleg felekezet hívői közül a nők egyformán mentesítettek az albérlet veszedelmeitől, mégis figyelmet

érdemel. Leginkább azt kell megjegyeznünk, hogy a két arányszám között a nők javára mutató különbség az ágybérlok között éppen a római katolikus vallás hívei között a legerősebb. Bizonyára a római katolikus nőket sokféle módon okosan és célszerűen összekötő és messzemenő szociáletikai célok szolgálatában álló egyesületeknek, társulatoknak jótékony hatását kell ezen a téren észrevennünk.

β) Az ágybérlok vallás szerint való megoszlása.

Az ágybérlo és albérlo családfők külön fogott adatai közül előbb az ágybérlok adataival kívánunk foglalkozni. Úgy az ágybérlo férfiak, mint

36. Az ágybérlok száma hitfelekezetek szerint.

Hitfelekezet	Ágybérlo családfők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Róm. kat.	11.682	1.298	12.980	3.291	315	3.606
Görög kat.	272	36	308	123	18	141
Görög keleti.	128	10	138	19	1	20
Ág. ev.	774	68	842	227	8	235
Református	2.933	290	3.223	740	70	810
Unitárius	35	5	40	8	3	11
Izraelita	1.723	131	1.854	490	19	509
Egyéb	72	2	74	5	—	5
Ismeretlen	38	1	39	12	3	15
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
Róm. kat.	661·5	705·1	665·6	669·7	720·7	673·8
Görög kat.	15·4	19·6	15·8	25·0	41·2	26·4
Görög keleti.	7·3	5·4	7·1	3·9	2·3	3·7
Ág. ev.	43·8	36·9	43·2	46·2	18·3	43·9
Református	166·1	157·5	165·3	150·5	160·2	151·3
Unitárius	2·0	2·7	2·1	1·6	6·9	2·1
Izraelita	97·6	71·2	95·1	99·7	43·5	95·1
Egyéb	4·1	1·1	3·8	1·0	—	0·9
Ismeretlen	2·2	0·5	2·0	2·4	6·9	2·8
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

a nők sorában — az imént említettük hatóokok ellenére — $\frac{2}{3}$ résznél nagyobb a római katolikus elem képviselete. A többi — híveik számánál fogva a fővárosban — jelentősebb vallás vagy egyház híveinek arányszáma nagyjában egyezik az ágybérlo családfők egész tömegéből kiszámított átlagokkal; csak a református női ágybérlok javára mutatkozik számottevő előny. Ezt az előnyt azonban a férfiak sorában ugyancsak megtépázza az a hátrány,

amely épen a reformátusok terhére jelentkezik. Egyfelől azt, hogy a *családtagjaikkal* együtt élő római katolikus elem között úgy a római katolikus férfi, mint a római katolikus nő ágybérlo elem arányszáma jóval magasabb, semmint az együttes (a magánosok adatait is figyelembe vevő) átlag szerint következtethetnők s az így mutatkozó különbözetnek javát elsősorban az ágostai hitvallású evangélikus, valamint az izraelita családok látják, ahol a családos női ágybérloek arányszáma alacsonyabb az átlagnál. A családtagjaikkal együtt élő női családfők körében azonban a református elem helyzete sem tartozik a jobbak közé.

γ) Az albérloek vallási viszonyai.

Vizsgálódásaink vonalát az albérlo családfőkre toljuk át. (L. 37. tábla.)

A férfi albérloek között az átlagnál kisebb, viszont a női albérloek között az átlagnál jelentősen nagyobb a római katolikus elem arányszáma. Ami előnyt tehát itt is esetleg a római katolikus elem javára észlelhetnénk, ugyancsak lerontja a nőknél tapasztalható tanulság. A nők albérleti lakásviszonyait t. i. sokkal súlyosabb tünetként kell felfogni, mint a férfiakét.

37. tábla. Az albérloek száma hitfelekezetek szerint.

Hitfelekezet	Albérlo családfők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
Röm. kat.	8.026	5.159	13.185	3.385	807	4.192
Görög kat.	206	132	338	92	19	111
Görög keleti.	63	60	123	31	5	36
Ág. ev.	974	432	1.406	295	52	347
Református	2.334	1.334	3.668	741	152	893
Unitárius	69	21	90	16	2	18
Izraelita	3.913	2.130	6.043	1.109	277	1.386
Egyéb	42	20	62	12	3	15
Ismeretlen	57	22	79	21	4	25
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
Röm. kat.	511·8	554·0	527·6	593·5	610·9	596·9
Görög kat.	13·1	14·2	13·5	16·1	14·4	15·8
Görög keleti.	4·0	6·4	4·9	5·2	3·8	5·1
Ág. ev.	62·1	46·4	56·2	51·7	39·4	49·4
Református	148·8	143·3	146·7	130·4	115·0	127·2
Unitárius	4·4	2·3	3·6	2·8	1·5	2·6
Izraelita	249·5	228·8	241·8	194·5	209·7	197·3
Egyéb	2·7	2·2	2·5	2·1	2·3	2·1
Ismeretlen	3·6	2·4	3·2	3·7	3·0	3·6
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Hogy ez így van, azt — ellenkező szemszögből — épen az izraelita vallású albérlők viszonyai mutatják, akiknek arányszáma a férfi albérlők között sokkal magasabb, mint az albérlő nők között: az izraelita valláshoz tartozó nők aránylag gyakrabban tudnak még jobb, biztosabb lakásviszonyok közé kerülni, mint sem aminőket a két rossz közül az albérlet jelent. Ez az előny különben valamelyest még a református albérlőknél is jelentkezik, akiknek albérleti viszonyaiban egyetlen kedvező tünet épen az, hogy a női albérlők között aránylag kisebb százalékkal szerepelnek, mint a férfi albérlők között.

A férfi albérlők között azután a római katolikusok többször vázolt helyzete ismét kedvezőtlenebbé válik azáltal, hogy a családtagjaikkal együtt élő férfi albérlők között észrevehetően magasabb, semmint a magános férfiak között a római katolikusok arányszáma. Ennek ellenkezőjét akár az ágostai evangélikus, akár az izraelita vallású családfőknél észlelhetjük; még a református férfi családfőknél is. A női albérlők adatainak vizsgálata nagyjában ugyanezt a tanulságot adja: a római katolikus elem arányszáma határozottan magasabb a családos albérlők, mint a magánosok között, holott a két protestáns egyház híveinél ellenkező adatokat látunk. Az izraelita vallású albérlő nők helyzete látszólag más. Az ilyen vallású magános albérlő nők arányszáma valamivel alacsonyabb, mint a családtagjaikkal együtt élő női családfőké. Az arányszámok tüzetes vizsgálata azonban azt a gondolatot veti fel, hogy az ágybérletekből menekülhettek ki sokan az izraelita vallásuak közül, akik azután mint családtagjaikkal együtt élő nők kerültek az albérlők közé.

IX. Az albérlők és ágybérlők kerületek szerint való eloszlása, műveltsége, foglalkozása és cseléd tartása.

Az albérlők és ágybérlők személyes viszonyainak tárgyalásában külön szakaszt szenteltünk azoknak az adatoknak, amelyek e különös figyelmet érdemlő társadalmi rétegeknek egyfelől Budapest különböző *kerületeiben* való *eloszlására* vonatkoznak, másfelől e rétegekhez tartozó egyének *műveltségi* és végül *foglalkozási* viszonyait világítják meg.

a) A település kérdése.

α) Általánosságban.

E háromfelé tagozódó vizsgálat részletei közül elsőnek a település kérdését vesszük vizsgálat alá, s előbb azokat a legfontosabb adatokat közöljük, amelyek az albérlőknek és ágybérlőknek Budapest egyes kerületeiben és városrészeiben összeírt csoportjaira vonatkoznak.

38. tábla. Az albérlők és ágybérlők száma kerületenként.

Kerület	Albérlők	Ágybérlők	Összesen
a) Abszolút számokban			
I. kerület	2.464	880	3.344
II. „	1.701	862	2.563
III. „	797	750	1.547
Jobbpart	4.962	2.492	7.454
IV. kerület	1.227	383	1.610
V. „	2.776	1.428	4.204
VI. „	6.096	4.733	10.829
VII. „	7.238	5.954	13.192
VIII. „	5.659	6.753	12.412
IX. „	3.302	2.392	5.694
X. „	757	715	1.472
Balpart	27.055	22.358	49.413
Összesen.....	32.017	24.850	56.867

Kerület	Albérlok	Ágybérlok	Összesen
	b) ‰-ben		
I. kerület	77·0	35·4	58·8
II. „	53·1	34·7	45·1
III. „	24·9	30·2	27·2
Jobbpart	155·0	100·3	131·1
IV. kerület	38·3	15·4	28·3
V. „	86·7	57·5	73·9
VI. „	190·4	190·4	190·5
VII. „	226·1	239·6	232·0
VIII. „	176·8	271·8	218·2
IX. „	103·1	96·2	100·1
X. „	23·6	28·8	25·9
Balpart	845·0	899·7	868·9
Összesen.....	1.000·0	1.000·0	1.000·0

39. tábla. Az albérlok és ágybérlok intenzitási viszonzyszámai.

Kerület	Budapesten 1925-ben 10.000 lakosra esett		
	albérlo családfo	ágybérlo családfo	összesen
I. kerület	242	87	329
II. „	335	170	505
III. „	129	135	264
Jobbpart	239	120	359
IV. kerület	465	145	610
V. „	380	195	575
VI. „	372	289	661
VII. „	400	329	729
VIII. „	387	462	849
IX. „	338	245	583
X. „	117	110	227
Balpart	359	297	656
Összesen.....	333	259	592

Ezek az adatok arról tájékoztatnak bennünket, hogy az albérlok és ágybérlok tömegei hol sűrűsödnek meg abszolút értékben és másrészt arról, hogy az albérlok és ágybérlok tömegeit elkülönített tömegeknek fogva fel, melyek azok a kerületek, ahol a legtöbb ilyen vagy amolyan szerény lakásviszonyú egyént talált az 1927. évi összeírás. Mivel azonban arra, hogy az albérlok és ágybérlok száma kerületenként mekkora, az a körülmény is befolyással van, hogy az egyes kerületek és városrészek lakossága mekkora, helyesnek véljük, ha az alábbiakban 1925. évi népszámlálás anyagának felhasználásával azoknak a számításoknak eredményeit is bemutatjuk, hogy az egyes kerületekben tízezer lakóra mennyi albérlo, illetőleg ágybérlo

családfő jutott, illetőleg általában mekkora volt az albérlő és ágybérlő családok együttes aránya. Ennek a számításnak kétségtelenül hibája, hogy a családtagok zavaró momentumát nem tudjuk kiküszöbölni, aminthogy a rendelkezésünkre álló anyagból nem derül ki az sem, hogy a népesség 15 éven felüli tömege 1925-ben kerületenként miként csoportosult. Alighanem mégis mélyebb bepillantást engednek a probléma lényegébe ezek az adatok, mint a kerületi viszonyyszámok, vagy az ágyrajárók tömegein belül számított megoszlási arányszámok. Adataink szerint Budapest székesfőváros lakosságából kb. minden tizenhetedik volt albérlő vagy ágybérlő családfő. Ez épenséggel nem alacsony arány. Gondoljunk csak arra, hogyha a székesfőváros lakosságát 17-es csoportokba állítanók egymás mellé; egy-egy csoportból egy embernek okvetlenül albérlő vagy ágybérlő családfőnek kellene lennie! Így jobban ötlük szembe annak a nagy társadalmi bajnak a jelentősége, amelyet az albérleti és ágybérleti kérdés jelent.

Sőt, ha számaink értelmét közelebbről vonjuk vizsgálat alá azoknak a viszonyyszámoknak értékét akarjuk megvizsgálni, melyeknek eredményekép ép az imént nagyon kedvezőtlennek mondtuk az albérlő, illetőleg ágybérlő családfők arányát: még inkább kedvezőtlenne, sőt csaknem baljóslatuvá válik a kép akkor, ha arra gondolunk, hogy míg a lakosság egész tömegében, illetőleg tízezer főre kikerekített kisebb csoportjaiban *minden rendű és rangú, korú és családi állapotú ember benne foglaltatik; az albérlők és ágybérlők között a viszonyítás alapjául felvett szám kifejezetten családfőkre, tehát a mintegy önálló háztartások vezetőire vonatkozott*; ha persze ezeknek a háztartásoknak legnagyobb része mégsem jelentett szoros értelemben — polgári értelemben — vett háztartást, ahol az asszony és a gyermekek ellátásáról is gondoskodik (és pedig a háztartás keretén belül gondoskodik) a családfő, hanem túlnyomó részt csak egyes emberek albérletét, vagy ágybérletét, miáltal az egyén már családfővé lép elő.

Budapest székesfőváros területén a *háztartások* száma az egész lakosság 960.995 főnyi tömegével szemben kb. 275.437 volt 1925-ben. Így azután sokkal jobban látjuk azt, hogy az albérleti és ágybérleti kérdés viszonylag sokkalta nagyobb jelentőségű a székesfővárosi háztartások számához képest, semmint a fentebbi arányszámok alapján gondolnók. Budapest székesfőváros lakosságának 48·5%-a folytat kereső tevékenységet. Ilyenformán tízezer kereső lakosra a valóságban nem 592, hanem ennek az arányszámnak kétszerese esne az albérlők és ágybérlők közül, ami egyúttal azt is jelenti, hogy *a keresők közül Budapestén már minden nyolcadik ember albérlő vagy ágybérlő családfő*. Igazán elszomorító kép.

De maradunk bár pozitív támpont híján azoknál az adatoknál, amelyeket fentebb közöltünk, a kerületenként való eltérések vizsgálata szerint a székesfőváros balpartján kétszer akkora az albérlők és ágybérlők előfordulásának valószínűsége, mint a jobbparton. Noha a jobbparton is

van egy kerület, t. i. a Víziváros, melynek speciális lakásviszonyai s nyilván a lakosság foglalkozása azt eredményezték, hogy az albérlők és ágybérlők arányszáma itt kétszer akkora volt, mint a III. kerületben és másfélszer akkora, mint az I. kerületben. A budai és pesti helyzet eltérő voltát legjobban az bizonyítja, hogy míg a budai kerületek között a II. kerület arányszáma messze kiugrik a többi közül, a balparti kerületek között csak Kőbányán kisebb az arányszám, (a legkisebb a székesfőváros területén) — de minden más kerületben jóval magasabb, semmint Budán akárhol.

A leggyakoribbak — és szinte beteges módon gyakoriak — az albérletek és az ágybérletek a VIII. kerületben: hiszen itt a lakosság minden 11-ik tagja albérlő vagy ágybérlő családfő. A Józsefvárosnak tudvalevően nincsen külterülete. Itt tehát azzal sem indokolhatjuk az arányszám magasságát, hogy talán a külterületre zsúfolódott legszegényebb munkás- vagy napszámoselem szűkös viszonyai azok, amiért az arányszám olyan magasra ugrott fel. Ez utóbbi okot a VI. és VII. kerületeknél esetleg inkább hozhatnók fel magyarázatul.

A balparti kerületek általában nagyon kedvezőtlen viszonyait azonban leginkább az mutatja, hogy a másik három kerületben is, amelyet eddig nem említettünk, 600-hoz nagyon közel jár vagy azt épen meg is haladja a tárgyalt intenzitási viszonyszám. A legmagasabb épen a Belvárosban, ahol azonban — mint alább majd látni fogjuk — a helyzet annyiban kedvezőbb, hogy nem az ágybérlői, hanem az albérleti viszony túltengése tolja ezt a kerületet annyira előtérbe.

Épen a belvárosi helyzet miatt érdeklődéssel fordulhatunk immár azok felé a számok felé, melyek az albérlő és másfelől az ágybérlő családfők számát viszonyítják a kerületek lakosságához. Számításaink szerint a székesfőváros lakosságából minden 33-ik ember albérlő családfő és minden 38-ik ágybérlő. Az átlagot tekintve tehát, a székesfőváros területén nem igen van különbség az albérlő és másrészt az ágybérlő családfők előfordulási valószínűsége között.

A duna-jobbparti és balparti részeket egymással szembeállítva már inkább. A jobbparton kétszer akkora arányban laknak albérlők, mint ágybérlők; a balparton ez a különbség javarészt elenyészik. A jobbparton a két arányszám között átlagosan mutatkozó különbség legtisztábban a II. kerületben jelentkezik, az I. kerületben már háromszoros távolságra bővül, — de úgy, hogy a Krisztinavárosban az ágybérlő családfők arányszáma igen csekély, viszont az albérlő családfőké meglehetősen magas. Nyilván a lakosság összetételének különleges volta magyarázza meg ezt, — aminthogy azt is, hogy *az erősen munkáslakosságú és szegényebb hírű III. kerületben az ágybérlő családfők arányszáma valamivel magasabb, semmint az albérlő családfőké.*

A duna-balparti kerületek között a X. kerületben úgy az albérlő, mint az ágybérlő családfők arányszáma alacsony. A többi kerületben azonban elég szélsőségesek a különbségek. A Belvárosban az albérlő családfők arányszáma több, mint háromszor akkora, mint az ágybérlőké. Budapest összes kerületei közül a Belvárosban legnagyobb az albérlők sűrűségi arányszáma.

Megközelítőleg magas arányszámot csupán még a VII., továbbá a VIII., majd — de már távolabb — az V. és VI. kerületek mutatnak. Mindezek az arányszámok egyöntetűen azt erősítik meg, hogy a duna-balparti kerületekben nagyon megszokott jelenség az albérlő családfő; ezt még a Ferencváros arányszáma sem cáfolja meg. Ami a most említett kerületek között mégis nagy eltérést okoz az, hogy az ágybérlok tekintetében elsőség egyedül és kizárólagosan a Józsefvárost illeti meg. Jó háromszor akkora itt az ágybérlok arányszáma, mint a Belvárosban s másfélszer akkora, mint a VII. kerületben, amelynek arányszáma pedig a székesfőváros összes kerületei között a második helyen fekszik. A Józsefvárosban az ágybérlok arányszáma erősen felülmúlja az albérlők arányszámát is; a III. kerület mását a duna-balparti kerületek között a VIII. kerület szolgáltatja. A többi kerületben azonban erről szó sincs s noha a VII. kerületben, továbbá a VI. kerületben is megközelítőleg $\frac{3}{4}$ része az ágybérlok arányszáma az albérlőkének, viszont az V. kerületben már csak fele se s a IX. kerületben is csak $\frac{2}{3}$ -a.

Az ágybérleti viszony szempontjából a legjellemzőbb körzet Budapesten a VI., VII. és VIII. kerületek összefüggő vidéke. Ezek a kerületek azok, melyek lakosságát leginkább készíti a helyzete arra, hogy az önálló lakás, sőt albérlési lakás álmáról is lemondva érje be azzal a hányatott étellel, melyet a legtöbb esetben az ágybérleti viszony jelent.

Azok az adatok, melyek az egyes kerületek albérlőinek és ágybérloinek abszolút számát mutatják ki és viszonyítják az albérlők és ágybérlok egész tömegéhez, sok tekintetben más értelmet nyernek, mintsem aminő értelmük fenti fejtegetéseink nélkül volna. A balparti városrészek közül a Terézvárosban, Erzsébetvárosban és a Józsefvárosban csoportosulnak legnagyobb tömegben az albérlők és ágybérlok. A szerényebb lakásviszonyok között élő elemnek 64·1%-a, hajszál híján tehát $\frac{2}{3}$ része ezekben a kerületekben lakik. Ismét azt látjuk, hogy ennek a három kerületnek utcái és tömeglakásai azok, amelyek a legtöbb albérlőt és ágybérlo magukba fogadják. Csupán az albérlőknek kerületek szerint való megoszlásából ez nem tűnik ki annyira; közülük csak 59·3% lakik e kerületekben. De annál inkább az ágybérloikéből: ezek tömegéből 72·2%, tehát csaknem $\frac{3}{4}$ rész az, amely ebben a kerülettömbben jutott lakáshoz.

β) Az albérlők és ágybérlok különválasztott tömegeinek kerületek szerint való csoportosítása.

Figyelmet érdemelnek azok az adatok is, melyek tárgyalási módszerünkhöz híven immár azt a kérdést világítják meg, hogy egyfelől az albérlő, másfelől az ágybérlo családfők között a két nem milyen tömegben csoportosul, azaz közöttük mennyien vannak magányos, illetőleg családtagjaikkal együtt élő családfők.

40. tábla. Az ágybérők számának kerületenként való megoszlása.

Kerület	Ágybérő családok száma					
	f é r f i a k			n ő k		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
I. kerület	649	42	691	175	14	189
II. «	627	46	673	169	20	189
III. «	546	57	603	125	22	147
Jobbpart	1.822	145	1.967	469	56	525
IV. kerület	277	8	285	95	3	98
V. «	1.021	168	1.189	218	21	239
VI. «	3.334	388	3.722	923	88	1.011
VII. «	4.361	304	4.665	1.196	93	1.289
VIII. «	4.679	518	5.197	1.451	105	1.556
IX. «	1.617	240	1.857	482	53	535
X. «	546	70	616	81	18	99
Balpart	15.835	1.696	17.531	4.446	381	4.827
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352
b) ‰-ben.						
I. kerület	36·8	22·8	35·5	35·6	32·0	35·3
II. «	35·5	25·0	34·5	34·4	45·8	35·3
III. «	30·9	31·0	30·9	25·4	50·3	27·5
Jobbpart	103·2	78·8	100·9	95·4	128·1	98·1
IV. kerület	15·7	4·4	14·6	19·3	6·9	18·3
V. «	57·8	91·3	61·0	44·4	48·1	44·7
VI. «	188·7	210·7	190·9	187·8	201·4	188·9
VII. «	247·0	165·1	239·2	243·3	212·8	240·8
VIII. «	265·1	281·3	266·6	295·2	240·2	290·7
IX. «	91·6	130·4	95·2	98·1	121·3	100·0
X. «	30·9	38·0	31·6	16·5	41·2	18·5
Balpart	896·8	921·2	899·1	904·6	871·9	901·9
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

41. tábla. Az albérlők számának kerületenként való megoszlása.

Kerület	Albérlő családfők száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	cs. l. ádt. tagjaikkal együtt lakók	összesen
a) Abszolút számokban.						
I. kerület	1.317	717	2.034	345	85	430
II. «	847	471	1.318	287	96	383
III. «	348	279	627	133	37	170
Jobbpart	2.512	1.467	3.979	765	218	983
IV. kerület	631	300	931	244	52	296
V. «	1.413	749	2.162	510	104	614
VI. «	2.905	1.699	4.604	1.216	276	1.492
VII. «	3.363	2.268	5.631	1.291	316	1.607
VIII. «	2.893	1.474	4.367	1.098	194	1.292
IX. «	1.605	1.067	2.672	518	112	630
X. «	362	286	648	60	49	109
Balpart	13.172	7.843	21.015	4.937	1.103	6.040
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023
b) ‰-ben.						
I. kerület	84·0	77·0	81·4	60·6	64·3	61·3
II. «	54·0	50·6	52·7	50·3	72·7	54·5
III. «	22·2	30·0	25·1	23·3	28·0	24·2
Jobbpart	160·2	157·6	159·2	134·2	165·0	140·0
IV. kerület	40·2	32·2	37·3	42·8	39·4	42·2
V. «	90·1	80·5	86·5	89·4	78·7	87·4
VI. «	185·2	182·5	184·2	213·3	208·9	212·4
VII. «	214·5	243·6	225·3	226·4	239·3	228·8
VIII. «	184·4	158·3	174·7	192·5	146·8	184·0
IX. «	102·3	114·6	106·9	90·9	84·8	89·7
X. «	23·1	30·7	25·9	10·5	37·1	15·5
Balpart	839·8	842·4	840·8	865·8	835·0	860·0
Összesen	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Mielőtt azonban e számoknak érdemleges tárgyalására térnénk át, szükségesnek látszik még azoknak a számoknak a bemutatása is, amelyek kerületenként jelzik, hogy az albérlők, illetőleg ágybérlok között hányan vannak nők. Ezek a számok a következők:

Kerület	Ágybérlok közül nő volt	Albérlok közül %-ban
I.	21·3	17·5
II.	21·7	22·4
III.	19·6	23·7
Jobbpart	21·1	19·8
IV.	25·6	23·6
V.	16·7	22·2
VI.	21·4	24·5
VII.	21·6	20·8
VIII.	23·0	22·8
IX.	22·4	19·0
X.	13·9	13·4
Balpart	21·6	22·3
Összesen	21·5	22·1

Nagy általánosságban a székesfőváros egyes kerületeiben nincsen rendkívüli különbség az albérlő és az ágybérlok családfők közt a nők arányszáma tekintetében. Nagyban-egészben az tűnik ki ezekből a számokból, hogy $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{5}$ részét teszi úgy az albérloknek, mint az ágybérloknek a nők tömege. A szabályszerűség szinte meglepő s ha egyik-másik kerületben, mint pl. az albérlő nők arányszáma az I., az ágybérlok nőké az V., s az albérlő és az ágybérlok nőké egyaránt a X. kerületben a két szélső érték mögé hanyatlík is le, irányadó mégis az említett szabályszerűség. Ezért azután talán nem is kell bővebben foglalkoznunk azokkal a számokkal, melyek arra vonatkoznak, hogy egyfelől az ágybérlok, másfelől az albérlő családfők között a nők és férfiak csoportja miként tagozódik kerületek szerint.

1. Ágybérlok.

A vizsgálódás súlypontját arra helyezhetjük, hogy a magános, illetőleg családtagjaikkal együtt élő családfők között látunk-e a kerületi megoszlás tekintetében jellemző különbséget. Az ágybérlok férfiak közül a magános családfők kerületek szerint való elhelyezkedése nagyjában eldönti az összes ágybérlok férfiak elhelyezkedését. Ezért inkább arra kell rámutatnunk, hogy a duna-jobbparti kerületekben a családtagjaikkal együtt élő ágybérlok férfiakra kevesebb rész jut, mint a magános ágybérlok férfiakra. A duna-balparti kerületekben általában magasabb arányszámok jelzik a családós ágybérlok

részesedését. Valóban az V. és IX. kerületekben a családtagjaikkal együtt lakó ágybérlő férfiak arányszáma sokkal magasabb, mint a magánosoké s ez a különbség kisebb arányban megismétlődik a többi kerületekben is, — csupán a Belvárost és az Erzsébetvárost kivéve, amelyekben viszont a családtagjaikkal együtt élő ágybérlő férfiakból esik kisebb rész.

Az ágybérlő nők kerületek szerint való tagozódásában más a helyzet. Itt a budai kerületekben jut nagyobb rész a családtagjaikkal együtt élő női ágybérlő családfőkre, semmint a magánosokra. A jobbparton végeredményben jelentkező különbséget azonban túlnyomórészt a III. kerület szolgáltatja; itt is nyilván a lakosság széles rétegeinek nehezebb életviszonyaira vezethetjük vissza a nők hátrányául mutakozó jelenséget.

A most kifejtett adatoknak további következménye, hogy viszont a duna-balparti kerületekre általában kisebb rész jut a családos ágybérlő nőkből, mint a magánosokból. Ez az alakulás főként a VII. és VIII. kerületben mutatkozik meg, — mintegy cáfolatát nyújtva a férfi ágybérlőknél levont tanulságnak. A VI., a IX., sőt a X. kerület adatai is gondoskodnak azonban arról, hogy a balparton is legyenek olyan kerületek, amelyekre ugyancsak több esik a családos ágybérlő nőkből, mint a magánosokból. A X. kerület példája annyiban érdekes, mert ebben a kerületben az ágybérlő családos férfiak arányszáma is magasabb volt mint a magánosoké. Látjuk majd alább, hogy ez a szabályszerűség az albérleti lakásban élő férfiaknál is jelentkezik. Ez a tanulság azután némileg le is rontja azt a kedvezőbb véleményt, amelyet egyébként táplálhattunk volna a X. kerület albérllő és ágybérlő viszonyairól.

2. Albérllők.

Az *albérllő* férfiak közül árnyalatnyival kevesebb jutott az 1927. évi összeírás szerint a duna-jobbparti kerületekre a családos albérllők közül, mint a magánosok közül. Az egyes kerületek arányszámai között mutakozó különbség azonban Budán nagyobb, mint a pesti oldalon. Nyilván a gazdaságtársadalmi helyzet enyhítő, illetőleg azt rosszabbító hatását kell észrevennünk abban, hogy az I. kerületben a családos albérllő férfiak közül jóval kevesebben laktak, mint a magánosok közül s hogy viszont a helyzet éppen fordított a III. kerületben. Alighanem a gazdasági helyzetnek tulajdoníthatjuk azokat a nagyobb különbségeket is, amelyeket a duna-balparti kerületek közül a Belvárosban és a Lipótvárosban látunk; ezekben a kerületekben t. i. a családos albérllő férfiak arányszáma jóval kisebb, mint a magánosoké s másfelől azt a hátrányt is, hogy a családosul élő albérllők arányszáma a VII., a IX. és a X. kerületben *magasabb, mint a magánosoké*. A VIII. kerületben a családosul albérllő férfiak és — mint íziben látni fogjuk — nők közül is aránylag kevesebben laktak, mint a magánosok

közül. Ez némileg csökkenti a komoly voltát azoknak a számoknak, amelyeket épen erre a kerületre vonatkozólag korábban felsoroltunk.

Az albérlő nők városrészenként való eloszlása nem olyan szabályos — akár a magános, akár családtagjaikkal együtt élő nők számát vizsgáljuk, — mint a férfiaknál láttuk. A budai városrészekre pl. sokkal több esik a családtagjaikkal együtt élő, semmint a magányos albérlő nők közül. Ennek a tanulságnak fordítottja jelentkezik a balparti városrészek végső arányszámában. A jobbpart viszonyaiban az ágybérleteknél megfigyelt viszonyok mását fedezhetjük fel. A különbség csak az, hogy míg amott a III. kerületre esett sokkal több a családtagjaikkal együtt élő ágybérlők közül, mint a magánosok közül, az albérleteknél ez a tanulság a II. kerületben jelentkezik meglepő nagy mértékben. A II. kerület adatainak alakulása sem tudta volna azonban létrehozni a végül jelentkező hatást, ha az I., valamint a III. kerületben is nem tapasztalhattuk volna azt, hogy ezekre is több esik a székesfővárosban családostul lakó női albérlők közül, semmint a magános női albérlők közül. A balparti kerületek között, akárcsak a férfiaknál, a IV., V., továbbá VI., VIII., sőt most a IX. kerületet is jobb viszonyok jellemzik. Csak a VII. és X. kerületekben tapasztalhattuk azt, hogy e kerületek női albérlőinek tömegében a családostól élő elem nagyobb részt képvisel, semmint a magános albérlő nők.

b) Az albérlők és ágybérlők műveltségi viszonyai.

A székesfővárosi statisztikai hivatal 1927. évi adatgyűjtésének egyik legérdekesebb része arra vonatkozik, hogy az albérlők és ágybérlők miképen oszlanak meg iskolai tanultság szerint. A felvétel egyik legérdekesebb részének kell az idevonatkozó adatokat tartanunk, mert ha az albérlőkre és az ágybérlőkre vonatkozó műveltségi adatok azzal a tanultsággal járnának ránk nézve, hogy nagyobb arányban képviseltetnek az albérlők és ágybérlők között a tanult emberek, akkor a tanultság és az életben való boldogulás olyan borzasztó kontrasztjával állnánk szemben, melynek kiküszöbölése a kormányoknak is égetően fontos feladatává válnék. *A kormányzat sem nézhetné tétlenül ölbe tett kézzel azt, hogy az a rengeteg tőke, amely iskolai tanultságban fekszik, kamatoztatlanul, vagy esetleg gonosz kamatokat gyűjtve fecsérlődjék szét az állami közösség minden haszna nélkül, — esetleg annak kárára.* Nem kétséges az, hogy az elemi iskolai végzettségen kívül, melynek megszerzésére törvényes kényszer is szorítja országunk lakosságát, a középiskolai vagy még inkább a magasabb főiskolai képzettséget társadalmunk rétegei azért óhajtják megszerezni, hogy annak segítségével hasznos tagjaivá válhassanak a társadalomnak és mint keresők illeszkedhessenek annak nagy együttesébe.

Ez a körülmény elsőrendűen fontossá tenné tehát annak kivizsgálását is, hogy az iskolai végzettség, tanultság mennyiben függ össze a foglalkozással, melynek gyakorlásában az összeírás az albérlőket és ágybérlőket 1927-ben

találta; bizonyos mértékben sajnálnunk kell, hogy a rendelkezésünkre álló anyag ebben az irányban nem nyújt felvilágosítást. De ettől a hiánytól függetlenül, melyet elvégre könnyű volna pótolni utólag az adatok megfelelő újabb feldolgozásával, azt hisszük mégis, hogy a magasabb iskolai végzettség adatainak magyarázatával olyan fájó részét tapogathatjuk ki az ágybérő és albérő kérdésnek, amelyek rávilágítanak a szociális kérdésnek olyan vonatkozásaira is, amelyekhez aggódó kézzel szoktunk hozzányulni. Mégis meg kell azt majd tennünk, ha esetleg fájdalmasak is azok a tanulságok, amelyek itt ránk várnak. *Az igazság őszinte feltárása mindig többet ér, mint a takargatás, csak az igazság nyers kifejtése nyújthat alkalmat arra, hogy szembe nézzünk azokkal a kötelességekkel, amelyek e számok tanulságainak következményeképpen várnak az államra, a kormányzatra, valamint a társadalom egészére.*

Budapest székesfőváros 15 éven felüli népességében az 1920. évi népszámlálás eredményei szerint 4·39% volt azoknak az aránya, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak. *Annak a sok erőfeszítésnek, melyet Budapest székesfőváros törvényhatósága hosszú idő óta és kiváltképpen a XX. század eleje óta tett az iskolaügy fejlesztése terén, kiirtandó szinte a főváros területéről az analfabetizmust,* valóban voltak komoly eredményei. A 15 évnél idősebb népességből tényleg csak egy töredék nem ismerte még mindig a betűvetést. Az 1920. évi népszámlálás műveltség szerint való adataiból az is figyelmet érdemel, hogy 4·32% volt azoknak az aránya, akik írni és olvasni tudtak, de nem volt legalább is az elemi iskola négy osztályának elvégzését jelentő műveltségük. Összesen tehát a székesfőváros népességéből mintegy $\frac{1}{12}$ rész volt azoknak a száma, akik a műveltségnek kétségkívül legalacsonyabb vagy legalább is kezdetleges fokán álltak. Nagyon valószínű, hogy ebben a legtöbbszörműveltségben jelentékeny csoportokat a bevándorló elemek képviseltek, azok tehát, akik az elemi iskola elvégzése idején még vidéken laktak s nem élvezhették a székesfőváros tanügyi politikájának áldásos következményeit.

A népességnek igazán jelentékeny csoportjai azonban azok közül kerülnek ki, akik legalább az elemi iskola négy osztályát elvégezték; ezeknek arányszáma 22·68% volt; az elemi iskolák hatodik osztályát elvégzett emberek arányszáma pedig 32·72% volt. Az ország fővárosában összetömörülő intelligenciának azonban kétségkívül biznysága az, hogy elég magas volt az 1920. évi népszámlálás szerint azoknak az arányszáma is, akik a középiskola negyedik, illetőleg nyolcadik osztályát végezték el. Előbbiek az egész 15 éven felüli népességnek 22·57%-át tették, utóbbiak 8·40%-át. A még fennmaradó 4·92%-nyi népességi csoport műveltsége azután a főiskolai mértéket megütötte, amit sem túl magas, sem túl alacsony arányszámnak nem mondhatunk.

Ha már most ezek után a tanulságos arányszámok után annak a kérdésnek vizsgálatára térünk át, hogy az albérlok és ágybérlok között a különböző műveltséggel rendelkező csoportok milyen arányban fordulnak elő, az alábbi adatok nyomán indulhatunk el:

42. tábla. Az albérlők és ágybérlők iskolai végzettség szerint.

Az iskolai végzettség megnevezése		Albérlők	Ágybérlők	Albérlő családfő és ágybérlő családfő összesen
Elemi iskola.		a) Abszolút számokban.		
1. osztályt	} végzett	95	209	304
2. „		209	559	768
3. „		474	1.097	1.571
4. „		3.425	4.369	7.794
5. „		1.171	2.459	3.630
6. „		6.127	9.415	15.542
Összesen		11.501	18.108	29.609
Középiskola.				
1. osztályt	} végzett	299	318	617
2. „		1.518	1.276	2.794
3. „		865	711	1.576
4. „		5.077	2.350	7.427
5. „		645	118	763
6. „		929	215	1.144
7. „		311	70	381
8. „		6.875	434	7.309
Összesen		16.519	5.492	22.011
Magasabb iskolai végzettség.				
Állatorvosi főiskola		25	—	25
Bányászati és erdészeti főiskola		16	—	16
Gazdasági akadémia		90	4	94
Gyógypedagógiai tanárképző		1	—	1
Haditengerészeti akadémia		8	—	8
Iparművészeti főiskola		19	2	21
Keleti kereskedelmi akadémia		275	6	281
Kertészeti főiskola		2	—	2
Képzőművészeti főiskola		23	1	24
Közgazdasági egyetem		71	3	74
Ludovika akadémia		131	2	133
Polgári iskolai tanárképző		47	1	48
Rabbiképző intézet		1	—	1
Református teológia		1	—	1
Színművészeti akadémia		15	—	15
Tudományegyetem, hittudományi kar		18	—	18
„ jog- és államtudományi kar		919	12	931
„ bölcsészeti kar		166	1	167
„ orvosi kar		386	5	391
„ gyógyszerészeti szak		86	3	89
Műegyetem		590	7	597
Egyetem meghatározás nélkül		146	1	147
Zeneművészeti főiskola		58	3	61
Főiskolák összesen		3.094	51	3.145
Nem járt iskolába		354	808	1.162
Ismeretlen		523	391	914
Összesen		31.991	24.850	56.841

42. tábla. Az albérlők és ágybérlők iskolai végzettség szerint. (Vége.)

Az iskolai végzettség megnevezése		Albértek	Ágybértek	Albérő családfe és ág. bérő c. családfe összesen
<i>Elemi iskola.</i>		b) ‰-ben.		
1. osztályt	végzett	3·0	8·4	5·4
2. „		6·5	22·5	13·5
3. „		14·8	44·2	27·6
4. „		107·1	175·8	137·1
5. „		36·6	99·0	63·9
6. „		191·5	378·8	273·5
Összesen		359·5	728·7	521·0
<i>Középiskola.</i>				
1. osztályt	végzett	9·3	12·8	10·9
2. „		47·5	51·4	49·2
3. „		27·0	28·6	27·7
4. „		158·7	94·6	130·8
5. „		20·2	4·8	13·4
6. „		29·0	8·7	20·1
7. „		9·7	2·8	6·7
8. „		214·9	17·5	128·7
Összesen		516·3	221·2	387·5
<i>Magasabb iskolai végzettség.</i>				
Állatorvosi főiskola		0·8	—	0·4
Bányászati és erdészeti főiskola		0·5	—	0·3
Gazdasági akadémia		2·8	0·2	1·7
Gyógypedagógiai tanárképző		0·0	—	0·0
Hadtengerészeti akadémia		0·3	—	0·1
Iparművészeti főiskola		0·6	0·1	0·4
Keleti kereskedelmi akadémia		8·6	0·2	4·9
Kertészeti főiskola		0·1	—	0·0
Képzőművészeti főiskola		0·7	0·0	0·4
Közgazdasági egyetem		2·2	0·1	1·3
Ludovika akadémia		4·1	0·1	2·3
Polgári iskolai tanárképző		1·5	0·0	0·9
Rabbiképző intézet		0·0	—	0·0
Református teológia		0·0	—	0·0
Színművészeti akadémia		0·5	—	0·3
Tudományegyetem, hittudományi kar		0·6	—	0·3
„ jog- és államtudományi kar		28·7	0·5	16·4
„ bölcsészeti kar		5·2	0·0	2·9
„ orvosi kar		12·1	0·2	6·9
„ gyógyszerészeti szak		2·7	0·1	1·6
Műegyetem		18·4	0·3	10·5
Egyetem meghatározás nélkül		4·6	0·0	2·3
Zeneművészeti főiskola		1·8	0·1	1·1
Főiskolák összesen		96·8	1·9	55·0
Nem járt iskolába		11·1	32·5	20·4
Ismeretlen		16·3	15·7	16·1
Összesen		1.000·0	1.000·0	1.000·0

A számok megvizsgálása előtt azonban pár szóval meg kell világítanunk azokat a módszertani szempontokat is, melyek nélkül nem foghatunk hozzá adataink kommentálásához. Táblázatunk a műveltségi viszonyokat más módszerrel iparkodik feltárni, mint a népszámlálások szokásos feldolgozási rendszere alapján gondolhatnók, minthogy a *műveltségi fokot a lehetőséghez mérten pontosan igyekszik megjelölni, hódolván ezzel is az ankétszerű megfigyelés azon követelményének, hogy a megvizsgálandó tömeget minőségileg minél tüzetesebben kell leírni.* Adatainkban hiába keressük nyomát annak, hogy az albérlők és ágybélrlők közül mennyien nem tudtak írni-olvasni? A súlyt a feldolgozás arra helyezte, hogy azzal jöhessünk tisztába, vajon az *elemi, vagy középiskola egyik, vagy másik osztályát hányan végezték el* albérlők, vagy ágybélrlők közül mennyien és miféle magas iskolai képzettséggel rendelkeznek? Hányan nem kerültek egyáltalában az iskola padjai közé? S esetleg: mekkora az a rész, melyről nem tudta a felvétel megállapítani azt, hogy micsoda műveltségi típus képviselői közé sorozhatók? Ezek voltak a különleges felvétel különleges szempontjai.

Ha mégis valami módot akarunk találni arra, hogy ezeket az adatokat összevegyük a fentebb megbeszéltekkel, ahhoz az eljáráshoz folyamodhatunk, hogy az írni-olvasni nem tudókat azokkal vonjuk egy elbírálás alá, akik nem jártak iskolába, vagy akiknek műveltsége ismeretlen. Az egyéb írni, olvasni tudó elemeket bátran vehetjük össze az elemi iskola I., II. vagy III. osztályát elvégzett albérlők és ágybélrlők számával. Azelemi iskola legalább IV. osztályát elvégzett népelem esetében azonban már nehezebb a helyzetünk; ezen a címen ép oly joggal vonhatnók össze az elemi iskola 4 és 5 osztályát végzett albérlők és ágybélrlők számát, mint azokét is, akik a középiskola I—III. osztályából rendelkeznek bizonyítvánnyal. Az utóbbiak között azonban lehetnek olyanok is már, akik az elemi iskola 6 osztályának elvégzése után léptek át a középiskolába, de ott tanulmányaikat idővel mégis abbahagyták. Épen így nehézkes az összehasonlítás a középiskola IV. osztályát elvégzettek csoportjánál is, mellyel szemben a középiskolák IV—VI. osztályáról bizonyítvánnyal rendelkező albérlőket és ágybélrlőket lehet felvonultatni. Viszont a középiskolák VIII. osztályát végzett népelem sorában bizonyára sokan vannak olyanok is, akik megkezdték ugyan, de nem fejezték be főiskolai tanulmányukat. Hibátlan az összehasonlítás lehetősége a főiskolát végzett elemeknél, illetőleg albérlőknél és ágybélrlőknél.

Az írni-olvasni nem tudó elem Budapest 15. éven felüli népességében kétségkívül valamivel nagyobb arányú, mint az ágybélrlők és albérlők között azoké, akik nem jártak iskolába, vagy akiknek műveltségi állapota ismeretlen. Az egyik arányszám 4·39%, a másik 3·65%. A különbség látszólag nem nagy. De annyiban mégis meggondolást érdemel, hogy íme, az albérlők és ágybélrlők között az egész műveletlen elemek még akkora szerepet sem játszanak, mint a népességi arányszám alapján várhatnók; ellenkezőleg, kisebb szerepet.

Nehéz megmondani, mi az oka ennek. Talán az, hogy az egészen műveletlen, írni-olvasni nem tudó elemek a társadalom osztálytagozódásának még alacsonyabb fokán állanak: a hajléktalanok menhelye, vagy hasonló helyek az ő szállásaik s így kimaradnak az albérlők és ágybérlők statisztikájából is.

Az egyéb írni, olvasni tudó elem arányszámát azelemi iskola I—III. osztályát elvégzett albérlők és ágybérlők arányszámával hasonlítva össze kiderül, hogy a népességben ez a 4·32%-nak mutató arányszám az albérlők és ágybérlők között 4·65%-ra emelkedik, ami mintegy megerősíti azt a tanulságot, amelyet az imént tapasztaltunk. Ellenkező értelemben persze, hogy t. i. ez a még csak félműveltségnek sem nevezhető műveltség egyáltalán nem nyújt biztosítékot birtokosának arra, hogy normális lakásviszonyok közé kerülhessen.

Fokozott érdeklődéssel fordulhatunk azok felé a számok felé, amelyek az elemi iskolai végzettség gyakoriságát mutatják a népességben, s az ágybérlők és albérlők között. A népességi arányszámnál (22·68%) látszólag alacsonyabb az elemi iskolák IV—V. osztályát elvégzett albérlők és ágybérlők arányszáma (20·1%). Viszont a középiskolák I—III. osztályát elvégzett emberek arányszáma 8·78%; ha ezt a %-ot hozzáadnók az elemi iskolák IV—V. osztályát végzett emberek %-ához, esetleg már nagyobb arányszámot kapunk, mint a népességnél. De tudjuk azt, hogy ennek az arányszámnak egy része esetleg a VI. elemi osztályt végzett albérlők és ágybérlők arányszámának öregbítésére szolgál, mely utóbbi lényegesen kisebb, mint a népességi arányszám.

Az albérlők és ágybérlők iskolai végzettség szerint való tagozása tehát már eleve azzal az érdekes tanulsággal szolgál, *hogy az alacsonyabb műveltség, az albérlők és ágybérlők tömegét homogénnek tekintve, épenséggel nem élesztője, fokozója annak, hogy a főváros lakosságának egyik vagy másik tagja a szerényebb lakásviszonyú elem közé sodortassék.* Ezt a középiskola IV. (IV—VII.) osztályát elvégzett albérlők és ágybérlők adatai is igazolják. Arányszámuk 17·10, szemben a népességnél kiszámított 22·57%-kal.

Ennek azután logikus következménye, hogy viszont a magasabb műveltségű elemek csoportjai akár a középiskola VIII. osztályát elvégzettek-ről, akár a főiskolai tanultsággal rendelkező emberekről van szó: ezek a népesség arányánál, sokkal sűrűbben fordulnak elő az albérlők és ágybérlők között. Valóban az a két arányszáma, mely szerint a középiskola VIII. osztályát végzett lakosság a főváros népességének 1920-ban 8·40%-át tette, az albérlőknek és ágybérlőknek pedig 12·87%-át. Szembetűnően mutatja ennek a tanulságnak az erejét az is, hogy a főiskolai végzettségű elemek 4·92%-os népességi arányszáma az albérlők és ágybérlők között 5·50%-ra emelkedett.

Igaz, hogy a középiskola VIII. osztályát elvégzett elemeknél már nagy a valószínűsége annak, hogy a vidékről Budapestre került főiskolai hallgatók sorában annyira szokásos albérleti lakás az oka annak, hogy a középiskolai végzettséggel bíró egyének száma magas az albérlők és ágybérlők között.

A vidéki eredetű főiskolai ifjúság budapesti egyetemi vagy főiskolai évei alatt tényleg többnyire albérlő lesz. Mégis a legnagyobb figyelmet érdemli ez a tanulság, melyet csak kiélez az a körülmény, hogy a legmagasabb iskolai képesítéssel rendelkező egyének között is viszonylag olyan sűrűn találhatunk albérlőket és ágybérllőket. Szemben tehát az alacsonyabb kvalifikációjú elemek kisebb érdekelt-ségével az ágybérletek és albérletek terén, az a szinte meglepő, megrázó tanulság derül ki ezekből az adatokból, hogy *a magasabb műveltség, korunk különleges viszonyai mellett nem mindig ad alapot arra az egyénnek, hogy lakásvizonyait tanultságához mérten tudja rendezni.*

Ez a tanulság persze némileg elváltozik akkor, ha az eddig egy tömegben vizsgált albérlő és ágybérllő népességét kettéválasztjuk. Íziben kiderül akkor egyfelől az, hogy az ágybérleti lakásvizonyok képviselői főképen azok közül sorozódnak, akiknek iskolai végzettsége sekélyes. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy azoknak az ágybérllőknek az arányszáma, akik nem jártak iskolába, vagy akiknek ismeretlen az iskolai végzettségük, 4·82%; azoké pedig, akik azelemi iskola III. osztályát végezték el csupán 7·51%, hanem sokkal inkább abból, hogy az elemi iskola IV. és V. osztályát elvégzett ágybérllők arányszáma magában is 27·48%, sezt az arányszámot eseteleg még kiélezheti a középiskola I—III. osztályát elvégzett ágybérllők 9·28%-os arányszáma. Mondjuk-e el itt is azt, hogy a VI. elemi osztályt végzett ágybérllők arányszáma is jóval magasabb, mint a népességi arányszám?

Ilyenformán az írni-olvasni nem tudó, vagy csupán elemi iskolai végzettséggel bíró ágybérllők száma a többihez képest túlnyomó többséget képvisel; az ágybérllők több, mint $\frac{3}{4}$ -része csupán ilyen képesítéssel bír.

S ha előbb azt láttuk, hogy az albérlők és ágybérllők együttes tömegében a középiskola IV—VII. osztályát végzett emberek kedvezőbb viszonyok között vannak, mint Budapest székesfőváros népességében, ez a tanulság most sokkal határozottabban jelentkezik az ágybérllők között, akik között *fele annyit sem találunk ilyen középiskolai képzettségű egyént, mint Budapest 15 éven felüli népességében.* A tanulság azonban még sokkalta határozottabban jelentkezik a középiskola VIII. osztályát elvégzett, valamint főiskolai képesítéssel bíró egyéneknél. *Előbbiek aránya az ágybérllők között csak $\frac{1}{5}$ része a népességi arányszámnak, utóbbiaké pedig csak $\frac{1}{3}$ része,* — bár nem annyira kedvező, mint a középiskolásoké, de mégis kedvező.

Az albérlők és ágybérllők tömegének kettéválasztása tehát az ágybérllők tekintetében mégis azzal a tanulssággal jár, hogy *magasabb iskolai képzettséggel bíró elem csak ritkán sodródik a legnyomorúságosabb lakásvizonyok közé.* Ám azért az egyének sorsa szempontjából az is megdöbbenő, hogy Budapesten 1927 tavaszán 434 olyan egyén volt ágybérllő, akinek a középiskola 8 osztályát jelentő képesítése volt; 51 pedig közülük akik főiskolai oklevéllel is rendelkeztek. *Az ágybérlet ilyenformán — azt mondhatnók — a tudatlanság kísérője.*

Ámde másrészt az albérlő családfők között sokkalta sűrűbben vehettünk észre magasabb műveltségi fokra emelkedett elemeket. Akár az írni-olvasni nem

tudó, akár az egyéb írni-olvasni tudó, akár az elemi iskola IV. vagy VI., sőt a középiskola IV. osztályát elvégzett albérlő családfőket tekintjük, mindegyre kitűnik az, hogy ezek az elemek ritkábban találtattak az albérlők között, semmint a székesfőváros egész népességében. A 4 középiskolai osztályú műveltséggel bíró népességi elemnek azonban a IV—VII. osztályú középiskolai végzettséggel rendelkező albérlőkkel való szembeállítására már azt jelzi, hogy megközelítőleg egyforma nívón áll a két arányszám, arra hiva fel a figyelmet, hogy az emelkedő műveltséggel mind több és több egyént lelünk meg az albérlők között. Ennek a tanulásnak azután a csattanóját mutatja a VIII. osztályú középiskolai képzettséggel bíró elemnek az albérlők között elfoglalt arányszáma; ez az arány (21.49%) két és félszer akkora, mint amelyet ez a népelem a főváros egész lakosságában képvisel. S még inkább csattanója a főiskolai képesítésű elem arányszáma (9.68%), mely hajszál híján szinte kétszerese a főiskolát végzetek népességi arányszámának. Az albérlők között tehát — ismételjük — magasabb műveltségű elemeket sokkal gyakrabban találunk, semmint a főváros egész népességében. Úgy látszik, hogy a szegénység kétféle fokozata között, melyet az ágybérlet, illetőleg az albérlet jelent, a műveltségi viszonyok mégis csak határvonalat jelentenek: a magasabb műveltségű elem inkább az albérlők tömegét szaporítja, az alacsonyabb műveltségűek az ágybérletét.

Persze ennek ismét az a háttere, hogy a magasabb műveltségű elemnek talán inkább meg volt a módja (anyagi viszonyainak árnyalatilag kedvezőbb voltával vagy több lemondást eltűrni bíró akarata révén) arra, hogy ezt a magasabb műveltséget is megszerezze, ennek révén azt a szűkös keresetet is, amely lehetővé teszi számára azt, hogy legalább az albérlők között foglaljon helyet. De nagy kérdés, hogy egy következő számlálás hány egyént talál majd az albérlők közül az ágybérlet közé lesüllyedve. Ki tudja miként alakul az albérlők és ágybérlet műveltség szerint való tagozódása, ha, mint ismeretes, Magyarország mai megcsonkítottságában és körülzárttságában a népességnek évről-évre növekvő csoportjai tartoznak azok közé, akik magasabb iskolai végzettség felett rendelkeznek.

Nem az a legszomorúbb az albérletre vonatkozó statisztikai adatok között, hogy a középiskolát elvégzett egyének közül Budapesten 6875 albérlő élt, — sokan közöttük családosa, bár mint említettük, nyilván sok diák is aki csak átmenetileg él ilyen lakásvizonyok között.

Sokkal inkább szomorú az a körülmény, hogy a tudományegyetemeknek jogi- és államtudományi karán diplomát szerzett 919 albérlő is volt Budapesten. Filozófiai kari diplomával 166, orvosi oklevéllel 386, műegyetem oklevéllel 590 rendelkezett stb. Közülük talán sokaknak meg volt már legalább a szerény megélhetése, de az nem volt elegendő arra, hogy a legeslőrendű életszükségeiket egyikét úgy elégtésék ki, amint azt tanultságuk után bizonyára várták.

Az ágybérleti és albérleti statisztikának ezek a részei tehát a kvalifikált nyomorról, a szegénységnek csupán minőségi különbségéről beszélnek. Amennyire

megesik szívünk azokon, akik elemi iskolai végzettséggel, sőt középiskolai tanultsággal ezerszámra ágybérlok, annyira segítség után kiált az albérlok iskolai végzettségének tanulmányozása is. Nem az államérdeke a magasabb műveltségű elemeket örökké olyan szerény lakásviszonyok között tartani, mire a legtöbb albérleti lakás példa.

A nemek szerint való tagozódást az albérlo és ágybérlo családfők között tanulmányunkban ezen a helyen csak főbb vonásaiban érintjük.

Műveltség	A nők arányszáma az ágybérlok között	az albérlok
Írni, olvasni nem tud	43.2%	41.6%
4 elemi osztályt végzett	22.6%	26.9%
6 elemi osztályt végzett	15.6%	21.3%
Összesen elemi iskolai végzett	20.9%	24.1%
4 középiskolai osztályt végzett	21.1%	36.6%
8 » » » »	5.3%	6.12%
Általában középiskolát végzett	18.5%	22.7%
Magasabb iskolai végzettségű	1.96%	3.26%

Úgy az ágybérlok, mint az albérlok között a középiskolás végzettségű nők arányszáma kisebb, mint az elemi iskolát végzetteké. A főiskolai képesítéssel bíró nők épenséggel nagyon ritkán fordulnak elő közöttük, noha sajnos, mégsem hiányzanak egészen. Úgy a középiskolai, mint az elemi iskolai végzettséggel bíró albérlok és ágybérlok között is a magasabb iskolai képzettségnek szintén megvan az a hatása a nők szempontjából, a VI. elemi osztályt végzett nők előfordulása gyérebb (különösen az ágybérlok között), mint a IV. elemi iskolai végzettséggel rendelkezőké. A középiskola VIII. osztályát végzett nők is sokkal ritkábban fordulnak elő a hasonló műveltségű albérlok és ágybérlok tömegében, mint a középiskola IV. osztályát végzett nők.

Az a körülmény azonban, hogy a középiskola IV. osztályát elvégzett nők az ilyen műveltségű férfakkal szemben adataink szerint kimagasló arányszámot képviselnek, (az V. középiskolás nők pedig épenséggel több, mint $\frac{2}{3}$ -részét teszik a hasonló műveltségű albérloknek) azt mutatja, hogy a magyar női társadalomban annyira szokásos polgári iskolai képzettség vagy esetleg a középiskola IV. osztályának elvégzése szinte egyik legfőbb élesztője, elősegítője annak, hogy a nők olyan gyakran fordulnak elő az albérlok, sőt az ágybérlok között is. A női emancipáció sikere felől kétségkívül erős agályaink lehetnek akkor, ha látjuk azt, hogy a középiskolai végzettséggel bíró nők közül 497-en ágybérlok voltak, 1857-en pedig albérlok, sőt a magasabb középiskolai képzettséggel bíró nők közül sem tudta 1175 feljebb vinni az albérletnél. Hiába, ezek lemaradtak a férfakkal vívott nagy versenyben. A magasabb képesítésű női albérlok száma az orvosi diplomával, továbbá a zeneművészeti főiskolai képesítéssel rendelkező nők között volt feltűnően nagy.

α) Az ágybérő családfelek műveltségi viszonyai.

Vizsgáljuk most már előbb az ágybérő, azután az albérő családfelek számát behatódiban férfiak és nők szerint, azt kutatva, hogy a magános, illetőleg családtagjaikkal együtt élő férfiak és nők iskolai végzettsége milyen volt.

43. tábla. Az ágybérő iskolai végzettség szerint.

Az iskolai végzettség megnevezése		Ágybérítő családfelek száma					
		férfiak			nők		
		magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	össze- sen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	össze- sen
Elemi iskola.		a) Abszolút számokban.					
1. osztályt	végzett	89	16	105	99	5	104
2. «		271	35	306	227	26	253
3. «		631	79	710	353	34	387
4. «		2.998	385	3.383	880	106	986
5. «		1.662	168	1.830	595	34	629
6. «		7.226	733	7.959	1.332	124	1.456
Összesen		12.877	1.416	14.293	3.486	329	3.815
Középiskola.							
1. osztályt	végzett	244	23	267	51	—	51
2. «		925	84	1.009	252	15	267
3. «		538	45	583	124	4	128
4. «		1.720	133	1.853	464	33	497
5. «		94	9	103	15	—	15
6. «		182	14	196	17	2	19
7. «		56	8	64	6	—	6
8. «		394	17	411	23	—	23
Összesen		4.153	333	4.486	952	54	1.006
Magasabb iskolai végzettség.							
Állatorvosi főiskola		—	—	—	—	—	—
Bányászati és erdészeti főiskola		—	—	—	—	—	—
Gazdasági akadémia		4	—	4	—	—	—
Gyógypedagógiai tanárképző		—	—	—	—	—	—
Haditengerészeti akadémia		—	—	—	—	—	—
Iparművészeti főiskola		2	—	2	—	—	—
Keleti kereskedelmi akadémia		6	—	6	—	—	—
Kertészeti főiskola		—	—	—	—	—	—
Képzőművészeti főiskola		1	—	1	—	—	—
Közgazdasági egyetem		3	—	3	—	—	—
Ludovika akadémia		2	—	2	—	—	—
Polgári iskolai tanárképző		1	—	1	—	—	—
Rabbiképző intézet		—	—	—	—	—	—
Református teológia		—	—	—	—	—	—
Szinművészeti akadémia		—	—	—	—	—	—
Tudományegyetem hittudományi kar		—	—	—	—	—	—
« jog- és államtudományi kar		11	1	12	—	—	—
« bölcsészeti kar		1	—	1	—	—	—
« orvosi kar		5	—	5	—	—	—
« gyógyszerészeti szak		3	—	3	—	—	—
Műegyetem		6	1	7	—	—	—
Egyetemi meghatározás nélkül		1	—	1	—	—	—
Zeneművészeti főiskola		2	—	2	1	—	1
Főiskolák összesen		48	2	50	1	—	1
Nem járt iskolába		272	60	332	422	54	476
Ismeretlen		307	30	337	54	—	54
Összesen		17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352

43. tábla. Az ágybérők iskolai végzettség szerint. (Vége.)

Az iskolai végzettség megnevezése		Ágybérlő családfelek száma					
		férfiak			nők		
		magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
Elemi iskola.		b) ‰-ben.					
1. osztályt	végzett	5·0	8·7	5·4	20·1	11·4	19·4
2. „		15·3	19·0	15·7	46·2	59·5	47·3
3. „		35·7	42·9	36·4	71·8	77·8	72·3
4. „		169·8	209·2	173·5	179·0	242·6	184·2
5. „		94·1	91·3	93·9	121·0	77·8	117·5
6. „		409·3	398·3	408·3	271·0	283·7	272·1
Összesen		729·2	769·4	733·2	709·1	752·8	712·8
Középiskola.		13·8	12·5	13·7	10·4	—	9·5
1. osztályt	végzett	52·4	45·6	51·2	51·3	34·3	49·9
2. „		30·5	24·4	29·9	25·2	9·2	23·9
3. „		97·4	72·2	95·0	94·4	75·5	92·9
4. „		5·3	4·9	5·3	3·1	—	2·8
5. „		10·3	7·6	10·1	3·5	4·6	3·6
6. „		3·2	4·3	3·3	1·2	—	1·1
7. „		22·3	9·2	21·1	4·7	—	4·3
8. „		235·2	180·7	229·6	193·8	123·6	188·0
Összesen		235·2	180·7	229·6	193·8	123·6	188·0
Magasabb iskolai végzettség.							
Állatorvosi főiskola		—	—	—	—	—	—
Bányászati és erdészeti főiskola		—	—	—	—	—	—
Gazdasági akadémia		0·2	—	0·2	—	—	—
Gyógypedagógiai tanárképző		—	—	—	—	—	—
Haditengerészeti akadémia		—	—	—	—	—	—
Iparművészeti főiskola		0·1	—	0·1	—	—	—
Keleti kereskedelmi akadémia		0·3	—	0·3	—	—	—
Kertészeti főiskola		—	—	—	—	—	—
Képzőművészeti főiskola		0·1	—	0·1	—	—	—
Közgazdasági egyetem		0·2	—	0·2	—	—	—
Ludovika akadémia		0·1	—	0·1	—	—	—
Polgári iskolai tanárképző		0·1	—	0·1	—	—	—
Rabbiképző intézet		—	—	—	—	—	—
Református teológia		—	—	—	—	—	—
Színművészeti akadémia		—	—	—	—	—	—
Tudományegyetem hittudományi kar		—	—	—	—	—	—
„ jog- és államtudományi kar		0·6	0·5	0·6	—	—	—
„ bölcsészeti kar		0·1	—	0·1	—	—	—
„ orvosi kar		0·3	—	0·3	—	—	—
„ gyógyszerészeti szak		0·2	—	0·2	—	—	—
Műegyetem		0·3	0·5	0·4	—	—	—
Egyetemi meghatározás nélkül		0·1	—	0·1	—	—	—
Zeneművészeti főiskola		0·1	—	0·1	0·2	—	0·2
Főiskolák összesen		2·8	1·0	2·9	0·2	—	0·2
Nem járt iskolába		15·4	32·6	17·0	85·9	123·6	88·9
Ismeretlen		17·4	16·3	17·3	11·0	—	10·1
Összesen		1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

Az ágybélrő nők 9-90%-a nem járt iskolába vagy nem tudta az összeírás kideríteni műveltségi hovatartozását. Az ágybélrő férfiaknak csak 3-43%-a esett ilyen elbírálás alá. Más szóval: *a női ágybélrők ágybérleti viszonyának létrehozásában sokkal inkább közreműködik a műveletlenség s ezzel összefüggően bizonyára a legnehezebb megélhetési körülmények, semmint a férfiaknál.* Következik azután ebből, hogy a magasabb műveltségű elem az ágybélrő nők között szerencsére valamivel ritkábban fordul elő. *Még inkább szerencse az, hogy a különbség épen a középiskolai képzettséggel rendelkező ágybélrőknel fordul az ágybélrő nők javára.* Az ilyen műveltséggel rendelkező nők aráyszáma t. i. az összes ágybélrő nők számához képest 4-16%-kal kedvezőbb, mint a férfi ágybélrőké.

Az ágybérleti viszonyok közé került nők primitivebb műveltségi viszonyai akkor is szembeötlenek, ha azokat a számokat nézzük, melyek az elemi iskola I., II., III. osztályainak elvégzésére vonatkoznak. Az efajta alacsonyabb műveltségű emberek rendre nagyobb arányban fordulnak elő az ágybélrő nők, mint a férfiak sorában.

Az a helytelen felfogás tehát, mely sokfelé a szegényebb viszonyok között élő családokat arra készíti, hogy leánygyermeküket kivonják az iskoláztatás alól vagy pedig csak a legszükségesebb elemi műveltség bástyáját nyújtsák neki, azzal az eredménnyel jár, hogy *a női ágybélrők nagy tömegei a kisebb műveltségű elem soraiból kerülnek ki. Ezt bizonyítja különben az is, hogy még a IV. elemi iskolai osztályú végzettséggel rendelkező ágybélrő nők arányszáma is nagyobb, semmint a hasonló iskolai képzettségű férfiaké.*

Ugyanez a tanulság jelentkezik — még fokozottabban — az V. elemi osztályt végzett ágybélrőknel. *Csak a VI. elemi osztályú tanultság birtokában levő népesség az, amely sokkal sűrűbben fordul elő az ágybélrő férfiak között, semmint az ágybélrő nők között.* Ennek persze oka az, hogy sokkal több fiúnak mint leánynak van ilyen képzettsége. Mégis az alacsonyabb műveltséggel rendelkező nők sokkal inkább ki vannak szolgáltatva a sors kényszerének, hogy mint ágybélrők éljék le életüket vagy legalább időnként ilyenek legyenek.

A kisebb műveltségnek ez a nyomasztó hatása a nők között akkor is meglátszik, ha a középiskolai képesítésű nők csoportját tagoljuk az elvégzett középiskolai fokozatok szerint. Az ágybélrő nők tömegét inkább irányítja az I—IV. középiskolai osztályú végzettséggel rendelkező nők száma, mint a férfiakét.

Akár a férfiakat, akár a nőket nézzük azonban a *kevésbé* művelt ágybélrők között, meggyőződhetünk arról, hogy a családós ágybélrő elem közöttük mennyire nagyobb szerephez jut, mint a magános elem. Az iskolába nem járt családtagjaikkal együtt élő női ágybélrők pl. 12-36%-át teszik a női ágybélrők egész tömegének; a családós női ágybélrők közül minden nyolcadik olyan, aki iskolát nem ismert. Csoda-e, ha közülük sokan mini-

mális erkölcsi érzék felett rendelkezve, vagy erkölcsi érzék nélkül — pergetik le a maguk kietlen életét. A férfi ágybérlok között szintén észrevehetjük azt, hogy a családos emberek sorában nagyobb az írni-olvasni nem tudó, vagy ismeretlen műveltségű elem arányszáma (4·89%), mint a magánosok között (3·28%).

Ezek előrebocsátása után nem kell csodálkoznunk azon, hogy az elemi iskolai képzettséggel rendelkező ágybérlok nők arányszáma is sokkalta nagyobb a családos, mint a magános ágybérlok között s viszont a középiskolai, illetőleg főiskolai műveltséggel rendelkező családtagjaikkal együtt élők között jóval kisebb. Kivált a középiskolai végzettséggel bíró családos ágybérlok nőkre áll ez. Közöttük nem is volt olyan, akinek akár csak 7 középiskolai tanultsága lett volna; persze még kevésbbé olyan, aki 8 középiskolával vagy főiskolai képesítéssel rendelkezett volna.

Nagyjában hasonló a tanulás a férfi ágybérlok sorában is. A középiskolai tanultsággal rendelkező elem aránya t. i. közöttük is jóval kisebb a családos, semmint a magános ágybérlok soraiban. Ügylátszik, hogy a családalapítás a műveltebb népességi csoportokban mégis csak a gazdasági viszonyok, a megélhetési körülmények bizonyos mérlegelésével történik. Ennek kell azt tulajdonítanunk, hogy ott, ahol a házasságkötésben az értelem már nagyobb szerepet játszik az emberi ösztönnél, akiknek tehát bizonyos iskolai műveltségük is van, ritkábban kerül sor olyan emberek házasságkötésére, akiknek gazdasági viszonyai semmi jót sem ígérnek.

A műveltebb nők arányszáma ezt az igazságot annyiban erősíti meg, hogy nyilván családos (ina talán özvegy) nőknél és egykor előrelátás megfontolás tette a házasságkötést megfontoltabbá és ez óvta meg inkább a nőket az ágyrajárás sok nyomorúságától. Mégsem lehet elfojtani a mélységes sajnálkozást azoknak a számoknak láttán, melyek szerint 333 olyan középiskolában járt férfi és 54 nő akadt 1927. tavaszán Budapesten, akiknek családtagjaikkal együtt csak ágybérletre telt.

β) Az albérlok családők műveltségi viszonyai.

Az albérlok családők számait ugyancsak férfiak és nők szerint tagolva néhány tanulságot szintén feljegyzünk. (L. 44. tábla). Az albérlok nők között is elég nagy azoknak az arányszáma, (5·68%), akik nem jártak iskolába vagy akiknek nem ismerjük műveltségi viszonyait. Az alacsonyabb műveltség tehát a nők kárára az albérleteknél is érezteti hatását. De érezteti annyiban is, hogy az elemi iskolát végzett nők szintén jóval magasabb arányban sorakoznak az albérlok közé, semmint az ilyen műveltségű férfiak, sőt valamivel már a középiskolai műveltségű nők aránya is felülmúlja a hasonló műveltségű férfiakét, — noha itt a különbség jó része abban gyökerezik, hogy a IV. középiskolát végzett férfiak arányszáma az albérlok között fele-akkora sincs, mint a hasonló

44. tábla. Az albérlők iskolai végzettség szerint.

Az iskolai végzettség megnevezése		Albérllő családfők száma					
		férfiak			nők		
		magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
Elemi iskola.		a) Abszolút számokban.					
1. osztályt	végzett	36	12	48	30	17	47
2. „		49	58	107	79	23	102
3. „		136	133	269	148	57	205
4. „		957	1.546	2.503	727	195	922
5. „		489	498	987	131	53	184
6. „		2.411	2.413	4.824	989	314	1.303
Összesen		4.078	4.660	8.738	2.104	659	2.763
Középiskola.							
1. osztályt	végzett	137	87	224	67	8	75
2. „		616	469	1.085	370	63	433
3. „		401	253	654	171	40	211
4. „		2.036	1.184	3.220	1.539	318	1.857
5. „		168	53	221	408	16	424
6. „		372	269	641	232	56	288
7. „		214	55	269	39	3	42
8. „		4.952	1.498	6.450	352	73	425
Összesen		8.896	3.868	12.764	3.178	577	3.755
Magasabb iskolai végzettség.							
Állatorvosi főiskola		20	5	25	—	—	—
Bányászati és erdészeti főiskola		14	2	16	—	—	—
Gazdasági akadémia		60	30	90	—	—	—
Gyógypedagógiai tanárképző		—	1	1	—	—	—
Haditengerészeti akadémia		5	3	8	—	—	—
Iparművészeti főiskola		12	7	19	—	—	—
Keleti kereskedelmi akadémia		234	41	275	—	—	—
Kertészeti főiskola		1	—	1	1	—	1
Képzőművészeti főiskola		14	7	21	2	—	2
Közgazdasági egyetem		57	13	70	1	—	1
Ludovika akadémia		101	30	131	—	—	—
Polgári iskolai tanárképző		30	6	36	11	—	11
Rabbiképző intézet		1	—	1	—	—	—
Református teológia.		—	1	1	—	—	—
Színművészeti akadémia		6	9	15	—	—	—
Tudományegyetem, hittudományi kar		16	2	18	—	—	—
„ jog- és államtudományi kar		739	180	919	—	—	—
„ bölcsészeti kar		116	42	158	7	1	8
„ orvosi kar		304	45	349	35	2	37
„ gyógyszerész szak		57	20	77	9	—	9
Műegyetem		491	97	588	2	—	2
Egyetem meghatározás nélkül		102	32	134	12	—	12
Zeneművészeti főiskola		13	25	38	14	6	20
Főiskolák összesen		2.393	598	2.991	94	9	103
Nem járt iskolába		73	76	149	131	74	205
Ismeretlen		222	107	329	192	2	194
Összesen		15.662	9.309	24.971	5.699	1.321	7.020

44. tábla. Az albérlők iskolai végzettség szerint. (Vége.)

Az iskolai végzettség megnevezése		Albérítő családfők száma					
		férfiak			nők		
		magánosok	családtagjakkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjakkal együtt lakók	összesen
Elemi iskola.		b) ‰-ben.					
1. osztályt	végzett	2·3	1·3	1·9	5·3	12·9	6·7
2. „		3·1	6·2	4·3	13·9	17·4	14·5
3. „		8·7	14·3	10·8	26·0	43·2	29·2
4. „		61·1	166·1	100·2	127·5	147·6	131·3
5. „		31·2	53·5	39·5	23·0	40·1	26·2
6. „		154·0	259·3	193·2	173·5	237·6	185·7
Összesen		260·4	500·7	349·9	369·2	498·8	393·6
Középiskola.							
1. osztályt	végzett	8·8	9·3	9·0	11·8	6·1	10·7
2. „		39·3	50·4	43·5	64·9	47·7	61·7
3. „		25·6	27·2	26·2	30·0	30·3	30·1
4. „		130·1	127·2	128·9	270·0	240·7	264·5
5. „		10·7	5·7	8·9	71·6	12·1	60·4
6. „		23·7	28·9	25·7	40·7	42·4	41·0
7. „		13·7	5·9	10·8	6·8	2·3	6·0
8. „		316·3	160·9	258·3	61·8	55·3	60·5
Összesen		568·2	415·5	511·3	557·6	436·9	534·9
Magasabb iskolai végzettség.							
Állatorvosi főiskola		1·3	0·5	1·0	—	—	—
Bányászati és erdészeti főiskola		0·9	0·2	0·6	—	—	—
Gazdasági akadémia		3·8	3·2	3·6	—	—	—
Gyógypedagógiai tanárképző		—	0·1	0·0	—	—	—
Haditengerészeti akadémia		0·3	0·3	0·3	—	—	—
Iparművészeti főiskola		0·8	0·8	0·8	—	—	—
Keleti kereskedelmi akadémia		14·9	4·4	11·0	—	—	—
Kertészeti főiskola		0·1	—	0·0	0·2	—	0·1
Képzőművészeti főiskola		0·9	0·8	0·8	0·4	—	0·3
Közgazdasági egyetem		3·6	1·4	2·8	0·2	—	0·1
Ludovika akadémia		6·4	3·2	5·3	—	—	—
Polgári iskolai tanárképző		1·9	0·6	1·5	1·9	—	1·6
Rabbiképző intézet		0·0	—	0·0	—	—	—
Református teológia		—	0·1	0·0	—	—	—
Színművészeti akadémia		0·4	1·0	0·6	—	—	—
Tudományegyetem, hittudományi kar		1·0	0·2	0·7	—	—	—
„ jog- és államtudományi kar		47·2	19·3	36·8	—	—	—
„ bölcsészeti kar		7·4	4·5	6·3	1·2	0·8	1·1
„ orvosi kar		19·4	4·8	14·0	6·1	1·5	5·3
„ gyógyszerészeti szak		3·6	2·2	3·1	1·6	—	1·3
Egyetem		31·3	10·4	23·5	0·4	—	0·3
Egyetem meghatározás nélkül		6·5	3·4	5·4	2·1	—	1·7
Zeneművészeti főiskola		0·8	2·7	1·5	2·5	4·5	2·9
Főiskolák összesen		152·5	64·1	119·6	16·6	6·8	14·7
Nem járt iskolába		4·7	8·2	6·0	23·0	56·0	29·2
Ismeretlen		14·2	11·5	13·2	33·6	1·5	27·6
Összesen		1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0	1.000·0

műveltséggel bíró nőké az albérlő nők között. Ezzel függ azután össze az, hogy a 8 középiskolát kijárt albérlő férfiak arányszáma több, mint 4-szer akkora, mint a hasonló műveltséggel rendelkező nőké. Általában egészen a VI. osztályú középiskolai képzettségig bezárólag az albérlő nők egész tömegéhez viszonyítva, sokkal több az ilyen képzettségű nők arányszáma, mint a férfiak között, ismét azt bizonyítva, hogy a gazdasági-társadalmi életnek az a fejlődése, amely szinte félműveltséggel toboroz nőket bizonyos szellemi munkák végzésére, a nők számára nem jár azzal az előnnyel, hogy őket bizonyos kellemtelenségektől függetleníteni tudja.

A magasabb iskolai képzettséggel rendelkező albérlők arányszáma sokkal nagyobb a férfiaknál, mint a nőknél. *Szinte minden nyolcadik albérlő férfinak főiskolai képesítése van, viszont a nők közül csak kb. minden hetvenediknek.* Ez azt mutatja, hogy a magasabb főiskolai képesítésű emberek albérlői elhelyezkedése szinte a férfiak kiváltsága, persze eléggé kétes értékű kiváltsága. Oka ennek alighanem az, hogy míg a nőknél e legmagasabb műveltség megszerzése kétségtől jobban anyagi viszonyokat tételez fel, — a szülők csak így tudják azt a sok költséget fedezni, amelybe a leánygyermek főiskolai tanulmányainak folytatása kerül, — addig a férfiaknál (a magyar közélet fejlődése folytán) inkább csak arról van szó, hogy sokan a legnagyobb anyagi áldozat és minden szűkölködés ellenére is törekednek megszerezni a főiskolai oklevelet. A gyakorlatban azután sokszor nem telik a sokat tanult embereknek arra, hogy főbérleti lakást tudjanak szerezni. Ezt az ellentétet világosan jelzi az a különbség, mely szerint a főiskolai oklevéllel bíró férfi albérlők száma székesfővárosunkban 2991 volt, míg a nőké csak 103.

Rövid pillantást kell vetnünk végül azokra a számokra, amelyek a magános és családtagjaikkal együtt élő férfi, illetőleg női albérlők műveltség szerint való megoszlását mutatják. Egészen műveletlen vagy ismeretlen műveltségi állapotú elemet nagyjában egyforma arányban találhatunk, úgy a magános, mint a családos albérlő férfiak és nők között. Az alacsonyabb fokú műveltségnek mindkét nem szempontjából káros hatását azonban még világosabban jelzik azok a számok, amelyek szerint a családos elemi iskolai képzettségű férfiak arányszáma csaknem kétszer, a nőké pedig szintén jó $\frac{1}{3}$ -résszel nagyobb, mint amekkora a magánosan élő albérlők között. Ezek a számok újra csak azt mutatják, hogy az előrelátás híján kellően meg nem alapozott házasságkötések gyakran juttatják az embereket abba a helyzetbe, hogy családtagjaikkal együtt albérlők lesznek. A középiskolai képzettséggel rendelkező családos albérlők arányszáma persze mind a két nemnél mögötte van a magánosoknál kiszámított arányszámoknak. Azaz a magasabb műveltséggel csökken a valószínűsége annak, hogy valaki családtagjaival együtt az albérlők közé kerül. Legvilágosabban mutatják ezt azok a számok, melyek

szerint a VIII. középiskola tanultsággal rendelkező férfiak között a családos elem arányszáma fele akkora, mint a magánosoké, holott a IV. középiskolás férfiaknál a kétféle csoport körében csaknem azonos arányszámokat számíthattunk ki.

De ugyanez tűnik ki a főiskolai képzésű albérlők adatainak részletezéséből. Az ilyen kvalifikációjú családos férfiak arányszáma csak $\frac{2}{5}$ -része a magánosokénak; a nőknél is alig valamivel több. A magasabb műveltségű emberek tehát a magános albérlő férfiak között meglepő nagy arányban szerepelnek, hiszen csaknem minden hatodik magános albérlő férfinak főiskolai képzése van; de másrészt a családos albérlő férfiak között mégis csak háttérbe szorulnak. Az utóbbi adat tehát a vigasztaló momentumok közül való. Szükség is van rá, mert egyébként ugyancsak nem mutat kedvező viszonyokra *országos perspektívában sem*, hogy a székesfőváros magános albérlői között olyan nagy számban akadnak főiskolai képzésű emberek.

c) A foglalkozási viszonyok.

a) Általánosságban.

Az albérlők és ágybérlok 1927. évi összeírásának egyik érdekesebb része a foglalkozásra vonatkozó adatok összegyűjtése volt. *Ha az előbbieken: akár a korviszonyokat, akár a műveltségi viszonyok-alkotta csoportokat, akár a családi állapot kérdését vagy a vallási különbségeket stb. vizsgáltuk; mégis csak az albérleteknek és ágybérleteknek többé-kevésbé nem a sajátos okaival foglalkoztunk.* Ez okok lényegéhez sokkal közelebb jutunk akkor, amidőn a foglalkozási viszonyokat vizsgáljuk; *lévén a foglalkozás a modern forgalmi gazdasági életben az a bázis, amelyen az egyén sorsa eldől.*

A foglalkozási viszonyok kutatása tehát problémánk érdekében tényleg döntő fontosságú. Csak itt tudjuk azt megállapítani, hogy Budapest gazdaságtársadalmi életének mely viszonylatai azok, melyek nem nyújtanak elegendő megélhetést az oda tömörült népességnek. Legalább abban az értelemben nem, hogy az elsőrendű szükségletek közül a normális lakásviszonyokat nem biztosítják. Magyarország gazdasági életének mai fejlődési fokán többé-kevésbé az illúziók világába tartozik az a gondolat, hogy a társadalmi élet szinpadán levő *minden* egyes ember számára önálló saját lakás biztosíttassék, ilyenformán megóvándó őket az albérlet és ágybérlet sok minden árnyoldalától. De mégis ha azt látjuk, hogy a foglalkozását tekintve egyik vagy másik népességi csoport az, amely az albérlők vagy ágybérlok tömegeit szolgáltatja, arra kell gondolnunk, hogy az oda sorolt népességi elem *kereseti viszonyai nem kielégítőek, nem engedik meg a szóbanforgó elemek lakásigényeinek emberibb, egészségesebb kielégítését.*

Tanulmányunk alapjául szolgáló statisztikai felvételben tehát épen *ez a részlet az, amely leginkább összefügg a jövedelemeloszlás kérdésével.* Ha nem is tud a felvétel arra vonatkozólag adatokat szolgáltatni, hogy az albérlő vagy ágybérlő családfőnek milyenek a jövedelmi viszonyaik, mégis kétségtelen az, hogy *bizonyos tipikus foglalkozási csoportok erősen előtérbe tódulása fogja majd a jellegzetes vonásait megadni a szociális statisztika ez érdekes részének.*

A foglalkozások közlésének sémája nem felel meg a megszokott sémának. A feldolgozás során a székesfővárosi statisztikai hivatal igyekezett azokat a vonásokat kiemelni, melyek révén — a való élet kívánalmait tekintve — a leghívebben lehet megjelölni azokat a csoportokat, amelyek az albérlők és ágybérlők foglalkozása tekintetében kifejeződnek. Rendkívüli feladat: rendkívüli megoldási terveket kíván meg. Egyik ilyen sajátossága az alább majd bővebben megtárgyalandó anyagnak az, hogy az iparnál, a kereskedelemnél és a közlekedésnél külön feltüntetni az *alkalmazottakat*, akik alatt nyilván a segédszemélyzetbeli elemeket kell érteni, akiknek azonban pl. az ipar keretében a *gyári munkásságtól* való elkülönítése a felvétel egész anyagában nem sikerülhetett. A kényes felvételnél, mellyel a székesfővárosi statisztikai hivatal szemben állt, nagyon nehéz lett volna ismételt kérdezőszel, vagy helyszíni eljárással az érdekeltekkel újból érintkezésbe lépni. Bele kell tehát nyugodni abba, hogy a bejelentés, a bevállás hűségét, eredeti színét akarta a feldolgozás akkor visszaadni, amikor az alkalmazottak nagy tömegével szemben külön kimutatta a gyári munkások sokkal kisebb tömegét, noha nyilvánvaló, hogy az alkalmazottak közül is sok olyan egyén volt, aki gyári munkásnak számított, — talán a többség. Egyébként, ha hinni lehetne annak a nagy aránytalanságnak, amellyel az ipari alkalmazottak száma felülmúlja a gyári munkások számát az albérlők és ágybérlők között, azt hihetnők, hogy a gyári munkásság szinte kivételes kaszt, melynek az albérlők és ágybérlők közé való sülyedése sokkal kevésbé valószínű, semmint az egyéb ipari alkalmazottaké.

Ép így felötlik bizonyára a figyelmes olvasó előtt az a sajátosság, hogy a feldolgozás a *magántisztviselő* megnevezéssel is jelentékeny számú albérlőt, illetőleg ágybérlőt mutat ki. Nyilvánvaló, hogy ezeknek egy része, sőt túlnyomó része az ipari, illetőleg kereskedelmi vállalatokban helyezkedett el. Nem volt azonban mód arra, hogy — a bejelentés hűségéhez ragaszkodva — kiválasszák azt a gazdasági ágat, melynek körébe ezek tényleg beilleszkedtek. A magántisztviselőknek az albérlők és ágybérlők között való csoportosulását tehát nyilván akkor tudnók jobban megvilágítani, ha a kifejezetten magántisztviselőkhöz hozzávennők az ipar és kereskedelem körében alkalmazott tisztviselők számát.

45. tábla. Az albérlők és ágybérlet foglalkozás szerint való megoszlása.

F o g l a l k o z á s	Albérlet	Ágybérlet	Összesen
a) Abszolút számokban.			
<i>Bányászat.</i>			
Tisztviselő	10	1	11
Segédszemélyzet	1	2	3
Bányászat összesen	11	3	14
<i>Ipar.</i>			
Önállók	652	916	1.568
Tisztviselők	374	21	395
Alkalmazottak	7.625	11.083	18.708
Gyári munkások	775	1.691	2.466
Kézimunkából élők	929	376	1.305
Ipar összesen	10.355	14.087	24.442
<i>Kereskedelem.</i>			
Önállók	610	139	749
Járó-kelő kereskedelem, kofák	781	340	1.121
Tisztviselők	205	25	230
Alkalmazottak	2.086	1.311	3.397
Takarékpénztári tisztviselők	594	16	610
altisztek	27	17	44
Kereskedelem összesen	4.303	1.848	6.151
Magántisztviselők	3.421	469	3.890
<i>Közlekedés.</i>			
Önállók	19	3	22
Tisztviselők	229	10	239
Alkalmazottak	860	908	1.768
Közlekedés összesen	1.108	921	2.029
<i>Közigazgatás.</i>			
Állami	1.058	108	1.166
Vármegyei	14	2	16
Városi	265	39	304
Állami	250	180	430
Vármegyei	1	—	1
Városi	185	116	301
Közigazgatás összesen	1.773	445	2.218
<i>Igazságügy.</i>			
Bírák, ügyészek	74	—	74
Ügyvédek	194	1	195
Ügyvédjelöltek	100	1	101
Tisztviselők	106	7	113
Altisztek, börtönőrök	19	32	51
Igazságügy összesen	493	41	534
<i>Tanügy.</i>			
Főiskolai tanár	32	—	32
Középiskolai tanár	248	6	254
Elemi iskolai tanító (tanítónő, óvónő)	225	12	237
Tanügy összesen	505	18	523
<i>Közegészségügy.</i>			
Orvos	370	4	374
Gyógyszerész	67	2	69
Gyógyszerészsegéd	53	4	57
Szülésznő	8	5	13
Egyéb közegészségügy	186	125	311
Közegészségügy összesen	684	140	824
Egyéb értelmiség	3.460	370	3.830
Védő... f tiszt, tisztviselő	215	1	216
altiszt, legénység	95	51	146
Napszámosok	1.186	3.313	4.499
Szolga, cseléd, hordár	639	1.184	1.823
Nyugdíjasok	932	128	1.060
Vagyonukból élők	1.252	99	1.351
Gyámoltásból élők	72	27	99
Egyéb foglalkozásúak	1.270	1.138	2.408
Ismeretlen	243	567	810
Összesen	32.017	24.850	56.867

45. tábla. Az albérlők és ágybérlők foglalkozás szerint való megoszlása. (Vége.)

Foglalkozás	Albérlők	Ágybérlők	Összesen
<i>Bányászat.</i>			
Tisztviselő	0.3	0.0	0.2
Segédszemélyzet	0.0	0.1	0.1
Bányászat összesen	0.3	0.1	0.3
<i>Ipar.</i>			
Önállók	20.4	36.9	27.6
Tisztviselők	11.7	0.9	7.0
Alkalmazottak	238.1	445.9	329.1
Gyári munkások	24.2	68.0	43.4
Kézimunkából élők	29.0	15.1	23.0
Ipar összesen	323.4	566.8	410.1
<i>Kereskedelem.</i>			
Önállók	19.1	5.6	13.2
Járó-kelő kereskedelem, kofák	24.4	13.7	19.7
Tisztviselők	6.4	1.0	4.0
Alkalmazottak	65.1	52.8	59.7
Takarékpénztári tisztviselők	18.6	0.6	10.7
altisztek	0.8	0.7	0.8
Kereskedelem összesen	134.4	74.4	108.1
Magántisztviselők	108.8	18.9	68.4
<i>Közlekedés.</i>			
Önállók	0.6	0.1	0.4
Tisztviselők	7.2	0.4	4.2
Alkalmazottak	26.8	36.5	31.1
Közlekedés összesen	34.6	37.0	35.7
<i>Közigazgatás.</i>			
Állami	33.0	4.3	20.5
Vármegyei..... } tisztviselők	0.4	0.1	0.3
Városi	8.3	1.6	5.3
Állami	7.8	7.2	7.6
Vármegyei..... } altisztek	0.0	—	0.0
Városi	5.8	4.7	5.3
Közigazgatás összesen	55.3	17.9	39.0
<i>Igazságügy.</i>			
Bírák, ügyészek	2.3	—	1.3
Ügyvédek	6.1	0.0	3.4
Ügyvédjelöltek	3.1	0.0	1.8
Tisztviselők	3.3	0.3	2.0
Altisztek, börtönőrök	0.6	1.3	0.9
Igazságügy összesen	15.4	1.6	9.4
<i>Tanügy.</i>			
Főiskolai tanár	1.0	—	0.6
Középiskolai tanár	7.8	0.2	4.5
Elemi iskolai tanító (tanítónő, óvónő)	7.0	0.5	4.2
Tanügy összesen	15.8	0.7	9.3
<i>Közegészségügy.</i>			
Orvos	11.5	0.2	6.6
Gyógyszerész	2.1	0.1	1.2
Gyógyszerészsegéd	1.7	0.2	1.0
Szülésznő	0.3	0.2	0.2
Egyéb közegészségügy	5.8	5.0	5.5
Közegészségügy összesen	21.4	5.7	14.5
<i>Egyéb értelmiség.</i>			
Egyéb értelmiség	108.1	14.9	67.3
Védőőr..... } tiszt, tisztviselő	6.7	0.0	3.8
..... } altiszt, legénység	3.0	2.1	2.3
Napszámosok	37.0	133.3	79.1
Szolga, cseléd, hordár	20.0	47.7	32.1
Nyugdíjasok	29.1	5.2	18.6
Vagyonukból élők	39.1	4.0	23.8
Gyámoltásból élők	2.3	1.1	1.7
Egyéb foglalkozásúak	39.7	45.8	42.3
Ismeretlen	7.6	22.8	14.2
Összesen	1.000.0	1.000.0	1.000.0

A feldolgozás különös súlyt helyezett arra, hogy minél behatóbb részletességgel tagolja az úgynevezett *értelmiségi* foglalkozásokat, melyekhez elsősorban a közigazgatás, az igazságügy, továbbá a tanügy és közegészségügy stb. körébe tartozó albérlőket és ágybélőket sorozta, a lehetőség szerint nagy tagolással. A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének között persze szintén akadtak olyan elemek, melyeknek pontosabb foglalkozási beosztását nem tudta megejteni a székesfőváros statisztikai hivatala. Ezeket az »egyéb« értelmiség néven foglalta össze — mint alább látjuk majd — jelentős számban, úgy, hogy ezen a címen, mint a köztisztviselők és a szabadfoglalkozású egyének, mint esetleg a magántisztviselők, albérleti és ágybérleti érdekeltiségét is jelentékenyen emelnünk kellene. Csak ezeknek a módszerre vonatkozó megjegyzéseknek előrebocsátása után közölhetjük azokat a legfőbb adatokat, melyek az albérlők és ágybélők, illetőleg az egészen szerény lakásviszonyok között élő elemnek foglalkozás szerint való megoszlására vonatkoznak, a lehetőséghez mérten hasznosítva azokat a megjegyzéseket, melyeket az imént tettünk.

Futó pillantás csupán a fentebbi adatokra, meggyőz bennünket arról, hogy az ipar az, amelyhez tartozó egyének a legsűrűbben fordulnak elő az albérlők és ágybélők között. Budapest népességéből 1925-ben 33·19% tartozott az *ipar* körébe, míg az ágybélők és albérlők közül 43·01%, pedig a fentebb tett módszertani megjegyzések alapján gondolnunk kell arra is, hogy az albérlő és ágybélő magántisztviselők bizonyos rétege, sőt talán az egyéb értelmisége is, valójában részben az ipari foglalkozásúak érdekeltiségét szaporítani — ha t. i. a felvétel ki tudta volna minden részletében pontosan deríteni az albérlők és ágybélők foglalkozási viszonyait. Ilyenformán nyilvánvaló, hogy az *ipari foglalkozások részvétele megközelítőleg $\frac{1}{3}$ résszel nagyobb az albérlők és ágybélők között, semmint a népességi arányszám szerint gondolhatnók.*

Az arányszámok egybevetése azonban kiváltképen a *napszámos* elemnél mutat rendkívüli eltérést, noha azt is feltehetjük, hogy a külön meg nem nevezett napszámosok azon tömegéből, melyet a népszámlálás szerint a foglalkozási főosztály címén kimutattak, egy és más réteg az albérlők és ágybélők statisztikájában vagy a »szolgákat, cselédek, hordárokat« összefoglaló foglalkozási főcsoportba került, vagy az »egyéb és ismeretlen« foglalkozások közé. *A napszámos elem népességi 2·76%-os arányszámával szemben valójában nem csupán az albérlőknél és ágybélőknél ezen a címen kimutatott 7·91%-os arányszám áll, hanem ennél még magasabb. Tegyük azt azonban fel, hogy ily módon a napszámosok arányszáma az albérlők és ágybélők sorában csak 9%-ra emelkednék és nem többre: akkor is kiderül, hogy a napszámosok több, mint háromszor olyan sűrűn fordul elő az albérlők és ágybélők sorában, semmint a népességben. Ez a tanulság azután azonnal megvilágítja azt az éles összefüggést, amely a foglalkozás és az albérleti vagy ágybérleti viszonyok között fennáll.*

Ezt az összefüggést akkor is észrevehetjük, ha látjuk azt, hogy az ipar körében elhelyezkedett albérlők és ágybérlők közül mennyire kevés annak az elemnek az arányszáma, amely az *önállók és a tisztviselők* csoportjába tartozik: az *igazi nagy tömegek az alkalmazottak és a gyári munkások köréből kerülnek ki*, akik 37·25%-át teszik az összes albérlőknek és ágybérlőknek s ilyenformán az ilyen lakásviszonyok között élő tömeg több, mint $\frac{1}{3}$ -részét szolgáltatják. Tulajdonképpen tehát *nem az ipar nagy érdekelt-sége az albérlők és ágybérlők körül karakterizálja, hanem sokkal inkább az ipari segédszemélyzet az albérlők és ágybérlők foglalkozási viszonyait.*

A szűkösebb anyagi viszonyoknak ez a hatása a kereskedelem és hitelélet körébe tartozó ágybérlők és albérlők között is szembeötlő, akiknek arányszáma ugyan (10·81%) kevesebb, mint népességi arányszámuk (12·59%), de persze itt talán még több joggal feltehetjük azt, hogy a magántisztviselők 6·84%-os arányszámából jelentős rész épen a kereskedelem körében alkalmazott tisztviselőkre esik. Ha azonban ez utóbbi arányszámnak nagyobb részével a kereskedelem és hitel tisztviselőinek arányszámát növeljük, nem mondhatnók azt, hogy itt kedvező viszonyokra bukkantunk, bár egyébként a kereskedelem körébe tartozó albérlők és ágybérlők arányszámának alakulását is a *kereskedelmi alkalmazottak*, tehát az alacsonyabbrendű segédszemélyzet 5·97%-os arányszáma uralja.

A közszolgálat és a szabadfoglalkozások körébe tartozó egyéneknek előnyös szociális helyzetére sem vallanak azok a számok, amelyek az albérlők és ágybérlők között való képviselőket mutatják. A közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének arányszáma t. i. Budapest 15 éven felüli népességében 1925-ben 16·47% volt. Ezzel szemben a közigazgatásnál, az igazságügynél, a tanügynél és a közegészségügynél alkalmazást talált közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének arányszáma az albérlők és ágybérlők között 7·22%, de gondolnunk kell arra, hogy az »egyéb értelmiség« 6·73%-os tömegéből bizonyos rész a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyénekre esett. *Mit tegyük fel azt, hogy az ország középosztályának ez az egyik legértékesebb része az albérlők és ágybérlők között csupán 8—9%-al szerepel, megközelítőleg tehát fele akkora arányszámmal, mint az egész népességben, akkor is kitűnik az, hogy a közszolgálati és szabadfoglalkozású elem jelentős szerephez jut Budapest társadalmának ebben az ébenséggel nem kívánatos viszonyok között élő csoportjában.*

Legkivált a közigazgatás körébe vágó tisztviselők elég magas arányszáma szembeötlő s ha azt, hogy a vármegyei tisztviselők arányszáma minimális, meg is magyarázza az a körülmény, hogy e tisztviselők egész tömege is csekély Budapesten, viszont az a körülmény, hogy az *állami közigazgatási tisztviselők négyszer akkora arányban képviselvek az albérlők és ágybérlők között, mint a városiak*, már sok tekintetben aggasztó jelenség. Épen így azok a számok is felkeltik a csodálkozást, szinte a megdöbbenésnek

érzetét, hogy az ügyvédek, valamint a középiskolai tanárok, elemi iskolai tanítók, továbbá az orvosok is milyen nagy számmal szerepelnek az albérlők és ágybérlők között.

Azon persze, hogy a nyugdíjasok között is elég magas az albérlők és ágybérlők arányszáma, már kevésbé ütődhetünk meg. Inkább azon, hogy a vagyonukból élők is 2·38%-át teszik az albérlőknek és ágybérlőknek: ez alighanem arra mutat, hogy a megélhetés alapját képező vagyon nem elég arra, hogy rendes megélhetést nyújtson. *Nem tudjuk persze eldönteni, de a kérdés mégis feltolakszik, vajjon mennyien voltak 1927-ben az albérlők és ágybérlők között esetleg olyanok, akiknek vagyonuk roncsai esetleg a csaknem értéktelenné vált hadikölcsönökben fekszenek.*

Ha ilyenformán az albérlők és ágybérlők adatainak összefoglalt áttekintése is sok tanulsággal zárul, e tanulságok még inkább előbukkannak azoknak a számoknak a vizsgálatából, melyek az albérlők és ágybérlők számsorát külön-külön bontják szét az érdekeltek foglalkozása szerint. Aligha hat meglepetésként azonban adatainknak az a fő eredménye, hogy *míg az albérlők között az ipari munkával foglalkozók csak $\frac{1}{3}$ -résznyi arányt képviselnek, az ágybérlőknek jóval több, mint a fele kerül ki az ipari foglalkozású egyének közül.* Úgy az albérlők, mint az ágybérlő iparos egyének között az alkalmazottak és a gyári munkások arányszáma emelkedik ki leginkább. *De míg az albérlők egész tömegéből az ipari alkalmazottakra és gyári munkásokra csak 26·23% jutott, addig ugyanez a csoport az ágybérlőknek 51·39%-át teszi, — kétszer akkora részét tehát, semmint az albérlőknek.* Ezt a nagy különbséget, amely az ágybérlők társadalmában szinte kivételes, bár épenséggel nem kívánatos pozíciót juttat az ipari segédszemélyzetnek, *ismét a legszorosabb kapcsolatba kell hoznunk a gazdasági körülményekkel: az ipari munkásság kedvezőtlenebb kereseti viszonyaival, hiszen félig-meddig úgy látszik, hogy az ipari munkásság monopóliumot élvez abban a tekintetben, hogy mint ágybérlő mutattassék ki.*

Nem ezt bizonyítja-e az is, hogy a budapesti ágybérlők között 12.774 volt ipari alkalmazott vagy gyári munkás, *olyan nagy tömeg tehát, amely családtagjai nélkül is jókora magyar vidéki város népességével ér fel?* Valójában épen az utóbbi gondolat az, amely legtisztábban, leghatározottabban megvilágítja azt a problémát, amely itt előttünk áll. *Hiszen, ugy-e világ csudája volna az a község vagy város, melynek egész lakossága ágybérlő volna? S íme, Budapest ipari munkásseregeiből ennyi ember él mint ágybérlő, — ha persze szétszórta is a város különböző részeiben. Ez a szétszórtság azonban csak a probléma egy helyen való vizsgálhatásának akadálya. Nem kétséges, hogy ha a különböző ágybérlő szállásokon érintkező szálakat összefognók, mégis csak a nyomornak, az elesettségnek olyan megrázó képe tárulna elénk, amely minden ékesszólásnál hívebben bizonyítaná azt, hogy az élet mélységeinek milyen feneketlen-ségeivel találkozhatunk itt.*

Egyébként az ipari foglalkozású egyének szociális viszonyaira az sem vet jó fényt, hogy az ágybérlok között viszonylag jóval több önálló iparos van, semmint az albérlok között. Ha az abszolút számokat vizsgáljuk és látjuk azt, hogy 652 albérlo önálló iparossal szemben 916 iparoscslád mint ágybérlo lakik tömegszállásokban, nyilván azt is meg kell állapítani, *a kisiparra vonatkozó statisztikai felvétel nélkül is*, hogy 1927 tavaszán az iparosmestereknek sem ment valami jól Budapesten. *Aligha hihetjük t. i. azt, hogy az ágybérlo iparosmesterek önálló üzemmel rendelkeznének vagy pedig legalább állandó keresetük volna.*

Ezek a körülmények okozzák azután, hogy mint előbb is említettük, az iparos népesség sokkal inkább kapcsolódik be az ágybérlok közé, mint az albérlok közé. *Itt is szinte azt a rangsort találhatjuk meg, mely szerint az albérleti lakásviszonyok quasi már magasabb, sokkal magasabb társadalmi fokozatot jelentenek, mint az ágybérletiek, mely utóbbihoz azonban az iparos munkáselem ritkán tud hozzájutni.*

A kereskedelem körébe tartozó foglalkozások az ágybérlo családjók körében jóval kevésbbé vannak képviselve, mint az albérlok között; a kereskedelmi foglalkozású egyének arányszáma az albérlok között közel kétszer akkora, mint az ágybérlok között. Ennek a nagy különbségnek az okát abban leljük meg, hogy az ágybérlok között kevés önálló kereskedőt találunk, kereskedelmi vagy takarékpénztári tisztviselőt pedig még kevesebbet, — utóbbiak közül alig néhányat, — sőt az alkalmazottak, kereskedelmi munkások arányszáma is kisebb az ágybérlok, mint az albérlok között. Persze a kereskedelmi foglalkozásokat űző ágybérlok túlnyomó része mégis az utóbbiak, valamint a járó-kelő kereskedők, kofák stb. közül kerül ki. Ez utóbbiakat nem a tulajdonképeni kereskedelem körébe tartozó elemnek is mondhatnók s hogy ezek viszonyai nem a legkedvezőbbek, jelzi az ágybérlok és albérlok között egyaránt elég jelentékeny arányszámuk. *Egyébként azonban egyfelől a jobb mód, másfelől talán inkább az osztályöntudat hatása tisztán jelentkezik a kereskedelem albérloinek és ágybérloinek előfordulásában.* Nyilván az előbbivel kell azt magyaráznunk, hogy az önálló kereskedők arányszáma oly alacsony az ágybérlok között. Hogy pedig a tisztviselő elem csaknem teljesen hiányzik közülük, ez szintén az osztályöntudat, a legalább a jobb külszin megtartásához ragaszkodó öntudat eredménye.

Nem mondanak ellent ennek a felfogásnak azok a számok sem, melyek a magántisztviselők szerepére mutatnak rá az albérlo- és ágybérlokérdésben. Az ágybérlok között 2%-nyi sincs a magántisztviselő elem, az albérlok között pedig több, mint 10% — s közöttük egyaránt találtunk ipari és kereskedelmi, bár valószínűleg inkább kereskedelmi tisztviselőket. *Mégis nyilvánvaló, hogy a magasabb életstandardnak legalább bizonyos megnyilvánulásait megkövetelő tisztviselői érzés az, amely a magántisztviselőket — esetleg áldozatok árán is — kiemeli az ágybérlok közül és állítja az albérlok közé.*

Nem ily kedvező tanulság rajzolódik ki a közlekedési foglalkozású egyének adataiból: arányszámuk valamivel nagyobb az ágybérlok, semmint az albérlok között. Ennek oka azonban kizárólag az, hogy a közlekedéshez tartozó alkalmazottak, munkáselemek az ágybérlok közt sokkal gyakrabban találhatnák, semmint az albérlok közt.

Ha közszolgálati és szabadfoglalkozású albérloket és ágybérloket egyenként sorra vesszük s az ú. n. »egyéb értelmiséget« a magántisztviselők mintájára itt is leghátul hagyjuk, a *közigazgatási alkalmazottak helyzete látszik legkedvezőtlenebbnek*, — amiről különben már fentebb is említést tettünk. Nemcsak közülük kerül ki az albérlok 5·53%-a, hanem arányszámuk az ágybérlok között is a 2% fölé emelkedett. Az ágybérlo közigazgatási alkalmazottak sorában aligha lepődhetünk meg azon, hogy az *állami altisztek* azok, akik közül aránylag a legtöbb kerül az ágybérlok közé; aminthogy azon sem, hogy a városi altisztek közül is elég sokat talált meg az ágybérloket kutató statisztika. Sokkal inkább meglepő és fájdalmas az, hogy az *állami tisztviselők is elég magas százalékos képviselőhez jutottak az albérlok statisztikájában s a képet még inkább szomorúvá teszi az, hogy 108 állami közigazgatási tisztviselő családjának nem tellett többre, mint ágybérletre. Utóbbiak sorsában 39 városi tisztviselő osztozott erősítve azt a kedvezőtlen képet, amelyet itt meg kell rajzolnunk.*

Állami közigazgatási tisztviselők szolgáltatják túlnyomórészt a közigazgatási tisztviselő-alkalmazottak albérlo rétegét; $\frac{2}{5}$ részük, az összes albérlok 33%-a t. i. ilyen foglalkozású egyének vallotta magát. Elég magas arányszámmal látjuk az albérlok között szerepelni az állami, városi altiszteket is, noha ezeknek az ágybérleteknél látott magas arányszámokra gondolva viszonylag jobb a helyzetük. Éppenséggel nem vigasztaló tünet az, hogy az állami tisztviselők olyan nagy tömegben fordulnak elő az albérlok között, enyhítésül csak azt tudjuk mondani, hogy helyzetük mégis csak sokkal jobb, mintha az ágybérleti állapotra gondolunk.

Az a körülmény azonban, hogy az állami tisztviselők oly sűrűn fordulnak elő az albérlok között, önkéntelenül felveti azt a kérdést, vajjon — *különösen képen a kisebb — tisztviselők lakáspénzviszonyai olyan mértékben rendezettek-e, hogy azok önálló lakás tartására nyújtanak alkalmat nekik.* De kérdés az is, vajjon ezek a tisztviselők egyéb szociális viszonyaik folytán remélhetik-e azt, még ha lenne is elegendő lakáspénzük, hogy azt jobb lakás szerzésére fordíthassák és nem arra kényszerülnének-e, hogy a lakáspénzből esetleg albérletek révén megtakarított összegeket létfenntartásuk javítására fordítsák. Végeredményben: azzal, hogy Budapesten 1927 tavaszán 1058 állami albérlo tisztviselő lakott, számunkat 265 városi tisztviselő egészítette ki, statisztikánknak nyilván ismét olyan részét érintettük, mely a legnagyobb mértékben felhívhatja az arra hivatott tényezők figyelmét.

Az igazságügyi igazgatás alkalmazottai közül ágybérlet alig találtunk, csak altisztekből, börtönőrökből stb. alakult ki közülük kisebb csoport. Az albérlet terén már nem ennyire megnyugtatóak a viszonyok s habár az összes igazságügyi albérlet alkalmazottak arányszáma az albérlek egész tömegéhez képest nem több, mint 1·54%, az abszolút számok méltán felkeltik a figyelmet. 74 bíró és ügyész, mint albérlet lakott Budapesten. Az ügyvédek közül pedig épenséggel 194-en. A bírák és ügyészek közül talán egyiket-másikat mint a szüleivel együtt élő bírót és ügyészt vette fel a statisztika albérletnek. *De az ügyvédek között mutatkozó nagy szám félre nem érthető módon utal arra, hogy az az ügyvéd-nyomor, melynek olyan gyakran hallhatjuk a letompított, de mégis erővel feltörő hangját, nem kitalált meserém, hanem igaz valóság.*

A tanügyi igazgatás körébe tartozó alkalmazottak közül alig-alig valakit jegyezhetett fel a felvétel ágybérletként; albérletként már többet: 1·58%-a az összes albérletnek közülük tevődött össze. Szenzáció erejével hat az, hogy a főiskolai tanárok közül is 32-en kényszerültek arra, hogy albérletként tegyenek vallomást viszonyaikról, náluk talán a háború után kialakult különleges lakásviszonyok is hozzájárultak ahhoz, hogy nem tudtak főbérleti lakáshoz jutni. Viszont az, hogy a középiskolai, polgári iskolai tanárok között 248, elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők között pedig 225 családfő volt albérlet, kiegészíti azokat a tanulságokat, melyeket fentebb az állami és városi tisztviselők nehéz helyzetéről mondtunk.

Jobbára a szabad pályák képviselői közül kerülnek ki a közegészségügy körében elhelyezkedést talált elemek, — kik között azután már ismét nagyobb számban találunk ágybérletet, persze albérletet is, mint akár az igazságügyi, akár a tanügyi szolgálat körébe illeszkedett emberek között. Az a pár adat, mely szerint 4 orvost találtak a fővárosban, aki ágybérlet volt és 2 gyógyszerészt, talán mintegy exotikus voltánál fogva hat, nemkülönben az is, hogy az ügyvédek közül is akadt 1 ágybérlet, vagy a középiskolai tanárok közül is 6, stb. *Az a körülmény azonban, hogy az orvosok közül 370 egyén albérlet volt, a gyógyszerészek közül pedig 67, akiknek számát még 53 szintén albérlet gyógyszerészegéd gyarapította, rávilágít arra a szomorú gazdasági helyzetre, amely osztályrésze a szabad pályák képviselőinek is Csonka-Magyarországon a háború után kilenc esztendővel. Hiába mondanók azt, hogy ezek az orvosok, kik Budapesten mint albérlet élnek, esetleg talán könnyebben találnák megélhetésüket vidéken. Ez a pár szám olyan válságot tár fel az orvos- és gyógyszerésztlásadalom mai helyzetét és jövőjét illetőleg is, melyet ugyancsak mérlegre kell tenni, akkor, amidőn a jövőendő Magyarország középosztálypolitikáját építik ki az arra illetékesek.*

Az »egyéb értelmiség« elnevezésével a statisztika 3460 albérlet és 370 ágybérlet mutat ki. Ezt a két tömeget azonban nem tudja tovább részletezni,

s így nekünk sincs módunkban vizsgálat tárgyává tenni, hogy milyen rétegei a székesfőváros társadalmának azok, melyek ilyen sűrűn sodródtak az ágybérlok és albérlok közé. Az egyéb értelmiség képviselőinek arányszáma, mint az imént idézett abszolút számokból is látszik, különösen az albérlok között jellegzetes; az ágybérlok között arányszámuk jóval kisebb.

Éppen az ellenkező a tanulság a napszámosokra vonatkozó számok vizsgálatánál. Napszámosok az albérlok között csak kisebb arányszámmal fordulnak elő. *Viszont az ágybérlok között olyan hatalmas tömegben, hogy minden nyolcadik ágybérlok családfő napszámos foglalkozásának mondta magát az összeírás alkalmával, — nyilván olyan napszámosnak, aki a munkaalkalom szerint változtatja munkahelyét és nem dolgozik kizárólag sem az ipar, sem a kereskedelem vagy közlekedés stb. körében, hanem épen ott, ahol mód van a maga munkaerejét bérbeadni.* Tekintettel arra, hogy Budapest népességében külön meg nem nevezett napszámosok arányszáma csak $\frac{1}{5}$ -része annak az arányszámnak, amelyet az ágybérlok között látunk; az ágybérleti kérdés vizsgálatának tulajdonképeni középpontját itt leljük meg és nem az ipari foglalkozású egyének nagy arányszámában.

Az a körülmény, hogy a kifejezetten napszámos elem, a változó munkahelyen dolgozó napszámos elem ötször akkora arányban szerepel az ágybérlok, semmint Budapest 15 éven felüli népessége soraiban, világosan igazolja azt, hogy ennek a napszámos elemnek a megélhetése, máról-holnapra való léte mennyire bizonytalan, mennyire az esetlegességnek, a véletlen szeszélyének van kitéve, mennyire nem alapozódhatik azon megbízható, szilárd emberi élet s jól körülbástyázott háztartás. A napszámos elemnek az ágybérlok között oly sűrűnek, gyakorinak mondott felbukkanását tehát ismét az anyagi helyzettel hozhatjuk összefüggésbe, sőt inkább mondhatnók: a nyomor, a nagy szegénység, az ínség jelenlétével.

A kereseti alkalom hiánya, kereset vagy jövedelem szűkös volta az a döntő ok nyilván, — az egyes emberekben megtalálható rugókon kívül, — ami ezeket az embereket arra szorítja, hogy csak mint ágybérlok tudjanak elhelyezkedni a székesfőváros házrengetegében.

Nagyban, egészben hasonló okcsoport lehet az, amely a szolgák, cselédek és hordárok körében is elég magasra rúgtatja fel az ágybérlok számát. S nem lehetetlen, hogy ugyancsak ezek az okok rejtőzködnék a háttérben azoknak a számoknak a kialakításában is, amelyek a nyugdíjasok arányszámát mutatják elég magasnak az albérlok között. Bizonyos mértékig pedig a travesztia erejével hatnak azok a számok, melyek szerint a vagyonukból élő egyének között is 99 ágybérlok volt s 1252 mint albérlok. *Vajmi csekély összegű, szerény, esetleg csak képzeletbeli lehetett az a vagyon, melyre ezek az emberek támaszkodhattak.*

β) A nők szerepe az egyes foglalkozási ágakon belül.

Az albérlők és ágybérlők foglalkozására vonatkozó kutatásoknak harmadik csoportja az albérlők és ágybérlők foglalkozási viszonyait szintén azzal a tagolással fogja vizsgálat alá vonni, hogy a két nem magános és családtagjaikkal együttélő családfői milyen arányban találtattak a szerény lakásviszonyú népesség soraiban. A részletes tárgyalást megelőzőleg itt is azokat az adatokat vesszük előbb sorra, melyek a két nemnek egymással szemben való viszonyát világítják meg az albérlők és ágybérlők között. Minthogy pedig a foglalkozási megoszlás bővebb tagozása folytán számos olyan foglalkozási ággal találkozunk, mely csak kisebb számú albérlőt és ágybérlőt egyesít, a százalékos megoszlási viszonzszámok alkalmazása helyett helyesebben véljük itt azzal a módszerrel dolgozni, hogy az ezer férfira eső nők számát vizsgáljuk tagozási csoportonként s így állapítjuk meg a két nem részvételét az ágybérlők és albérlők külön világában.

A számok az alábbiak:

46. tábla. A nők aránya az albérlők és ágybérlők egyes foglalkozási csoportjaiban.

Foglalkozás	1000 férfire esett	
	Albérlők nő	Ágybérlők
<i>Bányászat</i>		
Tisztviselő	—	—
Segédszemélyzet	—	—
Bányászat összesen .	—	—
<i>Ipar</i>		
Önállók	64	3
Tisztviselők	5	50
Alkalmazottak	110	91
Gyári munkások	454	547
Kézimunkából élők	—	—
Ipar összesen	234	156
<i>Kereskedelem</i>		
Önállók	149	37
Járó-keelő kereskedelem, kofák	88	393
Tisztviselők	507	471
Alkalmazottak	181	225
Takarékpénztári tisztviselők	44	67
„ altisztek	37	—
Kereskedelem összesen ...	149	234
Magántisztviselők	352	523
<i>Közlekedés</i>		
Önállók	—	—
Tisztviselők	205	—
Alkalmazottak	5	4
Közlekedés összesen	38	4

Foglalkozás

1000 férfitre esett
nő

Albértek

Ágybértek

Közigazgatás

Állami	} tiszttviselők		176	479
Vármegyei			167	—
Városi			152	54
Állami	} altisztek		373	34
Vármegyei			—	—
Városi			82	—
Közigazgatás összesen ..			140	138

Igazságügy

Bírák, ügyészek	—	—
Ügyvédek	—	—
Ügyvédjelöltek	—	—
Tisztviselők	39	167
Altisztek, börtönőrök.....	—	—
Igazságügy összesen	8	25

Tanügy

Főiskolai tanár	—	—
Középiskolai tanár	259	1.000
Elemi iskolai tanító (-nő, óvónő)	1.922	500
Tanügy összesen	650	1.571

Közegészségügy

Orvos	104	—
Gyógyszerész	81	—
Gyógyszerészsegéd	39	3.000
Szülésznő	—	—
Egyéb közegészségügy	1.906	2.289
Közegészségügy összesen.	336	2.111

Egyéb értelmiség	129	201
Véderő { tisztt, tisztviselő.....	—	—
altisztt, legénység	—	—
Napszámosok	446	607
Szolga, cseléd, hordár	1.402	1.945
Nyugdíjasok.....	333	255
Vagyonukból élők	8.343	3.125
Gyámolításból élők	1.118	1.250
Egyéb foglalkozásúak	396	128
Ismeretlen	599	3.138
Összesen.....	281	274

Ezekből a számokból az tűnik ki, hogy a *nők szerepe a férfiakéhoz képest meglehetősen szerény*. Akár az albérlőket, akár az ágybérlőket nézzük, egyik tömegben sem esett végeredményben 1000 férfire sokkal több nő, mint $\frac{1}{4}$ részük. Az arányszám valamivel magasabb az albérlőknél, amit úgy is értelmezhetnénk, — ennek különben jelét fentebb már több alkalommal észleltük, — hogy a nőknek a helyzete valamivel mégis csak kedvezőbb, mint a férfiaké. Az ágybérlők között t. i. a nők tömege szemmeláthatólag kisebb a férfiakhoz képest, semmint az albérlők között.

Amint azután az egyes foglalkozási főcsoportokat vizsgáljuk, egyre-másra olyan arányszámokkal találkozunk, melyek megvilágítják annak a szociális nyomorúságnak *morális* hátterét, mely mögött az albérlőket és ágybérlőket látjuk csoportosulni. Ha a főbb foglalkozási főosztályokat és alosztályokat tekintjük, a helyzet talán megnyugtató úgy az iparnál, mint a kereskedelemnél, valamint a közlekedésnél is. A közszolgálati és szabadfoglalkozásúak közül is a közigazgatási, továbbá az igazságügyi szolgálathoz tartozó egyéneknél: a nő albérlők és ágybérlők száma egyik helyen sem volt túl magas a férfiak tömegével szemben. A tanügy, valamint a közegészségügy körébe tartozó egyénekről azonban már nem mondhatjuk ezt s ép oly kevésbé a magántisztviselőkről, akiknek adatai már bőven okot szolgáltatnak arra, hogy számaikat külön idézzük, megbeszélendő legalább futólag azokat a szempontokat, melyek felett nem lehet szó nélkül napirendre térni a kérdés tárgyalásánál.

A magántisztviselők körében pl. már az albérlők között több, mint $\frac{1}{3}$ annyi volt nő, mint férfi. Ez összefüggésben áll azzal, hogy a gazdaságtársadalmi élet fejlődésével a női munka mindjobban előtérbe került a vállalatok üzemmenetében. *De hogy épenséggel nem kísérte olyan javadalmazás, amely kívánatos lett volna, mutatja már az albérlő magántisztviselőnők magas arányszáma s még inkább az a körülmény, hogy az ágybérlő magántisztviselők közül már feleannyi volt a nő, mint a férfi.* Az a körülmény tehát, hogy a magántisztviselőnők közül ilyen sokan ágybérleti viszonyban élnek, bizonyos értelemben *csődjét is jelenti a női munka értékelésének, de persze nagyon sok olyan női magántisztviselő is akad, aki kedvezőbb viszonyok mellett él, mint azok a szerencsétlen társai, akik között nyilván sokan vannak olyanok, akik csak névleg magántisztviselők, — legalább abban az értelemben névleg, hogy állás-, munkanélkül korábbi foglalkozásuk révén vallották be magukat magántisztviselőkné.*

Ha a magántisztviselőknél ilyenformán eléggé kedvezőtlen képet kellett megalkotni a nők lakásviszonyairól, fokozott mértékben kell megtennünk ezt akkor, ha a tanügyi és közegészségügyi szolgálat körében elhelyezkedett albérlő nők és férfiak számát állítjuk egymással szembe, minthogy *a tanügyhöz tartozó albérlő nők száma $\frac{2}{3}$ rész annyi, mint a férfi albérlők száma, az ágybérlőké pedig másfélszer akkora, mint a férfiaké!*

A közegészségügyi foglalkozású albérlők között a helyzet annyiban egyszerűbbnek, kedvezőbbnek is látszik, hogy a női albérlők csak $\frac{1}{3}$ -részét teszik a férfi albérlőknek (legtöbbjük orvos és gyógyszerész), másrészt az egyéb közegészségügyhöz sorolt sok ágybérlnő folytán az a helyzet áll elő, hogy az ágybérlnő nők száma itt kétszer akkora, mint az ágybérlnő férfiak száma.

Nincs terünk arra, hogy a közszolgálati és szabadfoglalkozású egyének sorában egymásután vizsgáljuk azt meg, hogy az albérlők és ágybérlnők között foglalkozási áganként mennyi volt a férfiak és nők száma. Ki kell azonban a részletekre terjeszkednünk az iparnál és a kereskedelemnél, minthogy ezek a számok olyan jellegzetes módon csoportosulnak, hogy nehéz a tanulságuk levonása elől kitérni. Az iparnál az a legfontosabb eredmény, hogy az albérlő gyári munkásság sorában majdnem fele-akkora, az ágybérlnő gyári munkásság körében pedig több, mint fele-akkora a nők száma, mint a férfiaké, világosan mutatván, hogy abban a népességi elemben, mely szerény lakásviszonyai mellett kifejezetten gyári munkásnak mondta magát, a nők munkára tódulása szintén nem járt azokkal a kedvező gazdasági eredményekkel, amelyek kívánatosak volnának. A gyári munkásnők közül nagyon soknak a sorsa az, hogy csak a legprimitívebben tudják kielégíteni lakásigényeiket.

Bizonyos értelemben örömmel kell regisztrálnunk azonban azt, hogy az ipari önállók között, akár az albérlőket, akár az ágybérlnőket tekintjük, egész minimális volt a nők képviselete és ugyanez áll a tisztviselőkről, ha itt az önállókkal szemben az ágybérlnők is azok, akik között a nők szerepe szembeötlő.

A kereskedelem önállóiról nem mondhatjuk már ezt, s végső eredményében nem felette kedvezőnek festett helyzetnek megfelelően az önálló kereskedő-albérlők között bizony már elég számottevő az albérlő nők száma; csaknem minden hetedik közülük való s az ágybérlnők között sem tűnik egészen el a női önálló kereskedők száma. A járó-kelő kereskedők, kofák, nem tulajdonképeni kereskedelem üzöi között épenséggel nagyon sok női ágybérlnőt találunk; számuk mintegy $\frac{2}{5}$ -része a hasonló foglalkozást űző férfiaknak. Még inkább komoly azonban a helyzet akkor, ha a tisztviselőket vesszük sorra. Ezek tömegében az albérlők között fele-akkora a nők száma, mint a férfiaké és csaknem ugyanez az arány az ágybérlnők között is, ha persze az ágybérlnő kereskedelmi tisztviselők száma általában kevesebb is.

Az igazán szinte torz arányszámokat azonban akkor láthatjuk meg, ha azokat a foglalkozási főcsoportokat vesszük sorra, melyek a foglalkozások felsorolásában rendszerint hátul húzódnak meg; a k. m. n. napszámosság stb. arányszámait. A napszamosokat azért említettük, mert itt a helyzet még valamivel kedvezőbb a nők szempontjából. Az a körülmény, hogy a női albérlő napszamosok az összes napszamos albérlőknek csaknem $\frac{1}{3}$ -részét teszik, az ágybérlnőknél pedig több, mint $\frac{1}{3}$ -részét, ugyancsak azt mutatja,

hogy itt olyan helyre érkeztünk az ágybérleti és albérleti kérdésnél, amely szintén tüzetesebb, esetleg helyszíni vizsgálatokat érdemel. Az a körülmény, hogy 1252 női ágybérő volt, aki napszámos foglalkozásúnak vallotta magát — s aki csak ide-oda hányódva tudta az ágybérleti díjait is időnkint megkeresni, — mutatja azt, *hogyan az élet nehézségei, a megélhetés* kényszerszerűen milyen sok nőt termelnek ki, akik kereső munkát folytatnak s iparkodnak gondoskodni legalább valamire való életfenntartásukról, de ez sok esetben csak kétségesen sikerül nekik. A »szolgák, cselédek és hordárok« között az arányszámok még inkább eltorzulnak, az ilyen foglalkozású albérlők között másfél annyi a nő, mint a férfi, az ágybérő között pedig kétszer annyi. *Ezek a foglalkozások olyanoknak tekintendők, melyek a nők nagyobb tömegei számára gyakran egyáltalán nem adnak kielégítő megélhetést.* Valóban 782 olyan szolga, vagy cseléd foglalkozású nő volt Budapesten 1927-ben, aki mint ágybérő élt. Ha nem is tudjuk, hogy ágybérletre azért kényszerültek-e ezek az emberek, mert pillanatnyilag, átmenetileg, nem volt foglalkozásuk, vagy hosszú idő óta szinte állandóan ez a sorsuk; mégis arra kell gondolnunk, hogy nem volna-e meg a módja a társadalomnak, hogy ezeken a szerencsétlen nőkön megfelelő otthonok, védőintézetek felállításával segítsen. Az ilyen intézetek felállításával együtt járó morális haszon megérné azt az áldozatot, amibe esetleg kerülne ez a végrehajtás.

A nyugdíjasok sorában úgy az albérlők, mint az ágybérő között jóval szerényebb a nők arányszáma. *De annál inkább, szinte megrázó erővel hatnak azok a számok, amelyek a vagyonukból élő albérlők és ágybérő közül különítik el a nőket.* Az ilyen foglalkozású albérlők között t. i. nyolcszor, az ágybérő között pedig háromszor annyi volt a nő, mint a férfi; — most már szinte teljes egészében megvilágítván azt a tényt, hogy helyes nyomon jártunk akkor, amidőn fentebb azt hittük, hogy az a vagyon, mely a vagyonából élő elem rendelkezésére áll, aligha nagy, — legfeljebb az igények minimális kielégítésére elegendő — s hogy a vagyonából élő elem tulajdonképpen csak mintegy a vagyon fikcióját ismeri, — akár egykori nagyobb vagyona maradványaként, akár talán összekuporgatott, szerény értékű vagyontárgyai birtokában. De bármiképpen is áll a dolog, szinte biztos, hogy az a női elem, amely vagyonából élőknek mondja magát, s viszont albérletre, vagy ágybérletre szorul, olyannak tekintendő, amelynek megmentése érdekében sokat kellene tennünk. Nem volna lehetetlen megfelelő szervező munkával ezeket az elemeket sokkal hasznosabb, megelégedettebb tagjaivá tenni a társadalomnak, amilyen hasznosak esetleg jelenleg a társadalom szempontjából? A gyámolításból élők között a nők száma valamivel nagyobb, mint a férfiaké. Ez a szám azonban nem igényel bővebb indokolást s most már áttérhetünk azoknak a számoknak a vizsgálatára, melyek előbb az ágybérő, majd az albérő családfeleket tagolják férfiak és nők szerint, valamint magános, vagy családos mivoltuk szerint.

A férfiak és nők foglalkozás szerint való megoszlása jellegzetes eltérést mutat. Míg a nők közül $\frac{1}{3}$ résznél valamivel többen tartoztak a megállapíthatóan ipari foglalkozások körébe, a férfiaknál ez az arányszám közel járt az összes férfiágybérnök $\frac{2}{3}$ részéhez. Ebből azután következik az, hogy néhány olyan foglalkozási csoporttal is kell találkoznunk, amelynek képviselői a női ágybérnök között jóval sűrűbben fordulnak elő, mint a férfi ágybérnök között. A kereskedelemnél, továbbá a közszolgálati és szabad foglalkozásoknál egyaránt kisebb a nőknél észlelt arányszám, — a közlekedésnél épenséggel eltörpül a férfiaknál észlelt arányszámmal szemben. Nyilvánvaló, hogy az intelligencia körébe eső, valamint a tulajdonképeni termelő foglalkozások körén túl az egyéb, *a nem termelő foglalkozások között találhatjuk meg azokat a foglalkozásokat, amelyeknek képviselői közül aránytalanul több nő sorakozik az ágybérnök közé, semmint férfi.* Valóban, a napszamosok közül majdnem minden negyedik női ágybérnök napszamos foglalkozásúnak mondta magát; a férfiaknál pedig csak minden tizedik. A szolgák, cselédek és hordárok példája is jó: minden hetedik női ágybérnök ilyen foglalkozású — a férfiak közül minden ötvenedik sem. *A nőket csak a gazdaságtársadalmi elhelyezkedésüknek legalacsonyabb foka kényszeríti arra, hogy mint ágybérnök lakjanak. Bizonyos értelemben vigasztaló ez, ha a kérdés morális háttérét tekintjük. Csak a durva szükség, a megélhetés eszközeinek minimális készlete az az ok, amely ágybérnököt farag a nőkből.* Ez a tanulsága azoknak a számoknak, amelyek a 47. tábla adataiból élénk tárulnak.

Persze ezt a tanulságot azok a számok is megerősítik, melyek az ipari alkalmazottak és a gyárimunkások, vagy a kereskedelmi alkalmazottak szerepét jelzik a női ágybérnök között. Ezeket a számokat vizsgálva sem lehet kétségünk a felől, hogy az ágybérnök kérdése mennyire eminenter szociális kérdés, — szinte a kereset, a munkabér egyszerű függvénye.

A férfiokról említettük azt, hogy az ipar körébe tartozó egyének mennyire dominálják a férfiak sorait. Ezt a domináló helyzetet azonban szintén az idézte elő, hogy a férfi albérnök legnagyobb tömege az ipari alkalmazottak és gyárimunkások, valamint a kereskedelmi alkalmazottak köréből toborzódik újra csak a gazdasági háttér az, amelyre az ágybérnök foglalkozás szerint való tagozódását legegyszerűbben visszavezethetjük.

A férfi és női ágybérnöknek magános, illetőleg családtagjaikkal együtt élő családfők szerint való tagozódása szintén feltár néhány érdekes vonást. E tanulságok elseje az, hogy a családtagjaikkal együtt élő ágybérnök nők között valamivel még ritkább az iparhoz és kereskedelemhez tartozó ágybérnök arányszáma, mint a magános ágybérnök nők között, noha azt a különbséget ki kell emelnünk, hogy a családos gyári munkásnők sűrűbben fordulnak elő, mint a magánosok.

47. tábla. Az ágybérlok foglalkozás szerint.

Foglalkozás	Ágybérlok családfők száma					
	férfiak			nők		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
Bányászat.						
Tisztviselő	1	—	1	—	—	—
Segédzemélyzet	2	—	2	—	—	—
Bányászat összesen	3	—	3	—	—	—
Ipar.						
Önállók	895	18	913	3	—	3
Tisztviselők	20	—	20	1	—	1
Alkalmazottak	9.352	805	10.157	851	75	926
Gyárimunkások	927	166	1.093	528	70	598
Kézimunkából élő nők	—	—	—	376	—	376
Ipar összesen	11.194	989	12.183	1.759	145	1.904
Kereskedelem.						
Önállók	130	4	134	4	1	5
Járó-kelő keresk., kofák	229	15	244	91	5	96
Tisztviselők	16	1	17	8	—	8
Alkalmazottak	1.026	44	1.070	228	13	241
Takarékpénzt. tisztviselők	14	1	15	1	—	1
altisztek	15	2	17	—	—	—
Kereskedelem összesen	1.430	67	1.497	332	19	351
Magántisztviselők	296	12	308	154	7	161
Közlekedés.						
Önállók	2	1	3	—	—	—
Tisztviselők	10	—	10	—	—	—
Alkalmazottak	836	68	904	4	—	4
Közlekedés összesen	848	69	917	4	—	4
Közigazgatás.						
Állami } tisztviselők	70	3	73	33	2	35
Vármegyei }	2	—	2	—	—	—
Városi }	35	2	37	2	—	2
Állami } altisztek	153	21	174	6	—	6
Vármegyei }	—	—	—	—	—	—
Városi }	93	12	105	9	2	11
Közigazgatás összesen	353	38	391	50	4	54
Igazságügy.						
Bírák, ügyészek	—	—	—	—	—	—
Ügyvédek	1	—	1	—	—	—
Ügyvédség, jelölt	1	—	1	—	—	—
Tisztviselők	6	—	6	1	—	1
Altisztek, börtönőrök	30	2	32	—	—	—
Igazságügy összesen	38	2	40	1	—	1
Tanügy.						
Főisk. tanár	—	—	—	—	—	—
Középisk. polg. isk. tanár	3	—	3	3	—	3
Elemi isk. tan., tanítónő, óvónő	4	—	4	8	—	8
Tanügy összesen	7	—	7	11	—	11
Közegészségügy.						
Orvos	3	1	4	—	—	—
Gyógyszerész	2	—	2	—	—	—
Gyógyszerészsegéd	1	—	1	2	1	3
Szülésznő	—	—	—	3	2	5
Egyéb közegészségügy	33	5	38	84	3	87
Közegészségügy összesen	39	6	45	89	6	95
Egyéb értelmiség.						
Védő } tiszt, tisztviselő	302	6	308	59	3	62
altiszt, legénység	1	—	1	—	—	—
Napszámosok	47	4	51	—	—	—
Szolga, cseléd, hordár	1.726	335	2.061	1.201	51	1.252
Nyugdíjasok	348	54	402	644	138	782
Vagyonukból élők	95	7	102	23	3	26
Gyámoltásból élők	24	—	24	66	9	75
Egyéb foglalkozásúak	12	—	12	14	1	15
Ismeretlen	781	228	1.009	120	9	129
Összesen	113	24	137	383	42	430
Összesen	17.657	1.841	19.498	4.915	497	5.352

47. tábla. Az ágybérlok foglalkozás szerint. (Vége.)

Foglalkozás	Ágybérlok családlok száma					
	férfiak			nők		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
Bányászat.						
Tisztviselő	0·0	—	0·0	—	—	—
Segédszemélyzet	0·1	—	0·1	—	—	—
Bányászat összesen	0·1	—	0·1	—	—	—
Ipar.						
Önálló	50·7	9·8	46·8	0·6	—	0·6
Tisztviselő	1·1	—	1·0	0·2	—	0·2
Alkalmazottak	529·5	437·3	521·1	173·2	171·5	173·1
Gyárimunkások	52·5	90·2	56·1	107·5	160·2	111·7
Kézimunkából élő nők	—	—	—	76·5	—	70·3
Ipar összesen	633·8	537·3	625·0	358·0	331·7	355·9
Kereskedelem.						
Önálló	7·4	2·2	6·9	0·8	2·3	0·9
Járó-kelő keresk., kofák	13·0	8·2	12·5	18·5	11·4	17·9
Tisztviselő	0·9	0·5	0·9	1·6	—	1·5
Alkalmazottak	58·1	23·9	54·9	46·4	29·8	45·0
Takarékpénzt. tisztviselő	0·8	0·5	0·8	0·2	—	0·2
altisztek	0·8	1·1	0·9	—	—	—
Kereskedelem összesen	81·0	36·4	76·9	67·5	43·5	65·5
Magántisztviselő	16·8	6·5	15·8	31·3	16·0	30·1
Közlekedés.						
Önálló	0·1	0·6	0·2	—	—	—
Tisztviselő	0·6	—	0·5	—	—	—
Alkalmazottak	47·3	36·9	46·4	0·8	—	0·8
Közlekedés összesen	48·0	37·5	47·1	0·8	—	0·8
Közigazgatás.						
Állami } tisztviselő	4·0	1·6	3·7	6·7	4·6	6·5
Vármegyei }	0·1	—	0·1	—	—	—
Városi }	2·0	1·1	1·9	0·4	—	0·4
Állami } altisztek	8·7	11·4	8·9	1·2	—	1·1
Vármegyei }	—	—	—	—	—	—
Városi }	5·3	6·5	5·4	1·8	4·6	2·1
Közigazgatás összesen	20·1	20·6	20·0	10·1	9·2	10·1
Igazságügy.						
Bírák, ügyészek	—	—	—	—	—	—
Ügyvédek	0·1	—	0·0	—	—	—
Ügyvédség, jelölt	0·1	—	0·0	—	—	—
Tisztviselő	0·3	—	0·3	0·2	—	0·2
Altisztek, börtönőrök	1·7	1·1	1·6	—	—	—
Igazságügy összesen	2·2	1·1	1·9	0·2	—	0·2
Tanügy.						
Főisk. tanár	—	—	—	—	—	—
Középisk. polg. isk. tanár	0·2	—	0·2	0·6	—	0·6
Elemi isk. tan., tanítónő, óvónő	0·2	—	0·2	1·6	—	1·5
Tanügy összesen	0·4	—	0·4	2·2	—	2·1
Közegészségügy.						
Orvos	0·2	0·5	0·2	—	—	—
Gyógyszerész	0·1	—	0·1	—	—	—
Gyógyszerészség	0·0	—	0·0	0·4	2·3	0·6
Szülésznő	—	—	—	0·6	4·6	0·9
Egyéb közegészségügy	1·9	2·7	2·0	17·1	6·9	16·3
Közegészségügy összesen	2·2	3·2	2·8	18·1	13·8	17·8
Egyéb értelmiség.						
Egyéb értelmiség	17·1	3·3	15·8	12·0	6·9	11·6
Védőerő } tiszt, tisztviselő	0·1	—	0·0	—	—	—
altiszt, legénység	2·7	2·2	2·6	—	—	—
Napszámosok	97·8	181·9	105·8	244·4	116·7	234·0
Szolga, cseléd, hordár	19·7	29·3	20·6	131·1	315·7	146·3
Nyugdíjasok	5·4	3·8	5·2	4·7	6·9	4·9
Vagyonukból élők	1·4	—	1·2	13·4	20·6	14·0
Gyámoltásból élők	0·7	—	0·6	2·9	2·3	2·3
Egyéb foglalkozásuk	44·2	123·9	51·7	24·4	20·6	24·1
Ismeretlen	6·3	13·0	7·0	78·9	96·1	80·3
Összesen	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0

A legjellemzőbb különbség azonban abból keletkezik, hogy a szolga, cseléd és hordár foglalkozású családos női ágybérlok csaknem $\frac{1}{3}$ részét teszik az összes hasonló foglalkozású ágybérloknek, míg a magánosok csak kb. $\frac{1}{8}$ részét. A gyári munkások között, valamint a szolgálknál, cselédeknel található ez a két tanulság világosan azt mutatja, hogy *a családos ágybérlo nőknél még inkább az élet nyomorúsága az, mely a nőket ilyen lakásvizonyok közé szorítja.*

Nagyjában ez az eredmény alakul ki akkor is, ha a férfi ágybérlok adatait tekintjük át. Az iparnál, kereskedelemnél, közlekedésnél és a közszolgálati és szabad foglalkozásoknál általában kevesebb ilyen foglalkozású férfit találunk a családos ágybérlok között, semmint a magános ágybérlok között; másrészt azonban a napszámos foglalkozású ágybérlok arányszáma kétszer akkora a családos elem, mint a magános elem sorában. Ez azt eredményezi, hogy *csaknem minden ötödik családos ágybérlo férfi napszámos foglalkozású és viszont csak kb. minden tizedik a magánosok közül.* Az egyéb foglalkozásúaknál még nagyobb, háromszoros az eltérés a családos elem hátrányára; aligha tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy itt is a gazdasági körülmények az irányadóak.

Az albérlo családfők férfiak és nők szerint való szétválasztása foglalkozás szerint a következő csoportokra osztja a két tömeget. (I. 48. tábla.)

Az albérloknél is találkozunk — bár halványabb formában — azzal a különbséggel, melynek jellemző voltáról az ágybérloknél megemlékeztünk; az ipari foglalkozású albérlok a nők között kisebb szerepet játszanak, mint a férfi albérlok között. A két arányszám mégis közelebb áll egymáshoz, s mindenesetre jóval kisebb, mint az ágybérloknél láttuk. Másszóval: *az ipari elem, úgy az albérlo férfiak, mint a nők között kisebb csoportot alkot, mint az ágybérloknél és ha viszonylagos többséggel rendelkezik is, dominánsnak egyáltalán nem mondhatjuk.*

Ennek azután az az eredménye, hogy pl. az albérlo férfiak között kétszer akkora arányszámmal fordulnak elő a kereskedelem képviselői, mint az ágybérlok között. (A férfiak arányszáma is kétszer felülmúlja a kereskedelmi foglalkozású női albérlok arányszámát.) Ilyenformán az ipari és kereskedelmi foglalkozású albérlo férfiak egyaránt magasabb arányban képviselvék az albérlok sorában, mint a nők: *a kocka fordul a magántisztviselőknél; az albérlo nők közül kb. minden nyolcadik magántisztviselőnek mondta magát, a férfiak közül pedig minden tizedik.* A magántisztviselő elemnek a női albérlok között való előfordulása tehát most is egyik jellemző vonásként alakul ki vizsgálatunk anyagából. Nem sokkal más a helyzet a tanügyi szolgálat körében állóknál sem: a női albérlok között két és félszer akkora a tanügyi szolgálat körében álló albérlok aránya, mint a férfiak körében.

48. tábla. Az albérlők foglalkozás szerint.

Foglalkozás	Albérllő családfők száma					
	férfi			nő		
	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen	magá- nosok	család- tagjaikkal együtt lakók	összesen
Bányászat.						
Tisztviselő	10	—	10	—	—	—
Segédszemélyzet	—	1	1	—	—	—
Bányászat összesen	10	1	11	—	—	—
Ipar.						
Önállók	303	310	613	25	14	39
Tisztviselők	277	95	372	2	—	2
Alkalmazottak	3.614	3.258	6.872	669	84	753
Gyári munkások	218	315	533	170	72	242
Kézimunkából élő nők	—	—	—	807	122	929
Ipar összesen	4.412	3.978	8.390	1.673	292	1.965
Kereskedelem						
Önállók	338	193	531	51	28	79
Járó-kelő keresk., kofák	413	305	718	51	12	63
Tisztviselők	73	63	136	69	—	69
Alkalmazottak	1.030	736	1.766	297	23	320
Takarékpénzt. tisztviselők	458	111	569	22	3	25
altisztek	7	19	26	—	1	1
Kereskedelem összesen	2.319	1.427	3.746	490	67	557
Magántisztviselők	1.781	749	2.530	794	97	891
Közlekedés.						
Önállók	11	8	19	—	—	—
Tisztviselők	147	43	190	29	10	39
Alkalmazottak	415	441	856	4	—	4
Közlekedés összesen	573	492	1.065	33	10	43
Közigazgatás.						
Állami } tisztviselők	714	186	900	152	6	158
Vármegyei }	12	—	12	2	—	2
Városi }	190	40	230	31	4	35
Állami } altisztek	113	128	241	8	1	9
Vármegyei }	—	1	1	—	—	—
Városi }	85	86	171	10	4	14
Közigazgatás összesen	1.114	441	1.555	203	15	218
Igazságügy.						
Bírák, ügyészek	63	11	74	—	—	—
Ügyvédek	138	56	194	—	—	—
Ügyvédjelöltek	82	18	100	—	—	—
Tisztviselők	80	22	102	4	—	4
Altisztek, börtönőrök	1	18	19	—	—	—
Igazságügy összesen	364	125	489	4	—	4
Tanügy.						
Főisk. tanár	27	5	32	—	—	—
Középisk. polg. isk. tanár	162	35	197	47	4	51
Elemi isk. tan., tanítónő, óvónő	62	15	77	131	17	148
Tanügy összesen	251	55	306	178	21	199
Közegészségügy.						
Orvos	283	52	335	32	3	35
Gyógyszerész	41	21	62	5	—	5
Gyógyszerészségéd	42	9	51	2	—	2
Szülésznő	—	—	—	8	—	8
Egyéb közegészségügy	39	25	64	107	15	122
Közegészségügy összesen	405	107	512	154	18	172
Egyéb értelmiség						
Egyéb értelmiség	2.709	356	3.065	359	36	395
Védőő } tiszt, tisztviselő	160	55	215	—	—	—
altiszt, legénység	27	68	95	—	—	—
Napszámosok	350	470	820	278	88	366
Szolga, cseléd, hordár	99	167	266	260	113	373
Nyugdíjasok	408	291	699	163	170	233
Vagyonukból élők	85	49	134	683	435	1.118
Gyámoltásból élők	20	14	34	27	411	38
Egyéb foglalkozásúak	505	405	910	325	35	360
Ismeretlen	92	60	152	78	13	91
Összesen	15.684	9.310	24.994	5.702	1.821	7.023

48. tábla. Az albérlők foglalkozás szerint. (Vége.)

Foglalkozás	Albérlő családfelek száma					
	férfi			nő		
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen
Bányászat.						
Tisztviselő	0·6	—	0·4	—	—	—
Segédszemélyzet	—	0·1	0·0	—	—	—
Bányászat összesen	0·6	0·1	0·4	—	—	—
Ipar.						
Önálló	19·3	33·3	24·5	4·4	10·6	5·6
Tisztviselők	17·7	10·2	14·9	0·4	—	0·3
Alkalmazottak	230·4	349·9	275·1	117·3	63·6	107·2
Gyárimunkások	13·9	33·8	21·3	29·8	54·5	34·4
Kézimunkából élő nők	—	—	—	141·5	92·4	132·3
Ipar összesen	281·3	427·2	335·8	293·4	221·1	279·8
Kereskedelem.						
Önálló	21·5	20·7	21·2	8·9	21·2	11·2
Járó-kelő keresk., kofák	26·3	32·8	28·7	8·9	9·1	9·0
Tisztviselők	4·7	6·8	5·4	12·1	—	9·8
Alkalmazottak	65·7	79·1	70·7	52·1	17·4	45·6
Takarékpénzt. tisztviselők	29·2	11·9	22·8	3·9	2·3	3·6
altisztek	0·5	2·0	1·0	—	0·8	0·1
Kereskedelem összesen	147·9	153·3	149·8	85·9	50·8	79·4
Magántisztviselők	113·5	80·5	101·2	139·2	73·3	126·8
Közlekedés.						
Önálló	0·7	0·9	0·8	—	—	—
Tisztviselők	9·4	4·6	7·6	5·1	7·6	5·6
Alkalmazottak	26·5	47·4	34·2	0·7	—	0·6
Közlekedés összesen	36·6	52·9	42·6	5·8	7·6	6·2
Közigazgatás.						
Állami } tisztviselők	45·5	20·0	36·0	26·7	4·5	22·5
Vármegyei }	0·8	—	0·5	0·4	—	0·3
Városi }	12·1	4·3	9·2	5·4	3·0	5·0
Állami } altisztek	7·2	13·7	9·6	1·4	0·8	1·3
Vármegyei }	—	0·1	0·0	—	—	—
Városi }	5·4	9·2	6·8	1·8	3·0	2·0
Közigazgatás összesen	71·0	47·3	62·1	35·7	11·3	31·1
Igazságügy.						
Bírák, ügyészek	4·2	1·2	3·0	—	—	—
Ügyvédek	8·8	6·0	7·8	—	—	—
Ügyvédjelöltek	5·2	1·9	4·0	—	—	—
Tisztviselők	5·1	2·4	4·1	0·7	—	0·6
Altisztek, börtönőrök	0·1	1·9	0·8	—	—	—
Igazságügy összesen	23·4	13·4	19·7	0·7	—	0·6
Tanügy.						
Főisk. tanár	13·7	0·5	1·3	—	—	—
Középisk. polg. isk. tanár	10·3	3·8	7·9	8·2	3·0	7·3
Elemi isk. tan., tanítónő, óvónő	4·0	1·6	3·1	23·0	12·9	21·1
Tanügy összesen	16·0	5·9	12·3	31·2	15·9	28·4
Közegészségügy.						
Orvos	18·0	5·6	13·4	5·6	2·3	5·0
Gyógyszerész	2·6	2·3	2·5	0·9	—	0·7
Gyógyszerészsegéd	2·7	1·0	2·0	0·4	—	0·3
Születő	—	—	—	1·4	—	1·1
Egyéb közegészségügy	2·5	2·7	2·3	18·8	11·4	17·4
Közegészségügy összesen	25·8	11·6	20·2	27·1	13·7	24·5
Egyéb értelmiség.						
Védő } tiszt, tisztviselő	172·6	38·2	122·8	63·0	27·3	56·2
altiszt, legénység	10·2	8·9	8·6	—	—	—
Napszámosok	1·7	7·3	3·8	—	—	—
Szolga, cseléd, hordár	22·3	50·5	32·8	48·7	66·6	52·1
Nyugdíjasok	6·3	17·9	10·6	45·6	85·6	53·1
Vagyonukból élők	26·0	31·3	28·0	28·6	53·0	33·2
Gyámoltásból élők	5·4	5·3	5·4	119·7	329·2	159·2
Egyéb foglalkozásúak	1·3	1·5	1·4	4·7	8·3	5·4
Ismeretlen	32·2	43·5	36·4	57·0	26·5	51·2
Összesen	5·9	6·4	6·1	13·7	9·8	12·9
Összesen	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0

A nőknél mutatkozó magasabb arányszámok közül jellemzőbbek még a napszámosság, továbbá a szolgák, cselédek, valamint a nyugdíjasok arányszámai. Legjellemzőbbnek azonban az albérleti statisztika e részében bizonyára azt az adatot kell elfogadnunk, mely szerint *a vagyonukból élő nők az albérlők között olyan sűrűn fordulnak elő, hogy szinte minden hatodik női albérlő vagyonából élőknek mondta magát, — a férfiak között pedig csak kb. minden kétszázadik. A vagyonából élő albérlő elemnek — ilyenformán is látjuk — a nők a tulajdonképeni komponensei.*

A magános és családtagjaival együtt élő elem eltérő viszonyait kutatva, csupán a legkiemelkedőbb számokat kommentáljuk, egyébként az olvasó figyelmét a sok értékes anyagot tartalmazó táblázat adatainak tanulmányozására hívjuk fel.

Úgy az ipar, mint a kereskedelem és a magántisztviselők képviselői is sűrűbben fordulnak elő a magános albérlő nők, mint a családos albérlő nők között. Nagyjában ugyanezzel a tanulssággal jár (csupán a közlekedés a kivétel) a fontosabb többi foglalkozási főosztály adatainak vizsgálata. Amint azonban tekintetünk a napszamosokra, továbbá a szolgákra és cselédekre, valamint a nyugdíjasokra és végül a vagyonukból élők számára esik, az eddig vázolt helyzet teljesen felborul. A családos napszamos albérlő nők arányszáma másfélszer, a szolga és cseléd nőké, valamint a nyugdíjas nőké csaknem kétszer, a vagyonukból élő családos albérlő nőké pedig majdnem háromszor akkora, mint a hasonló foglalkozású magános albérlő nőké. Ismét látjuk: *a legszegényebb, a bizonytalan létű elem az, mely a családos női albérlők között olyan nagy arányban fordul elő, — s másrészt az a vagyonából élő elem, mely vagyonának nagyságáról ismételtelen kifejezett aggályaink folytán csak nagyon kétséges fogalmaink lehetnek.*

A férfi albérlőknél ez a tanulság többé-kevésbé szintén megnyilvánul, szemben azonban a női albérlőknél kialakult helyzettel: *az ipari és kereskedelmi foglalkozású albérlők azok, akik közül aránylag sokkal több volt a családos, mint a magános albérlők között.* Ha azonban ezt úgy az iparnál, mint a kereskedelemnél, sőt a közlekedésnél is az alkalmazottak arányszámai idézték elő, nem kétséges, hogy a férfi albérlők adatainak vizsgálata csak megerősíti azokat a konzekvenciákat, amelyeket előbb vontunk le a szerényebb lakásviszonyú fővárosi lakosok anyagi helyzete felől.

d) Az albérlők cselédtartása.

Az albérlők szociális viszonyainak érdekes adaléka még az alábbi pár szám, amely arra vonatkozik, hogy az albérlő családfők közül mennyi tart, illetőleg nem tart háztartási alkalmazottat, vagy bejárónőt:

49. tábla. Az albérlők cseléd tartás szerint.

Megnevezés	F é r f i a k			N ő k			Mindössze
	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagjaikkal együtt lakók	összesen	
Háztartási alkalmazottat tart	178	431	609	59	37	96	705
» » nem tart...	15.506	8.879	24.385	5.643	1.284	6.927	31.312
Együtt	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023	32.017
Bejárónőt tart	255	152	407	96	23	119	526
» » nem tart.....	15.429	9.158	24.587	5.606	1.298	6.904	31.491
Együtt	15.684	9.310	24.994	5.702	1.321	7.023	32.017
Háztartási alkalmazottat és bejárónőt tart	16	14	30	14	6	20	50

Ezek a számok is mutatják, hogy valóban nem tévedünk akkor, amidőn az albérlőket általában Budapest székesfőváros társadalmának szerény jövedelmű, sőt gyakran legszerényebb jövedelmű elemei közé soroljuk; a 32.017 főnyi albérlő családfő közül csupán 2·2%-nak volt módja háztartási alkalmazottat, 1·6%-nak bejárónőt és végül 0·2%-nak háztartási alkalmazottat és bejárónőt együtt tartani. Ezek az arányszámok valóban az albérlők egészen minimális jólétéről tanuskodnak, illetőleg azt mutatják, hogy jólétről egyáltalán alig lehet szó az albérlők körében, ha a jólét egyik ismérvének azt fogadjuk el, hogy a háztartásban alkalmazottak bevonásával végeznek el bizonyos munkákat.

De ha ez áll az albérlők egész tömegére, annál inkább áll még a női albérlőkre, akiknek egész tömegéből csak 3·3%-nyi rész tarthatott háztartási alkalmazottat, vagy bejárónőt; a férfiaknál az albérlő családfők 4·2%-ának volt módja ekkora »luxus» kifejtteni.

Akár a férfi, akár a női családfőket vizsgáljuk, a családtagjaikkal együtt élő családfőknek inkább nyílt módjuk arra, — vagy kényszerítette őket arra a szükség, — hogy háztartási alkalmazottat is tartsanak. A nőknél a magányos családfők közül csupán 3·0%-nak volt háztartási segédszemélyzete, a családtagjaikkal együtt élő nőknél ellenben már 4·9%-nak. Ugyanez a tanulság a férfiaknál: a magányos férfi albérlők közül csak 2·2% alkalmazott idegen munkaerőt háztartásában, a családtagjaikkal együtt élő férfi albérlőknek 6·4%-a.

Persze az imént jelzett különbség is csak egész lényegtelen és egyáltalán nem alkalmas arra, hogy már a férfiakat illetőleg megingassa azt a meggyőződésünket, mely szerint a budapesti albérlők is a népességnek olyan csoportjai közül valók, melyeknek szűkösebb kereseti vagy jövedelmi viszonyaik, igényeik messzemenő lezorítására kényszerítenek.

X. Az albérleti helyiségek leírása általánosságban.

Tanulmányunk eddigi részében az albérletek és ágybérletek kérdésének azokat a részeit világítottuk meg, amelyek a székesfővárosi lakosság e két fontos társadalmi csoportjának személyi viszonyait taglalták. Mivel azonban, mint láttuk, Budapest lakosságában nem csekély, sőt ellenkezőleg, igen jelentős réteg az, amelyből az albérlők és ágybérllők tömege alakul, tanulmányunk szociális tartalmát nyilván ki tudjuk mélyíteni azoknak a szempontoknak vizsgálatával, hogy az *albérlők mekkora albérleti helyiségeket bérelnek és micsoda áldozatokat hoznak értük.*

Látni fogjuk majd, hogy a székesfőváros által az 1927. év tavaszán végrehajtott albérleti statisztikában a főszűly tényleg ennek a két problémának minél tüzetesebb feltárására helyeződött. *Mekkora az a légtér, mely az albérlők rendelkezésére áll; s minő árat kell fizetni azok igénybevételéért: ez a két forgópont, amelyekre vonatkozik azoknak a tábláknak az anyaga, melyeket a statisztikai hivatal publikált, s melyek tanulságai levonására alább vállalkozunk.*

Nem kétséges az, hogy e tanulmány kereteit is becses adalékokkal tudnók bővíteni, ha ugyanazok az adatok, amelyek az albérleti helyiségekről rendelkezésünkre állanak, napvilágra kerültek volna az ágybérleti helyiségek nagyságára és bérviszonyaira nézve is. (Alább majd foglalkozhatunk is néhány olyan adatcsoporttal, amelyek a kérdésnek ezt a részét is érintik, — noha ki nem merítik.) Az ágybérleti helyiségek űrtartalmának megállapítása ugyanis elvileg aligha volna nehezebb feladat a statisztika számára, mint az albérleti helyiségeké. Inkább az a körülmény tenné nehezebbé az anyag áttekintését, hogy hiszen *minden egyes típusú helyiségben a legkülönbözőbb ágybérleti lakottsággal kellene számolnunk s egyúttal a fizetett napi-, heti-, havibérek összegéből kellene azt megállapítanunk, hogy mit is kap valójában az egyén lakóhelyiségének részleges átengedéseért, aki az ágybérlettel foglalkozik; illetőleg az ágybérllő hány másik emberrel lakik együtt, — azért, hogy csak kevesebbet fizet.* Arra a gazdag tagozásra azonban, melyet majd módunkban lesz behatóbban szemlélni az albérleti helyiségeknél, nyilván nem bukkanhatunk az ágybérleti viszonyok szemléleténél. Be kell érnnünk azzal, hogy csak néhány jellemző, mintegy felderítő mozdulattal vessünk világot azokra az állapotokra, amelyek az ágybérletek horizontját oly sötétté, szánsalomraméltóvá teszik.

a) Az albérleti helyiségek légűrtartalma és lakottsága.

Tanulmányunk záró fejezetének első szakaszánál azoknak az adatoknak rövid áttekintését választjuk, melyek arra vonatkoznak, hogy a *különböző laksűrűségű albérleti helyiségek hány légköbméter kiterjedésűek*. Később az albérleti helyiségek köbtartalmának kérdésével még bővebben foglalkozunk majd akkor, amidőn az egy-, kettő vagy többszobás albérletek bérviszonyait vizsgáljuk a helyiségek köbtartalma szerint.

Kiindulunk az alábbi adatokból:

50. Albérleti helyiségek köbtartalma a lakók száma szerint.

Megnevezés	Albérleti helyiségek								Összesen
	1	2	3	4	5	6—10	11—	ismeretlen	
	l a k ó v a l								
— 14 köbméter....	280	149	65	22	13	15	—	24	568
14— 16 „	111	46	30	12	7	3	—	10	219
16— 18 „	170	93	27	9	—	4	—	17	320
18— 20 „	267	199	51	17	11	12	—	20	577
20— 25 „	695	476	145	68	42	24	2	34	1.486
— 25 „	1.523	963	318	128	73	58	2	105	3.170
25— 30 „	605	431	134	62	32	35	—	35	1.334
30— 35 „	734	790	330	125	44	63	—	32	2.118
35— 40 „	935	708	243	107	54	92	6	66	2.211
40— 45 „	736	618	199	98	53	74	2	50	1.830
45— 50 „	903	855	304	142	83	84	7	86	2.464
25— 50 „	3.913	3.402	1.210	534	266	348	15	269	9.957
50— 55 „	590	525	147	64	23	41	—	43	1.433
55— 60 „	506	466	170	79	24	34	—	50	1.329
60— 65 „	941	821	332	180	82	83	5	64	2.508
65— 70 „	377	288	55	18	21	29	—	21	809
70— 75 „	603	512	234	134	59	54	—	44	1.640
50— 75 „	3.017	2.612	938	475	209	241	5	222	7.719
75— 80 „	390	414	152	42	31	42	2	35	1.108
80— 85 „	593	604	208	131	45	48	3	46	1.678
85— 90 „	225	223	61	20	14	12	—	19	574
90— 95 „	299	240	95	79	20	32	—	16	781
95— 100 „	233	287	96	39	12	30	—	27	724
75— 100 „	1.740	1.768	612	311	122	164	5	143	4.865
100— 110 „	371	384	179	79	41	43	1	15	1.113
110— 120 „	248	167	111	31	34	21	6	10	628
120— 130 „	285	360	149	48	30	29	1	12	914
130— „	502	597	340	188	85	61	5	41	1.819
100-on felül	1.406	1.508	779	346	190	154	13	78	4.474
Ismeretlen	537	440	215	154	85	141	8	252	1.832
Összesen	12.136	10.693	4.072	1.948	945	1.106	48	1.069	32.017

Ezeknek az adatoknak jó összefoglalását nyújtja az alábbi pár adat, amely a különböző laksűrűségű albérleti helyiségek légürtartalmának medián értékeit jelzi:

Az egylakójú albérleti helyiségek	55·42	légméter
A kétlakójú « «	59·90	«
A háromlakójú « «	62·88	«
A négylakójú « «	64·69	«
Az ötlakójú « «	66·05	«
A 6—10 lakójú « «	64·34	«
A 11-nél több lakójú albérleti «	88·00	«
Ismeretlen lakójú « «	65·83	«
Az összes albérleti «	60·24	«

Ezek a számok azt mutatják, hogy *a nagyobb laksűrűségű albérleti helyiségek között általában nagyobb is a helyiség medián légköbtartalma, de korántsem olyan arányban emelkedő, mintsem várhatnók az egyre sűrűsödő lakótömeg révén.* Igaz, hogy az egy lakóval bíró albérleti helyiségek medián légköbtartalma talán nem kedvezőtlen, de nyilván kedvezőtlen az olyan nagyobb helyiségeké, melyekben öt vagy esetleg hat lakó zsúfolódik össze. Ha t. i. egy lakó levegőszükségletének ellátására az albérleti helyiségekben tipikusnak azokat az albérleti helyiségeket vehetjük fel, melyeknek légürtartalma 55·42 légméter; ugyancsak rosszul jár azoknak a helyiségeknek a lakója, melyekben öt lakó van s ahol az összes lakókra együttesen 66·05 légméter levegő jut, — a 6—10 lakójú helyiségekről nem is szólva.

Kétségtelen azonban, hogy az imént közölt adatok igazi értelméhez csak úgy jutunk el, ha azokat a helyiségcsoportokat vesszük tüzetesen vizsgálat alá, melyek az egyes medián értékek *alatt* helyezkednek el, melyek tehát annak bizonyosságai — különösképen a sűrűbben lakott lakásokra mondhatjuk ezt, — hogy az albérletek közül mennyi — több, kevesebb — van olyan, ahol az albérlet szinte el van zárva a levegő élvezésétől. Ezeknek a számoknak vizsgálatára kell a főszólyt helyeznünk, mert jól tudjuk azt, hogy az albérletek nem mind csupán egy szobából állanak. Van közöttük számos, amelyik a szobán kívül konyhából, esetleg épenséggel több szobából tevődik össze, különösen családok albérleténél van erről szó, amikor tehát a több helyiség egymagában nagyobb számú légmétert hoz létre.

Ha azonban a fentebb közölt mediánokat tekintjük, látjuk, hogy túlnyomó része 55—65 légméter között helyezkedik el. Nagyjában tehát feltehetjük azt, hogy a középértékek *mégis olyan albérleti helyiségeket érzékeltenek meg, melyek csak egy szobát foglalnak magukban s így az albérleti helyiségek legjellemzőbb vonását, az együttlakást és annak sűrű voltát karakterizálják.*

Később beszámolunk majd, hogy a székesfőváros statisztikai hivatala figyelme kiterjedt arra is, hogy a különböző típusú albérleti helyiségek anyagát feldolgozva, beható vizsgálatokat végezzen az egyszobás albérletek viszonyairól. De már most is rá kell mutatnunk jóelőre arra, hogy az albérletek *általánosságban* nem jelentik azt, mintha az albérlők duskálhatnának levegőben.

Mielőtt azonban adatainknak tulajdonképeni mérlegelésére térnénk át, vissza kell térnünk azokra a számokra, melyek arra vonatkoznak, hogy az albérleti helyiségekben hány bérlő lakik. Albérleti helyiség, olyan tehát, melyben albérlő vagy albérlők laktak, 32.017 volt az 1927. évi összeírás szerint és az albérlők száma ezekben 50.033. Ha ezzel szemben az imént közölt adatokat szemléljük, íziben kitűnik, hogy az *albérlet fogalma Budapest székesfőváros társadalmában korántsem jelenti azt, hogy az albérlő mindig korlátlan albérlője, esetleg családtagjaival együtt annak a helyiségnek, melyet bérel.* Nyilván nagyon sokszor meg kell osztani ezt a helyiséget mással. Akár a főbérlővel, akár más albérlővel, mire ugyan direkt bizonyág nincsen, de statisztikánkból következtethetünk arra, hogy *székesfővárosunkban sűrűn fordul elő (hogy így mondjuk) a kvalifikált albérlet, azaz az albérlő-statisztika* tanulságai a valóságban sokkal rosszabbul festenek, mintsem gondolhatnók, ha csupán statisztikánk eddigi részét tekintjük át.

Könnyű ugyanis fentebbi adataink alapján kiszámítani, hogyha az albérleti helyiségek lakóit egész tömegükben albérlőknek vennők: kb. 65—66 ezer albérlő élt volna Budapesten 1927 tavaszán, a fentebb jelzett tömegnél harmadával több. Az albérletek tehát kétségkívül nem jelentenek mindig tiszta albérleti viszonyt az albérlők szempontjából. Ezt leghatározottabban azoknak a számoknak a vizsgálatából tudjuk megállapítani, melyek egyfelől az egy lakó által lakott albérleti helyiségek (12.136) s másfelől a magányosan élő albérlő férfiak és nők (előbbiekek száma 15.684, utóbbiaké 5.702) tömegét jelzik. Íziben kitűnik, hogy 9.250 albérlő, nem tudni hány férfi és hány nő, — nem egymaga lakik abban a helyiségben, — melynek albérlője, hanem a főbérlővel együtt, vagy annak valamely családtagjával, vagy épenséggel esetleg más albérlővel.

Ha tehát tanulmányunk során lépten-nyomon rá igyekeztünk mutatni arra a szociális és morális háttérre, mely az albérleti viszony mögött fekszik; az imént közölt két szám frappánsan mutatja azt, hogy *a morális háttér sokkal nagyobb érdekköröket érint az albérlők közül, mintsem gondolhattuk volna, ha csupán adatainknak csupán az albérlők személyére vonatkozó szakaszát vettük figyelembe.*

Az albérleti helyiségeknek a lakók száma alapján való tagozódása, mely szerint 32.017 albérleti helyiség közül:

37·6% volt egylakójú,

33·2% kétlakójú

12·7% háromlakójú

6·7%	négylakójú	
2·9%	ötlakójú	
3·4%	6—10	lakójú
0·15%	10-nél több	« és
3·3%	ismeretlen	«

valóban nagyon sötétnek mutatja az albérleti kérdést. Ebben a megvilágításban az albérleti helyiségeknek csupán erős $\frac{1}{3}$ része az, melyben az albérlő maga lakik, viszont csaknem $\frac{1}{3}$ része olyan, melyben a lakók száma 3 vagy annál is több.

S ha az albérleti helyiségek kérdése végeredményben ennyire kedvezőtlen tanulságokkal jár, aligha juthatunk jobb eredményre akkor sem, ha a lakók számát az albérleti helyiségek bizonyos légköbtartalmú csoportjai szerint vizsgáljuk.

Táblázatunkban külön sorokba összefoglaltuk azokat az albérleti helyiségeket, amelyek légköbtartalma maximálisan 25 köbméter. Ilyen esetekben aligha lehet nagyobb helyiségekről szó (így is csak maximális határértékekről szólva), mint olyanszobáról vagy egyéb helyiségekről, melynek méretei: szélessége, magassága és hossza egyformán kb. 2·9 méter.

Ekkora helyiséget azonban igazán szinte csak zugnak tarthatunk (ha valami bútor van benne, alig lehet ott megfordulni), melynek albérletbe vétele szinte gonosz tréfa annak a szemében, aki a XX. század elején azt hiszi, hogy ilyen szűk, ketrecszerű helyiségben igazán nem méltó embernek lakni.

Pedig ezek a méretek is — mint említettük — csak szélső értékek, maximális értékek, minthogy az albérletek közül több száz van olyan, melynek legfeljebb 14 köbméter a légűrtartalma, amikor tehát már igazán olyan helyiségek lehetnek az albérletek tárgyai, melyekbe csak a minimális lakásigénnyel bíró, vagy arra kényszerült emberek költözhetnek be.

Nos, a legalacsonyabb kategóriába tartozó és nyilván a legnyomorúságosabb lakásviszonyokat is jelentő albérleti helyiségekben korántsem csak egy lakó lakik a székesfővárosban. A 3.170 legfeljebb 25 légköbméter nagyságú helyiség közül ugyanis csupán 48·2%-nyi rész az, melynek egy lakója van; 30·4%-ukban már két lakó élt. Sőt a helyiségek 10 %-ában 3 lakó, aminthogy ezek a csöpp albérleti helyiségek közül azoknak az arányszáma is megközelítette a 10%-ot, melyekben 4 vagy több lakó lakott. Ha az ismeretlen lakójúaknak feltüntetett helyiségeket be akarnók valamelyik kategóriába sorolni, nyilván leghelyesebben a sűrűbben lakott albérletek közé kellene sorolni; s akkor a legfeljebb 25 köbméter nagyságú helyiségeknek már több, mint 10%-a esnék azokra a helyiségekre, melyekben négynél több lakó lakik.

Ezek az adatok szinte alapján ingatják meg azokat a fentebb említett látszólag kedvezőbb tanulságokat, amelyeket az albérlők javára tanulmányunk több fejezetében is bevezettünk. Mert hiszen az ágyrajrás borzalmaitól aligha

valami, sok esetben semmi sem választja el azokat az albérleti eseteket, mikor szűk, parányi helyiségekben 3—4 vagy több lakó zsúfolódik össze, — gyakran nem is egy család vagy háztartás tagjai.

Alig kedvezőbbek a viszonyok akkor, ha azokat az albérleti helyiségeket vesszük szemle alá, melyek légköbtartalma 25—50 légköbméter között mozog. Ezeket nagyjában akkora lakóhelyiségeknek gondolhatjuk, melyek szélessége és hosszúsága maximálisan 4, magasságuk pedig talán 3 méter. Az ilyen albérleti helyiségek tehát az előbb tárgyaltak kategóriáival szemben némi haladást jelentenek, jobb viszonyokra vallanak. Amint azonban e helyiségek lakottságát vesszük vizsgálat alá, egyáltalán nem találunk olyan kedvező képre, mintsem talán eleve gondolhatnók. Ezt nemcsak abból következtethetjük, hogy a 25—50 légköbméter köbtartalmú albérletek közül azok száma, melyben egy lakó van, már csak 39·4%, a kétlakójúaké pedig 34·2%, azaz a ritka lakottságú albérletek arányszáma jóval kisebb, mint a maximálisan 25 köbméter légűrtartalmú helyiségeknél; hanem abból, hogy a 3, 4 stb. lakó által lakott helyiségek arányszáma erősen előtérbe nyomul.

A 3 lakó-lakta ilyen albérleti helyiségek az összes idesorolt helyiségek 12·2%-át,

a 4 lakós helyiségek azok 5·4%-át,

az 5 lakós helyiségek azok 2·3%-át,

a 6—10 lakós helyiségek pedig végül 3·5%-át tették az összes 25—50 légköbméter űrtartalmú helyiségeknek. Azaz ezek az albérleti helyiségek is sok esetben olyan tömegszállásokká alakultak át, amelyekről a normális lakásviszonyok között élő ember joggal hiheti, hogy itt igazán túlszűfoltan hálnak azok az emberek, akiket sorsuk ilyen vigasztalan lakásviszonyok közé sodort.

Ámde épenséggel nem kedvezőbbek (sőt mint íziben látjuk, rosszabbak is) az 51—75 köbméter légűrtartalmú helyiségek viszonyai, amelyeknél pedig feltételezhetnők, hogy tulajdonképpen több albérleti helyiséget egyesítenek, ami azután azt is jelentené, hogy az egyik vagy a másik helyiségben tényleg lakó (alvó) emberek részére rendelkezésre álló levegőmennyiség aránya esetleg még sokkal rosszabbul alakul, semmint adataink nyomán hinnők.

Az 51—75 köbméter légűrtartalmú albérleti helyiségek közül 39·1%-ban lakott egy lakó. Az ilyen albérleti helyiségek minden valószínűség szerint rendes bérleményrészek. Azoknál a helyiségeknél sem lehet nagyobb bajról szó, melyekben két lakót találtak (33·9%). Hogy azonban a több lakó által lakott albérleti helyiségeknek is nagyobb itt a szerepe, semmint a szűk helyiségeknél láttuk: ez különösen a 4 lakó által lakott albérleti helyiségeknél tűnik szemben.

A nagyobb — s persze jobbára még drágább — albérleti helyiségek között az egy és két lakó által lakott helyiségek arányszáma még jobban fogy. A 75—100 légköbméter nagyságú helyiségek közül 35·7% volt egylakójú s 36·3% kétlakójú. A 100 légköbméternél nagyobb helyiségek között ez a két

arányszámú így alakul: 31·4%, 33·8%. A 6 vagy több lakójú albérleti helyiségeknek amott 3·47, emitt pedig 3·73 az arányszáma. Ezzel szemben a 25—50 légméter nagyságú helyiségek között a szóbanforgó típus arányszáma 3·65, az 50—75 légméter nagyságú helyiségek között pedig 3·19%, azaz a különbség nem feltűnő, amit nyilván a drágább helyiségek hatására vezethetünk vissza.

A különböző lakottságú albérleti helyiségeknek most már légűrtartalom szerint való megoszlását vizsgálva, a legfeljebb 25 ürméter tartalmú albérleti helyiségek persze azok között fordulnak elő legsűrűbben, melyekben csak egy lakó lakik (12·6%). Az ilyen kifejezetten és félreismerhetetlenül szűk lakások a két lakó által lakott albérleti helyiségek között már sokkal ritkábbak (9·0%) és még ritkábbak a 3 (7·8%), továbbá 4 (6·6%), 5 (7·7%) és a 6—10 lakójú (5·3%) albérleti helyiségek között. A 10-nél több lakójú albérleti helyiségek között azonban szintén 2 ilyenrel találkozunk, arányszám szerint 4·15%-nyival. *Világosan szembeötlük az, hogy a több lakójú albérleti helyiségek között rendre csökken az egészen kis helyiségek arányszáma, — de nem annyira, hogy ez arányszámok egészen eltörpüljenek.* Hiszen, mint az imént láttuk — az arányszám legalább — 4 és több lakójú albérleti helyiségeknél sem enyészik egészen el.

A 25—50 köbméter ürtartalmú albérleti helyiségek is kifejezetten a kis lakóhelyiségek közé tartoznak. Érdemes ezért ezek arányszámait is megállapítani a lakottság és a különböző típusú albérleti helyiségek szerint. A számítások azt jelzik, hogy az egy lakójú albérleti helyiségek közül 32·3% volt ilyen nagyságú; a két lakójúaknak 31·8%-a; a három lakójúaknak 29·7%-a, a négy lakójúaknak 27·5%-a, az ötlakójúaknak 28·2%-a, a hat—tíz lakójúaknak pedig 31·4%-a. Legjellemzőbb típusként az albérleti helyiségek között kétségkívül a 25—50 köbméter légűrtartalmú helyiségeket kell tekintenünk.

Így közbevetőleg megjegyezzük, mennyire érdekesek azok a számok, amelyek a különböző lakottságú albérleti helyiségeknek nagyságát részletezik. Az egy lakójú albérleti helyiségek száma csak a 18—20 köbméter nagyságú helyiségeknél kezd emelkedni, de azután az 50 köbméter nagyságú helyiségek állandóan emelkedést mutatnak. Az 50 köbméteren felül, bezárólag a 100 köbméter nagyságú helyiségekig, némi hullámszakaszokat nem számítva nagyjában mégis csökken az egyes kategóriákba tartozó helyiségek száma, csak a száznál több köbméter ürtartalmú helyiségeknél mutat újra emelkedést, persze a már gyakran előforduló több helyiségből álló bérlemények hatása révén. A két lakójú albérleti helyiségeknél a 45—50 köbméter ürtartalmú albérleti helyiségek domináló száma még sokkal inkább szembeötlik, semmint az egy lakójúaknál. Nagyjában azonban itt is követi a számok alakulása az amott látott alakulást, azzal a különbséggel, hogy a nagyobb albérleti helyiségek jelentősége határozottabban domborodik itt ki.

A nagyobb helyiségeknek ez a szerepe egyre jobban kiéleződik, amint a három, négy vagy öt lakós albérleti helyiségek adatait vizsgáljuk. Éppen csak a hat—tíz lakójú albérleti helyiségekre nem áll ez; ezeknek csak 13·9%-a volt 100 úrköbméternél nagyobb terjedelmű, míg az öt lakójú helyiségek közül 20·1%. Azaz az albérleti tömegszállásokat sokkal inkább megtalálhatjuk a hat—tíz lakójú helyiségek között a kisebb terjedelmű lakásokban, semmint a nagyobb terjedelműekben. Mutatja ezt az a körülmény is, hogy a 25—50 úrköbméter nagyságú albérleti helyiségekre a hat—tíz lakó által lakottak közül 14·8% esik, az öt lakó által lakottak közül pedig csak 12·9%. Akár a kisebb albérleti helyiségeket nézzük, akár a nagyobbakat, ismét csak oda érkezünk tanulmányunknak ahhoz az egyre visszatérő gondolatához, hogy a szegénység, nehéz megélhetés hatása az uralkodó mozzanata annak a nagyszabású felvételnek feldolgozásában, amelyet a székesfőváros statisztikai hivatala hajtott végre 1927. tavaszán.

b) Az albérleti lakások havibére.

Tanulmányunk zárószakasza bevezetésének második része gyanánt az albérleti helyiségek havi bérét dolgoztuk fel, aszerint, hogy a drágább és olcsóbb albérleti helyiségekben mennyi a lakók száma. Később módját keritjük annak is, hogy a különböző lakottságú albérleti helyiségek mediánértékeit is kiszámítsuk. De előbb a túloldali tábla adatainak megoszlási viszony-számaihoz fűzzük megjegyzéseinket; bőven nyújtanak tanulságokat.

A különböző lakottságú albérleti helyiségek bérviszonyainak vizsgálatánál, elsősorban arra nézve kellene — legalább megközelítő — tájékoztatást nyújtanunk, hogy az albérleti helyiségek bérbeadása révén a bérbeadó a főbérleti lakások bérének megközelítően mekkora részét kapta meg. Más szóval kutatnunk kell azt, hogy az 1927. év tavaszán mennyi volt azoknak az egy-, kettő- vagy háromszobájú lakásoknak a bére, amelyek egy szobájának albérletbe adásával a főbérlet nagyjából megkaphatta lakásának (egyszobás lakásoknál) egész, (kétszobás lakásoknál) fele, háromszobás lakásoknál pedig harmadrész bérét, csupán egy helyiségének (vagy bizonyos számú helyiségeinek) albérletbe adásával.

Az egyszobás lakások száma az imént említett időpontban Budapesten 87.686 volt ezek közül csupán 4635-nek (5·6%) évi lakásbére ment túl az 500 pengőn; a lakások túlnyomó részének a bére 240—500 pengő között mozgott.

A számbavett 49.359 kétszobás lakás közül viszont 2812 volt olyan, melynek a lakbére az ezer pengőt meghaladta. Ez a kis csoport szintén csak 5·7%-át tette az összes kétszobás lakásoknak, míg ezek túlnyomó része után 400—800 pengő bért fizettek.

51. Az albérletbe adott helyiségek megoszlása az albérleti bér- és lakótársak szerint.

Az albérletbe adott havi helyiség bére	Albérleti helyiség													Ismeretlen	Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
	l a k ó v a l														
a) Abszolút számokban.															
— 10 P	113	120	88	84	39	26	13	15	13	4	5	1	1	22	544
10— 15 „	129	197	138	103	74	27	22	13	14	—	—	—	1	29	747
15— 20 „	1.125	948	540	344	95	117	67	46	10	3	6	1	7	163	3.472
20— 25 „	1.579	978	402	179	88	58	41	45	7	3	1	—	—	141	3.522
1— 25 „	2.946	2.243	1.168	710	296	228	143	119	44	10	12	2	9	355	8.285
25— 30 „	807	540	270	132	98	59	20	11	2	4	2	—	1	78	2.024
30— 35 „	1.762	1.296	428	206	100	68	37	22	3	7	3	—	2	122	4.056
35— 40 „	2.443	1.913	520	214	91	43	19	5	8	2	—	5	—	133	5.396
40— 45 „	255	200	65	42	27	5	5	4	—	1	—	1	—	8	613
45— 50 „	1.235	1.299	372	113	49	20	3	2	2	2	—	—	2	69	3.168
25— 50 „	6.502	5.248	1.655	707	385	195	84	44	15	18	5	6	5	410	15.257
50— 55 „	197	187	49	21	20	4	1	2	—	1	—	—	—	11	493
55— 60 „	718	829	243	60	34	10	1	2	—	—	1	—	—	41	1.939
60— 65 „	523	759	159	83	26	7	8	2	2	1	—	—	—	33	1.603
65— 70 „	81	94	41	14	9	4	—	1	1	—	—	—	1	7	253
70— 75 „	118	198	139	19	6	1	2	—	3	—	—	—	—	16	502
50— 75 „	1.637	2.087	631	197	95	28	12	7	6	2	1	—	1	108	4.790
75— 80 „	414	466	170	63	32	8	2	1	—	1	—	—	—	30	1.187
80— 85 „	15	15	34	8	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	74
85— 90 „	27	56	21	8	2	3	—	—	—	—	—	—	—	1	118
90— 95 „	6	12	8	5	2	1	—	—	—	—	—	—	—	1	35
95—100 „	125	136	76	31	11	3	—	2	1	—	—	—	—	9	394
75—100 „	587	685	309	115	48	15	3	3	1	1	—	—	—	41	1.808
100—110 „	21	35	15	6	9	1	3	—	7	1	—	—	—	2	93
110—120 „	138	102	70	33	21	9	2	—	1	—	1	—	3	2	382
120—130 „	16	30	9	10	3	3	2	1	—	—	—	—	—	2	76
130—140 „	16	12	16	3	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3	53
140—150 „	3	23	9	4	6	—	2	—	—	1	—	—	2	1	51
150—160 „	32	45	25	13	4	—	—	—	1	—	—	—	—	2	122
160—180 „	14	9	4	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	1	32
180—200 „	14	17	5	5	1	1	1	—	—	1	—	—	—	—	45
100—200 „	254	273	153	75	47	16	11	1	2	3	1	—	5	13	854
200—240 „	24	12	7	4	3	—	—	—	1	—	—	—	—	1	52
240—320 „	12	3	3	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	26
320—400 „	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
400—480 „	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
480— „	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
200— „	40	19	12	10	4	—	—	—	1	—	—	—	—	2	88
Bért nem fizet	42	39	46	65	33	23	12	4	5	1	—	—	—	34	304
Ismeretlen	128	119	98	69	57	13	24	6	7	3	—	1	—	106	631
Összesen ..	12.136	10.883	4.072	1.948	945	516	289	184	81	36	19	9	20	1.069	32.017

Nem más a helyzet akkor sem, ha a hámszobás lakások 21.878 egységnyi tömegét vesszük vizsgálat alá, ezek közül is 1384-nek haladta meg évi bére az 1600 pengőt (6·3%), túlnyomó részüknek bére azonban 800—1200 pengő között mozgott.

Kapcsolódjunk most már bele ebbe a gondolatkörbe és vizsgáljuk meg az egy lakóval bíró vagy kétlakójú helyiségek bértípusait. Kétségtelen, hogy azok az albérllők, akik a mediánérték körül mozgó bért fizették lakhelyiségükért (ez a mediánérték az egyalakójú albérleteknél 36·14 pengő, a kétlakójúaknál pedig 38·27 pengő) — nem is szólva azokról, akik albérletükért többet fizetnek a mediánnál — sokkal kedvezőtlenebb helyzetben voltak, mint a főbérllők. Sokkal kedvezőtlenebb helyzetben voltak azért, mivel azok az emberek, akik csekély egy szobával rendelkező főbérllőtől vettek ki ilyen bérű albérleti lakást, ha esetleg a főbérllő a konyhában, vagy a lakás egyéb részében húzta is meg magát, talán nagyobb összeget is fizettek bér fejében évente persze többnyire a bútorhasználatot vagy a kialakított egyéb szolgálatokat is beleértve, mint a főbérllő. Majdnem annyira kétségtelen az is, hogy a két vagy hámszobás lakásban albérleti helyiséghez jutott albérllők is jóval nagyobb arányban járulnak hozzá a főbérllő költségeihez, semmint lakásrészüknek az egész lakáshoz való aránya szerint következethetnők.

Persze a magasabb bérű, egy vagy kétlakójú albérleti helyiségek között olyanok is akadnak, melyek egész lakásoknak albérletbe való vételét jelentették. Ez azonban mit sem változtat azon az igazságon, hogy az albérleti lakások bérllői nem csupán jövedelmük terén vannak — hihetlőleg — a főbérllőkkel szemben alárendeltebb helyzetben, hanem szegényebb voltak árát még az által is kénytelenek megfizetni, hogy az albérleti lakásaikhoz aránylag is drágábban jutnak hozzá. Drágábban mint azok, akik egyszerre nagyobb összeggel rendelkeznek s így főbérleti lakást vehetnek ki és azt be is bútorozhatják. Az ilyen lakások főbérllői gyakran a szorosabb értelemben vett lakrészek mellett albérletbe adják a lakás egyéb részeit, sokszor pedig abba a helyzetbe jutnak, hogy üzérkedést fejtenek ki a rosszabb anyagi viszonyok között élő albérleti lakáskeresőkkal szemben.

E tanulság alapján fokozott mértékben fordulhatunk immár feldolgozásunk részletesebb adataihoz, amelyek a különböző lakottságú albérleti helyiségek bér csoportjait egyenként sorolják fel.

Nem volna értelme, hogy minden egyes bér csoporttal külön foglalkozzunk, noha az arányszámok így is érdekes sort mutatnak. Megjegyzéseinket jobbra azokra a bér kategóriákra szorítjuk, amelyek nagyobb bér csoportokat foglalnak össze.

Azonnal szembe ötlük adatainknak az a tanulsága, hogy az albérleti helyiségeknek körülbelül negyedréssében maximálisan 25 pengő bért fizet az albérllő (a maga vagy családja lakásáért). Azt is látjuk adatainkból, hogy

az egészen olcsó albérleti helyiségek ritkák és csak a 15 pengős bérhatárnál kezdenek gyakoribbakká válni.

Közelebbi indoklás nélkül azonban egyenesen a szenzáció erejével hatnak azok az adatok, amelyek azt mutatják, hogy a különböző lakottságú albérleti helyiségek sorában milyen gyakran találkozunk legfeljebb 25 pengős havibérrel. Az egy- vagy kétlakójú albérleti helyiségek között az átlagosnál ritkábban, a kétlakójú helyiségek között éppenséggel ritkán találtattak 25 pengőnél olcsóbb havibérű albérleti helyiségek. Viszont a három stb. lakójú helyiségek között egyre sűrűbben vannak ilyenek. A hét-lakójú helyiségeknek csaknem fele, a nyolclakójúnak közel $\frac{2}{3}$ része legfeljebb 25 pengő havibérű volt. Alig más a helyzet a 9 és a 11 lakójú helyiségeknél is.

Az albérleti helyiségek bérei megítélésének helyes nézőpontra való beállítása tehát éppenséggel nem olyan könnyű, mint ahogy talán gondolhatnánk. Számsorunk alakulása, mely azzal a frappáns tanulsággal jár, hogy az olcsó albérleti helyiségek sokkal sűrűbben ékelődnek be a nagy lakottságú albérleti helyiségek közé, csupán két okkal magyarázható.

Vagy arról van szó itt, hogy az albérleti helyiségek közül a nagyobb lakottságúak azért olcsóbbak, mert e helyiségeket több embernek is kiadták. Több olyan albérlőnek, akik egyike a másikkal szemben mintegy albérlő-társként jelentkeznek. Mondhatnók: *egyenlőjogú albérlők ezek, miáltal persze ily esetekben az albérleti viszony többé-kevésbé az ágybérleti viszony nivója felé siklik át.*

Vagy pedig az a dolog nyitja, hogy ezek a sűrűbben lakott albérleti helyiségek azért olcsóbbak, mert népes családok jövedelmüket fokozandó, befogadnak a család körébe albérlőknek mondott idegeneket, — talán rokont — így azonban az albérlet magasabb szempontból nézve a kérdést, szintén az ágybérlet fogalma felé tolódik el.

Ugyanez a tanulság bizonyos mértékben még a 25—50 pengős albérleti helyiségek sorában is jelentkezik. Ezek a helyiségek általában az összes albérleti helyiségeknek megközelítőleg felét teszik, azaz az albérleti helyiségek súlypontja az ilyen bértípusú helyiségek felé igazodik. Csak melleleg jegyezzük meg, hogy ebben a bércsoportban is a legfőbb szerepet a 30—35 — még inkább a 35—40 — pengős bérű albérleti helyiségek játsszák; minden hatodik albérleti helyiségben t. i. a székesfővárosban az albérlők 35—40 pengő havi bért fizetnek.

Nem okoz meglepetést az, hogy a 25—50 pengős albérleti helyiségek legsűrűbben az 1 és 2 lakójú helyiségek között találhatunk; előbbieket között felénél is nagyobb arányszámmal, utóbbiak között az átlagot szintén meghaladóan. Az is logikusnak látszik, hogy — bár némi zökkenővel — a 3, 4, 5, 6, 7 stb. lakójú albérleti helyiségek között mindig ritkábbá válik a 25—50 pengő havibéres helyiségek arányszáma. Ez a szabályosság bezárólag a 9 lakójú albérleti helyiségekig megáll. Itt azután ismét azzal a meglepő jelenséggel találkozunk, hogy míg a 9 lakójú albérleti helyiségek között csupán minden

ötödik-hatodik tartozott a 25—50 pengős bérkategóriába, addig a 10 lakójúak között csaknem minden második, a 12 lakójúak sorában pedig három közül kettő.

Míg tehát a 25—50 pengős albérleti helyiségekről nagyjában azt mondhatjuk, hogy ezek *híven fejezik ki az elméletileg várható szabályszerűséget; azt t. i., hogy a többlakójú albérleti helyiségek között ritkább e helyiségtípus előfordulása*; — azért ritkább, mert a magasabb bérkategóriákba esik mindig több lakás, — *addig épen a legnépesebb albérleti helyiségeknél újra felborul a szabály*. Nem sok ilyen esetről van ugyan szó, de mégis csak újra látszik, hogy az élet szüksége néha egészen sajátságos eredményt okoz. Miről lehet szó itt tulajdonképen? Arról, mint fentebb is említettük, *hogy a nagyon megszorult emberek, népes családok maguk fogadnak lakásukba egy vagy több idegent, olyan bérösszegért, mely szerény igényeikhez mértén fokozni tudja jövedelmüket vagy arról, hogy népes családok, melyek csak ilyen csekély bért tudnak fizetni, szorulnak rá albérleti helyiségekre, ahol azután így nagytömegű embercsoportosul*.

Az 50—75 pengő bérösszegű albérleti helyiségek jelentőségét az magyarázza meg, hogy kb. minden hetedik albérleti helyiség ilyennek számít Budapest albérleti helyiségeinek blokkjában. Ezeket a már kétségkívül drágább albérleteket azonban nem az egylakójú albérleti helyiségekben leljük meg a legsűrűbben, hanem a kétlakójúakban, melyeknek közel $\frac{1}{5}$ -része ilyen volt. A háromlakójú helyiségek között is aránylag többet észleltek ilyen bérrel, semmint az egylakójúak között. A négy- vagy az ötlakójú helyiségek között is elég magas az arányszámuk, ami azt mutatja, hogy ezekben az esetekben már inkább állhatunk szemben reális helyzetekkel, igazi albérletekkel. Erre következtethetünk abból is, hogy a hat stb. lakójú albérleteknek is figyelemreméltó részét képviselik az ebbe a bércsoportba sorolható albérletek. A *tiszta* albérletek bizonyosságai ezek a számok.

Az emelkedő bér hatása azután még inkább és még határozottabban jelentkezik a 75—100, valamint a 100—200 pengős, továbbá a 200 pengőnél drágább albérleti helyiségeknél. Ilyen bérletek általában gyakrabban találattak a három-, négy-, öt és hatlakójú albérleti helyiségek között, semmint az egy vagy kétlakójúak között. Itt is jobbára már nagyobb lakásoknak az albérletek céljára való felhasználásáról lehetett szó.

A magasabb összegű albérleti béreknek ismételjük nyilván kiterjedtebb lakosztályok albérleténél van szerepük, melyeket esetleg tehetősebb emberek is vesznek igénybe és hoznak értük — kényelmi szempontok miatt — nagyobb áldozatokat is. Ez a körülmény azonban épenséggel nem csökkenti azoknak az adatoknak a jelentőségét, melyek szerint azok között, akik csak kisebb bérösszeget tudnak fizetni albérletükért, sűrűn fordulnak elő olyan emberek, akik nem egyedül laktak albérleti lakásukban, hanem sokadmagukkal együtt.

Említésre méltó még az a körülmény az albérleti helyiségek bérviszonyainak általánosságban való tárgyalásánál, hogy az 1927. évi összeírás szerint *304 olyan albérlő is akadt Budapesten, akinek nem kellett bért fizetnie a bérleményért.* Hogy ennek oka a valóságban mi volt, s hogy esetleg minő ellenszolgáltatások voltak azok mégis, amelyeket az albérlőnek kellett teljesíteni a lakás igénybevételéért, nem tudjuk. Talán rokonokról van itten szó. Talán házitanítóskodással szolgálta meg a lakás bérét az ilyen albérlő. Talán egyéb kapcsok tették lehetővé a látszólag ingyen albérletet. Erre nézve a felvétel nem nyújt felvilágosítást, noha nem volna érdektelen tudnunk okát ez albérlők kivételes helyzetének.

Az összes albérleti lakások közül *631 esetben (1·96%) nem tudta a jelvétel kideríteni azt, hogy mennyi volt in concreto az albérleti helyiségek bére.* Ez a csoport azonban, mint az iménti viszonzyszám mutatja, oly csekély jelentőségű, hogy miatta egyáltalán nincsen okunk arra, hogy előbb levont konklúzióinkat megmászítsuk. Aminthogy az albérleti statisztika ezután tárgyalandó anyagából is nyugodtan kikapcsolhatnók a bérfizetés nélkül átengedett helyiségeket, valamint azokat is, melyek bére ismeretlen volt. Nagyon valószínű, hogy mind a két esetben mégis arra következtethetünk, hogy az ismeretlen bérösszegű bérlemény alapján kisszerű volt és a feltételek sem voltak szabályozva. Talán havonként változott az a szolgáltatás vagy bér, amelyet nyújtani, illetőleg fizetni kellett a helyiség átengedéséért.

Közlönnünk kell ezen a helyen a különböző lakottságú albérleti helyiségek medián bérösszegeit, melyek közül néhányat már előbb is felhasználtunk. Most összefüggően sorakoztatjuk egymás mellé ezeket az értékeket.

Az egylakójú albérleti helyiségek medián bérösszege 36·14, a kétlakójúaké 38·27, a háromlakójúaké 36·63, a négylakójúaké 33·80, az ötlakójúaké 33·90, a hatlakójúaké 27·52, a hétlakójúaké 28·75, a nyolclakójúaké 22·02, a kilenclakójúaké 22·50, a tízlakójúaké 37·50, a tizenegylakójúaké 22·50, a tizenkétlakójúaké 32·50, a tizenháromlakójúaké 30·00 pengő.

Ezeknek a számoknak olyan végtelenül érdekes tanulságuk van, melyet mindenek előtt le kell rögzíteni. Csupán futólagos pillantás is adatainkra meggyőzhet bennünket arról, hogy a különböző lakottságú albérleti helyiségek számsorainak általában annál magasabb medián bérértéke, minél kevesebben laknak a szóbanforgó helyiségekben.

Az 1 vagy 2 lakójú albérleti helyiségek medián bérértéke egyaránt elég magas, bár a kétlakójúaké valamivel mégis több, mint az egylakójúaké. A három lakóval bíró albérleti helyiségek mediánértéke már érzékenyen lesüllyed a kétlakójú, a négylakójúaké még erősebben a háromlakójú albérleti helyiségek medián havi bérértéke alá. A sülyedés tovább folytatódik a nagyobb lakottságú helyiségeknél és csak ott mutat némi ingadozást, ahol már egy csoportba tartozó helyiségek kisebb számánál fogva a mediánszámoknak használhatósága is csökken.

Ezek az adatok plasztikusan mutatják azt, hogy az egy, illetőleg két-lakójú albérleti helyiségek túlnyomó többségét, több, mint $\frac{7}{10}$ részét teszik az összes albérleti helyiségeknek. Az olyan albérleti helyiség viszont, amelyben öt-tíz lakó lakik, már nagyon ritka. Még ritkább az olyan, melybe 10 vagy több lakó zsúfolódik be. *Ez a néhány adat tehát mintegy vigasztaló momentum statisztikánkban, noha az a körülmény, hogy olyan albérleti helyiség, melyben 6—10 lakó él, a székesfővárosban 1106 volt 1927 tavaszán, azt mutatja, hogy épenséggel nem rémlátás az, ha albérleti helyiségek túlszűfoltóságáról beszél valaki a statisztikai adatok láttán.*

A legfeljebb 25 pengős bérösszegű albérleti helyiségek lakottság szerint való megoszlásának képe a végső átlagtól némileg elütő. Az ilyen, viszonylag olcsó albérletek között kevesebbet találunk olyat, melyben egy vagy két lakó van csupán és viszont jóval többet olyant, melyben 3, 4, 5, 6 stb. lakót találtak.

Ez a tanulság tehát megerősíti azt a fentebb kifejtett véleményünket, hogy az olcsó albérletek korántsem jelentik az albérlők számára a megnyugtató lakáviszonyokat: amit az albérlet árán megtakarít az ilyen albérlő, bőségesen megfizeti az árát a zsúfolt lakással.

A 25—50 pengős albérleti helyiségek között viszont az egy- és két-lakójú albérleti helyiségek olyan magas arányban fordulnak elő, amint egyetlen más bér csoportban sem. Az ebbe a bér kategóriába tartozó albérleti helyiségeknek több, mint $\frac{3}{4}$ részében lakott legfeljebb egy vagy két lakó. Újból alátámasztja ez a tanulság fentebb már szintén hangoztatott nézetünket, hogy a 25—50 pengős albérleti helyiségek az igazi típusai azoknak az albérleteknek, amelyekben az aránylag jobb viszonyok között élő albérlő elem helyezkedik el, amely tehát valamivel több bért tud fizetni, de viszont helyiségeinek laksűrűsége nem túl nagy.

Az 50—75 pengő bérű albérletek sorában az egy- vagy kétlakójú albérleti helyiségek száma talán még valamivel nagyobb, mint az imént említett csoportban. Mégis azzal a különbséggel, hogy itt már a kétlakójú albérletek jutnak előtérbe szemben a 25—50 pengős bérű albérletekkel, ahol az elsőség határozottan a magányos, egylakójú albérleteket illeti meg. Az 50—75 pengős albérleti helyiségek között jó kétötödrésznyi azoknak a helyiségeknek a száma, amelyekben két lakó lakik. A bér elég magas volta folytán feltehetjük azt, hogy férj és feleség, vagy szülő gyermekével stb., azaz a családok kerülnek jobbra abba a helyzetbe, hogy ilyen albérleti lakásba kénytelenek menni. Az 50—75 pengős albérleti helyiségek között azonban feltűnő magas számmal fordulnak elő azok is, melyekben három lakó lakik, ami csak még valószínűbbé teszi az ép az imént hangoztatott feltevés helyességét.

Fokozott mértékben ötlik azután szembe a *családos albérletek* jelentősége azokban az albérleti helyiségekben, melyek havi bére 75—100 pengő, avagy 100—200 pengő. Nem annyira abban, hogy kb. minden hatodik

ilyen bérösszegű albérleti helyiségben 3 a lakók száma. Inkább abban, hogy (főképp a 100—200 pengős albérleti helyiségek között) nagyobb számmal látunk olyan albérleteket is, amelyekben 4—5 lakó helyezkedik el.

Ezzel a különben érthető alakulással éles ellentétben áll a 200 pengőnél magasabb havi bérű albérleti helyiségek megoszlása a lakók száma szerint. *E drága albérleteknek csaknem fele részében csupán egy lakó volt.* S minden más kategóriák példájánál határozottabban jelentkezik itt az a szabályszerűség is, hogy az öt lakóval bíró albérleti helyiségekkel szinte lezárul e helyiségek tagozódása; legtöbbjük tehát maximálisan 1—5 bérlő részére béreltetett. Aligha kell rámutatnom arra, hogy az albérlet ellenében nyújtott vizontszolgáltatások speciális mivolta lehetett a döntő arra nézve, hogy a legdrágább albérletek helyiségeiben leggyakoribb jelenség a kevesebb lakó. A nagyobb, tágasabb szoba vagy szobák, a szebb berendezés; a fürdőszoba átengedése, esetleg ellátás stb., azok az okok, melyekre az adatok alakulását visszavezethetjük.

c) Az albérleti lakások bérleménycsoportjai.

Alábbiakban az albérleti lakások ügyét még közelebbről vesszük beható vizsgálat alá. Már a bevezetésként nyújtott adatok is sok tanulsággal jártak és meggyőzhettek arról, hogy az albérleti helyiségek kérdése mennyire komplikált kérdés, melyet épen a már eddig feltárt jellemző vonásai miatt kell a rendelkezésünkre álló anyag egyéb kombinációiban is megvizsgálnunk. Mielőtt az albérleti statisztika tanulságainak levonását folytatnánk, nagy vonásokban képet kell nyújtanunk arról, hogy az *albérletek milyen bérleménycsoportokra bonthatók fel.* Mennyi köztük az olyan bérlet, mely csak a konyha igénybevételét jelenti? Mennyi vonatkozik csupán valami egyéb (nem tulajdonképeni lakó-) helyiség kibérlésére? Mennyi közülük egyszobás vagy két-, esetleg többszobás albérlet? Mindig azt is kell vizsgálnunk, hogy az egyes albérleti bérccsoportokon belül milyen gyakorisággal fordulnak elő az ebbe vagy abba a kategóriába sorolható albérletek.

Ilymódon bizonyos általános áttekintést szerezhethünk az albérletek felől, bár *ez az áttekintés jobbára mégis csak a külszint követi*; abból, hogy az albérlet egy- vagy kétszobás stb., csak fenntartásokkal következtethetünk az albérlok helyzetére az albérleti helyiségekben, vagy pedig *egyáltalán nem is tudunk arra nézve támpontot találni, hogy különösen a bérösszeggel arányban van-e vagy sem az albérleti helyiség.*

Itt is — mint minden alkalommal — hangsúlyozni kívánjuk azt, hogy e részben igazán alapos tájékoztatással *csak azok a speciális, helyszínen végzendő kutatások tudnának szolgálni, melyek végzése messze kívül esik már a hivatalos statisztika körén s inkább egyes, erre a célra létesült társadalmi csoportok munkakörébe tartozhatik.* Az alábbi táblák a legáltalánosabb összefoglalásban dolgozzák fel az albérletek szobaszám szerint való megoszlására vonatkozó anyagot :

53. tábla. Az albérletek megoszlása a szobaszám és konyahasználat, valamint a havi bér összege szerint.

Havi bér pengőben	A) Csak konyha- használat	B) Csak egyéb helyiség használat	C) Szobabérlet konyha- használat nélkül				D) Szobabérlet konyha- használattal				Összesen
			1	2	3 és több	együtt	1	2	3 és több	együtt	
			s z o b a				s z o b a				
— 10	58-8	64-3	660-0	—	—	660-0	216-9	—	—	216-9	1.000-0
11— 15	38-8	24-1	686-8	—	—	686-8	250-3	—	—	250-3	1.000-0
16— 20	29-7	19-0	767-3	—	—	767-3	184-0	—	—	184-0	1.000-0
21— 25	25-3	9-4	768-0	6-8	—	774-8	186-8	3-7	—	190-5	1.000-0
— 25	30-5	18-4	753-3	2-9	—	756-2	193-3	1-6	—	194-9	1.000-0
26— 30	33-6	8-4	760-4	9-4	—	769-8	181-8	6-4	—	188-2	1.000-0
31— 35	21-7	7-2	763-5	11-6	—	775-1	189-3	6-7	—	196-0	1.000-0
36— 40	7-2	2-2	773-0	11-7	0-2	784-9	198-3	6-1	1-3	205-7	1.000-0
41— 45	14-7	6-5	729-3	17-9	—	747-2	210-4	4-9	16-3	231-6	1.000-0
46— 50	2-2	2-5	777-2	14-5	1-9	793-6	192-2	8-5	1-0	201-7	1.000-0
26— 50	13-8	4-6	767-9	12-2	0-5	780-6	192-9	6-8	1-3	201-0	1.000-0
51— 55	4-1	2-0	740-3	18-2	4-1	762-6	198-8	18-3	14-2	231-3	1.000-0
56— 60	1-6	0-5	790-6	12-8	—	803-4	183-6	9-3	1-6	194-5	1.000-0
61— 65	2-5	1-3	764-1	21-9	1-9	787-9	190-9	17-4	—	208-3	1.000-0
66— 70	7-8	4-0	672-0	35-6	3-9	711-5	245-1	27-7	3-9	276-7	1.000-0
71— 75	10-0	4-0	758-9	15-9	2-1	776-9	183-3	23-8	2-0	209-1	1.000-0
51— 75	3-3	1-5	767-0	18-0	1-4	786-4	190-8	15-5	2-5	208-8	1.000-0
76— 80	2-5	1-7	650-4	91-8	4-2	746-4	178-6	62-4	8-4	249-4	1.000-0
81— 85	—	—	716-2	27-0	—	743-2	175-7	54-1	27-0	256-8	1.000-0
86— 90	—	—	567-8	84-8	16-9	669-5	194-9	135-6	—	330-5	1.000-0
91— 95	—	—	714-3	85-7	—	800-0	142-9	57-1	—	200-0	1.000-0
96—100	—	—	472-1	175-1	10-2	657-4	157-4	170-0	15-2	342-6	1.000-0
76—100	1-7	1-1	610-1	106-7	6-1	722-9	174-2	90-2	9-9	274-3	1.000-0
101—110	—	—	473-1	129-0	21-5	623-6	161-3	215-1	—	376-4	1.000-0
111—120	—	—	314-2	246-0	15-7	575-9	125-6	264-5	34-0	424-1	1.000-0
121—130	—	—	236-8	276-3	—	513-1	118-4	289-5	79-0	486-9	1.000-0
131—140	—	—	188-7	377-5	—	566-0	151-0	245-3	37-7	434-0	1.000-0
141—150	—	—	215-7	392-1	19-6	627-4	78-4	235-4	58-8	372-6	1.000-0
151—160	—	—	254-1	327-8	49-2	631-1	90-2	204-9	73-8	368-9	1.000-0
161—180	—	—	187-5	437-5	62-5	687-5	31-2	187-5	93-8	312-5	1.000-0
181—200	—	—	222-2	200-0	155-6	577-8	44-4	288-9	88-9	422-2	1.000-0
101—200	—	—	292-8	269-3	28-1	590-2	114-8	248-2	46-8	409-8	1.000-0
201—	—	—	340-9	181-8	90-9	613-6	79-6	125-0	181-8	386-4	1.000-0
Bért nem fizet	62-5	46-1	657-9	46-0	6-6	710-5	121-7	39-5	19-7	180-9	1.000-0
Ismeretlen bérrel	20-6	28-5	793-9	28-6	4-8	827-3	92-0	18-9	12-7	123-6	1.000-0
Összesen	16-1	8-2	740-8	23-9	1-9	766-6	186-5	18-7	3-7	209-1	1.000-0

A táblázat anyagából kitűnik, hogy összeállításoknál a fősúlyt nem arra helyeztük, hogy a különböző (egy vagy két, stb. szobás) albérletek között mennyi volt ilyen vagy amolyan drága. Erre vonatkozólag lesz alább még módunk különleges vizsgálatokat végeznünk. Elsősorban azt akarjuk itt kutatni, vajjon az olcsóbb, illetőleg a drágább albérletek között mennyi van egy- vagy többszobás, stb. albérleti típus.

Könnyű ezeknek az adatoknak alapján mindenekelőtt azt a következtetést leszűrni, hogy az albérletek között merőben alárendelt szerepet játszanak azok, melyek csak konyhahasználatot biztosítanak az albérlők számára. S még alárendeltebbek azok, amelyek csak »egyéb« helyiség használatában merülnek ki, — nem szorosan vett lakóhelyiségekben tehát.

Az albérletek igazi többsége annyiban mégis kedvezőbb elbírálás alá esik, hogy az esetek túlnyomó részben szobabérletekről van szó. A szobabérletek között is a sokkal nagyobb jelentőség azoknak az albérleteknek jut, melyeknél konyhahasználat nem illeti meg az albérlőket: több, mint $\frac{3}{4}$ része az összes albérleteknek ilyen; ezekben a háztartás vezetésének a lehetősége is szinte ki van zárva.

Az albérleti viszony megítélésében, azonban mégis a szegénység, vagy a szerényebb anyagi helyzet a döntő szempont. Jellemző bizonyossága ennek hogy az összes albérleteknek több mint 92%-a csupán egyszobás albérletekből áll: azok az albérletek, midőn 2 vagy 3 stb. szobát bérel az albérlő, már ritkaság számba mennek a budapesti statisztika szerint.

Az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleti típus dominálja Budapest albérleti lakásait. Világosan rámutat ez is arra, hogy az albérleti lakáskérdés valóban fontos szociális probléma, mely legszorosabb összeköttetésben áll az arra utaltak kereseti viszonyaival. Az összes albérleteknek csaknem $\frac{3}{4}$ -része — 23.715 eset! — konyhahasználat nélkül való egyszobabérlet volt 1927 tavaszán székesfővárosunkban. Hogy a társadalmi erők normális kifejtéseinek mekkora akadálya volt ez a helyzet, arról aligha kell szólnunk. Hiszen ezekben az albérletekben többnyire olyan egyének húzódtak meg, akiket saját háztartásuk megalapozásában gátoltak meg körülményei.

1. Csak konyhahasználatból álló albérletek.

Fentebb láttuk, hogy az összes albérleti helyiségeknek 1.6%-ában csak konyhahasználat illeti meg az albérlőt. Ezek a silány tartalmú albérletek persze túlnyomórészt az alacsonyabb bérkategóriák közé esnek, amit jellegzetesen kidomborít az a körülmény, hogy a csak konyhahasználatból álló albérletek 511 egységnyi csoportjából csupán 16 olyan albérlet akadt, amelynek bérösszege 51—75 pengő és 3 olyan, melynek bére 75—80 pengő volt, míg az efajta albérletek közül 49.1% (253) legfeljebb 25 pengő, 41.1%-nyi része pedig (211) 26—50 pengő bér fizetésére kötelezte az albérlőt. A csak konyhahasználatból álló albérletek tagoltabb béradatai a következők:

54. tábla. Csak konyahasználatból álló albérletek bérvizonyai.

Az albérletbe adott helyiségek bére	Abszolút számok	Ezre- lékek	Az albérletbe adott helyiségek bére	Abszolút számok	Ezre- lékek
— 10 P.....	32	62·1	61— 65 P.....	4	7·8
10— 15 «.....	29	56·3	66— 70 «.....	2	3·9
16— 20 «.....	103	200·0	71— 75 «.....	5	9·7
21— 25 «.....	89	172·8	51— 75 «.....	16	31·1
1— 25 «.....	253	491·2	74— 80 «.....	3	5·8
25— 30 «.....	68	132·1	81— 85 «.....	—	—
31— 35 «.....	88	170·9	86— 90 «.....	—	—
36— 40 «.....	39	75·7	91— 95 «.....	—	—
41— 45 «.....	9	17·5	96—100 «.....	—	—
46— 50 «.....	7	13·6	76—100 «.....	3	5·8
26— 50 «.....	211	409·8	Bért nem fizet ...	19	36·9
51— 55 «.....	2	3·9	Ismeretlen	13	25·2
56— 60 «.....	3	5·8	Összesen	515	1000·0

Ezeknek az adatoknak alapján azt is könnyűszerrel kiszámíthatjuk, hogy a csak konyhából álló albérletek medián értéke 25·5 pengő. Ebből nagyjában arra következtethetünk, hogy az ilyen ugyancsak szűk mozgásszabadságot engedő albérletek tipikus értéke kb. annyi, mint pl. a csak előszobából álló albérletek medián értéke, amiről alább még lesz szó.

Ha már most az 53. számú táblázatnak azokat a számításait vonjuk szemle elé, hogy a különböző bérkategóriákba tartozó albérletek között milyen gyakorisággal lépnek fel a csak konyhából álló albérletek, első pillantásra szembetűnik az a különben magától értetődő szabályszerűség, hogy a magasabb bérösszegű albérletek között rohamosan fogy az efajta albérletek aránya. A nagyobb bérkategóriákat vizsgálva csupán : a legfeljebb 25 pengős albérletek között még említésreméltó szerepet játszanak a csak konyahasználatból álló albérletek. Ez a szerep azonban a 25—50 pengős albérletek sorában már erősen meggyengül, feljebb szinte egészen eltörpül, majd később a 100 pengőnél drágább bérleteknél nyomát sem látjuk.

2. Csak egyéb helyiségből álló albérletek.

Ugyanez a tanulság — talán még határozottabb formában — azoknál az albérleteknél, melyek csak egyéb helyiség bérletéből állnak. Ezek az albérletek a legfeljebb 25 pengős albérletek sorában csaknem 2% részesedést mutatnak fel, a magasabb bérkategóriákban azonban rohamosan hanyatlík az arányuk. Meg kell azonban jegyeznünk azt, hogy úgy a konyahasználatból álló, mint az egyéb helyiségek bérlésére támaszkodó albérletek között elég magas arányszámmal szerepelnek a bérfizetés kötelezettségével nem járó albérletek, ami persze a dolog természetéből folyik. Azoknak az eseteknek a száma, amidőn az albérlet csak bizonyos : se konyha, se lakószoba-helyiség használatával egyértelmű, amikor tehát csak a lakás valamely más részét bocsájták az albérliő rendelkezésére, 263 volt e tanulmány alapját képező felvétel eredményei szerint. Minthogy ezek az albérletek szinte unicumot képviselnek az albérleti statisztikában, számukat szintén külön is tagoljuk :

Ezek az adatok a csak »egyéb« helyiségekből álló albérleteket a *helyiség neme szerint* tagolják s arra helyezik a súlyt, hogy a különböző helyiség-típusok között mennyi volt olcsóbb vagy drágább.

Ezeknek az adatoknak valóban jellemző sajátosságuk az, hogy *tarka változatossággal vonulnak fel közöttük olyan helyiségek, melyek kihasználását igazán csak a megszorult leleményesség teszi lehetővé — és másfelől a nyomor szükségessé.*

A hálófülkék (mint látjuk) elég gyakran használtatnak fel albérletek céljaira. Az előszobák, cselédszobák, éléskamrák stb. mindmegannyi olyan része a lakásnak, amely szintén alkalmas lehet a lakásba szorult albérlők férőhelyeinek céljaira. Minthogy azonban az 54. táblában közölt felsorolással körülbelül ki is merül a lakásrészek normális elgondolás szerint lehető felsorolása, kíváncsiak lehetnénk arra, hogy azok az albérletek, amelyek az ott fel nem sorolt helyiségek albérletéből állanak, — ilyen eset 137 volt — vajjon miféle helyiség használatát engedik meg az albérlőknek.

Az éléskamrák, mint albérleti helyiségek túlnyomórészt legfeljebb 25 pengős bérért engedtetnek át az albérlőknek, sőt legnagyobb részük a 20 pengős áron sem megy túl. A fürdőszoba-albérletek $\frac{2}{3}$ része, a hálófülkébérleteknek pedig több mint $\frac{2}{3}$ része szintén nem haladja meg a 25 pengős határt. Ezek a helyiségek tehát az albérlet-statisztika szempontjából általában olcsóbbaknak tekinthetők. Nem is csoda, ha az albérletbe adott előszobák és cselédszobák között a drágább helyiségek is nagyobb szerepet játszanak. Ugyanigy épenséggel az egyéb helyiségek között is egyébnek mondott helyiségek soraiban: ezek között azután még 50 pengőnél drágább lakások is elég figyelmet érdemlő arányban találhatók.

Nem tudjuk szinte — ismételjük — elgondolni, hogy az utóbbi albérletek tárgyai micsoda fantasztikus részei lehetnek a lakásnak. Szerencsére azonban az ily esetek száma elég csekély volt arra, hogy ne jessék révükön az albérletek szomorú képét még sokkal szomorúbbá.

A csak egyéb helyiség használatát biztosító albérletek medián-bérösszege különben 22·5 pengő volt, még kisebb tehát, mint a konyhahasználatot jelentő albérleteknél. A *legkisebb mediánértékek, melyet általában feljegyezhetünk számsoraink vizsgálata nyomán.*

3. Egyszobás, konyhahasználat nélkül való albérletek.

Fentebb láttuk, hogy az egyszobás, konyhahasználat nélkül való albérletek mennyire domináló szerepet játszanak az albérleti helyiségek egész tömegében. Az ilyen típusú albérleteknek azonban a különböző bérkategóriák körén belül vizsgálva a jelentőségét, épenséggel nem egyenletes az a kép, mely elibénk tárul.

Nagyjában szabályszerű az a tanulság, hogy az olcsóbb albérleti lakások között az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleteknek túlnyomóan

döntő jelentőségük van: több, mint $\frac{3}{4}$ -rész rájuk esik, akár a legfeljebb 25 pengős, akár a 26—50 pengős, akár pedig az 50—75 pengős albérletek közül. A 75 pengőn felüli albérletek között azonban ez a szerep hirtelen csökkenni kezd. A csökkenést nemcsak az az arányszám fejezi ki, hogy a 76—100 pengős albérletek között már $\frac{2}{3}$ rész sem esik az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérletekre. Sokkal inkább az, hogy a 100 pengőnél drágább albérletek között már 30%-nyi sincs arányszámuk s noha a 200 pengőnél magasabb összegű albérletek között már némileg ismét valamivel erősebb (több, mint harmadrésnyi) ezeknek az albérleteknek a jelentősége, kisebb eltéréseket nem számítva a tanulság mégis jól érvényesül. E tanulság lényege az, hogy míg a legolcsóbb (10 pengőnél is olcsóbb) albérletek között csak mintegy $\frac{2}{3}$ résznyi a szóbanforgó albérletek aránya, ez az arány azután hirtelen megduzzadva számos bérkategórián keresztül: egész a 75 pengős határig megtartja pozícióját. Csak itt inog meg e pozíció és mind mélyebb és mélyebb bázisra süllyed.

Ha már most az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleteket más viszonylatban: csak ezeket tagolva bérük szerint tekintjük át, az alábbi adatokra támaszkodhatunk.

56. tábla. Egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	359	15·1	91— 95 P.....	25	1·1
11— 15 «.....	513	21·6	96—100 «.....	186	7·8
16— 20 «.....	2.664	112·3	76—100 «.....	1.103	46·5
21— 25 «.....	2.705	114·1			
— 25 «.....	6.241	263·1	101—110 «.....	44	1·9
			111—120 «.....	120	5·1
26— 30 «.....	1.539	64·9	121—130 «.....	18	0·8
31— 35 «.....	3.097	130·6	131—140 «.....	10	0·4
36— 40 «.....	4.171	176·4	141—150 «.....	11	0·5
41— 45 «.....	447	18·8	151—160 «.....	31	1·3
46— 50 «.....	2.462	103·1	161—180 «.....	6	0·3
26— 50 «.....	11.716	493·8	181—200 «.....	10	0·4
			101—200 «.....	250	10·7
51— 55 «.....	365	15·4	201—240 «.....	20	0·9
56— 60 «.....	1.533	64·6	241—320 «.....	6	0·3
61— 65 «.....	1.225	51·7	321—400 «.....	3	0·1
66— 70 «.....	170	7·2	401—480 «.....	1	0·1
71— 75 «.....	381	16·1	481— «.....	—	—
51— 75 «.....	3.674	155·0	201— «.....	30	1·4
76— 80 «.....	772	32·6	Bért nem fizet	200	8·4
81— 85 «.....	53	2·2	Ismeretlen bérrel ..	501	21·1
86— 90 «.....	67	2·8	Összesen...	23.715	1000·0

Ez albérletek jellemző csoportjait a 16—50 pengős bérkategóriákban találjuk meg. Ide tartozik 71·8%-a az összes egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleteknek; a többi bércsoportok képviselője jóval gyengébb. Hogy az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérletek sorában a 100 pengőnél

drágább lakások milyen kis szerepet játszanak, azt nem is tanulmányunk e részének elején közölt tábla világítja meg, hanem az imént közölt pár szám, s 80 pengőnél drágább albérletek a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérletek között egészen ritkaságszámba mennek.

Az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérletek medián értéke 31·56 pengő, elég alacsony tehát.

4. Egyszobás konyhahasználatos albérletek.

Az egyszobás konyhahasználatos albérletek (I. az 51. táblát) a legfeljebb 75 pengőnyi bérmagasságot elérő három nagyobb bércsoportban a leggyakoribbak, noha a 76—100 pengős albérletek sorában sem sokkal kisebb rész jut rájuk. Felöltlik azonban, hogy a 100 pengőnél magasabb bérösszegű albérletek között is még elég figyelemreméltó az egyszobás konyhahasználatos albérletek arányszáma; viszonylag pozíciójukat sokkal inkább tartják, semmint az egyszobás konyhahasználat nélkül való albérletek. Annyiban viszont logikusabb itt a számok elhelyezkedése, hogy a 200 pengőnél drágább albérletek között erősen megritkul már a szóban forgó csoport arányszáma, bár nem annyira, mint azok szerint a számok szerint következtethetnők, melyek már a 160—180 és a 181—200 pengő bérű albérleteknél mutatják előbb az egyszobás konyhahasználatos albérletek csökkenését.

Az albérletek e csoportjának a bér nagysága szerint való tagozódását jelzi az alábbi néhány szám.

57. tábla. Egyszobás konyhahasználatos albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	118	19·8	91— 95 P.....	5	0·8
11— 15 «.....	187	31·3	96—100 «.....	62	10·4
16— 20 «.....	639	106·9	76—100 «.....	315	52·8
21— 25 «.....	658	110·1			
— 25 «.....	1.602	268·1	101—110 «.....	15	2·5
			111—120 «.....	48	8·0
26— 30 «.....	368	61·6	121—130 «.....	9	1·5
31— 35 «.....	768	128·5	131—140 «.....	8	1·3
36— 40 «.....	1.070	179·1	141—150 «.....	4	0·7
41— 45 «.....	129	21·6	151—160 «.....	11	1·8
46— 50 «.....	609	101·9	161—180 «.....	1	0·2
26— 50 «.....	2.944	492·7	181—200 «.....	2	0·3
			101—200 «.....	98	16·3
51— 55 «.....	98	16·4			
56— 60 «.....	356	59·6	201—240 «.....	3	0·5
61— 65 «.....	306	51·2	241—320 «.....	4	0·7
66— 70 «.....	62	10·4	321—400 «.....	—	—
71— 75 «.....	92	15·4	401—480 «.....	—	—
51— 75 «.....	914	153·0	481— «.....	—	—
			201— «.....	7	1·2
76— 80 «.....	212	35·5	Bért nem fizet	37	6·2
81— 85 «.....	13	2·2	Ismeretlen bérrel ..	58	9·7
86— 90 «.....	23	3·9	Összesen	5.975	1000·0

Ellenére annak a különböző szerepnek, melyet a konyhahasználat nélkül való, illetőleg konyhahasználattal bíró egyszobás albérletek játszanak az albérletek egész tömegében ; *a két albérleti csoport megoszlása a bér nagysága szerint meglepően rokonvonásokat mutat.* Fontosabb különbség gyanánt csak azt jegyezhetjük fel, hogy a konyhahasználattal bíró egyszobás albérletek között valamivel erősebben vannak képviselve a drágább albérletek, mint a konyhahasználat nélkül valóak között. A medián-érték is, amely kifejezi a konyhahasználattal bíró egyszobás albérletek tipikus bérértékét (36·2 pengő) kb. fedí azt az értéket, amelyet fentebb jegyeztünk fel a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérleteknél.

5. Kétszobás konyhahasználat nélkül való albérletek.

A kétszobás albérletek közül a konyhahasználat nélkül valóak, mint 58. táblázatunkból láthatjuk, meglehetősen szerény szerepet játszanak az albérletek egész tömegében ; mégis valamivel nagyobb, mint a konyhahasználattal bíró kétszobás albérletek.

Ezeknek az albérleteknek a fizetett bérérték szerint való elhelyezkedése annyiban mégis nagyon érdekes, hogy míg bezárólag a 75 pengő béreű albérletek között alig-alig fordul elő kétszobás albérlet, akár konyhahasználattal, akár anélkül, a 76 pengőn felüli albérletek között hirtelen megélnékül az arányszámuk.

A 75—100 pengős albérletek közül már körülbelül minden negyedik ilyen. A 101—200 pengős albérletek közül pedig több, mint $\frac{1}{4}$ résznyi konyhahasználat nélküli és csaknem $\frac{1}{4}$ rész konyhahasználattal bíró kétszobás albérlet, úgy hogy ezek az albérletek alkotják az összes 101—200 pengős albérletek felerészét. A szóbanforgó arányszám a 200 pengőnél drágább albérletek között valamivel meggyengül. De még ezek között az albérletek között is megközelítőleg $\frac{1}{3}$ rész kétszobás albérlet. Ebből a tömegből azonban jóval nagyobb rész esik a konyhahasználat nélkül való albérletekre, mint a másik csoportra.

Jellegzetes tanulságként idézhetjük azt is, hogy a konyhahasználat nélkül való kétszobás albérletek a 100—200 pengős bércategórián belül nagyjában szinte állandóan magasabb arányú részét teszik az összes albérleteknek, amint magasabb bércategóriák felé megyünk. Éppen csak a 180—200 pengős albérletek között mutatkozik feltűnőbb eltérés. Viszont a konyhahasználattal bíró kétszobás albérletek arányszáma a 121—130 pengős bércsoportban mutatkozó kulmináció után egyre csökken és éppen a 181—200 pengős bércategóriában ismét hirtelen emelkedést jelez.

A konyhahasználat nélkül való kétszobás albérletek megoszlását az alábbi pár számból látjuk :

58. tábla. Kétszobás konyahasználat nélkül való albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.

Albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	—	—	91— 95 P.....	3	3·9
11— 15 «.....	—	—	96—100 «.....	69	90·0
16— 20 «.....	—	—	76—100 «.....	193	251·5
21— 25 «.....	24	31·3	101—110 «.....	12	15·6
— 25 «.....	24	31·3	111—120 «.....	94	122·6
26— 30 «.....	19	24·8	121—130 «.....	21	27·4
31— 35 «.....	47	61·3	131—140 «.....	20	26·1
36— 40 «.....	63	82·2	141—150 «.....	20	26·1
41— 45 «.....	11	14·3	151—160 «.....	40	52·2
46— 50 «.....	46	60·0	161—180 «.....	14	18·3
26— 50 «.....	186	242·6	181—200 «.....	9	11·7
51— 55 «.....	9	11·7	101—200 «.....	230	300·0
56— 60 «.....	25	32·6	201—240 «.....	11	14·3
61— 65 «.....	35	45·6	241—320 «.....	3	3·9
66— 70 «.....	9	11·7	321—400 «.....	1	1·3
71— 75 «.....	8	10·4	401—480 «.....	1	1·3
51— 75 «.....	86	112·0	481— «.....	—	—
76— 80 «.....	109	142·0	201— «.....	16	20·8
81— 85 «.....	2	2·6	Bért nem fizet	14	18·3
86— 90 «.....	10	13·0	Ismeretlen bérrrel ..	18	23·5
			Összesen	767	1000·0

Mint az adatokból kitűnik, elég jelentékeny rész, több mint $\frac{1}{4}$ rész, melynek bére csak 50 pengős határig ér fel.

6. Kétszobás konyahasználatos albérletek.

A konyahasználatlaltal bírók között ez az arányszám az $\frac{1}{5}$ részt sem éri el. Következménye ennek, hogy az utóbb említett albérletek között magasabb arányszámban vannak képviselve még a 101—200 pengős albérletek is. 200 pengőnél drágább albérletekkel azonban ismét a konyahasználat nélkül való kétszobás albérletek között találkozunk sűrűbben.

Az egyszobás albérletekkel szemben való különbséget legjellemzőbben medián-számokból látjuk. A medián a konyahasználat nélkül való kétszobás albérletek tömegében a 75·4 pengős albérlet, míg a konyahasználatlaltal bíró kétszobás albérleteké 96·7 pengő: *a kétszobás albérletek közül a konyahasználatlaltal bírók általában jóval drágábbak, mint a konyahasználat nélkül valók.*

59. tábla. Kétszobás konyhahasználatos albérleti helyiségek számának megoszlása a bér-összeg nagysága szerint.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	—	—	96—100 P.....	67	111·7
11— 15 «.....	—	—	76—100 «.....	163	271·6
16— 20 «.....	—	—			
21— 25 «.....	13	21·7	101—110 «.....	20	33·3
— 25 «.....	13	21·7	111—120 «.....	101	168·2
			121—130 «.....	22	36·7
26— 30 «.....	13	21·7	131—140 «.....	13	21·7
31— 35 «.....	27	45·0	141—150 «.....	12	20·0
36— 40 «.....	33	55·0	151—160 «.....	25	41·7
41— 45 «.....	3	5·0	161—180 «.....	6	10·0
46— 50 «.....	27	45·0	181—200 «.....	13	21·7
26— 50 «.....	103	171·7	101—200 «.....	212	353·3
51— 55 «.....	9	15·0	201—240 «.....	6	10·0
56— 60 «.....	18	30·0	241—320 «.....	5	8·3
61— 65 «.....	28	46·7	321—400 «.....	—	—
66— 70 «.....	7	11·0	401—480 «.....	—	—
71— 75 «.....	12	20·7	481— «.....	—	—
51— 75 «.....	74	123·4	201— «.....	11	18·3
76— 80 «.....	74	123·2	Bért nem fizet ...	12	20·0
81— 85 «.....	4	6·7	Ismeretlen bérrel..	12	20·0
86— 90 «.....	16	26·7	Összesen	600	1000·0
91— 95 «.....	2	3·3			

7. Három- és többszobás konyhahasználat nélkül való és konyhahasználatos albérletek.

Utolsó csoportja a 60. és 61. sz. táblán közölt adatainknak a *három- és többszobás* albérletekre vonatkozik. Közülük kétségkívül jóval többet találunk konyhahasználattal egybekötöttet, mint anélkül valót. Ez is magától értetődő dolog: aki három szobát vesz albérletbe, rendszerint önálló háztartással is bír.

A háromszobás albérletek az albérletek különböző bérkategóriáiban általában nagyon ritkán fordulnak elő bezárólag egészen a 75 pengős bér-csoportig. A 76—100 pengős bérkategóriában már erősebbé válik a képviselőjük. Még inkább azzá a 101—200 pengős bérkategóriában, noha itt is *rögtön szembe tűnik az, hogy a konyhahasználattal bíró albérletek között vannak inkább a drága albérletek, semmint a konyhahasználat nélkül valók között.*

A szobák számának az albérlet drágább voltára való hatása legvilágosabban abban jelentkezik, hogy az alapjában kevésszámú háromszobás albérlet is több mint $\frac{1}{4}$ részét tette az összes 200 pengőnél drágább albérletnek.

60. tábla. Három- és többszobás konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	—	—	91— 95 P.....	—	—
11— 15 «.....	—	—	96—100 «.....	4	64·5
16— 20 «.....	—	—	76—100 «.....	11	177·5
21— 25 «.....	—	—	101—110 «.....	2	32·3
— 25 «.....	—	—	111—120 «.....	6	96·8
26— 30 «.....	—	—	121—130 «.....	—	—
31— 35 «.....	—	—	131—140 «.....	—	—
36— 40 «.....	1	16·1	141—150 «.....	1	16·1
41— 45 «.....	—	—	151—160 «.....	6	96·8
46— 50 «.....	6	96·8	161—180 «.....	2	32·2
26— 50 «.....	7	112·9	181—200 «.....	7	112·9
51— 55 «.....	2	32·3	101—200 «.....	24	387·1
55— 60 «.....	—	—	201—240 «.....	3	48·4
61— 65 «.....	3	48·4	241—320 «.....	2	32·2
66— 70 «.....	1	16·1	321—400 «.....	—	—
71— 75 «.....	1	16·1	401—480 «.....	3	48·4
51— 75 «.....	7	112·9	481— «.....	—	—
76— 80 «.....	5	80·7	201— «.....	8	129·0
81— 85 «.....	—	—	Bért nem fizet ..	2	32·2
86— 90 «.....	2	32·3	Ismeretlen bérrel	3	48·4
			Összesen	62	1000·0

61. tábla. Három és több szobás konyhahasználatos albérleti helyiségek számának megoszlása a bérösszeg nagysága szerint.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben	Az albérletbe adott helyiség havi bére	Abszolút számokban	Ezrelékben
— 10 P.....	—	—	91— 95 P.....	—	—
11— 15 «.....	—	—	96—100 «.....	6	50·0
16— 20 «.....	—	—	76—100 «.....	18	150·1
21— 25 «.....	—	—	101—110 «.....	13	108·3
— 25 «.....	—	—	111—120 «.....	6	50·0
26— 30 «.....	—	—	121—130 «.....	2	16·7
31— 35 «.....	—	—	131—140 «.....	3	25·0
36— 40 «.....	7	58·3	141—150 «.....	9	75·0
41— 45 «.....	10	83·4	151—160 «.....	3	25·0
46— 50 «.....	3	25·0	161—180 «.....	4	33·3
26— 50 «.....	20	166·7	181—200 «.....	—	—
51— 55 «.....	7	58·3	101—200 «.....	40	333·3
55— 60 «.....	3	25·0	201—240 «.....	9	75·0
61— 65 «.....	—	—	241—320 «.....	6	50·0
66— 70 «.....	1	8·3	321—400 «.....	1	8·3
71— 75 «.....	1	8·3	401—480 «.....	—	—
51— 75 «.....	12	99·9	481— «.....	—	—
76— 80 «.....	10	83·4	201— «.....	16	133·3
81— 85 «.....	2	16·7	Bért nem fizet ..	6	50·0
86— 90 «.....	—	—	Ismeretlen bérrel	8	66·7
			Összesen	120	1000·0

Nem nehéz a három- vagy többszobás konyahasználat nélkül való albérletek medián-értékét 116 pengőnél, a konyahasználattal egybekapcsoltakét pedig 125·4 pengőben megjelölni. Az *ilyen nagyobb szabású albérletek tényleg már a drága albérletek sorába tartoznak*. Idézzük ismét fel magunkban, azonban az egy- és kétszobás albérletek medián-értékeit. Íziben összefüggően tárul majd eléink az a tanulság, hogy a kétszobás albérleti lakások már csak jobban felszerelt lakásokból, három- vagy négyszobás lakásból engedtetnek át többnyire a főbérlő által; ezért követelnek értük magasabb bért is. Még inkább áll persze ez a három- vagy többszobás albérletekre, melyeknél viszont több esetben arra is gondolhatunk, hogy tulajdonképpen egész lakások kibérlésével állunk szemben.

Az a körülmény azonban, hogy az *egyszobás albérletek medián-értéke nem sokkal több, mint $\frac{1}{3}$ része a kétszobás albérleti lakásokénak*, azt mutatja, hogy valóban óriási nagy különbség választhatja el az egy- és kétszobás albérletek tárgyait egymástól. Sokkal nagyobb különbség, mint pl. a kétszobásokat a három- vagy többszobásoktól. Az utóbbiak medián-bére csak $\frac{1}{4}$ résznyivel több, mint a kétszobásoké.

A lakásszükségen kívül azonban mindenesetre azt a következtetést is levonhatjuk adatainkból, hogy *Budapest székesfőváros társadalmában az albérletre szoruló emberek között akadnak olyanok, akik bizonyos értelemben magasabb lakásigényeket akarnak kielégíteni és a drágább lakásokat is meg tudják fizetni*.

d) Az albérleti lakások fekvése.

1. Általánosságban.

Tanulmányunknak az imént lezárt részében az ú. n. »egyéb« helyiségek albérlését aszerint tagoltuk a lehetőséghez mérten, hogy miféle helyiség tölti ki ennek az albérleti csoportnak a tartalmát.

A szobabérletekre vonatkozólag azonban a székesfőváros statisztikai hivatala szintén nyújtott a felvétel feldolgozásában olyan részleteket, amelyek az albérleti helyiségek egyik nagyon fontos kérdésének megismeréséhez visznek közelebb. Ahhoz t. i., hogy minő ezeknek a helyiségeknek a fekvése.

Beszűrődik-e az albérlő lakásába az utcai világosság? Vagy az ablakából csak az udvarra tekinthet? Teszi-e esetleg derültebbé kert a szobából való kikapillantást? Vagy esetleg éppen ellenkezőleg; volt-e az albérleti helyiségek között egészen rossz fekvésű, zárt folyosóra, lépcsőházra, világítóudvarra nyíló helyiség?

A székesfőváros statisztikai hivatala által begyűjtött értékes anyag alapján kétféle módszerrel is megvan a módunk tehát a most vázolt kérdés-csoportot megvilágítani. Egyfelől azt kutathatjuk, hogy a különböző: 1, 2, 3 szobás albérleti lakások közül a jobb vagy rosszabb fekvésű lakások

milyen bérvizonyokat mutattak. A vizsgálatnak ennél a részénél egyszersmind úgy az 1, mint a 2 vagy 3 szobás albérletek tömegét aszerint választhatjuk szét, hogy konyhahasználattal bírnak vagy azt nélkülözik. Azután arról lehet szó, hogy a különböző bértípusú albérletek közül mennyi volt ilyen vagy amolyan fekvésű.

Fentebb épen az utóbbi adatokat közöljük, amelyek a drágább vagy olcsóbb albérleteknek fekvés szerint való megoszlását mutatják, annyiban azonban szűkebb terjedelemben, hogy csupán az egyszobás albérletek anyagának a közlésére szorítkozunk: ezekre esik az albérletek túlnyomó része.

62. Az egyszobás albérletek megoszlása fekvés és a bérösszeg nagysága szerint.

Bérösszeg pengőben	Utcára	Udvarra	Kertre	Zárt folyósóra	Lépcsőházra	Világító-udvarra	Ismeretlen helyre
nyíló egyszobás albérlet							
a) Konyhahasználat nélkül							
— 25.....	23·7	58·9	2·1	1·9	0·8	7·1	5·5
26— 50.....	31·8	57·8	1·8	1·2	0·6	4·9	1·9
51— 75.....	49·4	45·0	2·0	0·7	0·4	1·4	1·1
76—100.....	62·3	33·6	1·3	0·1	0·1	1·7	0·9
101—200.....	58·0	36·4	2·4	1·6	—	0·8	0·8
201—.....	73·3	23·3	3·4	—	—	—	—
Összesen.....	33·9	54·3	1·9	1·3	0·6	4·7	3·3
b) Konyhahasználattal							
— 25.....	28·7	58·4	2·4	1·5	0·6	6·0	2·4
26— 50.....	34·3	56·7	1·8	1·3	0·8	4·3	1·3
51— 75.....	46·3	48·5	2·6	0·6	—	1·7	0·3
76—100.....	62·9	33·4	0·6	0·6	0·6	1·6	0·3
101—200.....	58·2	36·7	3·1	—	—	2·0	—
201—.....	42·8	47·2	—	—	—	—	—
Összesen.....	36·4	54·1	2·0	1·2	0·6	4·4	1·3

Úgy a konyhahasználatos, mint az anélkül való egyszobás albérleteknek jellemző vonásuk az, hogy az albérleteknek több mint fele udvarra nyílik. Ilyenformán utcára nyíló albérletek emitt is, amott is csak kb. $\frac{1}{3}$ -részben találhatunk — a konyhahasználattal egybekötött albérletek között mégis valamivel nagyobb arányban.

Nyugodtan rögzíthetjük meg azt a tanulságot, hogy az egyszobás albérletek vajmi ritka arányban vonatkoznak utcai szobák bérlésére: nyilván csak szerényebb igények kielégítését teszik lehetővé. Hiába kapcsoljuk az utcára néző albérletek számához hozzá a szintén kedvezőnek tekinthető kerti fekvésű szobák arányszámát. Így is meglehetősen kedvezőtlenek az egyszobás albérletek fekvésének viszonyai.

Azt a konzekvenciát viszont, melyet az udvarra néző albérletek magas arányszámából vezettünk le, csak kiélezi még az a körülmény, hogy Buda-

pesten százsámra voltak 1927-ben olyan egyszobás albérleti lakások, melyek zárt folyósóra, lépcsőházra, az ú. n. világítódvarra néző ablakkal rendelkeznek, amelyek tehát szinte teljesen el voltak zárva a napsugártól, a friss levegőtől.

Éppen az utóbbi szempontot mérlegeljük, ha az egész dologban legszomorúbbnak azt tartjuk, hogy a székesfővárosi egyszobás albérletek között összesen 1366 volt olyan, melynek ablaka világítódvarra nyílt, a nagyvárosi bérházak e legszomorúbb, leglehangolóbb érzéseket ébresztő, eldugott, félreeső helyére. Aligha túlozunk, ha azt mondjuk, hogy *azudvari fekvésű albérleti szobák kényelmes, sokrabecsült alkalmatlanságok lehetnek az előbbiekkal szemben, melyekről való megemlékezés, noha a szobák torz kifejezéssel a világítódvarra nyílnak, valójában mégis az albérleti lakásstatistika leg-sötétebb részei közé tartoznak.*

Eddig általánosságban tartott megbeszélésünket most már a rendelkezésre álló adatok tagolása szerint folytatva felötlük az a szabályszerűség, amely úgy a konyahasználattal egybekapcsolt, mint az anélkül való egyszobás albérletek körül mutatkozik akkor, ha az utcai fekvésű albérletek gyakoriságát a különböző bércsoportokon belül vizsgáljuk.

Már a konyahasználattal bíró albérleteknél is kifejeződik az a szabályszerűség, hogy *minél drágább bércsoportba tartozó albérleteket vizsgálunk, annál több közöttük az utcára nyíló albérlet.* A 76—100 pengős albérletekig ez a szabály zökkenő nélkül érvényesül. Csak a 101—200 pengős albérleteknél törik meg kevéssé; 200 pengőnél drágábbaknál pedig erősebben is.

Épen ez a körülmény aggályt is ébreszt a kérdés kutatójában. Vajjon az ilyen magas bérösszegű vallomások, ha nem utcai szobára vonatkoznak teljesen hibamentesek-e? Igaz, hogy ilyen esetekben gyakran arról is lehet szó, hogy az albérlő különleges szolgáltatásokat is élvez (családjával együtt) a főbérlő részéről s ez teszi érthetővé a magasabb bérösszeget.

A *konyahasználat nélkül való albérletek között azután még nagyobb határozottsággal jelentkezik az a szabályszerűség, melynek az imént hangot adtunk, s amely magasabb bérű egyszobás albérletek között sokkal inkább valószínűvé teszi az utcai lakást, mint az olcsóbbak között.* Megkapó bizonyossága ennek, hogy a konyahasználat nélküli egyszobás albérleteknek abból a csoportjából, ahol a havi bérösszeg a 25 pengőt sem érte el egynegyedrészt sem volt utcai szoba. A 200 pengőnél nagyobb albérletek között pedig csaknem $\frac{3}{4}$ -rész volt ilyen.

Az egyszobás albérleti lakásoknak azonban nem csupán szociálpolitikai szempontból van nagy fontossága, hanem nemzetvédelmi szempontból is. Az egyszobás albérleti lakásrendszer bűnös bizonyos határig abban, hogy a székesfőváros társadalmában nem vehet nagyobb lendületet a házassági és a születési mozgalom, sőt e mozgalmakat annyiban egyenesen hátráltatja is, hogy az egyszobás konyahasználattal összekötött albérletek drágábbak, mint a konyahasználat nélkül valók.

A szegénység azonban az olcsóbb albérleteket keresi s így azokat a bérkategóriákat kell különösebben megvizsgálni, amelyek a legfeljebb 25 vagy legfeljebb 50 pengős havibérű albérleti csoportokat foglalják egybe.

Fentebb említettük már, hogy különösen a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérletek sorában milyen csekély azoknak a szobáknak aránya, melyek utcára tekintenek. Az úgynevezett garçonszobák (persze ez a kifejezés a 25 pengőnél alacsonyabb bérű szobákkal szemben ma szinte iróniaképpen hangzik) annyiival is kedvezőtlenebb fekvésűek, mert közöttük jóval több a világító udvarba, továbbá zárt folyosóra és a lépcsőházra nyíló szobák arányszáma, mintsem a konyhahasználatot is jelentő egyszobás albérletek között.

Nagyjában ugyanez a helyzet a 25—50 pengő bérű albérleteknél. Az 50—75 pengős albérletek között azonban már más, minthogy itt nemcsak az utcai fekvésű szobák arányszáma mutat közeledést a felerész felé, hanem egyúttal utcai lakások ebben a bérkategóriában a konyhahasználat nélkül való albérletek között foglalnak el nagyobb helyet.

Nem is lehet másként, mert hiszen a magasabb bérrel együtt már általában érvényesülni kezd az a szabály, hogy többnek kell lenni utcai fekvésű albérleti szobának az albérletek két csoportja közül abban, amelynek egyes albérleti helyiségei a bérbeadó szempontjából nem súlyosbítanak a konyha átengedésével is.

Említettük, hogy a 25—50 pengős bérösszegű egyszobás albérletek között még egyáltalán nem látjuk azt, mintha az efajta bérletek sorában az utcai fekvésű szobák többséghez jutnának, noha úgy a konyhahasználat nélkül való, mint a konyhahasználattal egybekapcsolt albérletek részletes adataiból világosan megláthatjuk azt, hogy amint a bérösszeg 5 pengőnkint magasabb kategóriát jelent, mindig jobban és jobban ugrik előre az utcára néző ablakkal rendelkező szobák száma.

Ez a fejlődés alapozza meg azután az 51—75 pengős egyszobás albérleteknél észlelt s már szintén említett fejlődést. Ez annál jellegzetesebb, mert szinte az ebbe a nagyobb csoportba összefoglalt valamennyi kisebb alcsoportban is tisztán jelentkezik. Egyébként fentebb már erről is szóltunk, e drágább szobák főképp a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérleteknél erősítik utcai fekvésű albérletek arányszámát, aminek persze az a következménye, hogy viszont ugyanott észrevehetően meggyengül az udvari fekvésű szobák képviselése.

A 76—100 pengős, csupán szobabérletek között az utcai szobák arányszáma megközelíti a $\frac{3}{4}$ részt, noha csodálatos módon még az annyira drága albérletek között is találkozunk néhány olyan esettel, ahol az albérleti helyiséget — még csak udvari fekvésű sem lévén — határozottan rossz fekvésűnek kellett mondani. Ettől függetlenül azonban az utcai és udvari fekvésű szobák a 76—100 pengő havibérű, egyszobás, csupán szobabérletek

tömegében erősen megközelítik a 100%-ot, mint ahogy a konyhahasználattal bíró szobabérletek közül is; ezeknek szintén több mint 96%-a utcai és udvari fekvésű.

A 101—200 pengős albérleteknél azzal az érdekes helyzettel találkozunk, a konyhahasználatos és a konyhahasználat nélkül való albérleteknél egyaránt, hogy itt a bérösszeg magasabb volta ellenére kisebbedik az utcai szobák arányszáma, ha persze e tanulság jelentőségét erősen csökkenti is az, hogy itt az egyszobás albérletek egész tömegével szemben csak eléggé csekély számú esetről van szó. Ugyanez okból nem állíthatjuk szembe a konyhahasználat nélkül való szobabérleteknél mutatkozó azt a tanulságot sem, hogy viszont a legmagasabb bérösszegű albérletek már majdnem $\frac{2}{3}$ részükben utcai szobákra vonatkoznak azzal, hogy viszont a 200 pengőnél drágább havibérű konyhahasználatos egyszobás albérleteknek a felerésze sem utcai fekvésű.

2. A lakás nagyságának figyelembevételével.

Vizsgálatainknak második nagyobb része arra vonatkozik, hogy a különböző típusú és fekvésű albérletek között milyen bérösszegű csoportok dominálnak.

Sorra kell vennünk itt az 1, 2 és 3 vagy több szobás albérleteket, minden csoportnál egyúttal arra is gondolva, hogy a konyhahasználatos albérleteket válasszuk szét a konyhahasználat nélküliektől.

a) Egyszobás albérletek.

A konyhahasználat nélkül való albérletek különösen az egyszobás albérletek sorában rendelkeznek többséggel a konyhahasználattal bírókkal szemben. Lássuk tehát elsőben is az *egyszobás konyhahasználat nélkül való albérletek* fekvésének adatait az albérletek bérösszege szerint tagolva. (Lásd a 210—211. oldalakon levő táblázatot.)

Azonnal szembeötlik az a szoros összefüggés, amely ez albérleti helyiségek bérösszege és fekvése között fennáll. Nyilvánvaló, hogy a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérletek között legolcsóbbak a világító-udvarra, valamint a zárt folyósóra nyíló albérletek; csaknem $\frac{2}{5}$ részüknek bére a 25 pengőt sem éri el. Elég olcsónak látszanak, legalább a bérösszeg után ítélve, a lépcsőházra nyíló albérletek. Ezek között is több, mint $\frac{1}{3}$ rész volt az előbb említett olcsó bérkategóriába tartozó albérletek arányszáma. Az udvarra és a kertre nyíló albérletek közül azonban szinte meglepetés-szerűen a kertre nyílóknak látszanak, — noha csak árnyalatnyival, — olcsóbbaknak. Különben mind a két csoportbeli albérletek közül közel $\frac{1}{3}$ részt sorolhattunk az olcsóbb albérletek közé. A legritkábban fordultak elő ezek az *alacsony bérű albérletek természetesen az utcai fekvésű szobák között*. Ezeknek valamivel több, mint $\frac{1}{6}$ része volt legfeljebb csupán 25 pengő bérű.

63. tábla. Egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	E g y s z o b a						
	utcára	udvarra	kertre	zárt folyó- sóra	lépcső- házba	világító- udvarra	ismeretlen helyre
a) Abszolút számokban.							
— 10 P	81	211	12	10	5	18	22
11— 15 «	144	301	13	8	1	19	27
15— 20 «	597	1.573	57	53	16	172	196
20— 25 «	658	1.591	53	50	27	228	98
— 25 «	1.480	3.676	135	121	49	437	343
25— 30 «	391	890	20	35	12	139	52
30— 35 «	805	1.877	69	49	23	194	80
35— 40 «	1.394	2.431	57	49	27	171	42
40— 45 «	136	270	15	—	1	18	7
45— 50 «	1.008	1.294	54	14	9	51	32
25— 50 «	3.734	6.762	215	147	72	573	213
50— 55 «	138	200	7	3	—	13	4
55— 60 «	720	732	27	9	7	19	19
60— 65 «	678	495	27	4	3	11	7
65— 70 «	82	74	5	2	—	5	2
70— 75 «	192	169	6	6	1	2	5
50— 75 «	1.810	1.670	72	24	11	50	37
75— 80 «	490	255	10	—	—	11	6
80— 85 «	26	22	1	—	—	3	1
85— 90 «	40	23	1	—	—	3	—
90— 95 «	12	13	—	—	—	—	—
95—100 «	121	58	2	1	1	1	2
75—100 «	689	371	14	1	1	18	9
101—110 «	24	18	—	2	—	—	—
111—120 «	68	46	3	—	—	2	1
121—130 «	10	8	—	—	—	—	—
131—140 «	5	3	1	1	—	—	—
141—150 «	6	2	2	—	—	—	1
151—160 «	19	11	—	1	—	—	—
161—180 «	5	1	—	—	—	—	—
181—200 «	8	2	—	—	—	—	—
101—200 «	145	91	6	4	—	2	2
201—240 «	15	4	1	—	—	—	—
241—320 «	3	3	—	—	—	—	—
321—400 «	3	—	—	—	—	—	—
401—480 «	1	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	22	7	1	—	—	—	—
Bért nem fizet	44	115	8	8	8	12	5
Ismeretlen bérrel	119	198	8	3	3	10	160
Összesen	8.043	12.890	459	308	144	1.102	769
‰-ben ...	327·7	525·3	18·7	12·5	5·9	44·9	31·3

63. tábla. Egyszobás konyhahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel. (Vége.)

Az albérletbe adott helyiség havi bére	E g y s z o b a						
	utcára	udvarra	kertre	zárt folyó- sóra	lépcső- házba	világító- udvarra	ismeretlen helyre
b) ‰/100-ben.							
— 10 P	10.1	16.4	26.1	32.5	34.7	16.3	28.6
11— 15 «	17.9	23.4	28.3	26.0	6.9	17.2	35.1
16— 20 «	74.2	122.0	124.2	172.1	111.1	156.1	254.9
21— 25 «	81.8	123.4	115.5	162.3	187.5	206.9	127.5
—25 «	184.0	285.2	294.1	392.9	340.2	396.5	446.1
26— 30 «	48.6	69.0	43.6	113.6	83.3	126.1	67.6
31— 35 «	100.0	145.6	150.3	159.1	159.7	176.0	104.0
36— 40 «	173.4	188.6	124.2	159.1	187.5	155.2	54.6
41— 45 «	16.9	20.9	32.7	—	7.0	16.3	9.1
46— 50 «	125.3	100.4	117.6	45.5	62.5	46.3	41.6
26— 50 «	464.2	524.5	468.4	477.3	500.0	519.9	276.9
50— 55 «	17.2	15.5	15.2	9.7	—	11.8	5.2
55— 60 «	89.5	56.8	58.8	29.2	48.6	17.3	24.7
60— 65 «	84.3	38.4	58.8	13.0	20.8	10.0	9.1
66— 70 «	10.2	5.7	10.9	6.5	—	4.5	2.6
71— 75 «	23.9	13.1	13.1	19.5	7.0	1.8	6.5
50— 75 «	225.1	129.5	156.8	77.9	76.4	45.4	48.1
75— 80 «	60.9	19.8	21.8	—	—	10.0	7.8
81— 85 «	3.2	1.7	2.2	—	—	2.7	1.3
86— 90 «	5.0	1.8	2.2	—	—	2.7	—
91— 95 «	1.5	1.0	—	—	—	—	—
96— 100 «	15.0	4.5	4.4	3.2	7.0	1.0	2.6
75— 100 «	85.6	28.8	30.6	3.2	7.0	16.4	11.7
101— 110 «	3.0	1.4	—	6.5	—	—	—
111— 120 «	8.5	3.6	6.5	—	—	1.8	1.3
121— 130 «	1.2	0.6	—	—	—	—	—
131— 140 «	0.6	0.2	2.2	3.3	—	—	—
141— 150 «	0.7	0.2	4.4	—	—	—	1.3
151— 160 «	2.4	0.9	—	3.2	—	—	—
161— 180 «	0.6	0.1	—	—	—	—	—
181— 200 «	1.0	0.2	—	—	—	—	—
101— 200 «	18.0	7.2	13.1	13.0	—	1.8	2.6
201— 240 «	1.9	0.3	2.2	—	—	—	—
241— 320 «	0.4	0.2	—	—	—	—	—
321— 400 «	0.4	—	—	—	—	—	—
401— 480 «	0.1	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
200— «	2.8	0.5	2.2	—	—	—	—
Bért nem fizet	5.5	8.9	17.4	26.0	55.6	10.9	6.5
Ismeretlen bérrel	14.8	15.4	17.4	9.7	20.8	9.1	208.1
Összesen	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0

Az olcsóbb lakások domináns volta talán még inkább élénk társul akkor, ha a 26—50 pengős albérleteket is hozzávonjuk a legalsó bércsoporthoz. Azt látjuk így, hogy a világító udvarra nyíló albérleteknek több, mint 90%-a nem haladta túl az 50 pengő bért és a zártfolyósóra nyíló albérleteknek sem: 87·8%-a. A lépcsőházi albérletek is olcsóbbaknak látszanak: az imént jelzett csoportba 84·8%-uk jut. Az udvarra és a kertre nyíló lakások közül viszont már érvényesül a kertre nyíló lakások drágább volta; ezeknek csak 76·2%-a, míg az udvari lakásoknak 80·9%-a volt legfeljebb 50 pengő bérű. Még inkább a fekvés előnye magyarázza meg az utcai egyszobás konyahasználat nélkül való albérletek bérvizonyait. Az utcai fekvésű albérletek tömegéből nem egészen $\frac{2}{3}$ rész tartozott a két tárgyaló bércsoportba; többi részük a drágább lakások tömegét szaporította.

Még tisztábban látjuk a szobafekvés hatását a bérstatistika tükrében, ha azt kutatjuk, hogy az egyszobás konyahasználat nélkül való albérleteknek mekkora része esett (fekvésük szerint) az 50 pengőnél nagyobb, vagy éppen a 100 pengőnél magasabb bérű albérletekre.

E részben már hasznos tanulságot nyújtanak azok a számok, melyek szerint a világító udvarra, továbbá a zárt folyósóra és lépcsőházra nyíló albérletek közül már csak nagyon keveset találtak olyant, melynek bére az 50 pengőt meghaladta, de a 75 pengőt nem érte el. Az utcára nyíló szoba albérleteknek — ellenkezőleg — csaknem $\frac{1}{4}$ részét, a kertre nyílóknak $\frac{1}{6}$ részét, az udvariaknak pedig mintegy $\frac{1}{8}$ részét ilyen bércsoportba sorolhattuk.

Még inkább és határozottabban látjuk a fekvés döntő jelentőségét akkor, ha tudjuk azt, hogy a 75 pengőnél magasabb bérű egyszobás albérletek tömegesebben már csakis az utcára, az udvarra és a kertre nyíló albérletek közt fordulnak elő. A csoportosulás jellegzetes. Az utcára nyíló albérletek közül 16·7% volt 75 pengőnél drágább; a kertre nyílok közül is még 4·6%. Az udvarra nyílok közül már jóval kevesebb.

A konyahasználattal bíró egyszobás albérletek sorában nagyon jelentős befolyást gyakorolhat és gyakorol is ép a konyahasználat a bérvizonyokra. Ennek eklatáns bizonyága, hogy akár a zárt folyósóra, akár a lépcsőházra, vagy világítóudvarra nyíló konyahasználattal egybekapcsolt albérleteket nézzük, ezek közül szembeötlően kevés tartozik a 25 pengőnél olcsóbb bércatagóriába. Ezt csak azzal magyarázhatjuk, hogy a konyahasználat értékelése hajtja fel ezeknek az albérleteknek az árát a magasabb bércatagóriák felé.

Bizonyos mértékben meglepő, hogy az egyszobás konyahasználattal bíró albérletek között — szemben a most említett szabályszerűséggel — az utcai, udvari és a kertre nyíló albérletek sorában egyaránt több volt olcsó, mint a konyahasználat nélkül valóak között. Ennek oka nyilván az, hogy ezek az albérletek sokkal silányabb berendezésűek s bizonyára a főváros kevésbé hozzáférhető kültelki részein fekszenek, nem úgy, mint a konyahasználat nélkül való albérletek.

64. tábla. Az egyszobás konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	E g y s z o b a						
	utcára	udvarra	kertre	zárt folyosóra	lépcső-házba	világító udvarra	ismeretlen helyre
a) Abszolút számokban.							
— 10 P	33	71	3	3	1	4	3
11— 15 «	63	107	5	—	1	8	3
16— 20 «	176	374	15	13	2	41	18
21— 25 «	186	386	15	8	6	45	12
— 25 «	458	938	38	24	10	98	36
26— 30 «	98	231	3	9	4	14	9
31— 35 «	230	451	12	13	4	48	10
36— 40 «	390	580	18	7	12	53	10
41— 45 «	42	79	—	2	1	3	2
46— 50 «	244	322	19	7	3	14	—
26— 50 «	1.004	1.663	52	38	24	132	31
50— 55 «	41	53	2	—	—	2	—
56— 60 «	160	179	5	3	—	8	1
60— 65 «	154	137	7	2	—	4	2
66— 70 «	29	30	3	—	—	—	—
71— 75 «	44	44	2	—	—	2	—
50— 75 «	428	443	19	50	—	16	3
75— 80 «	135	72	1	1	1	1	1
81— 85 «	5	4	1	1	—	2	—
86— 90 «	13	9	—	—	1	—	—
91— 95 «	3	1	—	—	—	1	—
96—100 «	42	19	—	—	—	1	—
75—100 «	198	105	2	2	2	5	1
101—110 «	8	5	1	—	—	1	—
111—120 «	30	17	1	—	—	—	—
121—130 «	5	4	—	—	—	—	—
131—140 «	5	3	—	—	—	—	—
141—150 «	—	3	1	—	—	—	—
151—160 «	6	4	—	—	—	1	—
161—180 «	1	—	—	—	—	—	—
181—200 «	2	—	—	—	—	—	—
101—200 «	57	36	3	—	—	2	—
201—240 «	1	2	—	—	—	—	—
241—320 «	2	2	—	—	—	—	—
321—400 «	—	—	—	—	—	—	—
401—408 «	—	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	3	4	—	—	—	—	—
Bért nem fizet	8	9	3	3	—	9	5
Ismeretlen bérrel	26	26	1	—	—	2	3
Összesen	2.182	3.224	118	72	36	264	79
‰-ben ...	325.9	481.5	17.6	10.8	5.4	39.4	11.8

Noha erre nézve a felvétel nem nyújt semmiféle tájékoztatást, szinte ebbe a pár adatba kapaszkodva azt is mondhatnók, hogy az utcára, sőt udvarra és kertre nyíló egyszobás albérletek is inkább a székesfőváros úgynevezett jobb negyedeiben fekszenek, a rosszabb fekvésű albérletek pedig a város külső részein, a külterkeken.

Meglepő az a körülmény, hogy az utcára néző, valamint a kertre nyíló ablakkal rendelkező egyszobás konyhahasználatos albérletek közül figyelemreméltó rész helyezkedik el 100 pengőnél drágább bérkategóriában.

Visszatérve még a 26—50 pengős bérkategóriára, érdemes a feljegyzésre az, hogy ebbe a bércsoportba általában jóval nagyobb része tömörül a konyhahasználatot bíró egyszobás albérleteknek, mint a konyhahasználat nélkülieknek: így egyenlítődik ki az az értékkülönbség, amelyet a konyhahasználat jelent az albérlő számára.

β) Kétszobás albérletek.

A kétszobás konyhahasználat nélkül való albérletek között olyant, amely lépcsőházra nyílik, nem is találtak.

A kertre nyíló albérletek szerepe — százalékszám szerint — nem egészen mosódik ugyan el tanulmányunk szempontjából, mégis elegendő, ha csupán az utcára és udvarra nyíló kétszobás albérletekkel foglalkozunk.

A konyhahasználat nélküli kétszobás albérletek között alig volt olyan utcára néző helyiség, melynek bérösszege a 25 pengőt sem haladja meg. Sőt, ha a 26—50, sőt 51—75 pengős bérösszegű utcai albérleteket, tehát három nagyobb bércsoport albérleteit, össze is foglaljuk, mégsem tudjuk összehozni az utcai fekvésű kétszobás albérletek $\frac{1}{3}$ részét. Következik ebből, hogy a *drágább típusú albérletek azok, melyek itt erősebben felszínre kerülnek.* Ezt nem csupán az mutatja, hogy a 76—100 pengős albérletek több, mint $\frac{1}{3}$ része utcai fekvésű, hanem még inkább az, hogy a 101—200 pengő béreűek is $\frac{1}{3}$ részét alkotják az összes utcai fekvésű albérleteknek.

Az udvari fekvésű kétszobás albérletek nyilván sokkal gyengébb berendezésűek, mint az utcára nézők. Erre következtethetünk abból, hogy a legfeljebb 50 pengős albérletek megközelítőleg $\frac{2}{5}$ részét tették az összes udvari kétszobás albérleteknek; sem a 76—100, sem a 101—200 pengős udvari albérletek nem foglalták magukban az összes udvari fekvésű albérletek $\frac{1}{4}$ részét sem.

A kertre nyíló kétszobás albérleteknek több, mint fele 26—50 pengő béreű volt. Nem volt egészen alacsony a 101—200 pengős bérek arányszáma sem.

A konyhahasználat nélkül való kétszobás albérleteknél már látszik, hogy az 50 pengős bérhatáron alul maradó utcára néző albérletek arányszáma jóval kisebb, mint az egyszobásoknál. Sokkal fokozottabb mértékben mondhatjuk ezt a konyhahasználatos albérletekről, mint következő adataink bizonyítják:

65. tábla. Kétszobás konyahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	K é t s z o b a						
	utára	udvarra	kertre	zárt folyosóra	lépcső-házba	világító udvarra	ismeretlen helyre
a) Abszolút számokban.							
— 10 P	—	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—	—
16—20 «	—	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	7	15	—	—	—	—	2
— 25 «	7	15	—	—	—	—	2
26— 30 «	9	8	1	—	—	1	—
31— 35 «	22	20	—	1	—	3	1
36— 40 «	30	25	8	—	—	—	—
41— 45 «	3	3	3	—	—	1	1
46— 50 «	26	17	1	1	—	—	1
26— 50 «	90	73	13	2	—	5	3
51— 55 «	2	7	—	—	—	—	—
56— 60 «	14	9	1	—	—	—	1
61— 65 «	24	10	—	—	—	—	1
66— 70 «	4	3	2	—	—	—	—
71— 75 «	3	5	—	—	—	—	—
51— 75 «	47	34	3	—	—	—	2
76— 80 «	73	29	1	—	—	2	4
81— 85 «	1	1	—	—	—	—	—
86— 90 «	7	2	—	—	—	1	—
91— 95 «	2	1	—	—	—	—	—
96—100 «	45	18	1	—	—	1	4
51—100 «	128	51	2	—	—	4	8
101—110 «	10	2	—	—	—	—	—
111—120 «	72	18	3	—	—	—	1
121—130 «	17	4	—	—	—	—	—
131—140 «	13	7	—	—	—	—	—
141—150 «	13	5	2	—	—	—	—
151—160 «	27	10	2	—	—	—	1
161—180 «	13	—	—	—	—	—	1
181—200 «	8	1	—	—	—	—	—
101—200 «	173	47	7	—	—	—	3
201—240 »	10	—	—	—	—	—	1
241—320 «	3	—	—	—	—	—	—
321—400 «	1	—	—	—	—	—	—
401—480 «	1	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	15	—	—	—	—	—	1
Bért nem fizet	7	5	—	1	—	1	—
Ismeretlen bérrel	12	4	—	—	—	1	1
Összesen	479	229	25	3	—	11	20
‰-ben ...	19.5	9.3	1.0	0.1	—	0.5	0.8

65. tábla. Kétszobás konyahasználat nélkül való albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlok által fizetett albérleti bérrel. (Vége.)

Az albérletbe adott helyiség havi bére	K é t s z o b a						
	utcára	udvarra	kettre	zárt folyosóra	lépcső-házba	világító udvarra	ismeretlen helyre
b) ‰-ben.							
— 10 P	—	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—	—
16— 20 «	—	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	14-6	65-5	—	—	—	—	100-0
— 25 «	14-6	65-5	—	—	—	—	100-0
26— 30 «	18-8	34-9	40-0	—	—	90-9	—
31— 35 «	45-9	87-3	—	333-3	—	272-8	50-0
36— 40 «	62-6	109-2	320-0	—	—	—	—
41— 45 «	6-3	13-1	120-0	—	—	90-9	50-0
46— 50 «	54-3	74-2	40-0	333-3	—	—	50-0
26— 50 «	187-9	318-7	520-0	666-6	—	454-6	150-0
51— 55 «	4-2	30-6	—	—	—	—	—
56— 60 «	29-2	39-3	40-0	—	—	—	50-0
61— 65 «	50-1	43-7	—	—	—	—	50-0
66— 70 «	8-4	13-1	80-0	—	—	—	—
71— 75 «	6-3	21-8	—	—	—	—	—
51— 75 «	98-2	148-5	120-0	—	—	—	100-0
76— 80 «	152-3	126-6	40-0	—	—	181-8	200-0
81— 85 «	2-1	4-4	—	—	—	—	—
86— 90 «	14-6	8-7	—	—	—	90-9	—
91— 95 «	4-2	4-4	—	—	—	—	—
96— 100 «	94-0	78-6	40-0	—	—	90-9	200-0
76— 100 «	267-2	222-7	80-0	—	—	363-6	400-0
101— 110 «	20-9	8-7	—	—	—	—	—
111— 120 «	150-2	78-6	120-0	—	—	—	50-0
121— 130 «	35-5	17-5	—	—	—	—	—
131— 140 »	27-1	30-6	—	—	—	—	—
141— 150 »	27-1	21-8	80-0	—	—	—	—
151— 160 »	56-4	43-7	80-0	—	—	—	50-0
161— 180 «	27-1	—	—	—	—	—	50-0
181— 200 «	16-7	4-4	—	—	—	—	—
101— 200 »	361-0	205-3	280-0	—	—	—	150-0
201— 240 «	20-9	—	—	—	—	—	50-0
241— 320 »	6-3	—	—	—	—	—	—
321— 400 »	2-1	—	—	—	—	—	—
401— 480 «	2-1	—	—	—	—	—	—
481— »	—	—	—	—	—	—	—
201— »	31-4	—	—	—	—	—	50-0
Bért nem fizet	14-6	21-8	—	333-4	—	90-0	—
Ismeretlen bérrel	25-1	17-5	—	—	—	90-9	50-0
Összesen	1000-0	1000-0	1000-0	1000-0	—	1000-0	1000-0

66. tábla. Kétszobás konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	K é t s z o b a						
	utára	udvarra	kertre	zárt folyosóra	lépcső-házba	világító-udvarra	ismeretlen helyre
a) Abszolút számokban.							
— 10 P	—	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—	—
16— 20 «	—	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	4	9	—	—	—	—	—
— 25 «	4	9	—	—	—	—	—
26— 30 «	9	4	—	—	—	—	—
31— 35 «	11	15	—	—	—	1	—
36— 40 «	11	19	1	—	1	1	—
41— 45 «	1	1	1	—	—	—	—
46— 50 «	17	10	—	—	—	—	—
26— 50 «	49	49	2	—	1	2	—
51— 55 «	5	3	—	—	—	1	—
56— 60 «	11	5	2	—	—	—	—
61— 65 «	17	9	2	—	—	—	—
66— 70 «	5	2	—	—	—	—	—
71— 75 «	10	2	—	—	—	—	—
51— 75 «	48	21	4	—	—	1	—
76— 80 «	55	16	1	1	—	1	—
81— 85 «	3	1	—	—	—	—	—
86— 90 «	11	5	—	—	—	—	—
91— 95 «	2	—	—	—	—	—	—
96—100 «	50	15	1	—	—	1	—
51—100 «	131	37	2	1	—	2	—
101—110 «	16	4	—	—	—	—	—
111—120 «	83	17	1	—	—	—	—
121—130 «	16	6	—	—	—	—	—
131—140 «	7	5	1	—	—	—	—
141—150 «	8	4	—	—	—	—	—
151—160 «	20	3	2	—	—	—	—
161—180 «	5	—	1	—	—	—	—
181—200 «	10	2	1	—	—	—	—
101—200 «	165	41	6	—	—	—	—
210—240 «	6	—	—	—	—	—	—
241—320 «	5	—	—	—	—	—	—
321—400 «	—	—	—	—	—	—	—
401—480 «	—	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	11	—	—	—	—	—	—
Bért nem fizet	4	6	—	—	—	—	2
Ismeretlen bérrel	10	1	—	—	—	—	1
Összesen	412	164	14	1	1	5	3
%	61·5	24·5	2·1	0·2	0·2	0·7	0·4

A kétszobás, konyhahasználatos helyiségek közül csak minden nyolcadik volt olyan, melynek bére az 50 pengős határt érte el. Ha ehhez a tömeghez hozzákapcsoljuk még az 50 pengőn felüli albérleteket is, akkor sem tudjuk kimeríteni az összes utcára nyíló kétszobás konyhahasználatos albérletek $\frac{1}{4}$ részét. (Az egyszobás albérleteknél ez az alapszám meghaladta a 85%-ot.) Ennek persze az a következménye, hogy a 76—100 pengős albérletek itt már 30% felé járnak. Még nevezetesebb tanulság az, hogy a 101—200 pengős albérletek szinte pontosan $\frac{2}{5}$ részét teszik ezeknek az albérleteknek.

A konyhahasználat drágító hatását az udvarra nyíló kétszobás albérleteknél is láthatjuk; ezeknek az albérleteknek is kisebb csoportja marad 50 pengő béren alul s viszont pontosan $\frac{1}{4}$ részük 101—200 pengős bérű. A drága viszonyok erősen szembeötlenek a kertre nyíló kétszobás konyhahasználatos albérleteknél. Ezeknek több, mint $\frac{2}{5}$ része 100 pengőnél magasabb bérösszegű volt.

γ) Három és többszobás albérletek.

A három- és többszobás albérletek adatait a 221—223. oldalon közöljük. Néhány szóval csupán az utcára nyíló háromszobás albérletekkel kell foglalkoznunk, — elsősorban a konyhahasználatosokkal. Ezek száma majdnem kétszer akkora volt, mint a konyhahasználat nélkül valóké. A konyhahasználattal bíró három, vagy több szobás albérletek közül csak nagyon kevésnek volt a bére legfeljebb 25 pengő, — bár kétségkívül nem annyira kevésnek, mintsem gondolhattuk volna a kétszobás albérleteknél látott arányszámok után.

Az igazi különbség azonban abban látszik meg, hogy bár a három-, vagy több szobás konyhahasználatos albérletek között is $\frac{2}{5}$ résznyi a 101—200 pengős albérletek arányszáma, közöttük csaknem fele annyit találunk 200 pengőnél nagyobb bérrel is. Ez mintha azt mutatná, hogy ilyen esetekben szinte csak névleges albérletekről van szó, melyeket a lakáviszonyok különös volta hívott életre.

Nagyjában ugyanez a tanulság nyilatkozik meg a konyhahasználat nélküli albérletek adataiból is, háromszobás ilyen albérlet nem igen volt 50 pengőnél kisebb bérrel, — jelentős tömegük a 100 pengőnél magasabb bérkategóriában helyezkedik el. Amennyivel azonban a 101—200 pengős bérű albérletek arányszámai magasabbak, mint a konyhahasználattal bíró albérletek között, annyival kevesebb a 200 pengőnél magasabb bérösszegű albérleteké.

67. tábla. Három- és többszobás konyhahasználat nélküli albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Három és több szoba					
	utcára	udvarra	kertre	utcára	udvarra	kertre
	a) Abszolút számokban.			b) ‰-ben.		
— 10 P	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—
16— 20 «	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	—	—	—	—	—	—
— 25 «	—	—	—	—	—	—
26— 30 «	—	—	—	—	—	—
31— 35 «	—	—	—	—	—	—
36— 40 «	—	1	—	—	83·3	—
41— 45 «	—	—	—	—	—	—
46— 50 «	3	3	—	63·8	250·0	—
26— 50 «	3	4	—	63·8	333·3	—
51— 55 «	—	2	—	—	166·7	—
56— 60 «	—	—	—	—	—	—
61— 65 «	3	—	—	63·8	—	—
66— 70 «	1	—	—	21·3	—	—
71— 75 «	1	—	—	21·3	—	—
51— 75 «	5	2	—	106·4	166·7	—
76— 80 «	3	1	1	63·8	83·3	333·3
81— 85 «	—	—	—	—	—	—
86— 90 «	2	—	—	42·6	—	—
91— 95 «	—	—	—	—	—	—
96— 100 «	3	1	—	63·8	83·3	—
76— 100 «	8	2	1	170·2	166·6	333·3
101— 110 «	2	—	—	42·6	—	—
111— 120 «	4	1	1	85·1	83·3	333·3
121— 130 «	—	—	—	—	—	—
131— 140 «	—	—	—	—	—	—
141— 150 «	1	—	—	21·3	—	—
151— 160 «	5	—	1	106·3	—	333·4
161— 180 «	2	—	—	42·6	—	—
181— 200 «	7	—	—	148·8	—	—
101— 200 «	21	1	2	446·7	83·3	666·7
201— 240 «	3	—	—	63·8	—	—
241— 320 «	2	—	—	42·6	—	—
321— 400 «	—	—	—	—	—	—
401— 480 «	2	1	—	42·6	83·4	—
481— «	—	—	—	—	—	—
201— «	7	1	—	149·0	83·4	—
Bért nem fizet	1	1	—	21·3	83·4	—
Ismeretlen bérrel	2	1	—	42·6	83·3	—
Összesen	47	12	3	1000·0	1000·0	1000·0
‰-ben ...	1·9	0·5	0·1	—	—	—

68. tábla. Három- és többszobás konyahasználatos albérleti helyiségek száma, és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel.

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Három és több szoba						
	utcára	udvarra	kertre	zárt folyosóra	lépcsőházba	világító-udvarra	ismeretlen helyre
a) Abszolút számokban.							
— 10 P	—	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—	—
16— 20 «	—	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	—	—	—	—	—	—	—
—25 «	—	—	—	—	—	—	—
26— 30 «	—	—	—	—	—	—	—
31— 35 «	—	—	—	—	—	—	—
36— 40 «	6	—	—	—	—	—	1
41— 45 «	1	—	—	—	—	—	9
46— 50 «	3	—	—	—	—	—	—
26— 50 «	10	—	—	—	—	—	10
51— 55 «	1	—	—	—	—	—	6
56— 60 «	3	—	—	—	—	—	—
61— 65 «	—	—	—	—	—	—	—
66— 70 «	—	1	—	—	—	—	—
71— 75 «	1	—	—	—	—	—	—
51— 75 «	5	1	—	—	—	—	6
76— 80 «	10	—	—	—	—	—	—
81— 85 «	2	—	—	—	—	—	—
86— 90 «	—	—	—	—	—	—	—
91— 95 «	—	—	—	—	—	—	—
96—100 «	2	2	—	—	—	2	—
76—100 «	14	2	—	—	—	2	—
101—110 «	11	2	—	—	—	—	—
111—120 «	6	—	—	—	—	—	—
121—130 «	1	—	—	—	—	—	1
131—140 «	2	1	—	—	—	—	—
141—150 «	6	3	—	—	—	—	—
151—160 «	3	—	—	—	—	—	—
161—180 «	4	—	—	—	—	—	—
181—200 «	—	—	—	—	—	—	—
101—200 «	33	6	—	—	—	—	1
201—240 «	8	—	1	—	—	—	—
241—320 «	6	—	—	—	—	—	—
321—400 «	1	—	—	—	—	—	—
401—480 «	—	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	15	—	1	—	—	—	—
Bért nem fizet	—	—	—	1	—	2	3
Ismeretlen bérrel	5	3	—	—	—	—	—
Összesen	82	12	1	1	—	4	20
‰-ben ...	12.2	1.8	0.2	0.2	—	0.6	3.0

68. tábla. Három- és többszobás konyahasználatos albérleti helyiségek száma és fekvése, egybevetve az albérlők által fizetett albérleti bérrel. (Vége.)

Az albérletbe adott helyiség havi bére	Három és több szoba						
	utódra	udvarra	kertre	zárt folyosóra	lépcső- házra	világító- udvarra	ismeretlen helyre
b) ‰ ₀₀ -ben.							
— 10 P	—	—	—	—	—	—	—
11— 15 «	—	—	—	—	—	—	—
16— 20 «	—	—	—	—	—	—	—
21— 25 «	—	—	—	—	—	—	—
— 25 «	—	—	—	—	—	—	—
26— 30 «	—	—	—	—	—	—	—
31— 35 «	—	—	—	—	—	—	—
36— 40 «	73·2	—	—	—	—	—	5·0
41— 45 «	12·2	—	—	—	—	—	450·0
46— 50 «	36·6	—	—	—	—	—	—
26— 50 «	122·0	—	—	—	—	—	500·0
51— 55 «	12·2	—	—	—	—	—	300·0
56— 60 «	36·6	—	—	—	—	—	—
61— 65 «	—	—	—	—	—	—	—
66— 70 «	—	83·3	—	—	—	—	—
71— 75 «	12·2	—	—	—	—	—	—
51— 75 «	61·0	83·3	—	—	—	—	300·0
76— 80 «	121·9	—	—	—	—	—	—
81— 85 «	24·4	—	—	—	—	—	—
86— 90 «	—	—	—	—	—	—	—
91— 95 «	—	—	—	—	—	—	—
96—100 «	24·4	166·7	—	—	—	500·0	—
76—100 «	170·0	166·7	—	—	—	500·0	—
101—110 «	—	—	—	—	—	—	—
111—120 «	134·1	166·7	—	—	—	—	—
121—130 «	73·1	—	—	—	—	—	—
131—140 «	12·2	—	—	—	—	—	50·0
141—150 «	24·4	83·3	—	—	—	—	—
151—160 «	73·2	250·0	—	—	—	—	—
161—180 «	36·6	—	—	—	—	—	—
181—200 «	48·8	—	—	—	—	—	—
201—200 «	402·4	500·0	—	—	—	—	50·0
101—240 «	97·5	—	1000·0	—	—	—	—
241—320 «	73·2	—	—	—	—	—	—
321—400 «	12·2	—	—	—	—	—	—
401—480 «	—	—	—	—	—	—	—
481— «	—	—	—	—	—	—	—
201— «	182·9	—	1000·0	—	—	—	—
Bért nem fizet	—	—	—	1000·0	—	500·0	150·0
Ismeretlen bérrel	61·0	250·0	—	—	—	—	—
Összesen	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	—	1000·0	1000·0

Módját ejtjük végül annak, hogy legalább a fontosabb csoportokban kimutassuk azt, hogy a különböző fekvésű szobabérleteknél, melyek a jellemző bértípusok. A mediánok ezek:

	Egy szoba konyha- használat nélkül p e n g ő	Egy szoba konyha- használattal
Utcai szobák	39·85	38·81
Udvari szobák	35·02	35·40
Kertre néző szobák	35·05	38·33
Zárt folyósóra nyíló szobák	29·92	31·15
Lépcsőházra nyíló szobák	32·40	35·00
Világítóudvarra nyíló szobák	29·10	32·25
	Két szoba konyha- használat nélkül p e n g ő	Két szoba konyha- használattal
Utcai szobák	95·89	98·50
Udvari szobák	66·66	75·31
	Három szoba konyha- használat nélkül p e n g ő	Három szoba konyha- használattal
Utcai szobák	130—	121·60

A konyahasználat nélkül való szobabérleteknél erősen kimagaslík az utcára nyíló szobabérletek mediánértéke, míg a kertre és az udvarra nyíló szobáké nagyjában egyforma, bár jóval meghaladja a zárt folyósóra, lépcsőházra és kiváltképen a világítóudvarra nyíló albérleti szobák mediánbérértékét. *Az a körülmény azonban, hogy a világítóudvarra nyíló konyahasználat nélkül való albérletek mediánértéke mégis eléggé magas, azt mutatja, hogy sokan (az abszolút számok közléséből tudjuk: 1102-en) gyakran elég drága bért kénytelenek fizetni a maguk nyilván eléggé nyomorúságos lakásáért.*

Az egyszobás konyahasználatos albérletek között az utcai fekvésűek medián bérértéke nem annyira kimagasló. Alig valamivel nagyobb, mint a kertre nyíló ilyen albérletek mediánja. Viszont ez a két arányszám a többitől mégis eléggé eltér. *Itt is szembeötlík, hogy a lépcsőházra nyíló és még inkább a világítóudvarra nyíló konyahasználatos egyszobás albérletek medián értéke milyen magas. Általában azonban a konyahasználattal bíró egyszobás albérletek medián értéke inkább összetart, mintsem fentebb a konyahasználat nélkül való egyszobás albérleteknél láttuk. Mit mondunk ezzel? Azt, hogy annak fejében, hogy a háztartást tartó albérliő a konyhát is igénybe veheti, magasabb bért kénytelen fizetni, semmint a konyhára rá nem szuruló.*

A kétszobás albérletek mediánja igen magas és még inkább az a háromszobásoké.

d) Az albérleti lakások légűrtartalmának és bérösszegeinek összefüggése.

Egyike az albérleti helyiségekre vonatkozó statisztikai adatgyűjtés legérdekesebb részeinek az, amely arra vonatkozik, hogy a különböző típusú és bérű helyiségek miképp oszlanak meg a bérelt helyiségek légűrtartalma szerint.

Tanulmányunk anyagának erre vonatkozó részét teljes egészében három irányban is feldolgoztuk. Az abszolút számok közlésén kívül egyfelől azt mutattuk ki, hogy az egyes bértípusokat képviselő albérleti helyiségek között milyen gyakorisággal fordulnak elő a nagyobb vagy kisebb légűrtartalmú helyiségek. Másfelől pedig azt, hogy az egy-egy légűrtartalom-típust képviselő helyiségek között hogy oszlanak meg a drágább, illetőleg az olcsóbb albérletek.

Egész feldolgozásunk ebben a tekintetben azonban bizonyos eszmei hibában szenved; a több helyiségből álló albérletek között t. i. természet-szerűleg is sűrűbben fordulhatnak elő drágább albérletek. Mégis úgy hisszük, hogy a közölt adatok megvizsgálása bővíti ismereteinket az albérleti kérdésről.

A táblázatok anyagának kiszámításánál alkalmazott módszer tehát, ismételjük, kettős irányban kísérli meg a kérdés megvizsgálását s a megoszlási viszonyszámokat kettős értelemben jelzi. Fontos különbség van mégis a módszer két iránya között. A viszonyszámok egyik csoportja arra nyújt módot, hogy a különböző nagyságú, csak szoba vagy egyéb helyiségek használatában jelentkező albérletek tömegén belül kísérjük figyelemmel a kisebb vagy nagyobb bérű lakások terjedelmét. A vizsgálatok súlypontja a lakások összetételén nyugszik. Az egyszobás stb. lakások között vesszük sorra a nagyság és a drágaság kérdését. A táblázatok másik csoportja viszont az egész albérleti helyiség-tömeggel állítja szembe az olcsóbb vagy drágább lakásokat. Itt tehát főként azt kutatjuk majd, hogy a bizonyos nagyságú (légűrtartalmú) albérleti helyiségek között mennyi volt ilyen vagy amolyan összetételű s milyen drága. Megvan így is a lehetőség arra, hogy a szobánélküli, egy- vagy kétszobás stb. albérleteknél külön-külön vegyük sorra az albérleti helyiségek bér és nagyság szerint való megoszlását, noha az összehasonlításnak bizonyos mértékig útját szegi az, hogy az arányszámokat nem számítottuk ki minden ilyen albérleti csoporton belül is ezrelékekben.

1. Egy helyiségből álló albérletek.

Az egy helyiségből (konyhából vagy egyéb, lakás céljaira szolgáló helyiségekből) álló albérleti helyiségek között a viszonylagos többség azoké az albérleti helyiségeké, amelyek űrtartalma 25—50 köbméter között mozog. Ezek a helyiségek megközelítőleg felét képviselik az egy helyiségből álló albérletnek. Ez nem is volna talán kedvezőtlen arányszám, ha adataink részleteinek vizsgálata arról nem győzne meg bennünket, hogy az efajta albérletek közül a tulajdonképeni többséget ($441 \cdot 80/_{00}$) a 20—40 köbméteres helyiségek képviselik. Azaz a valóságban sokkal rosszabb a helyzet, semmint előbb láttuk.

69. Egy helyiségből álló albérletbe adott helyiségek bére, egybevetve a bérelt helyiség nagyságával.
a) Abszolút számokban.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ü r t a r t a m a																			Ismeretlen	Összesen		
	k ü b m é t e r																						
	14—	14—16	16—18	18—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95			95—100	100—
10—	11	1	1	—	7	20	6	4	12	7	3	32	—	4	1	1	3	9	—	—	4	2	67
11—15	4	3	—	—	5	12	6	3	5	4	2	20	3	3	—	7	—	—	—	—	4	4	47
16—20	26	5	6	3	14	54	15	13	18	8	10	64	6	11	6	2	2	27	4	11	5	8	169
21—25	5	3	4	2	17	31	15	16	14	6	13	64	1	5	3	2	2	13	1	6	3	3	122
25—	46	12	11	5	43	117	42	36	49	26	28	180	10	23	10	6	7	56	8	1	10	16	405
26—30	4	2	4	—	6	16	11	8	12	4	7	42	4	4	—	1	2	11	1	2	1	2	85
31—35	10	4	5	3	18	40	9	12	14	5	12	52	—	5	2	—	4	11	2	3	1	4	117
36—40	1	1	2	2	5	11	8	9	11	2	2	32	1	4	—	—	1	6	—	1	—	1	51
41—45	—	—	—	1	2	3	2	1	2	—	—	5	—	1	1	1	3	2	—	—	2	—	13
46—50	1	—	—	—	—	1	4	1	2	—	1	8	—	2	—	1	4	—	—	—	1	1	15
25—50	16	7	11	6	81	71	34	31	41	11	22	139	6	16	8	2	9	35	5	6	2	14	291
51—	1	—	1	—	2	4	4	3	3	—	8	18	—	1	2	1	1	5	2	1	4	2	28
Ismeretlen	1	1	1	—	—	3	5	5	4	1	1	16	—	3	1	1	1	6	—	1	—	5	31
Bért nem fizet ...	1	—	—	—	5	6	2	5	9	—	2	18	—	1	1	1	1	4	1	—	2	1	33
Együtt ...	65	20	24	11	81	201	87	80	106	37	56	368	15	44	17	11	19	106	17	1	9	32	778

69. Egy helyiségből álló albérletbe adott helyiségek bére, egybevetve a bérelt helyiség nagyságával. (Vége.)
b) ^{0/00-ben.}

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ű r t a r t a m a																		Ismeretlen	Összesen							
	k ö b m é t e r																										
	14—16	16—18	18—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95—100	100—							
—10	164.2	14.9	14.9	—	104.5	298.5	89.6	59.7	179.1	104.5	44.8	477.7	—	59.7	14.9	14.9	44.8	134.3	—	—	—	59.7	29.8	1000.0			
11—15	85.1	63.8	—	—	106.4	255.3	127.7	63.8	106.4	85.1	42.6	425.6	63.8	63.8	—	21.3	—	148.9	—	—	—	85.1	85.1	1000.0			
16—20	153.8	29.6	35.5	17.8	82.9	319.6	88.8	76.9	106.5	47.3	59.2	378.7	35.5	65.1	35.5	11.8	11.8	159.7	41.4	23.7	65.1	29.6	47.3	1000.0			
21—25	41.0	24.6	32.8	16.4	139.3	254.1	122.9	131.1	114.7	49.2	106.6	524.5	8.2	41.0	24.6	16.4	16.4	106.6	8.2	49.2	65.6	24.6	24.6	1000.0			
—25	113.8	29.6	27.2	12.3	106.2	288.9	103.7	88.9	121.0	61.7	89.1	444.4	24.7	56.8	24.7	14.8	17.3	189.3	19.7	24.7	46.9	39.5	42.0	1000.0			
26—30	47.1	23.5	47.0	—	70.6	188.2	129.4	94.1	141.2	47.1	82.3	494.1	47.1	47.1	—	11.8	23.5	129.5	11.8	—	47.1	117.6	23.5	1000.0			
31—35	85.5	34.2	42.7	25.6	153.9	341.9	76.9	102.6	119.7	42.7	102.6	444.5	—	42.7	17.1	—	34.2	94.0	17.1	8.5	59.7	25.6	34.2	1000.0			
36—40	19.6	19.6	39.2	39.2	98.1	215.7	156.9	176.5	215.7	39.2	39.2	627.5	19.6	78.4	—	—	19.6	117.6	—	—	19.6	—	19.6	1000.0			
41—45	—	—	—	76.9	153.9	230.8	153.8	76.9	153.9	—	384.6	—	76.9	76.9	—	—	76.9	230.7	153.9	—	—	153.9	—	1000.0			
46—50	66.7	—	—	—	—	66.7	266.6	66.7	133.3	—	66.7	533.3	—	133.3	—	—	66.7	266.7	—	—	—	66.6	66.7	1000.0			
26—50	56.8	24.9	39.2	21.4	110.3	252.7	121.0	110.2	145.9	39.2	78.3	484.6	17.8	56.9	10.7	7.1	32.0	124.5	17.8	—	21.4	3.6	49.9	49.8	28.5	1000.0	
51—	35.7	—	35.7	—	71.4	142.8	142.8	107.2	107.2	—	107.2	484.4	—	35.7	71.4	35.7	35.7	178.5	107.2	—	—	142.9	71.4	—	1000.0		
Ismeretlen	32.2	32.3	32.3	—	—	96.8	161.3	161.3	129.0	32.2	32.3	516.1	—	96.8	32.2	32.3	32.3	193.6	—	—	32.2	—	161.3	1000.0			
Bérl nem fizet ...	30.3	—	—	—	151.5	181.8	60.6	151.5	272.8	—	60.6	545.5	—	30.3	30.3	30.3	30.3	121.2	30.3	—	—	60.6	30.3	60.6	1000.0		
Együtt ...	83.6	25.7	30.9	14.1	104.1	258.4	111.8	102.8	136.3	47.6	72.0	470.5	19.3	56.6	21.8	14.1	24.4	136.2	21.8	1.3	11.6	2.6	14.1	51.4	42.4	41.1	1000.0

Mit jelent ugyanis az a tény, hogy az egy helyiségből álló albérletek közel fele részében, 354 esetben, az egy helyiségből álló albérleti helyiség nem volt nagyobb 20—40 úrköbméternél? Azt jelenti, hogy *ezek a helyiségek körülbelül olyan mérettel rendelkeztek, hogy e két határérték alsó határán levő helyiség szélessége nem lehetett több, mint 3 méter, hosszúsága 2·6 méter és magassága sem több ennél.* Ezek a méretek alig érik el a minimális kívánságot sem, melyet emberi lakással szemben támasztani kell. A 40 köbméteres másik határérték már valamivel kedvezőbb viszonyokat sejtet. Az ilyesfajta lakások hossza 4 méter, szélessége 3·4 méter, magassága pedig 3 méter lehetett, azaz már megközelítette a normális lakóhelyiség nagyságát. Persze nem tudjuk, hogy ebbe a helyiségbe hányan zsúfolódtak össze.

Az egy helyiségből álló albérletek között ugyan kb. $\frac{1}{7}$ — $\frac{1}{8}$ -résznyi arányban találtak olyanokat is, amelyek úrköbtartalma 50—75 köbméter volt; sőt elég szép arányban még nagyobb helyiségeket is. Viszont e helyiségek közül minden tizenkettedik 14 köbméter légűrtartalommal sem bírt, azaz olyan helyiség volt, melynek hossza és szélessége legfeljebb $2\frac{1}{2}$ méter, magassága pedig 2·2 méter lehetett.

Ezek előrebecsátása után aligha lehet csodálkozni azon, hogy a *maximálisan 25 pengő bérértékű, egy helyiségből álló albérletek között az átlagnál sűrűbben találtunk egészen kis helyiségeket s ritkábban 25—50 köbmétereset.*

A nagyobb bér csoportokat alkotó kisebb részletek megvizsgálása azonban nem feltétlenül igazolja azt, hogy az olcsóbb albérletek között több a kisebb s kevesebb a nagyobb helyiségek arányszáma. Épen a két alsó, összevont csoport számai mást mutatnak. Azt kell hinnünk, hogy a *helyiség nagyságán kívül egyéb, a helyiség használhatóságával, vagy használhatatlanságával s főképp a speciális ellenszolgáltatásokkal összefüggő körülmények döntik el azt, hogy a bérlet milyen olcsó vagy milyen drága. Erre vall az is, hogy a 11—15 pengős albérletek között is találtunk olyan, melynek légűrtartalma a száz köbmétert is meghaladta.*

Abban azonban semmi rendkívüli nincsen, hogy a 16—20 pengő havibérű és a 10 pengőn alul maradó havibérű albérleti helyiségek között gyakran találtnak a 14 köbmétert sem elérő úrtartalmú helyiségek. Meglepőbb az, hogy az elsőség dolgában a rossz viszonyokat tekintve a 31—35 pengő bérű albérletek is versenyre kelnek a 11—15 pengő bérű albérletekkel.

A magasabb bérösszegű helyiségek viszonyainak általában való jobb voltát azonban mégis bizonyítja az, hogy a 26—50, valamint az 50-nél több pengő bérösszegű albérleti helyiségek között jóval kisebb arányban találunk ilyen egészen minimális kiterjedésű albérleti helyiségeket, sőt ezekben a csoportokban a 25 köbméternél kisebb helyiségek arányszáma is rohamosan csökken.

A 26—50 pengős helyiségek között a 26—50 köbméteres helyiségek arányszáma már majdnem e helyiségek felerészét éri el. Igaz, hogy részben azon az áron, hogy a még nagyobb helyiségek ritkábban fordulnak elő,

mint akár a 25 pengőnél olcsóbb albérleti helyiségek között. Az 51—100 pengő bérű albérleteknél azután már inkább érvényesül a drága bér hatása ; közöttük bár a 25—50 köbméter űrtartalmú helyiségek arányszáma valamivel kisebb, mint az egy helyiségből álló albérletek átlaga szerint lennie kellene. Viszont az 50—75 és még inkább a 76—100 és a 100 köbméternél nagyobb helyiségek arányszáma olyan magasan áll, hogy ezek egymagukban $\frac{2}{5}$ részét teszik az összes ilyen bérű (igaz, nem nagy számú) albérleteknek.

2. Egyszobás albérletek.

Az egy szobából álló albérletek anyagát, mint az olvasó láthatja táblázatunkból, a feldolgozás itt is kétfelé választja és a *csak szobahasználatot* és másrészt az *egyben* konyahasználatot is jelentő albérleteket külön dolgozza fel. Önként adódik tehát a lehetőség, hogy az egyszobás albérletek viszonyait kutató, mindig szembe állítsuk egymással a konyahasználatos vagy anélkül való albérleteket.

Az egy-egy albérleti helyiségcsoport adatainak szembeállítása már most azzal az igen jelentős tanulssággal zárul, hogy a csak szobahasználatos albérletek között a legfeljebb 25 köbméter űrtartalmú helyiségek, valamint az 50—75 köbméter űrtartalmuak valamivel ritkábban fordulnak elő, mint a konyahasználatos albérletek között, viszont a 25—50, továbbá a 75—100 köbméter űrtartalmuak jóval ritkábban.

Ez azt jelenti, hogy a konyahasználatos egyszobás albérleti helyiségek között jóval sűrűbben fordulnak elő a kisebb helyiségek. Hogy ez valóban így van, jellemzően mutatja az a körülmény, hogy míg a konyahasználat nélkül való egyszobás albérleti helyiségek közül minden hetedik-nyolcadik 100 köbméternél nagyobb, — addig a konyahasználatos albérletek között csak kb. minden tizenkettedik.

Azt tehát, hogy az albérlő a konyhát is használhassa, más szóval: hogy családok is elhelyezkedhessenek az albérletben, azzal is meg kell fizetni az egyszobás albérleteknél, hogy a lakóhelyiség kisebb.

Igaz, hogy az egyszobás albérletek igen jelentős többsége (23.715) konyahasználatától független s a másik típusú (konyahasználatos) albérletek (5975) csak mintegy $\frac{1}{5}$ részét teszik az egyszobás albérleteknek ; mégis jellemző és fontos tanulság az, hogy a konyahasználat mily jellegzetesen szorítja az albérlőket kisebb helyiségek igénybevételére. A kétféle típusú egyszobás albérleteknek ez a jelentős különbsége akkor is szembe ötlük, ha az egyszobás albérletek nagyságviszonyainak legjellemzőbb részleteit vizsgáljuk át. Az adatok összehasonlítása nem hagy kétséget afelől, hogy a csak szobahasználatos albérletek legjelentősebb csoportja a 30—65 köbméteres helyiségek közül sorozódik, míg a konyahasználatosaké a 25—60 köbméteres helyiségek közül.

70. Az egy szobából álló albérteti helyiségek bére, egybevetve a bértett helyiségek nagyságával. (Végc.)
b) $\text{o}/_{\infty}$ -ben.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ü r t a r t a l m a														Ismeretlen		Összesen											
	k ö b m é t e r																											
	14	14-16	16-18	18-20	20-25	25-30	30-35	36-40	40-45	46-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80		80-85	85-90	90-95	95-100	100-						
Szoba könyvhatszánlattal.																												
— 20	50-8	12-7	30-7	11-7	54-0	159-9	89-0	67-8	110-2	81-6	89-9	437-5	43-4	55-1	47-7	35-0	31-8	213-0	49-8	18-0	40-3	2-1	21-2	131-4	48-7	9-5	1000-0	
21— 25	31-9	21-3	21-3	18-2	51-7	144-4	53-2	54-7	71-4	89-7	101-8	370-8	60-8	76-0	71-4	39-5	45-6	293-3	53-2	18-2	28-9	3-0	21-3	124-6	51-7	15-2	1000-0	
— 25	43-1	16-2	26-8	14-4	53-1	153-6	74-3	62-4	94-3	84-9	98-1	410-0	50-6	63-7	57-4	38-8	37-5	246-0	51-2	18-1	35-6	2-5	21-1	128-6	49-9	11-9	1000-0	
26— 30	16-3	10-9	10-9	8-2	43-5	89-8	73-4	51-6	100-5	40-8	173-9	440-2	46-2	70-6	57-1	38-0	38-0	249-9	43-5	16-3	27-2	8-2	38-0	133-2	65-2	21-7	1000-0	
31— 35	48-2	7-8	43-0	13-0	56-0	168-0	83-3	44-3	91-1	61-2	119-8	399-7	18-2	32-6	57-3	41-7	40-4	190-2	62-5	22-1	26-0	—	49-5	160-1	61-2	20-8	1000-0	
36— 40	12-2	6-5	21-5	5-6	57-0	102-9	68-2	51-4	92-5	76-6	91-7	380-4	40-2	49-5	57-9	41-1	54-2	242-9	80-4	16-8	36-4	6-5	47-7	187-8	75-7	10-3	1000-0	
41— 45	7-8	7-8	7-8	—	46-5	69-9	38-8	54-3	100-8	100-8	38-7	333-4	62-0	54-3	93-0	46-5	31-0	286-8	93-0	38-7	54-3	7-8	15-5	209-3	77-4	23-2	1000-0	
46— 50	6-6	3-3	11-5	6-6	39-4	67-4	59-1	44-3	67-3	73-9	82-1	326-7	37-8	80-4	57-5	46-0	49-3	271-0	85-4	23-0	47-6	4-9	50-9	211-8	114-9	8-2	1000-0	
26— 50	20-7	8-8	23-1	7-8	51-0	109-4	68-5	48-2	88-3	68-6	105-0	378-6	35-7	54-4	59-1	42-1	46-5	237-8	72-7	20-4	35-7	4-8	46-2	178-8	18-8	14-6	1000-0	
51— 55	10-2	—	—	—	30-6	40-8	40-8	61-2	81-7	61-2	102-1	347-0	61-2	30-6	61-2	71-4	71-4	295-8	81-7	20-4	61-2	10-2	51-0	224-5	81-7	10-2	1000-0	
56— 60	11-2	2-8	—	—	28-5	42-1	47-8	36-5	64-6	56-2	61-8	266-9	64-6	75-8	59-0	70-2	53-4	323-0	81-5	16-9	44-9	11-2	59-0	213-3	137-6	16-9	1000-0	
61— 65	6-5	—	3-3	—	6-5	32-6	35-9	3-3	45-8	68-5	55-6	209-1	32-7	65-4	52-3	45-8	68-6	264-8	71-9	32-7	62-1	9-8	114-4	230-9	160-1	42-5	1000-0	
66— 70	—	—	—	—	—	—	—	16-1	48-4	32-3	96-8	193-6	112-9	96-8	16-1	80-6	32-2	338-7	48-4	32-3	32-3	16-1	48-4	177-5	177-4	112-8	1000-0	
71— 75	—	—	10-9	10-9	—	—	—	32-6	10-9	86-9	32-6	97-8	260-8	54-3	54-3	10-9	32-6	43-5	368-1	65-2	32-6	87-0	10-9	108-7	304-4	130-4	54-4	1000-0
76— 80	—	—	—	—	9-4	37-7	14-2	28-3	61-3	56-6	198-1	42-5	75-5	99-1	108-5	42-5	368-1	66-0	61-3	23-6	14-2	61-3	322-6	163-0	35-0	1000-0		
81— 90	—	—	—	—	27-8	—	—	55-6	27-8	—	55-6	55-5	194-4	27-8	83-3	83-3	138-9	27-8	361-1	83-3	111-1	—	83-3	277-8	138-9	—	1000-0	
91— 100	—	—	—	—	14-9	14-9	28-8	14-9	74-6	74-6	208-8	89-6	74-6	59-7	44-8	31-5	74-6	14-9	59-7	14-9	29-8	163-9	208-1	59-8	—	1000-0		
51— 100	5-7	1-8	1-8	2-4	19-5	30-8	37-4	22-8	51-3	58-6	87-5	237-6	54-5	69-2	59-4	69-2	53-7	306-0	73-2	30-1	52-1	11-4	74-9	241-7	148-9	35-0	1000-0	
101— 110	—	—	—	—	—	—	—	—	66-7	—	—	66-7	200-0	133-3	66-7	133-2	—	533-2	—	66-7	66-7	—	—	133-4	200-0	66-7	1000-0	
111— 120	—	—	—	—	—	—	—	20-8	41-7	41-7	62-5	166-7	83-3	104-2	41-7	62-5	333-4	83-3	—	20-8	20-8	41-7	166-6	229-1	104-2	1000-0		
121— 140	117-6	—	—	—	—	117-6	58-9	—	—	58-9	58-8	—	58-8	—	117-6	—	235-2	176-6	58-8	58-8	—	—	117-6	411-8	117-7	58-8	1000-0	
141— 160	—	—	—	—	—	—	66-7	66-7	66-7	66-6	66-6	333-3	—	—	—	—	200-0	333-3	66-7	66-7	—	—	—	133-4	200-0	—	1000-0	
161—	—	—	—	—	—	—	—	—	100-0	100-0	—	—	—	—	—	—	200-0	300-0	100-0	—	—	—	—	200-0	300-0	100-0	—	1000-0
101—	19-1	—	—	—	—	—	19-1	19-1	38-1	28-8	47-6	152-5	76-2	95-2	47-6	76-1	66-7	361-8	76-2	28-8	38-1	9-5	57-1	1208-5	190-4	66-7	1000-0	
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	17-2	51-7	103-5	86-2	69-0	69-0	379-4	17-2	—	120-7	34-5	17-2	189-6	86-2	17-2	34-5	34-5	103-5	275-9	120-7	17-2	1000-0
Bért nem fizet	54-1	27-0	—	—	—	—	81-1	216-2	81-1	135-1	108-1	81-1	621-6	27-0	54-1	27-0	27-0	—	135-1	54-1	—	—	—	27-0	81-1	27-0	54-1	1000-0
Együtt ...	23-6	8-2	18-9	8-4	43-4	102-5	64-1	47-0	81-7	70-5	92-9	366-2	44-0	60-1	58-9	46-7	45-4	255-1	67-1	21-8	38-8	5-9	46-0	179-6	87-3	19-1	1000-0	

70. Az egy szobából álló albérti helyiségek bére, egybevetve a bért helyiségek nagyságával.
a) Abszolút számokban.

Havbér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g ü r t a r t a m a																					Ismeretlen	Összesen				
	k ö b m é t e r																										
	14—	14—16	16—18	18—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95—100	100—						
20—25	91	47	31	179	242	590	142	363	282	203	275	1.265	154	114	243	54	142	707	71	279	16	46	19	431	260	283	3.536
25—30	78	18	17	144	198	455	109	197	203	139	229	877	198	105	138	30	103	574	38	194	20	97	37	386	250	163	2.705
30—35	169	65	48	323	440	1.045	251	560	485	342	504	2.142	352	219	381	84	245	1.281	109	473	36	143	56	817	510	446	6.241
35—40																											
40—45																											
45—50																											
50—55																											
55—60																											
60—65																											
65—70																											
70—75																											
75—80																											
80—85																											
85—90																											
90—95																											
95—100																											
100—																											
Ismeretlen																											
Bért nem fizet ...																											
Együtt ...	358	148	179	513	1.126	2.324	844	1.738	1.580	1.339	1.799	7.300	1.135	871	2.089	470	1.315	5.880	826	1.511	284	725	368	3.514	3.134	1.563	23.715

Csak szobaszámokat.

70. Az egy szobából álló albérleti helyiségek bére, egybevetve a bérlet helyiségek nagyságával. (Folytatás.)
b) φ_{100} -béri.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ű r t a r t a m a																							Összesen		
	k ö b m é t e r																									
	14	14-16	16-18	18-20	20-25	25	25-30	30-35	36-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80	80-85	85-90	90-95	95-100	100-				
Csak szobahasználat.																										
20	257	133	88	506	684	1668	402	1027	797	574	778	3578	436	322	687	153	402	2000	201	789	45	130	541219	735	800	
21	288	67	63	532	732	1682	403	728	750	514	847	3242	732	388	510	111	381	2122	140	717	74	359	1371427	924	603	
25	274	104	77	518	705	1675	402	897	777	548	807	8431	564	351	610	135	893	2058	175	758	58	229	901810	817	714	
26	266	91	123	364	611	1455	669	442	832	572	715	3230	715	572	578	162	377	2404	149	988	91	494	651787	838	286	
31	168	77	74	245	668	1232	336	962	917	720	859	3794	494	381	840	132	378	2225	123	533	71	197	1071031	1088	630	
36	94	36	38	62	492	722	348	982	729	645	880	3584	518	288	1059	221	594	2680	259	506	110	324	1371336	1203	475	
41	67	22	20	45	224	559	626	940	626	582	850	3624	515	716	873	425	649	3178	626	268	313	134	5371878	604	157	
46	50	53	41	81	28	232	435	288	784	573	552	723	2920	390	418	1190	223	955	3176	337	593	122	317	1951564	1519	386
50	126	55	74	143	489	887	385	863	755	693	819	3465	510	393	969	198	587	2647	239	585	108	304	1471383	1168	460	
51	27	82	82	55	192	438	493	301	466	630	740	2630	521	575	1041	192	740	3069	575	301	110	301	2741561	11781	521	
56	78	20	72	39	228	437	170	189	470	437	620	1886	417	144	1331	189	835	2916	274	887	157	496	781892	2406	463	
61	65	25	49	16	114	229	204	588	343	416	547	2098	269	400	1020	294	890	2873	343	784	196	563	1312017	2235	408	
66	70	59	59	29	294	412	353	533	588	471	412	2177	235	529	941	235	353	2293	765	59	294	647	706247	1234	353	
71	75	105	26	53	158	342	362	799	184	341	551	1391	367	420	840	315	761	2703	551	790	233	420	4732467	1994	1103	
76	80	65	26	13	104	221	272	181	259	699	440	1851	337	155	1205	259	699	2655	389	690	233	350	2592021	12854	298	
81	90	83	83	83	83	332	167	83	83	417	833	1583	333	500	583	667	500	2583	667	333	83	417	1500	2585	1417	
91	95	237	95	427	237	332	142	190	1091	1992	447	237	1232	711	284	2511	853	237	237	237	474	284	2085	2227	758	
51-100	59	25	61	29	163	387	235	289	360	471	595	1860	345	393	1132	274	764	2808	408	708	203	483	2081885	2389	511	
101-110	—	—	—	—	—	454	—	—	227	—	227	908	227	682	909	455	—	2273	455	455	—	—	1591250	14091	227	
111-120	83	83	—	—	250	416	167	583	417	167	583	1927	83	583	833	250	250	2000	918	250	500	167	750	2585	2000	1082
121-140	—	—	—	—	—	—	—	—	357	—	357	1071	357	357	714	357	357	2499	357	357	715	—	750	2144	3929	357
141-160	238	—	—	—	—	238	238	238	238	952	953	1609	952	953	217	238	217	2143	953	238	238	—	715	2143	2143	714
161-180	217	—	—	—	—	217	217	217	435	217	435	1304	217	435	1304	217	435	217	3043	435	435	652	652	2609	1957	870
101-	107	36	—	—	107	250	214	286	357	250	571	1878	286	786	679	357	179	2287	714	321	893	179	857	2484	2535	786
Ismeretlen	40	40	120	80	459	739	259	160	319	200	479	1417	140	299	339	120	200	1098	259	60	120	—	220	659	439	5048
Bért nem fizet	400	200	450	250	450	1750	550	400	600	650	600	2800	250	700	400	350	150	1850	450	200	400	—	300	1350	800	1450
Együtt	157	62	76	216	476	987	356	733	666	565	759	3069	479	367	881	198	555	2480	264	637	120	306	1551482	1323	659	

Egyébként az egyszobás albérletekre vonatkozó adatok tagozódása azt is mutatja, hogy — *a konyhahasználat kérdését kikapcsolva* — *az egyszobás albérletek között jóval ritkábbak a kisebb helyiségek, mint jelentebb láttuk a nem szobára vonatkozó albérleteknél.* Határozottan jelentkezik ez a tanulság az alábbi számokból, melyek az egy szobából álló albérleteket összefoglalják, tekintet nélkül arra, hogy konyhahasználatosak-e, vagy a nélkül valók:

71. Az egyszobás albérletek nagyságviszonyai.

Ürtartalom	Abszolút számok	‰	Ürtartalom	Abszolút számok	‰
—14	499	16·8	60— 65	2.441	82·2
14—16	197	6·6	65— 70	749	25·2
16—18	292	9·8	70— 75	1.586	53·4
18—20	563	19·0	50— 75	7.404	249·3
20—25	1.385	46·6	75— 80	1.027	34·6
—25	2.936	98·8	80— 85	1.641	55·3
25—30	1.227	41·3	85— 90	516	17·4
30—35	2.019	68·0	90— 95	760	25·6
35—40	2.068	69·7	95—100	643	21·7
40—45	1.760	59·3	75—100	4.587	154·6
45—50	2.354	79·3	100—	3.657	123·2
25—50	9.428	317·6	Ismeretlen	1.678	56·5
50—55	1.398	47·1	Összesen	29.690	1000·0
55—60	1.230	41·4			

Ezek a számok első pillantásra meggyőznek bennünket arról, hogy az egy szobából álló albérletek összehasonlíthatatlanul nagyobb helyiségeket foglalnak magukban, mint a nem szobabérletek, hiszen az effajta albérletek $\frac{3}{5}$ részében a helyiség nagysága meghaladta az 50 légmétert. Még kedvezőbbé teszi a helyzetet az, hogy az egyszobás albérleti helyiségek figyelemreméltóan több, mint $\frac{1}{4}$ részének az ürtartalma 75 köbméternél is nagyobb, olyanformán, hogy körülbelül minden hatodik helyiség 75—100 és viszont minden nyolcadik helyiség száznál több köbméter légürtartalommal rendelkezik.

Az egyszobás albérletek légürtartalmát most már a havi bérösszegek szerint tagolva ismét azt a tanulságot látjuk, hogy *a legfeljebb 25 pengős albérletek sorában is több a legnagyobb helyiségek arányszáma a csak szobahasználatra kiterjedő albérleteknél.* A kiegyenlítés úgy történik, hogy viszont a 25—50 és 50—75 köbméter légürtartalmú albérleti helyiségek jóval gyakoribbak voltak a szoba-konyhás albérletek, mint a csak szobabérletek között.

Ennek a szabályszerűségnek látszólag ellentmond az a tény, hogy a maximálisan 25 pengő bérű albérleti helyiségek között a legfeljebb 25 ürköbttartalom nagyságú helyiségek valamivel ritkábbak a szoba-konyhás albérletek sorában. A különbség azonban nem nagy és a szabályszerűség vonalát nem ingatja meg.

A 26—50 pengős albérletek között szintén azt látjuk, hogy a csak szobabérletek között több adódik egészen nagy, tágas kiterjedésű, száz köbméternél is nagyobb. A két alsó kategóriában azonban a 25 s a 25—50 ürtartalmú helyiségek arányszáma a konyhahasználattal való szobabérletek között szembevetően nagyobb; ezt a fentiekhez képest következetes alakulásnak is mondhatjuk.

A 26—50 pengős albérletek számsorában egyébként világosan láthatjuk a számoknak azt az elhelyezkedését is, hogy a fokenként magasabb bérösszegű albérletek sorában ritkábbá és ritkábbá válik a legfeljebb 50 köbméter ürtartalmú albérletek arányszáma és viszont egyre magasabb a 75—100 és a 100 köbméternél nagyobb albérleteké. *Ennyiben tehát a lakásbérnek az albérleti lakás nagyságával való összefüggése kétségtől megállapítható.*

Az 51—100 pengős egyszobás albérleti helyiség — mint tudjuk — még mindig elég sok volt az 1927. évi felvétel szerint, hiszen a csak szobahasználatot jelentő egyszobás albérletek közül 4777-et, a konyhahasználattal együtt járók közül pedig 1229-et sorolhatunk ezek közé. Az eddig tett megfigyelések után azonban nem kelthet meglepetést az a megállapítás, hogy *a magasabb bérösszegű egyszobás albérletek között is sokkal inkább a csak szobabérletet jelentő albérletek közül tartozik jóval több az igazán nagy (100 köbméternél nagyobb légürtartalmú) helyiségek közé.* Az 51—100 pengő bérösszegű konyhahasználat nélkül való egyszobás albérleteknek csaknem negyedrésze ekkora volt, viszont a konyhahasználatos albérletek közül csak körülbelül minden hetedik volt. A különbség itt tehát rendkívül erős, aminek azután az a következménye, hogy a 25—50 köbméteres kategóriától kezdve felfelé a másik két nagyságkategóriában (az 51—75 és a 75—100 köbméter légürtartalmú helyiségek terén) is a konyhahasználattal összekötött albérletek viszonyai a jobbak. A különbség leginkább a 75—100 köbméter nagyságú albérleteknél nagy a konyhahasználatos albérletek javára.

Nagy általánosságban, noha mégsem pontosan visszatérő módon, az 51—100 pengő havibérű albérleteknél is észrevehetjük a szabályszerűséget, hogy a drágább albérletek között mindig több és több az egészen nagy helyiség és viszont az olcsóbbak között fokenként csökken a tágasabb helyiségek arányszáma. Az 51—55 pengő bérű (akár konyhahasználatos, akár anélkül való) egyszobás albérletek között a 100 köbméternél nagyobb helyiségek arányszáma jóval kisebb, mint a 91—100 pengő bérű helyiségek között.

A 101 pengőnél magasabb bérösszegű albérletek, ha azok csak egy szobára terjednek ki, minden valószínűség szerint olyfajta albérletek lehetnek, melyek mellett a bérösszeg nem csupán a szobahasználatért jár, hanem a kiszolgálással vagy az ellátással összefüggő egyéb szolgáltatokért is.

Hogy azonban ezek az albérleti helyiségek nagyobbak, tágasabbak is voltak, világosan jelzik számaink. A csak szobahasználatot jelentő egyszobás albérleteknek $\frac{1}{4}$ része volt tudniillik olyan albérleti helyiség, amely 100 köbméternél nagyobb űrtartalmú volt. A konyahasználatosak közül is csaknem $\frac{1}{5}$ résznyi. A súlypont ezeknél az albérleteknél általában a nagyobb helyiségekre helyeződik át. Világosan mutatja ezt az, hogy a csak szobahasználatos albérleteknek csaknem $\frac{3}{4}$ része, a konyahasználattal bíróknak pedig több, mint $\frac{3}{4}$ része 50 köbméternél nagyobb űrtartalmú volt.

A konyahasználatos albérletek között mégis inkább a kisebb helyiségek játszanak nagyobb szerepet. Közülök csak $\frac{2}{5}$ résznyi volt 75 köbméternél nagyobb, míg a konyahasználat nélküliek között épenséggel felerésznyi.

Az egész anyag folyamán tehát, melyet az egyszobás albérletekre vonatkozólag a részletekre menően megvilágítottunk, határozott az a tendencia, hogy a konyahasználat igénybevétele az albérletbe vett szobák nagyságának rováására történik csak.

3. Két- vagy többszobás albérletek.

A két vagy több szobából való albérletek már ritkábban fordulnak elő. A meggyérült tömegnek azonban sajátos tanulsága, hogy belőle csaknem annyi esik a konyahasználattal való albérletekre, mint az a nélkül való albérletekre. Más szóval: a két- vagy többszobás albérletek sokkal inkább vehetik fel az önálló háztartás jellegét, mint az egyszobás albérleteknél megállapítottuk.

A két vagy több szobából álló albérletek már általában nagyobb helyiségeket bocsátanak az albérlő rendelkezésére. A konyahasználatos albérleti helyiségeknek több, mint a fele, s a konyahasználat nélkül valóknak is kevés híján a fele száz köbméternél nagyobb helyiségből állt. Nagyobb különbség azonban nincsen a kétféle típus között; a többi nagyságcsoportban is jobbra hasonló a konyahasználattal bíró helyiségek képviselte a konyahasználat nélkül valókéhoz. Valamelyes különbséget táblázatunk mégis feltár. Szükségesnek véljük azért azt is, hogy a két vagy több szobából álló albérletek nagyság szerint való megoszlását egy számmal kifejezve szintűgy kimutassuk, mint az egyszobás albérleteknél tettük.

72. A két és több szobából álló albérteti helyiségek bére, egybevetve a bértelt helyiségek nagyságával.
a) Abszolút számokban.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g ü r t a r t a l m a																					Ismeretlen	Összesen			
	k ö b m é t e r																									
	14—	14—16	16—18	18—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95—100	100—					
Könyahasználattal.																										
— 40	—	—	1	1	1	6	9	5	8	8	5	32	3	1	4	4	3	15	4	4	1	8	13	4	93	
41— 50	1	—	—	—	2	3	—	2	1	—	2	4	2	1	2	—	5	2	1	4	—	1	8	4	43	
— 50	1	1	1	1	8	12	5	7	7	8	7	36	5	2	6	4	20	6	4	8	1	9	28	8	136	
51— 60	—	—	—	—	1	1	—	2	2	2	1	5	1	3	—	3	8	3	—	1	—	1	5	17	1	37
61— 70	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	3	—	2	1	—	3	2	—	3	—	4	9	20	1	36
71— 80	—	—	—	—	—	—	—	1	3	1	1	6	—	7	2	5	16	6	4	4	3	5	22	46	7	97
81—100	—	—	1	—	—	1	1	1	2	1	1	5	—	4	1	2	10	5	1	2	—	2	10	65	6	97
51—100	—	—	1	1	1	2	2	4	8	4	4	19	1	16	3	11	37	16	5	10	8	12	46	148	15	287
101—120	—	—	—	—	—	1	1	3	2	1	3	8	2	6	8	5	21	4	5	2	—	8	19	83	3	134
121—140	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	2	—	3	—	1	5	1	1	—	1	4	25	7	43	
141—160	—	—	—	—	1	1	—	2	—	2	2	—	—	—	2	2	3	1	1	1	2	8	35	2	49	
161—200	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	2	—	1	—	2	3	2	—	1	—	1	4	13	3	26
201—240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	2	—	—	—	—	1	1	12	—	15
241—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	—	1	—	—	—	1	7	1	12
101—	—	—	—	—	1	1	1	3	2	7	14	2	11	8	10	36	10	8	4	2	13	37	175	16	279	
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	3	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	11	5	20
Bért nem fizet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	1	2	—	—	1	—	1	1	2	5	8	18
Összesen ..	1	1	2	1	10	15	9	11	20	14	19	73	8	30	17	26	95	33	17	23	6	35	114	371	52	720

72. Két és több szobából álló albértleti helyiségek bére, egybevetve a béreilt helyiségek nagyságával. (Folytatás.)
b) ‰-ben.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g ü r t a r t a l m a																						Ismeretlen	Összesen
	k ü b m é t e r																							
	—14	14—16	16—18	18—20	20—25	—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95—100	75—100	100—	

Könyahasználatnál.																											
— 40	—	10-8	10-8	10-7	64-5	96-8	53-8	86-0	64-5	86-0	53-8	344-1	32-3	10-7	43-0	33-3	161-3	43-0	32-3	43-0	10-7	86-0	215-0	139-8	43-0	1000-0	
41—50	23-3	23-3	—	—	46-5	69-8	—	23-3	23-3	—	46-5	93-1	46-5	23-3	46-5	—	116-3	46-5	23-3	93-0	—	23-2	186-0	441-8	93-0	1000-0	
— 50	7-4	7-9	7-4	7-3	58-8	88-2	38-7	68-2	51-5	58-8	51-5	284-7	36-8	14-7	44-1	29-4	22-1	147-1	44-1	29-4	58-8	7-4	66-2	205-9	235-8	58-8	1000-0
51—60	—	—	—	—	27-0	27-0	—	—	54-1	54-1	27-0	135-2	27-0	81-1	—	81-1	27-0	216-2	81-1	—	27-0	—	27-0	135-1	459-5	27-0	1000-0
61—70	—	—	—	—	—	—	27-8	—	27-8	83-4	—	83-4	—	55-6	—	27-8	—	83-4	55-6	—	83-3	—	111-1	125-0	555-4	27-8	1000-0
71—80	—	—	—	—	—	—	10-3	30-9	10-3	61-8	—	72-2	20-6	51-6	20-6	51-6	20-6	165-0	61-9	41-2	41-2	30-9	51-6	226-8	474-2	72-2	1000-0
81—100	—	—	10-3	—	—	10-3	10-3	—	20-6	10-3	10-4	51-6	—	41-3	10-3	20-6	30-9	103-1	51-6	10-3	20-6	—	20-6	103-1	670-1	61-8	1000-0
51—100	—	—	3-7	—	3-7	7-4	7-5	3-7	30-0	15-0	15-0	71-2	3-7	59-9	11-2	41-2	22-5	138-5	59-9	18-7	37-5	11-2	45-0	172-8	554-4	56-2	1000-0
101—120	—	—	—	—	—	—	7-5	7-5	14-9	7-5	22-4	59-8	14-9	44-8	59-7	37-3	—	156-7	29-9	37-3	14-9	—	59-7	141-8	619-3	22-4	1000-0
121—140	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23-2	23-3	46-5	—	69-8	—	23-3	23-3	116-4	23-3	23-3	—	23-3	23-2	93-1	581-3	162-7	1000-0
141—160	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40-8	40-8	—	—	—	40-8	—	40-8	61-3	20-4	20-4	20-4	40-8	163-3	714-3	40-8	1000-0
161—200	—	—	—	—	38-5	38-5	—	—	38-5	—	38-5	77-0	—	38-5	—	76-9	115-4	76-8	—	38-5	—	—	38-5	153-8	500-0	115-3	1000-0
201—240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66-7	—	66-7	—	133-3	—	—	—	—	66-7	66-7	800-0	—	1000-0
241—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	83-3	166-7	250-0	—	83-3	—	—	83-3	583-4	83-3	1000-0	
101—	—	—	—	—	3-6	3-6	3-6	3-6	10-8	7-2	25-1	50-3	7-2	39-4	28-7	35-8	17-9	129-0	35-8	28-7	14-3	7-2	46-6	132-6	627-2	67-3	1000-0
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bért nem fizet:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55-6	—	55-6	—	55-6	—	111-2	—	—	55-6	—	55-6	111-2	277-7	444-3	1000-0
Összesen ...	1-4	1-4	2-8	1-4	13-9	20-9	12-5	15-3	27-8	19-4	26-4	101-4	11-1	41-7	23-6	38-1	19-4	131-9	45-8	23-6	31-9	8-3	48-6	188-2	515-8	72-3	1000-0

72. A két és több szobából álló albérti helyiségek bére, egybevetve a bért helyiségek nagyságával. (Vége.)
b) ‰-ben.

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g ű r t a r t a l m a																		Ismeretlen	Összesen							
	Könyvhazsnálat nélkül.																										
	—14	14—16	16—18	18—20	20—25	—25	25—30	30—35	35—40	40—45	45—50	25—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—75	50—75	75—80	80—85	85—90	90—95	95—100	75—100	100—		
65	—	65	—	325	455	259	195	455	714	714	2337	65	455	518	390	325	1753	650	259	130	195	325	1559	3052	844	10000	
159	—	159	159	477	476	476	635	794	476	317	2698	477	317	317	317	635	2063	476	159	159	—	635	1429	2698	635	10000	
92	—	46	48	277	481	323	323	553	645	599	2448	184	415	481	389	415	1844	599	230	138	138	415	1520	2949	783	10000	
51—60	—	—	—	278	278	—	—	556	278	556	1667	—	556	833	277	—	1666	1111	—	556	278	833	2778	3055	556	10000	
61—70	—	208	208	—	—	416	208	—	—	1042	1250	—	625	417	625	208	1875	417	625	1042	625	417	3126	2708	625	10000	
71—80	—	—	—	81	—	81	—	244	—	325	569	163	81	325	—	163	732	407	163	650	325	325	1870	5935	813	10000	
81—100	—	—	—	—	—	—	—	111	—	111	222	111	—	111	333	111	667	333	333	333	111	333	1444	6145	1222	10000	
51—100	—	34	34	—	67	135	67	34	168	34	404	707	101	202	337	236	135	1011	471	289	806	303	404	2053	36218	876	10000
101—120	88	—	—	88	88	264	88	—	88	263	439	175	263	439	175	351	1403	263	263	263	—	351	1140	6140	614	10000	
121—140	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	244	488	732	488	488	2440	—	244	—	—	488	732	6097	731	10000	
141—160	—	—	—	—	—	—	—	299	299	299	598	149	299	149	299	299	896	149	149	149	—	448	895	7014	597	10000	
161—200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	312	312	313	312	625	—	—	1250	—	312	—	—	313	625	7501	312	10000	
201—240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	714	714	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5000	4286	10000	—	10000
241—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000	—	1000	—	—	1000	2000	—	—	—	—	1000	1000	6000	—	10000	
101—	36	—	—	36	36	108	72	—	108	252	432	180	324	385	216	252	1387	144	216	144	—	385	889	6439	755	10000	
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	476	476	—	476	952	952	476	2856	—	—	—	—	—	1429	1429	3334	1905	10000
Bért nem fizet	1875	625	1250	1250	625	5625	—	—	—	625	1250	1875	—	—	—	—	—	—	—	625	625	—	1250	5000	1250	10000	
Összesen	36	12	24	24	121	217	133	96	205	229	422	1085	145	302	398	277	253	1375	374	229	314	157	422	1496	4982	845	10000

73. A kétszobás albérletek nagysága.

Légűrtartalom	Abszolút számok	‰	Légűrtartalom	Abszolút számok	‰
—14	4	2·6	65— 70	49	31·6
14—16	2	1·3	70— 75	35	22·6
16—18	4	2·6	50— 75	209	134·9
18—20	3	1·9			
20—25	20	12·9	75— 80	64	41·3
—25	33	21·3	80— 85	36	23·2
			85— 90	49	31·6
25—30	20	12·9	90— 95	19	12·3
30—35	19	12·3	95—100	70	45·2
35—40	37	23·9	75—100	238	153·6
40—45	33	21·3			
45—50	54	34·9	100—	784	506·1
25—50	163	105·3			
			Ismeretlen	122	78·8
50—55	20	12·9			
55—60	55	35·5			
60—65	50	32·3	Összesen	1.549	1.000·0

A konyhahasználattal és konyhahasználat nélkül való két- vagy kétszobás albérletek nagyság szerinti megoszlása a két sor egyesítése után is az előbb látott számokkal azonos eredményeket ad. Ha azonban ezeket a számokat összevetjük akár az egy helyiségből, akár pedig a csak egy szobából álló albérletek számsorával, rendkívül jellemző tanuláshoz jutunk. Míg az utóbb említett albérletek nagysági viszonyai felől sok aggályunk lehetett a helyiségek ki nem elégítő volta miatt, ez aggályok jórészen megszűnnek a kétszobás albérleteknél, minthogy ezeknek $\frac{2}{3}$ része legalább 75 köbméter űrtartalommal bír, több mint felerésze pedig száznál több köbméter űrtartalommal is.

Torz jelenséggént ugyan a két vagy több szobából álló albérletek között is találunk elvétve olyan eseteket, amelyek azt mutatják, hogy a kétszobás albérletek légűrtartalma néha a 25 köbmétert sem éri el. S látjuk azt, hogy számottevőbb tömegben lépnek elénk a 25—50 köbméteres kétszobás albérletek is. *De a számok képe mégis sokkal megnyugtatóbb, mint aminőt láttunk kisebb albérleti helyiségeknél.*

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a két, vagy több szobából álló albérleti helyiségek között, melyeket a háztartásokat jelentő albérletek egységei gyanánt kell felfognunk, a bérek emelkedésével párhuzamosan egyre inkább a nagyobb helyiségek lépnek előtérbe.

A legfeljebb 50 pengős albérletek között — különösen a konyhahasználattal egybekötött albérletek sorában — még figyelmet érdemlő arányban találtunk olyanokat, melyek űrtartalma nem volt több 25 köbméternél. A 26—50 köbméter nagyságú albérleti helyiségek aránya is körül-

belül az összes ilyen bérű helyiségek $\frac{1}{4}$ része körül járt el, akár konyhahasználattal, akár a nélkül való albérletekről volt szó. A több szobából álló albérleti helyiségek külön voltát azonban világosan mutatták már ebben a kategóriában is azok a számok, melyek az 50—75. stb. s kiváltképen a 100-nál több köbméter űrtartalmú helyiségek arányszámai. A konyhahasználatos két, vagy több szobás albérletek sorában is csaknem minden negyedik; a konyhahasználat nélküliek között pedig minden harmadik volt 100 űrköbméternél nagyobb befogadóképességű. Épen az utóbbi arányszám azonban azt is bizonyítja, hogy a két, vagy több szobás konyhahasználat nélkül való albérletek sorában is érvényesül az a szabály, hogy ezek között inkább fordulnak elő nagyobb helyiségek, mint a konyhahasználatos helyiségek között.

Hogy a bérösszeg magassága milyen lényeges hatást gyakorol az albérleti helyiségek nagyságára, legjellemzőbben akkor láthatjuk meg, ha a 40 pengőnél olcsóbb, illetve 41—50 pengős konyhahasználattal bíró albérletek között vizsgáljuk meg azt, hogy mennyi köztük a 25—50 köbméteres, illetőleg a 100 köbméternél nagyobb két, vagy több szobás albérletek arányszáma. *A legjeljebb 40 pengős albérletek sorában több, mint $\frac{1}{3}$ résznyi volt a 25—50 köbméter űrtartalmú, — és csak minden nyolcadik ilyen albérlet volt 100 köbméternél nagyobb.* A 41—50 pengős albérletek között viszont minden tizedik sem volt 25—50 s ellenkezőleg csaknem minden második 100 köbméternél nagyobb űrtartalmú.

Az 51—100 pengős két vagy több szobából álló albérleti helyiségek sorában egyszerre szinte eltűnnek a kisebb helyiségek. *Nagyobb bérért az albérlők nagyobb helyiséget is kapnak.* Úgy a konyhahasználatos, mint a konyhahasználat nélkül való albérleteknek megközelítőleg $\frac{3}{4}$ része 75 köbméternél nagyobb volt. Persze ezek az arányszámok annál inkább emelkednek, mennél drágább albérleti lakásokról van szó. Az 51—60 pengős konyhahasználattal bíró albérletek között például még felerész sem volt 100 köbméternél nagyobb, — a konyhahasználat nélkül valók között pedig $\frac{1}{3}$ rész sem. Ezzel szemben a 81—100 pengős albérletek sorában a jelzett nagy lakások arányszáma már $\frac{2}{3}$ rész körül jár.

A bérösszegnek és a lakás nagyságának összefüggése még határozottabban domborodik ki a 100 pengőnél drágább albérleteknél. Az ilyen havi bérű konyhahasználatos albérleteknek közel $\frac{2}{3}$ része, a konyhahasználat nélkül valóknak pedig épenséggel valami híjján $\frac{2}{3}$ része 100 köbméternél nagyobb volt.

Megleپ, hogy ez albérletek sorában az 50—75 köbméter űrtartalmú helyiségek is mekkora szerepet játszanak. Az alacsonyabb bérkategóriákban észlelhető fejlődés után nem várhattuk volna azt, hogy e drága helyiségek közül is körülbelül minden nyolcadik csak 50—75 köbméter űrtartalmú legyen.

4. A különböző összetételű albérleti helyiségek bérének és nagyságának összefüggése.

Az albérleti helyiségek bérének és nagyságának összefüggését megvilágító adatok második csoportjának áttekintését alighanem megkönnyíti, ha előbb néhány számot újból külön is felsorakoztatunk, — azt jellemzendő, hogy a különféle nagyságú albérleti helyiségek közül melyik állott csak konyhából, vagy egyéb helyiségből, illetőleg mennyi állott szoba albérletéből.

74. A különféle összetételű albérletek szerepe a kisebb és nagyobb albérletekben (‰-ben).

M e g n e v e z é s	Leg- feljebb 25	25—50	50—75	75—100	100-nál több	Isme- retlen	Összes albér- letek
	k ö b m é t e r						
Csak konyha, vagy egyéb helyiség hasz- nálata	63·4	36·8	13·7	8·2	7·4	17·4	24·3
szoba konyhahasználat nélkül	733·3	733·0	761·8	722·3	700·4	853·4	740·7
1 szoba konyhahasználattal	193·0	213·7	197·3	220·8	117·0	62·6	186·6
2 vagy több szoba konyhahasználattal ..	5·3	8·7	14·1	24·5	88·9	35·0	24·7
2 v. több szoba konyhahasználat nélkül .	4·7	7·4	12·3	23·4	82·9	28·3	22·7
Ismeretlen	0·0	0·1	0·8	0·6	1·6	0·6	0·7
Ingyen albérlet	0·3	0·3	—	0·4	1·8	1·8	0·5

Ezek a számok is plasztikusan mutatják azt, hogy az albérleti helyiségek túlnyomó része, akár a kisebb, akár a nagyobb légűrtartalmú albérleteket nézzük, az egyszobás albérletekre esik, legsűrűbben azokra, melyekhez nem kapcsolódik konyhahasználat. Az albérleti helyiségeknek ebben a tekintélyes részében tehát akkor sem lehet szó a háztartás viteléről, ha az albérllőnek érdeke fűződne ahhoz. A konyhahasználattal egybekapcsolt egyszobás albérletek előfordulásának gyakorisága a különböző köbméter légűrtartalmú albérleti helyiségek között nem annyira egyenletes, mint az imént láttuk, — főképen azért nem, mert a száz köbméternél nagyobb albérleti helyiségek közé csak fele olyan gyakran csoportosulnak a szoba-konyhás albérletek, mint a többi csoportba osztott albérleti helyiségek között.

Arányszámukat tekintve, az egyszobás albérletekkel szemben, a két- vagy többszobás albérletek alig jönnek számba. Akár a konyhahasználat nélkül való albérleteket, akár pedig a konyhahasználatosakat nézzük. Mégis, ezeknek az albérleteknek érdekes vonása, hogy míg a kevésbé tágas albérletek között csak alig-alig találunk két- vagy többszobás albérleteket, a száznál több köbméter légűrtartalmú albérletek között (összekapcsolva a konyhahasználatosakat a csupán szoba albérletekkel) kb. minden hatodik két- vagy többszobás albérlet.

75. A különböző összetételű és bérű albértetek előfordulása a nagyobb és kisebb albértetek között ‰-ben. (Folytatás.)

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ü r t a r t a l m a																				Ismeretlen	Összesen						
	k ö b m é t e r																											
	14—	14-16	16-18	18-20	20-25	25—	25-30	30-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80	80-85	85-90	90-95	95-100	75-100	100—					
— 20	84.4	54.8	90.6	19.1	34.3	47.6	63.0	30.3	47.0	42.1	34.1	41.5	28.5	39.0	17.8	40.8	18.3	26.0	42.5	10.0	66.2	2.6	27.6	25.5	10.3	4.9	29.5	
21— 25	37.0	63.8	43.8	20.8	22.9	30.1	26.2	17.0	21.3	32.2	27.2	24.5	27.9	37.6	18.7	32.1	18.3	25.0	31.6	7.2	33.1	2.6	19.3	16.9	7.6	5.5	20.3	
— 25	121.4	118.6	134.4	39.9	57.2	77.7	89.2	47.3	68.8	74.3	61.3	66.0	56.4	76.7	38.5	72.9	38.6	51.0	74.1	17.2	99.3	5.2	46.9	42.4	17.9	10.4	49.8	
26— 30	10.6	18.3	12.5	5.2	10.8	10.4	20.2	9.0	16.7	8.2	26.0	16.3	11.9	19.6	8.4	17.3	8.5	11.9	14.4	3.6	17.4	3.8	19.3	10.1	5.4	4.4	11.5	
31— 35	65.1	27.3	103.1	17.3	28.9	40.7	48.0	16.1	31.7	25.7	37.3	30.8	9.8	18.8	17.5	39.6	18.9	18.9	43.3	10.1	34.8	—	52.5	25.3	10.5	8.7	24.0	
36— 40	22.9	32.0	71.9	10.4	41.1	34.7	54.7	26.0	44.7	44.8	39.8	40.9	30.0	39.9	24.7	54.4	35.4	33.7	77.6	10.7	67.9	9.0	70.5	41.3	18.1	6.0	33.5	
41— 45	1.8	4.6	3.1	—	4.0	2.8	3.7	3.3	5.9	7.1	2.0	4.3	5.6	5.3	4.8	7.4	2.4	4.8	10.8	3.0	12.2	1.3	2.8	5.6	2.2	1.6	4.0	
46— 50	7.0	9.1	21.9	6.9	16.1	12.9	27.0	12.7	18.5	24.6	20.3	20.0	16.0	36.9	14.0	34.6	18.3	21.4	46.9	8.3	50.5	3.8	42.8	26.5	15.6	2.7	19.0	
26— 50	107.4	91.3	212.5	39.8	100.9	101.5	153.6	67.1	117.5	110.4	125.4	112.3	73.3	120.5	69.4	153.3	83.5	90.7	103.0	35.7	132.8	17.9	187.9	108.8	51.8	23.4	92.0	
51— 55	1.8	—	—	—	2.0	1.3	3.0	2.8	3.6	3.3	4.1	3.4	4.2	2.3	2.4	8.7	4.3	3.8	7.2	1.2	10.5	1.3	6.9	4.5	1.8	0.5	3.1	
56— 60	7.0	4.6	—	—	1.7	6.1	4.7	12.7	6.1	10.4	10.9	8.9	9.6	16.0	20.3	8.4	30.9	11.6	14.9	26.2	3.6	27.9	5.1	29.0	15.6	11.0	3.3	11.2
61— 65	3.5	—	3.1	3.5	3.4	3.2	8.2	0.5	6.3	11.5	6.9	6.4	7.0	15.0	6.4	17.3	12.8	10.5	19.9	60	33.1	3.8	48.3	18.3	11.0	7.1	9.6	
66— 70	—	—	—	—	—	—	—	—	0.5	1.4	1.1	2.4	1.2	4.9	4.5	0.4	6.2	1.2	2.7	2.7	1.2	3.5	1.3	4.1	2.3	2.5	3.8	1.9
71— 75	—	4.6	3.1	—	2.0	1.6	2.3	0.5	3.6	1.6	3.7	2.4	3.5	3.7	0.4	3.7	2.4	2.3	5.4	1.8	13.9	1.3	13.8	5.8	2.7	2.7	2.9	
76— 80	—	—	—	—	1.4	0.6	6.0	1.4	2.7	7.1	4.9	4.2	6.3	12.0	8.4	28.4	5.5	10.1	12.6	7.7	8.7	3.8	18.0	9.9	7.8	3.8	6.6	
81— 90	—	—	—	—	0.7	0.3	1.5	0.5	—	1.1	0.8	0.7	0.7	2.3	1.2	6.2	0.6	1.7	2.7	—	7.0	—	4.1	2.1	1.1	—	1.1	
91—100	—	—	—	—	0.7	0.3	0.8	0.9	0.5	2.7	2.0	1.4	4.2	3.8	1.6	3.7	1.8	2.7	4.5	0.6	7.0	1.3	2.8	2.7	3.1	2.2	2.1	
51—100	12.3	9.2	6.2	5.2	16.3	12.0	34.5	13.2	28.5	39.3	33.7	29.3	46.8	63.9	29.2	105.1	40.2	48.7	81.2	22.1	111.6	17.9	127.0	61.2	41.0	23.4	38.5	
101—	3.5	—	—	—	—	0.6	1.5	0.9	1.8	1.6	2.0	1.6	5.6	7.5	2.0	9.9	4.8	4.9	7.2	1.8	7.0	1.3	8.3	4.5	4.5	3.8	3.3	
Ismeretlen	—	—	—	1.7	—	0.3	2.3	2.8	2.3	2.2	1.6	2.2	0.7	—	2.8	2.5	0.6	1.4	4.5	0.6	3.5	2.6	8.3	3.3	1.6	0.5	1.8	
Bért nem fizet	3.5	4.6	—	—	—	0.9	6.0	1.4	2.3	2.2	1.2	2.3	0.7	1.5	0.4	1.2	—	0.6	1.8	—	—	—	—	1.4	0.6	0.2	1.1	1.2
Együtt	248.1	223.7	353.1	86.6	174.4	183.0	237.1	132.7	220.7	230.0	225.2	213.7	183.5	270.1	140.3	344.9	165.2	197.3	361.8	77.4	404.2	44.9	379.8	820.8	117.0	62.6	186.6	

75. A különböző összetételű és bérű albrételek előfordulása a nagyobb és kisebb albrételek között ‰-ben. (Vége.)

Havibér pengőben	A b é r b e v e t t h e l y i s é g e k ű r t a r t a l m a																					Ismeretlen	Összesen	
	k ö b m é t e r																							
	1-14	14-16	16-18	18-20	20-25	25-30	30-35	35-40	40-45	45-50	50-55	55-60	60-65	65-70	70-75	75-80	80-85	85-90	90-95	95-100	100-			
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
41	18	46	31	17	39	37	37	27	44	21	33	21	07	16	49	18	19	36	70	13	11	41	29	22
50	18	46	31	17	53	38	42	32	44	29	37	35	15	24	49	18	25	54	24	140	13	125	57	72
51	—	—	—	—	07	03	—	09	11	04	05	07	23	—	37	06	10	27	17	—	—	14	10	38
60	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	03	—	15	—	12	—	04	18	—	52	55	19	45	05
61	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	06	—	53	08	62	12	21	54	24	70	38	69	45	103
70	—	—	—	—	—	—	—	08	—	05	04	05	30	04	25	18	13	45	24	35	28	21	145	33
80	—	—	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81-100	—	—	31	—	07	03	16	05	37	21	16	19	07	121	123	36	48	144	30	174	38	166	95	331
100	—	—	—	—	07	03	08	05	13	11	28	14	83	32	124	31	47	91	48	70	26	180	78	390
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	09	—	—	03	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	02	25	27
Bért nem fizet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	04	01	—	07	—	12	—	03	—	—	—	—	14	04	11
Együtt	13	46	62	17	67	69	52	91	76	77	74	56	226	68	321	85	123	298	401	77	485	234	829	283
Összesen	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000

III. a) Két- vagy több szoba konyahasználat nélkül.																					
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	18	46	31	17	39	37	37	27	44	21	33	21	07	16	49	18	19	36	70	13	11
50	18	46	31	17	53	38	42	32	44	29	37	35	15	24	49	18	25	54	24	140	13
51	—	—	—	—	07	03	—	09	11	04	05	07	23	—	37	06	10	27	17	—	—
60	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	03	—	15	—	12	—	04	18	—	52	55
61	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	06	—	53	08	62	12	21	54	24	70	38
70	—	—	—	—	—	—	—	08	—	05	04	05	30	04	25	18	13	45	24	35	28
80	—	—	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81-100	—	—	31	—	07	03	16	05	37	21	16	19	07	121	123	36	48	144	30	174	38
100	—	—	—	—	07	03	08	05	13	11	28	14	83	32	124	31	47	91	48	70	26
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	09	—	—	03	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bért nem fizet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	04	01	—	07	—	12	—	03	—	—	—	—
Együtt	13	46	62	17	67	69	52	91	76	77	74	56	226	68	321	85	123	298	401	77	
Összesen	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000

III. b) Két- vagy több szoba konyahasználattal.																					
40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	18	46	31	17	39	37	37	27	44	21	33	21	07	16	49	18	19	36	70	13	11
50	18	46	31	17	53	38	42	32	44	29	37	35	15	24	49	18	25	54	24	140	13
51	—	—	—	—	07	03	—	09	11	04	05	07	23	—	37	06	10	27	17	—	—
60	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	03	—	15	—	12	—	04	18	—	52	55
61	—	—	—	—	—	—	—	05	—	04	06	—	53	08	62	12	21	54	24	70	38
70	—	—	—	—	—	—	—	08	—	05	04	05	30	04	25	18	13	45	24	35	28
80	—	—	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
81-100	—	—	31	—	07	03	16	05	37	21	16	19	07	121	123	36	48	144	30	174	38
100	—	—	—	—	07	03	08	05	13	11	28	14	83	32	124	31	47	91	48	70	26
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	09	—	—	03	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bért nem fizet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	04	01	—	07	—	12	—	03	—	—	—	—
Együtt	13	46	62	17	67	69	52	91	76	77	74	56	226	68	321	85	123	298	401	77	
Összesen	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000

III. a) Két- vagy több szoba konyahasználat nélkül.

III. b) Két- vagy több szoba konyahasználatlalt.

Ennek a jellegzetes szabályszerűségnek a fordítottja mutatkozik a csak konyhára vagy egyéb helyiségre vonatkozó albérleteknél, minthogy ezek legsűrűbben a 25 köbméternél kisebb és a 26—50 köbméteres albérletek között fordulnak elő; a tágasabb helyiségek között azonban egészen alacsonyra süllyed a számuk.

Az elmondottakból önként következik, hogy a megvizsgálandó adatok közlésében a fősúlyt az egyszobás albérletekre kell helyeznünk. Ezek közül is a szobahasználatot jelentő albérletekre. A konyahasználat nélkül való egyszobás albérleteknél az arányszámok alakulása érdekes szabályszerűségeket mutat.

A legfeljebb 25 légköbméter nagyságú egyszobás albérletek túlnyomó része — csaknem egyforma arányban — a 25 pengőnél nem több, illetőleg a 26—50 pengős albérletekre esik, — úgy azonban, hogy e csoport jellegzetes bérösszegei kétségtől a 35 pengőnél olcsóbb bérű lakások között helyezkednek el. A 40 pengőnél drágább s 25 köbméternél nem nagyobb egyszobás albérleti helyiségek már csak ritkán fordulnak elő; 60 pengőnél drágábbak csak elvétve.

A 25—50 légköbméter kiterjedésű egyszobás konyahasználat nélkül való albérletek sorában a legfeljebb 25 pengős albérletek száma bár jelentékeny, — csak feleannyi, mint a 26—50 pengős albérleteké; a vezetőszerpet itt az utóbbiak játszá. A legsűrűbben megszállt bérkategóriák itt a 30—40 pengős bérű albérletek. Ám a nagyobb helyiségekért az albérletől rendszerint nagyobb összeget kérnek; a 26—50 köbméteres albérletek között az 56—65 pengős, sőt 70—80 pengős albérletek sem mennek ép ritkaságszámba.

Az 51—75 köbméter nagyságú albérletek sorában a 25—50 pengős albérletek még inkább fölébe kerülnek a 25 pengős albérleteknek. E csoport jellemző értékei már a 35—50 pengős bérkategóriában helyezkednek el, sőt a magasabb bércsoportok is erősen tömöttek, hiszen az 51—100 pengős bérű albérlet az 51—75 köbméter légűrtartalmak között több volt, mint 25 pengő bérű.

A nagyobb helyiségek drágább árának tanulsága a 75—100 köbméter s a 100 köbméternél több űrtartalmú helyiségek arányszámaiból még inkább kiülközik. Az előbbieket között már igazán jelentős tömeg, az utóbbiak között pedig majdnem annyi, mint a 26—50 pengős albérleteké, volt az 50—100 pengős albérleti helyiségek száma.

A 100 köbméternél nagyobb helyiségek között már erősen megritkul a 25 pengőn túl nem menő albérletek arányszáma. Nem is csodálatos, mert ugyancsak gyenge berendezésűnek kell annak a szobának lennie, amely 100 köbméter űrtartalma mellett csak 25 pengő bérértéket jelent az albérletbe adó számára.

Ez a tanulság persze arra is felhívja a figyelmet, hogy jó volna adandó alkalommal vizsgálásainkat, mint fentebb már többször említettük, oly irányban is kiterjeszteni, hogy az egyes albérleti helyiségek berendezése tüzetesen felvétessék. Nagyon valószínű, hogy ez a felvétel még inkább felébreszthetné a társadalom érdeklődését.

Az előadottakból tehát ismételten az a tanulság szűrődik le, hogy — leg-
alább a nagy csoportokat összefoglalva, — a bérek és a lakások nagyságának összefüggésében eléggé érvényesül az a szabály, hogy *a kisebb lakás olcsóbb, a nagyobb pedig drágább az egyszobás konyhahasználat nélküli albérletek között.*

Persze azok a számok, melyeket táblázatunk fentebb közölt, a részletekben számos eltérést is mutatnak, mire nézve jellemző az, hogy a legfeljebb 25 pengős bérű egyszobás albérletek milyen sűrűn jelentkeznek már a 70—75 s még sűrűbben a 80—85 köbméter űrtartalmú helyiségek között is, míg viszont a 16—18 köbméter űrtartalmú helyiségek között milyen ritkán. A példákat sokáig folytathatnók. Mind azt mutatnák, hogy mennyire célszerű nagyobb csoportokba összefoglalni a statisztikában azokat az adatokat, amelyek az apró részletsorokban mutatkoznak. Az igazi törvényszerűség egyébként elsikkadna.

A *konyhahasználatos* egyszobás albérletek között bizonyos különbségek mutatkoznak az imént kifejtett tanulságokkal szemben. Ezek egyik legfontosabbika az, hogy a legfeljebb 25 köbméter nagyságú albérletek között a 25 pengőnél nem nagyobb bérű albérleti helyiségek korántsem játszanak akkora szerepet a 25—50 pengős bérű helyiségekkel szemben, mint a konyhahasználat nélkül való albérleteknél. A konyhahasználatos albérletek drágábbak. A többi kisebb terjedelmű, a 25—50, 50—75 köbméter nagyságú albérleti helyiségekről ezt nem mondhatjuk, mint a csak szobabérleteknél; a 75 köbméternél nagyobb albérletekről annál inkább valószínű, hogy ezekben az esetekben is a *konyhahasználatban jelentkező külön szolgálat emeli magasabbra az albérlet árát.*

Kiegészíti ezeket a drágaságra valló megfigyeléseket az is, hogy a 25—50 pengős albérletekhez képest az 51—100 pengős albérleti helyiségek is szembeötlően nagyobb arányban fordulnak elő a konyhahasználatos albérletek számos nagyságcsoportjában, semmint a konyhahasználat nélkül való albérleteknél láttuk.

A *csak konyha, vagy csak »egyéb«* helyiségek használatában jelentkező albérleteknek kivétel nélkül minden nagyságkategóriájában a legfeljebb 25 pengős albérletek dominálnak. Az tehát, hogy az albérlet 14 köbméternél kisebb helyiség használhatóságában nyilvánul meg, vagy 100 köbméternél nagyobbban, nem igen tesz különbséget. Csak annyiban, hogy a nagyobb helyiségek között valamivel közelebb férközik ez alacsonyabb bérű albérletek számarányához a 25—50 pengős albérletek számaránya, semmint a kisebb albérletek között.

A kétszobás albérletekre nézve akár a konyhahasználat nélküli, akár a konyhahasználatos albérleteket nézzük, egyformán áll az a megfigyelés, hogy a nagyobb terjedelmű, 50 légköbméternél nagyobb albérletek sorában jóval gyakoribban fordulnak elő a drágább albérletek, semmint az olcsóbbak.

Mig tehát a 25 köbméternél kisebb albérletek sorában drágább albérlet alig van, ezzel szemben a 76—100 köbméter, vagy a 100 köbméternél több űrtartalmú albérletek sorában már kiemelkedőbb jelentőséghez jutnak a drágábbak, a 100 pengőnél drágábbak is.

Adataink e részének vizsgálatát nem zárhatjuk le annak hangsúlyozása nélkül, hogy az emberi sorsnak az a rideg szabálya, hogy a tehetősebb ember rendszerint jobb módot, jobb miliőt tud a maga számára teremteni, az albérleti kérdés most közölt adataiból is kétségkívül kitűnik.

Azok, akik nagyobb bérösszeget tudnak fizetni, akár egy vagy többszobás albérleti lakásban laknak: jobb, tágasabb, levegősebb, egészségesebb albérleti helyiségeket bérelhetnek a maguk számára. A szűkebb, szerényebb viszonyok, a kevesebb jövedelem az, amely minden bizonnyal kényszerítette azokat, akik az egészen kis helyiségekben laktak.

Ha a kicsiny helyiség albérlése magas bérösszeggel társul, ezt jórészt azzal kell indoklunk, hogy az ilyen esetekben a szoba bérlésén kívül számos egyéb mellékszolgáltatást is kötöttek ki az albérlők. Eklátáns példa erre az olyan eset, amidőn csak szobahasználatos szűk helyiségért, ahol szinte egy ember sem tud megfordulni, 60—70—80—100 stb. pengő havibért fizet az albérlő. Lehet, hogy ilyen albérleti helyiség azért volt drága, mert sok ember (talán több tagból álló népesebb család) lakott kis helyiségben, úgyhogy az ágybérlet formáját öltötte fel az albérlet, ilyenformán a több ágynemű szükséglete verte fel az árat. A számokat vizsgáló elme meghatva, de mégis tanácstalanul áll az ily esetek előtt.

e) Az albérletek bérösszegéért nyújtott ellenszolgáltatások.

1. Általánosságban.

Az albérlők szociális viszonyait kutató tanulmányunknak egyik utolsó nagyobb szakasza a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtésének arra a részére vonatkozik, amely az albérletekért fizetett havibérek összegét a nyújtott ellenszolgáltatással kombinálja.

Az alábbi adatokból kitűnik, hogy azok a bérek, amelyeket az albérlők fizetnek, tulajdonképpen az ellenszolgáltatások tarka sokféleségét biztosítják számukra. Az albérletek kérdésénél tehát, mint erre már előbb is többször utaltunk, korántsem olyan egyszerű problémával állunk szemben, hogy csupán a havibérek összegét tehetnők egyik alapjává vizsgálatainknak.

Hiba volna azt gondolni, hogy az albérlet a lakásszükséglet kielégítésére olyanformán szolgál, mint a főbérlet, azaz az albérlő csupán az üres helyiséget, azaz egy vagy több szobát vagy más helyiséget kap az albérleti összegért. *Ha így volna : nem ütköznék nehézségbe megállapítani azt a hátrányosabb helyzetet, amelyben a főbérlővel szemben az albérlő van.*

A valóságban azonban az albérletek kedvezőtlenebb voltát az dönti el, hogy az albérlők legtöbbszörre arra is rászorulnak, hogy *a bútorhasználatot igénybe vegyék a bérbeadótól*, sőt az eseteknek igen nagy részében arról is szó van, hogy saját ágyneművel nem rendelkezvén, az ágyneműhasználat árát is belekalkulálják az albérlet árába.

Ennek azután tanulmányunk szempontjából kettős következménye van. Az egyik az, hogy elvesztjük azt az elég biztos tájékozódást, amelyet a bérösszegeknek az albérleti helyiségek nagyságával való összefüggésénél szerezhettünk. Másfelől semmiféle támponttal nem rendelkezvén arra vonatkozólag, hogy *a bútorhasználat mekkora reális értéket képvisel az albérlő számára*, nem tudjuk, nincs-e az albérlő kiuzsorázva. Ugyanezt mondhatjuk az ágyneműhasználatról, ami különben az albérletek megítélésének egyik még jellegzetesebb támpontjául szolgál, mint a bútorhasználat. *A saját ágynemű a közegészségügy és a vagyoni minimális összegben való jelenlétének szempontjából annyira fontos követelmény volna az albérlő szempontjából is, hogy azokat az albérleti eseteket, amidőn a főbérlő ágyneműt is enged át az albérlőnek, különösen figyelemre méltóknak kell tartanunk.*

A tanulmányunkban feldolgozott táblázatok az albérleti lakbér fejében nyújtott ellenszolgáltatásokat szintén a szerint taglalják, hogy csak konyhából vagy egyéb helyiségből álló albérlettel vagy egy vagy több szobából álló albérlettel állunk szemben.

Aligha érdektelen azonban, hogy az adatokat, legalább végső összefüggésükben, a szerint feldolgozzuk, hogy a különböző típusú albérletek mennyiben terjednek ki ilyen vagy amolyan ellenszolgáltatásra. További számításaink tehát azt igyekezzenek kimutatni, hogy *az albérletek hány esetben vonatkoztak csupán helyiségbérlésre s hány esetben egyéb ellenszolgáltatásra*. A következő számsor egyes tagjait összeadva az albérleti esetek számánál persze sokkal nagyobb számot kapnánk, minthogy az esetek többségében nem csupán egyféle ellenszolgáltatásról van szó.

Ezeknek a számoknak roppant érdekes tanulságuk az, hogy *az összes albérleti helyiségeknek alig valamivel több, mint $\frac{1}{10}$ része juttatta csupán a konyha, vagy az üres szoba bérletét az albérlőnek*. Az ilyesfajta albérleteket tehát *aránylag ritkának kell mondanunk*.

Nem ekkora különbséget, de mégis észlelhetünk a kétszobás albérletek javára a konyahasználatos albérleteknél is. Ezek sorában is gyakoribbak a csupán szobabérletek, semmint az egyszobás konyahasználatos albérletek között.

76. Az albérletek bérösszege ellenében nyújtott szolgáltatások jellemző csoportok szerint

Albérleti ellenszolgáltatások	Az oídalt megnevezett kategóriába eső alberletek száma											
	Csak egyéb helyiség		1 szoba konyha- használat nélkül		1 szoba konyha- használat		2 vagy több szoba konyha- használat nélkül		2 vagy több szoba konyha- használat		Összes alberletek	
	Absz.	‰/o	Absz.	‰/o	Absz.	‰/o	Absz.	‰/o	Absz.	‰/o	Absz.	‰/o
Csak helyiségbérlet	515	1000·0	2.138	90·1	868	147·2	155	186·8	115	159·3	3.791	117·2
Helyiségbérlet és csupán bútorhasználat	—	—	5.435	249·5	1.540	257·2	257	310·8	187	260·0	7.419	231·0
Helyiségbérlet, bútorhasználat és egyéb szolgáltatás	—	—	14.709	621·5	3.023	507·8	349	421·6	289	402·2	18.370	579·1
Helyiségbérlet és világítás . . .	—	—	512	21·6	249	41·7	17	20·6	14	19·4	792	24·7
Helyiségbérlet, világítás és egyéb szolgáltatás	—	—	12.351	520·2	2.465	413·6	263	317·0	147	201·0	15.226	481·0
Helyiségbérlet és ágynemű . . .	—	—	180	7·6	26	4·4	3	3·6	1	1·4	210	6·6
Helyiségbérlet, ágynemű és egyéb szolgáltatás	—	—	11.035	456·8	2.094	350·2	259	313·2	170	236·4	13.558	427·0
Helyiségbérlet és fürdőszoba . .	—	—	143	6·0	143	24·0	26	31·4	86	119·2	398	12·4
Helyiségbérlet, fürdőszoba és egyéb szolgáltatás	—	—	3.711	156·8	1.131	189·2	193	233·2	234	324·8	5.269	163·2
Teljes ellátás	—	—	170	7·3	36	6·2	7	8·5	7	1·0	220	7·0

Aligha kell bővebben megmagyaráznunk, miért tartjuk kedvezőtlen jelenségnek azt, hogy az egyszobás albérletek albérlői túlnyomó részt egyéb ellenszolgáltatást is kívánnak a bérbeadótól. S másfelől kedvezőbbnek azt, hogy a kétszobás albérletek bérlői gyakrabban bérelnek csak üres szobákat, s azokat saját bútoraikkal berendezik és saját ágyneműjüket használják. Ezen a ponton az albérleti kérdés egyik legfontosabb szociális vonatkozását érintettük. Az egyszobás albérletek lakójának, mint ezekből a számokból határozottan kiderül, vajmi ritkán van módja arra, hogy bútort és ágyneműt szerezzen magának; sokkal ritkábban, mint a kétszobás albérletek lakóinak.

A kétszobás albérletekről tehát többé-kevésbé azt mondhatjuk, hogy azok az egészségtelen lakáspiac szüleményei. Az egyszobás albérletek számának gyakoriságában azonban kétségkívül a jövedelemeloszlás kedvezőtlen nyomását kell észrevennünk.

Az albérleti eseteknek közel $\frac{1}{4}$ részében a helyiségbérlet bútorhasználattal párosul. Itt is a két, vagy több szobás albérleteknél látunk nagyobb arányszámokat, — de csak azért, mert az egyszobás lakások albérlői inkább rászorulnak egyéb szolgáltatásokra is, mintsem a nagyobb albérletek lakói. A különbség azonban itt az egy- és a két, vagy több szobás albérletek között nem nagy. A legkisebb arányszám is hajszál híján eléri a 25%-ot s a legnagyobb arányszám sem éri el a 33%-ot.

Nagyon gyakran találkozunk olyan albérletekkel, melyekben a lakhely átengedésén és bútorhasználaton kívül *egyéb szolgáltatások* is megilletik az albérlőt. Az albérletek felerésze ilyen. A kétszobás albérletek egyik csoportjában sem ugrik erősen túl a 40%-on az ilyen albérletek arányszáma. A helyes kulcs az egyszobás albérleteknél van. A konyhahasználatos albérleteknek ugyan csak a fele sorolható a tárgyalta kategóriába. A konyahasználat nélkül valóknak azonban majdnem kétharmadrésze. Az úgynevezett garçon-albérlők vannak tehát leginkább kiszolgáltatva a főbérlőknek.

Rendkívül gyakori a helyiségbérletnek a világítással és egyéb szolgáltatással való együttes fellépése is: az albérleti eseteknek több, mint fele részében világítást is kaptak az albérlők a főbérlőktől. Megakad a szem azonban azokon az adatokon, hogy míg az egyszobás konyhahasználat nélküli albérleteknek több mint fele részét a most ismertetett csoportba sorolhatjuk (s a konyhahasználatosaknak is erős $\frac{2}{5}$ részét), — addig *a kétszobás és nagyobb albérleteknél jóval kisebb azoknak az eseteknek a száma, amidőn a helyiség bérlője világítást is köt ki.* A két, vagy több szobás albérletek lakói inkább tudják függetleníteni magukat a főbérlőktől, mint az egyszobás albérlők.

Ennek a megállapításnak az igazsága derül ki azokból az adatokból, amelyek arról számolnak be, hogy az albérletek között hány esetben adtak a főbérlők *ágyneműt* is az albérlőknek. Az egyszobás konyhahasználat nélküli albérleteknek közel a fele ilyen albérlet volt. A konyhahasználattal összekötött albérletek közül is több az $\frac{1}{3}$ résznél. *A két vagy több szobás albérletek sorában azonban ezek az arányszámok annyira megkurtulnak,* hogy a konyhahasználat nélkül való albérletek számából $\frac{1}{3}$ résznyi sem, a konyhahasználatosak között pedig csak $\frac{1}{5}$ résznyi volt olyan, melynél ágyneműszolgáltatást is kikötöttek.

Annyit világosan jeleznek adataink, hogy a konyhahasználat nélküli való albérletek között, — akár egy, akár több szobás albérletekről van szó, — sokkal nagyobb azoknak az albérleteknek a száma, amelyeknek lakói ágyneműre is szorulnak, mintsem a nyilván háztartás vitelét jelentő konyhahasználatos albérletek között. *Mégis szomorú tényként kell azokat a számokat regisztrálnunk, amelyek szerint a nyilván családostól történő albérletek esetében is elég gyakran szorultak rá a felek a főbérlő ágyneműjének használatára.*

Nem tudjuk, hogy ez az ágynemű milyen. Nem tudjuk azt sem, hogy nemcsak azért kínálták-e az albérlőnek, hogy ezen a címen drágább bért kényszerüljön fizetni. De bizonyos, hogy az albérleti statisztikának ez a pár adata is a sötétebb tónusúak közül való.

Bizonyos mértékben kellemes meglepetéssel kellene fogadnunk azokat a számokat, melyek az albérleteknek *fürdőszobával* való felszerelésére vonatkoznak. Az albérleti eseteknek valamivel több, mint $\frac{1}{6}$ részében az albérlőnek

(vagy albérlőknek) jogában volt a lakáshoz tartozó fürdőszobát is használni. Nem meglepő azonban az, hogy míg az egyszobás konyahasználat nélküli albérleteknek csak körülbelül $\frac{1}{6}$ részében, a konyahasználatosoknak pedig $\frac{1}{3}$ részében járt fürdőszoba is az albérleti helyiséghez, addig a két, vagy több szobás albérleteknél jóval több esetben láttuk ennek nyomát; a konyahasználat nélküliek sorába több, mint $\frac{1}{4}$ résznyi, a konyahasználatosak között pedig több, mint $\frac{2}{5}$ résznyi arányban. Ezt az alakulást persze azzal magyarázhatjuk, hogy a két vagy több szobás albérleteket a fővárosnak modernebb építkezésű részeiben adnak ki, ahol tehát a fürdőszoba beépítése is gyakoribb a lakóházakba. Azt a tanulságot tehát, hogy az egy- és a két-, vagy több szobás albérletek ára között fentebb jelentékeny különbségeket láttunk, nyilván azzal is magyarázhatjuk, hogy a *fürdőszoba hiánya az, amely az egyszobás albérleteket olcsóbbá teszi.*

Teljességgel ritka azoknak az eseteknek a száma, az albérletek között, amikor a főbérlő *teljes ellátást* is nyújt az albérlőknek. Az előzetes feltevéseket megcáfolja az, hogy teljes ellátásról úgy az egyszobás, mint a kétszobás albérletek között konyahasználatos albérleteknél is volt szó. Erre alig gondolhattunk volna. Még a két, vagy több szobás konyahasználatos albérletek között is előfordultak albérletek teljes ellátással. Ez a körülmény arra a gyanura is adokot, hogy *ily esetekben talán nem is a szó szoros értelmében vett albérletekről van szó, hanem az együttélésnek oly eseteiről, amikor például a család egyes csoportjai, például a kiházásított lány férjével eszméileg már különvált szülei háztartásától, de mégis kénytelen azonban velük egy fedél alatt lakni s ezért tekintik őket albérlőknek.*

2. A bér szerepe különösebben.

Az albérletek árának és a nyújtott ellenszolgáltatásnak összefüggését közelebbről világítják meg az alábbi adatok, amelyek a bér nagysága szerint csoportosítják a különböző ellenszolgáltatások alapján történő albérleteket.

A fősúlyt ezeknek az adatoknak feldolgozásánál annak a kimutatására helyezzük, hogy a különböző tartalmú albérletek között mily gyakorisággal fordulnak elő olcsóbb, közepes árú, vagy drágább albérletek. A szöveges kommentár szintén ezeket a szempontokat tartja szem előtt, midőn az alábbiakban röviden vázolva összefoglalja a táblázatok tanulságait.

A tárgyalás menetét illetőleg más utat kell követnünk, mint fentebb tettük. További összevonások nélkül csupán a fejrovatokban felsorolt tagozásban foglalkozunk ezután a kérdéssel.

77. Az albérletek lakbérére, egybevetve a nyújtott ellenszolgáltatással.

Havibér pengőben	A) Csak konyháért	B) Egy szoba konyhahasználat nélkül															Összesen
		Csak egy szoba tíresen	Bútorhasználat	Bútor, világítás	Bútor, világítás, ágy-nemű	Bútor, világítás, ágy- nemű, fürdőszoba	Bútor, ágy-nemű	Bútor, ágy-nemű, fürdőszoba	Bútor, fürdőszoba	Világítás	Világítás, ágy-nemű	Világítás, ágy-nemű, fürdőszoba	Ágy-neműhasználat	Ágy-nemű, fürdő- szoba	Fürdőszoba	Teljes ellátás	
a) Abszolút számokban.																	
— 10	32	90	142	41	31	12	16	—	2	8	2	1	9	—	—	5	359
11— 15	29	115	196	57	68	12	32	—	2	11	3	—	14	1	2	—	513
16— 20	103	354	895	359	493	146	224	18	11	31	46	7	50	2	5	23	2.664
21— 25	89	308	661	400	614	242	281	20	30	76	17	13	30	1	6	6	2.705
— 25	258	887	1.894	857	1.206	412	553	38	45	128	68	21	103	4	13	34	6.241
26— 30	68	175	412	216	376	128	124	15	16	27	7	23	7	1	5	7	1.539
31— 35	88	292	771	516	714	289	299	31	59	58	11	13	21	2	16	5	3.097
36— 40	39	293	865	691	1.019	614	300	64	109	109	46	14	9	3	30	5	4.171
41— 45	9	37	83	75	135	52	27	5	5	19	6	1	—	—	1	1	447
46— 50	7	155	428	393	633	404	205	60	70	51	9	23	6	1	19	5	2.462
26— 50	211	952	2.559	1.891	2.877	1.487	955	175	259	264	79	74	43	7	71	23	11.716
51— 55	2	26	61	68	89	68	18	7	12	9	3	2	—	—	2	—	365
56— 60	3	55	226	261	358	338	139	42	50	18	6	11	4	—	18	7	1.533
61— 65	4	43	149	174	329	300	79	38	69	16	6	9	1	—	8	4	1.225
66— 70	2	10	16	24	44	53	6	—	3	7	—	3	—	1	3	—	170
71— 75	5	15	52	64	83	93	36	10	10	7	—	2	1	2	6	—	381
51— 75	16	149	504	591	903	852	278	97	144	57	15	27	6	3	37	11	3.674
76— 80	3	37	84	95	135	236	39	31	47	19	11	8	1	1	10	18	772
81— 85	—	3	7	1	21	14	1	—	2	—	—	2	—	—	—	1	53
86— 90	—	2	6	5	13	21	8	2	4	3	—	1	—	—	2	—	67
91— 95	—	3	5	1	2	6	6	—	—	2	—	—	—	—	—	—	25
96—100	—	9	19	35	37	58	5	4	6	3	1	—	—	—	3	6	186
76—100	3	54	121	137	208	335	59	37	59	27	12	11	1	1	16	25	1.103
101—110	—	1	14	2	7	13	—	1	3	—	—	2	—	—	—	1	44
111—120	—	9	22	18	8	22	2	5	6	5	—	—	—	—	1	22	120
121—130	—	1	4	3	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	18
131—140	—	—	2	1	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10
141—150	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	6	11
151—160	—	2	3	2	4	9	2	—	—	—	—	1	—	—	1	7	31
161—180	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	6
181—200	—	1	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	10
101—200	—	15	45	26	27	63	4	6	9	5	—	4	—	—	3	43	250
201—240	—	1	1	1	4	5	1	—	—	—	—	—	—	—	—	7	20
241—320	—	1	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6
321—400	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
401—480	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
481—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
201—	—	2	4	1	4	6	3	—	1	—	—	—	—	—	—	9	30
Bért nem fizet	19	20	57	24	11	16	10	2	4	19	3	2	4	—	3	25	200
Ismeretlen	13	79	251	32	45	14	24	2	1	14	9	1	23	—	—	6	501
Összesen ..	515	2.138	5.435	3.559	5.281	3.185	1.886	357	522	512	186	140	180	15	143	176	23.711

77. tábla. Az albérletek lakbére, egybevetve a nyújtott ellenszolgáltatással. (Folytatás.)

		C) Egy szoba konyhahasználattal																
Havibér pengőben		Csak egy szoba tíresen	Bútorhasználat	Bútor, világítás	Bútor, világítás, ágy nemű	Bútor, világítás, ágy nemű, fürdő- szoba	Bútor, ágy nemű	Bútor, ágy nemű, fürdőszoba	Bútor, fürdőszoba	Világítás	Világítás, ágy nemű	Világítás, ágy nemű, fürdőszoba	Ágy nemhasználat	Ágy nemű, fürdő- szoba	Fürdőszoba	Teljes ellátás	Összesen	
a) Abszolút számokban.																		
— 10	21	37	17	14	6	9	2	—	9	1	1	1	—	—	—	—	118	
11— 15	47	57	18	39	5	8	—	—	6	2	—	2	1	1	1	—	187	
16— 20	118	187	79	106	42	43	4	5	29	3	3	8	2	9	1	—	639	
21— 25	136	163	78	109	61	36	3	11	33	1	5	3	2	14	3	—	658	
— 25	822	444	192	288	114	96	9	16	77	7	9	14	5	24	5	—	1.602	
26— 30	62	95	50	69	28	24	1	13	14	1	3	2	—	6	—	—	368	
31— 35	141	184	127	95	72	50	7	18	40	2	3	3	2	13	11	—	768	
36— 40	110	293	156	171	145	60	18	40	36	1	16	—	1	20	3	—	1.070	
41— 45	23	42	25	20	8	1	—	1	5	—	1	—	—	2	1	—	129	
46— 50	57	148	77	99	90	37	8	34	31	2	7	1	—	16	2	—	609	
26— 50	393	762	435	454	343	172	34	106	126	6	30	6	8	57	17	—	2.944	
51— 55	15	24	14	14	9	5	4	7	2	—	2	—	—	2	—	—	98	
56— 60	32	88	41	52	70	15	5	29	11	2	3	—	—	8	—	—	356	
61— 65	25	82	34	37	57	15	5	25	4	3	3	—	—	16	—	—	306	
66— 70	7	16	10	7	8	2	—	3	3	—	—	2	1	3	—	—	62	
71— 75	11	18	7	14	16	4	3	8	4	—	—	2	—	5	—	—	92	
51— 75	90	228	106	124	160	41	17	72	24	5	8	4	1	84	—	—	914	
76— 80	24	49	13	9	44	5	11	23	5	—	11	—	—	14	4	—	213	
81— 85	4	2	1	1	1	—	—	1	1	1	—	—	—	1	—	—	12	
86— 90	3	6	2	2	4	—	—	3	2	—	—	—	—	1	—	—	23	
91— 95	—	—	1	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5	
96—100	9	10	3	4	19	1	—	9	2	—	1	—	—	3	1	—	62	
76—100	40	67	20	17	69	7	11	37	10	1	12	—	—	19	5	—	315	
101—110	1	2	3	1	4	—	—	2	1	—	—	—	—	1	—	—	15	
111—120	4	15	3	5	13	1	1	1	1	—	1	—	—	1	2	—	48	
121—130	3	2	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	9	
131—140	1	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	8	
141—150	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	
151—160	2	2	—	1	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	11	
161—180	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
181—200	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	
101—200	12	27	9	7	21	2	1	6	2	—	1	—	—	4	6	—	98	
201—	2	1	1	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	
Bért nem fizet	3	4	8	2	7	2	1	1	2	—	2	—	—	3	2	—	37	
Ismeretlen	6	7	7	8	9	2	3	3	8	—	—	2	—	2	1	—	58	
Összesen	868	1.540	778	880	726	322	76	241	249	19	62	26	9	143	36	—	5.975	

77. tábla. Az albérletek lakbérére, egybevetve a nyújtott ellenszolgáltatással. (Folytatás.)

		D) Két és több szoba konyahasználat nélkül														
Havibér pengőben		Csak kettő és több szoba tőresen	Bútorhasználat	Bútor, világítás	Bútor, világítás, ágynemű	Bútor, világítás, ágynemű, fürdőszoba	Bútor, ágynemű	Bútor, ágynemű, fürdőszoba	Bútor, fürdőszoba	Világítás	Világítás, ágynemű	Világítás, ágynemű, fürdőszoba	Ágyneműhasználat	Fürdőszoba	Teljes ellátás	Összesen
a) Abszolút számokban.																
— 10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11— 15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16— 20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
21— 25	4	9	5	1	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	24
— 25	4	9	5	1	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	24
26— 30	4	11	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	19
31— 35	6	29	3	2	1	—	4	—	—	1	—	—	—	1	—	47
36— 40	11	21	6	11	7	4	—	2	1	—	—	—	—	1	—	64
41— 45	3	5	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11
46— 50	11	23	9	4	2	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	52
26— 50	35	89	20	17	11	13	—	3	2	—	—	—	1	2	—	193
51— 55	2	3	1	2	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	11
56— 60	7	4	4	1	2	4	2	1	—	—	—	—	—	—	—	25
61— 65	8	10	2	4	2	3	—	3	3	1	—	—	—	2	—	38
66— 70	3	2	—	1	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	10
71— 75	1	5	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	9
51— 75	21	24	7	8	6	7	4	5	8	1	—	—	—	2	—	92
76— 80	19	34	7	13	12	1	7	6	3	2	4	—	—	5	1	114
81— 85	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
86— 90	1	5	2	—	1	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	12
91— 95	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
96—100	11	19	6	3	13	5	6	2	—	—	1	—	—	6	1	73
76—100	32	82	15	16	26	6	13	9	4	2	5	—	—	12	2	204
101—110	5	1	1	—	2	—	1	3	—	—	—	—	—	1	—	14
111—120	21	7	8	11	29	5	2	8	2	—	2	—	—	4	1	100
121—130	—	6	1	1	8	1	2	1	—	—	—	—	—	1	—	21
131—140	6	2	2	2	6	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	20
141—150	5	3	2	1	6	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	21
151—160	9	17	3	2	8	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	46
161—180	1	5	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	16
181—200	3	5	—	—	2	—	1	2	—	1	—	—	—	1	1	16
101—200	50	46	17	20	65	7	10	20	3	1	2	1	1	8	4	254
201—	2	12	1	—	6	—	1	—	—	1	—	—	—	—	1	24
Bért nem fizet	3	9	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	16
Ismeretlen	8	6	—	1	2	1	1	—	—	—	1	—	—	1	—	21
Összesen	155	257	86	34	118	35	29	37	17	6	9	3	26	7	—	829

77. tábla. Az albéretek lakbére, egybevetve a nyújtott ellenszolgáltatással. (Folytatás.)

		E) Két és több szoba konyahasználattal															
Havibér pengőben		Csak kettő és több szoba üresen	Bútorhasználat	Bútor, világítás	Bútor, világítás, ágynemű	Bútor, világítás, ágynemű, fürdőszoba	Bútor, ágynemű	Bútor, ágynemű, fürdőszoba	Bútor, fürdőszoba	Világítás	Világítás, ágynemű, fürdőszoba	Ágyneműhasználat	Ágynemű, fürdőszoba	Fürdőszoba	Teljes ellátás	Összesen	F) Csak egyéb helyi-ségért
a) Abszolút számokban.																	
— 10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35
11— 15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
16— 20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66
21— 25	3	8	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	13	33
— 25	3	8	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	18	152
26— 30	3	2	1	2	—	2	—	1	1	—	—	—	—	1	—	13	17
31— 35	5	9	3	8	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	27	29
36— 40	6	15	1	2	7	5	—	1	—	—	—	1	—	2	—	40	12
41— 45	—	11	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	13	4
46— 50	2	15	2	1	3	1	—	3	1	1	—	—	—	1	—	30	8
26— 50	16	52	7	13	10	9	1	5	2	2	1	—	—	5	—	123	70
51— 55	—	9	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	16	1
56— 60	3	2	—	1	2	2	—	2	2	1	—	—	1	5	—	21	1
61— 65	6	5	2	1	1	2	—	6	1	—	—	—	—	4	—	28	2
66— 70	1	4	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	8	1
71— 75	2	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	1	4	—	13	2
51— 75	12	22	3	5	8	4	—	11	3	1	—	—	2	14	1	88	7
76— 80	17	22	5	3	5	—	5	5	2	1	—	—	3	15	1	84	2
81— 85	2	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	6	—
86— 90	4	4	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	4	—	16	—
91— 95	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—
96—100	10	13	3	1	13	1	2	1	2	2	—	—	—	12	3	73	—
76—100	34	40	8	5	19	1	7	18	5	3	—	—	4	33	4	181	2
101—110	7	7	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—	20	—
111—120	15	29	7	1	13	—	11	23	—	—	—	—	3	12	—	114	—
121—130	4	1	—	—	2	—	2	13	—	—	—	—	1	5	—	28	—
131—140	2	1	1	—	1	1	1	7	—	—	—	—	—	—	1	15	—
141—150	3	2	—	—	2	—	—	7	—	1	—	—	—	—	—	15	—
151—160	5	4	—	3	7	—	2	8	1	1	—	—	—	3	—	34	—
161—180	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	4	—	9	—
181—200	—	2	—	—	6	—	1	4	—	—	—	—	—	4	—	17	—
101—200	36	48	8	5	33	1	17	65	1	3	—	—	4	30	1	252	—
201—	4	1	1	—	6	—	—	11	2	—	—	—	—	2	—	27	—
Bért nem fizet	4	8	1	1	1	1	—	—	—	1	—	—	1	—	—	18	14
Ismeretlen	6	8	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	1	20	18
Összesen	115	187	29	31	77	16	25	111	14	10	1	11	86	7	720	263	

Csak *konyha vagy egyéb helyiség használatából* álló albérlet — mint már előbből is tudjuk — nagyon kevés fordult elő Budapest albérletei között 1927-ben. Az 515 ilyen eset az összes albérleteknek 1·6%-a. Ezeknek az albérleteknek a túlnyomórésze 16—35 pengő bérösszegű. A szóbanforgó albérleteknek több, mint $\frac{2}{3}$ része után ekkora összeget fizettek az albérlők. A 16 pengőnél olcsóbb albérlet ritka az effajta albérletek között is. A 36 pengőnél drágábbak hasonlóképen. Mégis figyelemreméltó, hogy a csak konyha vagy egyéb helyiség albérlete után is jó néhány esetben fizettek 50 pengőnél magasabb összegű bért. Nem tudjuk, hogy a konyahasználat itt nem azt jelentette-e, hogy az átengedett helyiségben esetleg nagylétszámú család húzódott meg. Valószínű ez. Különben a józan ésszel ellenkez-nék az, hogy akadjon albérlő, aki pusztá konyha használatáért ilyen magas összeget fizet.

Az *üres szobabérletek* tömegének az albérleti összeg magassága szerint való megoszlása jelentős eltéréseket mutat, ha az egy, vagy ha a többszobás albérletek számait vizsgáljuk, ezeket is a szerint bontva szét, hogy konyha-használatos, vagy a nélkül való albérletekről van-e szó.

Az *üres szobabérletek* száma, amint erről már fentebb is szóltunk, aránylag jelentéktelen csoportja az albérleteknek. Az *egyszobás albérletek* között figyelemreméltó a konyahasználat nélkül való üresszobabérletek olcsóbb ára. Ez nemcsak abból tűnik ki, hogy a 25 pengőnél olcsóbb albérletek jóval gyakoribbak a konyahasználat nélküli albérletek sorában. Sokkal jellegzetesebben abból, hogy az 50 pengőnél magasabb bérösszegű ilyen albérletek szembetűnően ritkábban fordulnak elő a konyahasználat nélküli albérletek sorában, mint a konyahasználatosokéban. A legfőbb különbséget tehát nem az mutatja, hogy a konyahasználat nélküli üresszobabérletek sorában megközelítően akkora a 16—20 pengős albérletek arányszáma, mint a konyahasználattal bírók között a 31—35 pengősöké, hanem az, hogy a 76 pengőnél drágább albérletek majdnem kétszer olyan gyakoriak a konyahasználatosak között, mint az a nélkül valók sorában. *Mind a kétféle egyszobás albérleti típusnak mégis jellemző vonása az, hogy több, mint $\frac{4}{5}$ részük legfeljebb 50 pengő havibérű.*

A két- vagy többszobás albérletek között az *üres szobabérletek* sem kivételek a szabály alól: közöttük háttérbe szorulnak az olcsóbb bérletek s helyettük — jó $\frac{2}{3}$ -résnyi aránnyal — az 50 pengőnél magasabb bérű albérletek jutnak előtérbe. A konyahasználat, mint ható tényező azonban itt is jelentkezik; a konyahasználat nélkül való két- vagy többszobás albérletek sorában az üresszobabérletek közé valamivel kisebb arányban kerültek be olyanok, melyek havi bére 50 pengőnél is több. De jelentkezik a különbség abban is, hogy a 26—50 pengős — tehát olcsóbb — albérletek jó felénnyel magasabb arányban szerepelnek a konyahasználat nélküli albérletek sorában, mint amott.

Meglepően magas arányban fordulnak elő azonban a két- vagy többszobás albérletek mindkét csoportjában a 101—200 pengős albérletek. Megközelítőleg úgy a konyahasználat nélküli, mint az azzal bíró két- vagy többszobás albérleteknek körülbelül $\frac{1}{3}$ része ilyen drága. Igaz, hogy ezeknek az albérleteknek túlnyomó része valójában 101—120 pengő bérű, de a 150—200 pengős albérletek száma is figyelmet érdemel köztük. Azt kell hinnünk, hogy *az albérletbe kiadott szobák nagysága a rúgó, mely ezeket a magasabb bérösszegeket létrehozza.*

Azoknak az albérleteknek száma, melyeket bútorhasználattal kötöttek egybe, az egyszobás konyahasználat nélküli albérletek között 5435 s a kétszobások között 257; az egyszobás konyahasználatos albérletek között 1540, a kétszobások között pedig 187 volt. Itt már az albérleti helyiségek igen jelentős tömegével állunk szemben, úgyhogy az idetartozó albérletek bérviszonyai még nagyobb figyelmet érdemelnek, mint az üres szobáké.

Szögezzük le mindenekelőtt azt a tanulságot, hogy a konyahasználat nélkül való egyszobás albérleti lakások között 81·9% volt azoknak a bútorhasználatot is nyújtó lakásoknak a száma, amelyeknek bére legfeljebb 50 pengő magasságot ért el. A konyahasználattal egybekötöttek között 78·3%; valamivel kevesebb. Itt is megfigyelhetjük a konyahasználat bérszabályozó hatását, ha nem is olyan erős mértékben, mint tanulmányunk egyéb részeiben láthattuk.

Ha azonban arra mutatunk rá, hogy a konyahasználatos egyszobás albérletek között csupán 26·8%-nak volt a bére 25 pengőn alul, a konyahasználat nélküliek között pedig 34·8%-nak, már inkább szembe ötlik a konyahasználatos albérletek magasabb ára. Megerősíti ezt a következtetést az 51—75, továbbá 76—100 pengős egyszobás albérletek számaránya. Itt még jobban szembeötlik a konyahasználatos lakások drágább volta.

Az egyszobás albérleti lakások bérviszonyainak összehasonlítása egyelőre mégis azzal az eredménnyel jár, hogy *akár az üresen bérelt, akár a bútorhasználatot igénybe vett albérletek között az olcsóbbjellegű lakások megközelítőleg egyforma arányban fordulnak elő.* Ez azt jelenti, hogy a bútorhasználat nem sok különbséget tesz a bérek megállapításában. Aki a lakását albérletbe adja, annak látszólag nem nagyon oszt, szoroz az, hogy ő adja-e lakáshoz a bútort vagy sem. Az albérlő meg, aki a bútort is igénybeveszi egy szobája albérlésénél, rendszerint nem eléggé vagyonos arra, hogy bútorhasználat nélkül bérelhesse ki a lakást. Bizonyos azonban, hogy a most magyarozott hasonló áraknak az is a nyitja, hogy az üresen kiadott szobák nagyobbak, tágasabbak, jobbfekvésűek s ezért fizetnek értük annyi bért, mint a bútorhasználatos szobákért. Akinek bútora van, tényleg rendszerint már jobb szobát bérel. Viszont a szegényebb elem, melynek bútora nincs, épen szegénységénél fogva is lejjebb szorítja a bútorozott szobák árát.

A két- vagy többszobás albérleteknél ugyancsak más viszonyokat találunk. Úgy a konyhahasználat nélkül, mint a konyhahasználattal egybekapcsolt albérletek sorában jóval gyakoribbak a bútorthasználattal egybekapcsolt albérletek között az olcsóbb albérletek, mint az üresszoba-albérletek között. *A konyhahasználat nélkül való két vagy több üresszoba-albérletek között csak kb. $\frac{1}{4}$ -résznyi volt legfeljebb 50 pengő bérű ; a bútorthasználatosak között csaknem $\frac{2}{5}$ -résznyi.* A konyhahasználattal bíró albérletek sorában ugyanez a különbség : a csak üresszoba-albérletek között csak kb. minden hatodik volt legfeljebb 50 pengő bérű ; a bútorthasználattal egybekapcsolt albérletek között csaknem minden harmadik.

Ebből azután az is látszik, hogy a két- vagy többszobás albérletek sorában is ritkább a legfeljebb 50 pengő bérű konyhahasználattal bíró albérlet, mintsem a konyhahasználat nélkül való. Az utóbbiak tehát az olcsóbbak. Ezt állapíthatjuk meg az 51—75 pengős albérletekről is, noha a 76—100 pengős albérletek arányszáma homlokegyenest ellenkezik ezzel a tanulással, annál inkább egyezik a 101—200 pengős albérleteké, melyek csaknem fele annyival gyakrabban fordulnak elő a konyhahasználattal egybekapcsolt albérletek, mint a konyhahasználat nélküliek között.

Azoknak az egyszobás albérleteknek sorában, melyek bútorthasználattal bírók, a világítást is adnak az albérletnek, az olcsóbb albérletek száma lényegesen megfogy ; még minden negyedik idetartozó albérlet bérösszege sem marad 25 pengőn alul. E tekintetben a konyhahasználat nélküli és azzal egybekapcsolt albérletek között alig van különbség ; a konyhahasználattal összekötött albérletek között csak árnyalatnyilag fordulnak elő sűrűbben ezek a legolcsóbb albérletek. Az egyszobás albérleteknek ebben (a konyhahasználattal bíró) csoportjában nagyobb szerepet játszanak a 26—50 pengős albérletek is, noha mind a két csoportban, a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérleteknél is 50% fölé ugrik fel az ilyen árú albérleteknek az arányszáma. A kiegyenlítő hatás tehát a csupán bútorthasználatot nyújtó és ezenkívül világítást is adó albérletek között épen a 26—50 pengős albérleteknél látszik meg elsősorban.

A konyhahasználat nélkül való albérleteknek nyilván kielégítőbb, kényelmesebb voltát azok az arányszámok is mutatják, amelyek szerint az effajta egyszobás albérletek között minden hatodik 51—75 pengős bérű volt a bútort és világítást is szolgáltató albérletek között. Ez a magasabb arányszám mutatkozik meg a 76—100 pengős albérletek sorában is.

A szabályszerűség a 100 pengőnél drágább egyszobás albérletek sorában ugyan megtörik ; ez azonban nyilván annak a következménye, hogy az *ilyen drága konyhahasználattal is bíró albérletekbe valószínűleg népesebb családok költözködnek bele és így több bútor átengedése okozza a magasabb bérösszeget.*

A két- vagy többszobás albérletek között jóval kisebb arányban találunk olyan bútort és világítást szolgáltató albérletek, melyek bére legfeljebb

25 pengő összegű. A konyhahasználatos albérletek között egyáltalán nincs ilyen. A konyhahasználat nélküliek között is egészen kicsiny az arányszámuk.

A súly tehát a most tárgyalt két- vagy többszobás albérletek között még határozottabban, semmint a bútorhasználattal együtt járó albérleteknél láttuk, a drágább albérletekre helyeződik át. *A két- vagy többszobás, konyhahasználatot nem biztosító albérleteknek szinte pontosan fele 75 pengőnél magasabb összegű bérkategóriába tartozik; a konyhahasználattal bírónak pedig csaknem 60%-a.* A konyhahasználatos albérletek tehát tanulmányunknak most megbeszélt adatai szerint is drágábbak, mint a konyhahasználat nélkül valók.

Ez a tanulság élesen szemben áll az egyszobás albérleteknél tapasztalt szabályszerűséggel. Alighanem azt jelezi, hogy míg az egyszobás albérletek között a konyhahasználat nélkül valók vallanak bizonyos értelemben jobb módra, vagy legalább arra, hogy az albérlő csak magát tartja el, — addig a két- vagy többszobás albérletek között azok az albérletek a drágábbak ebben a csoportban, melyek a háztartás jelenlétét sejtetik az albérleti helyiségben.

Bizonyos mértékben csodálkozásra késztet *a bútort, világítást és ágyneműt egyaránt nyújtó* albérletek megoszlása bércsoportonként. Azt várhatnók, hogy az ágyneműt is szolgáltató albérletek között több esetben kerülnek felszínre a drágább lakások és tűnőben lesznek az olcsóbbak. Bizonyos mértékben — legalább az albérletek egy részénél, a kétszobás albérletek között — valóban majd ilyen tanulságot tudunk regisztrálni. *Az egyszobás albérleteknél azonban minden ellenkező feltevessel szemben a konyhahasználat nélkül való egyszobás albérletek között ugyan valamivel csökken a bútort, világítást és ágyneműt szolgáltató albérletek között (a csupán bútort, világítást nyújtókkal szemben) azoknak az albérleteknek a száma, amelyek havi bérösszege legfeljebb 25 pengő, viszont azonban a konyhahasználatos albérletek között jelentős emelkedést mutat.* Más szóval ez azt jelentené, hogy *azok a konyhahasználatos albérletek, amelyek az albérlőknek ágyneműt is átengednek használatra, lényegesen olcsóbbak, mint ahol ágyneműt nem kapnak az albérlők.* S mivel éppen a háztartást magukban fogadó egyszobás albérleteknél látjuk ezt a tanulságot, könnyen arra következtethetnénk, hogy *szociális szempontból kedvezőbbek ezek az albérletek, mintsem, ahol az ágyneműszolgáltatás nem divik.*

Bármennyire kedvezőnek is kell azonban tartani azt, hogy éppen azoknak az elemeknek albérlete, melyeknek arra sem telik, hogy saját ágyneműjüket használják, kifejezetten olcsóbb, *mégsem zárhatjuk le megnyugvással vizsgálódásainkat. Nyilvánvaló, hogy az ágynemű kiszolgáltatásának mégis az az ára, hogy viszont egyéb vonatkozásaiban a lakás sokkal szerényebb. Talán legszerényebb igényeket is alig elégíti ki, ha a főbérlő azzal a látszólagos bőkezűséggel osztogatja az albérlő számára a szolgáltatásokat.* Adatainknak ez a részlete a mellett szól, hogy a székesfőváros statisztikai hivatala által az albérlőkről és ágyrajárókról végrehajtott nagy társadalomstatisztikai felvétel bár-

mennyire kimerítő, s bármennyire mélyreható szempontok mérlegelését engedi meg, mégis kiegészítésre szorulna. Ha módja volna a vizsgálatnak azokat a kombinált szempontokat is kutatása alapjául venni, hogy a különböző szolgáltatásokat nyújtó albérleti lakások mekkorák, micsoda berendezéssel bírnak, még sok jelentős mozzanatát deríthetnők fel ennek a fontos problémának. *A statisztikának, hiába, így vagyunk: a terhe bánt bennünket, ha magunk vagyunk az adatszolgáltatók. De olthatatlan a vágy bennünk újabb adatok után, ha a kutatást mi végezzük.*

A konyahasználat nélkül való egyszobás albérletek most tárgyalt csoportjában a 26—50 pengős albérletek azután valamivel gyakoribbak, mint az ágyneműt *nem* biztosító albérletek között; az itt és a 25 pengőnél olcsóbb albérleteknél észlelhető különbségek azonban nagyjában kiegyenlítik egymást. Ebből az következik, hogy a magasabb bérösszegű albérletek arányszámai is nagyjában ugyanolyanok, mint az előbb tárgyalt csoportban láttuk. A 100 pengőnél drágább albérleti lakások arányszáma valamivel mégis kisebb, s viszont az 50—100 pengős lakásoké valamivel nagyobb, mint amott. Ez az olcsóbb mivoltot jelentő tendencia a konyahasználatos egyszobás albérleteknél még inkább szembetűnik, fokozva azt a kétséget, melyet az ilyen albérletek belső tartalmával szemben érezhetünk.

A két- vagy többszobás albérletek sorában jelentős a különbség a konyahasználat nélküli és a konyahasználatos albérletek között. A konyahasználat nélkül való két- vagy többszobás, egyúttal bútorhasználatot, világítást és ágyneműt is nyújtó albérletek sokkal drágábbak, mint a konyahasználatosak. A jelzett albérletek jóval több, mint $\frac{2}{3}$ része 50 pengőnél, $\frac{1}{5}$ részük pedig 100 pengőnél drágább. A konyahasználatos albérletek között korántsem ilyen magasak az árak; ezeknek az albérleteknek fele-része nagyobb bérű 50 pengőnél, s a legsűrűbb érték épen a 26—50 pengős albérletek között mutatkozik: ide sorolódik az összes ilyen albérletek több, mint $\frac{2}{5}$ része. Ezek az adatok végeredményben minden bizonnyal alkalmasak arra, hogy alátámasszák azokat az érveket, amelyeket fentebb sorakoztattunk fel az effajta sok szolgáltatást nyújtó albérletek alacsonyabbrendűsége mellett.

Kétségtől a jobb, egészségesebb berendezésű albérletek közé tartoznak azok, amelyek *fürdőszobahasználatot* is nyújtanak az albérlőnek s ha ezek közül azokat vesszük elsősorban, melyek fürdőszoba igénybevételén túl bútorhasználatot, világítást, ágyneműt is szolgáltatnak az albérlők számára, tesszük ezt azért, mert itt nagyobb csoporttal állunk szemben.

Annak azonban, hogy az albérlők a lakáshoz tartozó fürdőszobát is igénybevehetik, a hatása az albérlet bérösszegének magasságában is megnyilvánul. Nemcsak abban, hogy az ilyen albérletek sorában meglehetősen ritkává válik (akár a konyahasználatosakat, akár az a nélkül valókat nézzük) azoknak a lakásoknak az arányszáma, amelyek legfeljebb 25 pengő bérért

állnak az albérlő rendelkezésére. S nem is azért, mert a 26—50 pengős albérletek száma is nagyon gyér. Hanem azért, *mert a legdrágább a 76—100 pengős és a 100 pengőnél magasabb összegű albérleti lakások arányszáma nagy ezek között az albérletek között. Jelül annak, hogy korántsem ingyen osztogatják az egyszobás albérletek közül azokat, amelyek egyéb mellékszolgáltatáson kívül fürdőszobát is juttatnak az albérlőnek.* A fürdőszoba gazdasági értékelésének nyomása fejeződik ki abban is, hogy a 100 pengőnél drágább ilyen albérletek szembe-tűnően gyakrabban fordulnak elő a konyhahasználatos egyszobás albérletek között, mint a konyhahasználat nélkül valók között.

A két- vagy többszobás albérletek között persze nagyobb súllyal esik latba az, hogy a lakásrészek fürdőszobahasználattal is egybekapcsoltattak. A konyhahasználat nélkül való ilyen bérleteknek 60·1%-ánál 100 pengőnél magasabb bért kellett fizetni; úgyszintén a konyhahasználatos albérleteknek is 50·6%-nál. E két kiragadott arányszám szembeállítására máris azt sejteti velünk, hogy a drágább két- vagy többszobás albérleteket itt is a konyhahasználat nélküliek között leljük meg. Valóban az utóbbiak közül csak kb. minden hatodik bérösszege nem megy túl 75 pengőn, a konyhahasználattal egybekapcsoltak között kevés híján minden negyedike. A háztartás jellegű két- vagy többszobás albérletek sorában tehát itt is megnyilvánul az olcsóbb vonás, melyről már fentebb beszámoltunk, — de itt aligha az albérlet igazi értékének javára.

A különböző csoportok közül, amelyeket az ellenszolgáltatás minősége szerint képezett az albérletekből Budapest székesfőváros statisztikai hivatala, nagyobb csoportértéküknél fogva azoknak az albérleteknek van még fontosságuk, melyek *a bútoron kívül ágyneműt nyújtanak az albérlő számára, világítást, fürdőszobát stb. tehát nem. Ezek között az albérletek között ismét igen jelentős arányban tűnedeznek fel az olcsó és a legolcsóbb bérletek, ha az egyszobás albérletek számsorait nézzük.* Több, mint 80%-a az egyszobás albérleteknek legfeljebb 50 pengő bérű, ha bútoron kívül ágyneműt is szolgáltat. Az ágyneműhasználat árbefolyásoló hatása legfeljebb abban látszik meg, hogy az 51—75 pengős albérletek is még elég figyelmet érdemlő szerephez jutnak. *Viszont a drága albérletek csaknem kiesnek az effajta albérletek sorából.*

Nem mondhatjuk ezt általánosságban a két- vagy többszobás albérletekről. Legalább ezek egy részéről nem, t. i. a konyhahasználat nélkül való albérletekről. Ezeknek jóval több, mint $\frac{1}{3}$ része 75 pengőnél magasabb bérkategóriába tartozik, ha az albérlet bútoron kívül ágyneműhasználatot is nyújt az albérlő számára. Az ebbe a csoportba sorolt konyhahasználatos két- vagy többszobás albérleteknek túlnyomó része mégis a 26—75 pengős bérkategóriákba tömörül össze; a konyhahasználat nélkül való albérleteknek azonban csak erősebbik fele. Ez az eredmény egyúttal azt is jelzi már, hogy a konyhahasználat nélkül való albérleteknek ez a csoportja olcsóbb a konyhahasználatos albérleteknél.

Az albérletek többi csoportjával már gyorsabban végezhetünk. Ezek mindegyike t. i. csak pár száz egységnyi albérletet, vagy annyit sem egyesít magában. Közülük legfontosabbaknak a bútort és fürdőszobát és másfelől a csupán világítást nyújtó albérletek látszanak. Csak ezekről ejtünk pár szót. A többi csoportra vonatkozólag a táblák anyagára utaljuk az olvasót. A bútort és fürdőszobát nyújtó egyszobás albérletek közül a legfeljebb 25 pengős albérletek egészen minimális arányszámot képviselnek. Ezeknek az albérleteknek a konyhahasználat nélkül való csoportjában közel $\frac{2}{5}$ -résznyi, a konyhahasználattal bírók között pedig több, mint felerésznyi tömegnek 51 pengőnél magasabb a bére. Meglátszik ez albérletek bérösszegének a fürdőszoba használattal való szerves összefüggése. Ugyanígy a két- vagy többszobás albérleteknél; ezek között is alig van olyan, melynek bére 50 pengőn alul maradna, ha a bútorhasználathoz a fürdőszoba használata is társul. A konyhahasználat nélkül való két- vagy többszobás albérleteknek csaknem $\frac{8}{10}$, a konyhahasználatosaknak pedig csaknem $\frac{9}{10}$ része 75 pengőnél drágább, sőt ez albérletek nagyobbik felében 100 pengőnél is többet fizetnek az albérlők.

Figyelmet érdemelnek még azok az albérletek, amelyek az *üres szobán kívül világítást* nyújtanak az albérlő számára. Az egyszobás albérletek között döntő súlyú az azoknak az albérleti helyiségeknek van, amelyek bére maximálisan 50 pengőt ér el. Csak elvétve találunk olyant, melynek bére 100 pengőnél magasabb.

A két- vagy többszobás albérletek közt a helyzet nem ez; a konyhahasználat nélkül való albérletek között az üres szobán kívül világítást nyújtó albérleti helyiségek 70-5%-a az 51—100 pengős bérű albérleteket összefoglaló csoportba esik s a még drágább albérletek arányszáma is magasabb, mint az olcsóbbaké. *Ezeket az albérleti lakásokat tehát minden további megfontolás nélkül szinte a »luxuslakások« közé sorolhatjuk*, noha oda sorolhatnók azokat a két- vagy többszobás albérleti lakásokat is, amelyek a szobán kívül a fürdőszoba igénybevételét engedik meg. A konyhahasználatos albérleteknek ebben a csoportjában a 100 pengőnél drágább albérletek közel $\frac{1}{5}$ -résznyi arányban fordulnak elő; de ugyanekkora arányban találunk olyanokat, melyeknek bérösszege az 50 pengőt sem éri el.

A táblázatok egész anyagára ismét felhívjuk az olvasó figyelmét, de nem zárhatjuk le tanulmányunknak ezt a részét a nélkül, hogy rá ne mutassunk még egyszer ezen a helyen is arra, hogy *a különböző hatósági és társadalmi tevékenységnek mennyi tere lenne annak megállapítása körül, hogy a fentiekben jellemző csoportokba összefoglalt albérletek valóban mit nyújtanak az albérlő számára. Arányban állnak-e a fizetett bérösszeggel? Nem jelentik-e az albérlő kizsákmányolását a főbérlő részéről? S mi az a miljó, melyben az albérlők társadalma életét éli?*

XI. Különleges adatok az ágybérlekről.

a) A férfiak és nők közös hálólhelyei.

Tanulmányunk fejtegetéseiből lépten-nyomon kiütközött az a gondolat, hogy a budapesti viszonylatban is *elsősorban az ágybérlek azok, akiknek lakásviszonyai felkeltik a kutató figyelmét; az ágybérletekkel kapcsolatos szociális háttér még sokkal inkább követelné a közület és társadalom beavatkozását, semmint az albérleti lakásügy kinövéséi.*

Különös érdeklődésre tarthatnak számot ezért azok az adatok, amelyeket a székesfőváros statisztikai hivatala arra vonatkozólag dolgozott fel, hogy az ágybérlek laksűrűség szerint való megoszlása milyen.

Az adatok két részre tagolódnak; egyfelől az összes ágybérleti esetek számát tagolják a szerint, hogy egy-egy helyiségben hányan laknak, persze igen gyakran vegyesen férfiak és nők. Másfelől azt, hogy az ágybérleti fekhelyeken alvó emberek közül hány volt 12 éven aluli gyermek. Ezeket az adatokat bizonyos viszonyszámítások segítségével tesszük áttekinthetőbbé, egyszerűbben megérthetővé. Előbb az összes ágybérlek megoszlásának adatait közöljük laksűrűség szerint. (L. a 78. táblát a 271., 272. és 273. oldalon.)

Ezek az adatok első pillantásra talán félrevezethetnék az olvasót, ha arra gondolna, hogy *íme: a valóságban sokkal több úgy az ágybérlelő férfiak, mint nők száma annál a számnál, melyet fentebb, tanulmányunknak az ágybérlek személyi viszonyait tárgyaló részében közöltünk.* Könnyű ugyanis kiszámítani azt, hogy az egy helyiségben alvó nők száma fenti táblázatunk szerint:

7.486, 12.406, 9.945, 5.540, 2.995, 1.740, 686, 424, 207, 120, 110, 507,
(tizenhármassal szorozva) mindössze tehát **42.166** volt,
míg a férfiaké 5.709, 14.308, 16.539, 10.848, 5.295, 2.046, 1.106, 456,
495, 270, 55, 12, 1.508, összesen tehát **58.647**.

*Ha tehát teljesen szó szerint vennők táblázatunk anyagát, azt hihetnők, hogy 100.813 ágybérlelő van Budapesten, jó háromszor annyi tehát, mint amennyit való-
ságban ágybérlelőként mutatott ki a székesfőváros statisztikai hivatalának felvétele.*

Nyilvánvaló azonban, hogy ennek a látszólagos nagy eltérésnek az oka az, hogy az ágybérlek nagyon gyakran olyan háztartások keretébe lépnek be, ahol amúgyis már nagyobb számú családtag alszik esetleg a helyiségben. Így alakulnak ki azután azok a szinte torz számok, amelyek az ágybérleti kérdésnek igazi szociális jelentőségét világítják meg.

78. tábla. Az ágybérleti helyiségek megoszlása lakosfűzés szerint.

Az egy helyiségben alvó férfiak száma	Az egy helyiségben alvó nők száma												Összesen		
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12	12— ismer- etlen
0	—	472	543	410	174	67	15	10	17	—	8	—	—	39	1.755
1	1.760	1.676	1.278	626	233	109	16	8	1	2	—	—	—	—	5.709
2	1.343	2.263	2.031	939	345	138	54	31	6	1	1	2	—	—	7.154
3	1.086	1.867	1.407	685	256	89	84	19	11	7	1	1	—	—	5.513
4	550	755	588	390	245	99	67	7	3	8	—	—	—	—	2.712
5	169	304	237	156	85	61	29	10	1	5	2	—	—	—	1.059
6	58	85	66	62	26	18	17	4	4	—	—	1	—	—	341
7	15	35	30	25	18	17	7	6	5	—	—	—	—	—	158
8	8	11	18	12	2	—	1	2	3	—	—	—	—	—	57
9	30	9	4	8	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	55
10	16	7	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27
11	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	5
12	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
12—	116	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	116
Ismeretlen	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	178	188
Összesen	5.159	7.486	6.203	3.315	1.385	599	290	98	53	23	12	10	—	39	24.850

a) Abszolút számokban.

78. tábla. Az ágybérleti helyiségek megoszlása laksűrűség szerint. (Folytatás.)

Az egy helyiségben alvók száma															Összesen
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12—	ismeretlen	
b) Ezrelékben az egy helyiségben alvó férfiak száma szerint.															
0	—	63.1	87.5	123.7	125.6	111.8	51.7	102.1	320.7	—	666.8	—	1000.0	—	70.6
1	341.1	223.9	206.0	188.9	168.2	182.0	55.2	81.6	18.9	87.0	—	—	—	—	229.8
2	260.3	302.2	327.5	283.2	249.2	230.4	186.2	316.3	113.2	43.5	83.3	200.0	—	—	287.9
3	210.5	249.4	226.8	206.7	184.8	148.6	289.6	193.9	207.5	304.3	83.3	100.0	—	—	221.9
4	106.6	100.9	94.8	117.6	176.9	165.3	231.0	71.4	56.6	347.8	—	—	—	—	109.1
5	32.8	40.6	38.2	47.1	61.4	101.8	100.0	102.1	18.9	217.4	166.6	—	—	—	42.6
6	11.2	11.4	10.6	18.7	18.8	30.0	58.7	40.8	75.5	—	—	100.0	—	—	13.7
7	2.9	4.7	4.8	7.5	13.0	28.4	24.1	61.2	94.4	—	—	—	—	—	6.4
8	1.6	1.5	2.9	3.6	1.4	—	3.5	20.4	56.6	—	—	—	—	—	2.3
9	5.8	1.2	0.7	2.4	—	1.7	—	10.2	37.7	—	—	—	—	—	2.2
10	3.1	0.9	0.2	0.6	0.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.1
11	0.4	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	200.0	—	—	—	0.2
12	—	0.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0.0
12—	22.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4.7
Ismeretlen	1.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400.0	—	—	1000.0	7.5
Összesen	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0	1000.0

78. tábla. Az ágybérleti helyiségek megoszlása lakosság szerint.

Az egy helyiségben alvó férfiak száma															Az egy helyiségben alvó nők száma														
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12—	ismer- etlen	Összesen													
c) Ezrelékben az egy helyiségben alvó nők száma szerint.																													
0	—	268-9	309-5	233-6	99-1	38-2	8-5	5-7	9-7	—	4-6	—	—	22-2	—	1000-0													
1	308-2	293-6	223-8	109-7	40-8	19-1	2-8	1-4	0-2	0-4	—	—	—	—	—	1000-0													
2	187-7	316-4	283-9	131-3	48-2	19-3	7-6	4-3	0-8	0-1	0-1	0-3	—	—	—	1000-0													
3	197-0	338-6	255-2	124-3	46-4	16-1	15-2	3-5	2-0	1-3	0-2	0-2	—	—	—	1000-0													
4	202-8	278-4	216-8	143-8	90-3	36-5	24-7	2-6	1-1	3-0	—	—	—	—	—	1000-0													
5	159-6	287-1	223-8	147-3	80-3	57-6	27-4	9-4	0-9	4-7	1-9	—	—	—	—	1000-0													
6	170-1	249-3	193-6	181-8	76-2	52-8	49-9	11-7	11-7	—	—	2-9	—	—	—	1000-0													
7	94-9	221-6	189-9	158-2	113-9	107-6	44-3	38-0	31-6	—	—	—	—	—	—	1000-0													
8	140-4	193-0	315-8	210-5	35-1	—	17-5	35-1	52-6	—	—	—	—	—	—	1000-0													
9	545-5	163-6	72-7	145-4	—	18-2	—	18-2	36-4	—	—	—	—	—	—	1000-0													
10	592-6	259-3	37-0	74-1	37-0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000-0													
11	400-0	200-0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400-0	—	—	—	1000-0													
12	—	1000-0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000-0													
12—	1000-0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000-0													
Ismeretlen	31-9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21-3	—	—	946-8	1000-0													
Összesen	207-6	301-3	249-7	133-4	55-7	24-1	11-7	3-9	2-1	0-9	0-5	0-4	—	1-6	7-1	1000-0													

Ebben az értelemben azonban azután az ágybérleti kérdés sokkal messzebbmenő jelentőséget, sokkal mélyebb tartalmat nyer, semmint eddigi vizsgálataink alapján. Hiszen a székesfőváros lakosságának szinte $\frac{1}{10}$ része az, melynek erkölcsi és fizikai épségét veszélyezteti az ágybérletek egyre félelmetesebben jelentkező nagy száma. Az ágybérleti kérdésnek ezt a mélyebb értelmét legegyszerűbben talán azokkal a számításokkal világíthatjuk meg, melyek segítségével azt kutatjuk, hogy a két nembeli egyéneknek közös helyiségben való alvása milyen sűrűn fordul elő.

Az ágybérleti helyiségeknek 20·7%-ában nő egyáltalán nem tartózkodott. E tekintetben tehát a helyzet sokkal jobb volt, mint a férfiaknál, akiket csak az ágybérleti helyiségek 7·1%-ában nem találtak meg. Ha azután már most rendre — úgy a férfiaknál, mint a nőknél — azokat a számokat állítjuk egymás mellé, hogy egy helyiségben mennyi volt az alvó nők és másrészt az alvó férfiak száma, az ágybérleti helyiségek egész tömege a következőképen oszlik meg:

Lakók száma	Az ágybérleti helyiségek százaléka, amelyekben az oldalt megnevezett számú férfi vagy nő lakott	
	f é r f i	n ő
0.....	7·1	20·8
1.....	23·0	30·1
2.....	28·8	25·0
3.....	22·2	13·3
4.....	10·9	5·6
5.....	4·3	2·4
6.....	1·4	1·2
7.....	0·6	0·4
8.....	0·2	0·2
9.....	0·2	0·1
10.....	0·1	0·0
11.....	0·0	0·0
12.....	0·0	—
12-n felül.....	0·4	0·2
ismeretlen	0·8	0·7

Ezek a számok különben már előbbi táblázatainkban is benne foglalták. Így felsorolva, a különbségek mégis inkább szembetűnnek.

Azoknak az ágybérleti helyiségeknek a száma, melyekben nő nem alszik vagy legfeljebb egymaga alszik, szembeötlően sokkal nagyobb, mint azoké, amelyekben viszont férfiember nem alszik, vagy legfeljebb csak egy. Az

előbbi helyiségek arányszáma az 50% fölé emelkedik, az utóbbiaké pedig épen csak a 30%-ot meghaladja. Ha pedig az ágybérő nők most említett csoportjaihoz hozzászámítjuk még a kettesével együtt alvó ágybérő nőket, kiderül: már az ágybérleti helyiségek $\frac{3}{4}$ részét kimerítettük. A hasonló férfi-laksűrűségű ágybérleti helyiségek arányszáma viszont a $\frac{2}{3}$ résztől is elég távol áll.

A női nem kedvezőbb helyzete akkor is nyilvánvaló, ha az egy helyiségben hármásával, vagy négyesével alvó ágybérő nők számát vizsgáljuk. Az ilyen helyiségek száma meredeken esik lefelé. Nem úgy a férfiaknál, akiknek négyesével, ötösével alvó csoportjai az ágybérleti helyiségeknek jelentékeny részében találhatók.

Sokkal közelebb visznek azonban bennünket ezeknek az adatoknak való értelméhez azok a számítások, amelyek egyfelől a különböző csoportokban együtt alvó ágybérő nők, másfelől a férfiak számát állapítják meg abban a kombinációban, hogy mennyi ágybérő férfi, illetőleg nő alszik ugyanabban a helyiségben.

Fentebb láttuk azt, hogy a különböző nagyságú tömegben együtt alvó nők ágybérleti helyiségei mekkora részét képezték az összes ágybérleteknek. Most tehát azokat a számokat kell sorra vennünk, melyek azt mutatják, hogy az egyes kategóriákba tartozó nők milyen tömegben aludtak együtt. Ezeket az adatokat szintén már fentebb közöltük. Igazán alkalmasak arra, hogy teljesen megvilágítsák annak a nagy morális háttérnek a jelentőségét, amely az ágybérleti statisztika egyetlen más részéből se ütközik ki olyan nagy erővel, mint épen a most tárgyalandó adatokból. *Azok között az ágybérleti helyiségek között, melyekben egy nő alszik: csak ritkán találkozunk olyan ágybérletekkel, ahol ezenkívül csak egy férfi alszik a hálólhelyiségben.* Már sokkal gyakoribb, csaknem $\frac{1}{4}$ -résznyi azoknak az eseteknek a száma, amidőn egy ágybérő nő egy ágybérő férfivel alszik egy helyiségben. Ezeknél az eseteknél mindenesetre feltételezhetjük azt, hogy az erkölcs szempontjából nem kirívóak: *Arra kell itt elsősorban gondolnunk, hogy az ugyanazon ágybérleti helyiségben alvó férfi és nő házastársi közösségben élegymással, vagy legalább közös háztartásban.* Már kevésbé lehet erről szó azokban az esetekben, midőn egy ágybérő nőre 2, 3 vagy 4 férfi esett; azoknak az ágybérleti helyiségeknek csaknem $\frac{1}{3}$ részében, melyekben egy nő aludt, — 2, illetőleg szinte pontosan $\frac{1}{4}$ részükben 3 férfi is együtt hált. Sőt olyan esetekkel is elég sűrűn találkozunk, amikor 5 vagy 6 férfi aludt közös szobában egy nővel. *(Persze az sem lehetetlen, hogy gyermekek laknak együtt az anyával vagy a testvérek a nővérrrel).*

A közös ágybérleti helyiségben alvó két nő gyakrabban mentesül a férfakkal való együtt alvástól, mint az egy nő esetében láthattuk. Viszont azonban a két nővel egy helyiségben együtt alvó két férfi annál gyakoribb jelenség. A két nőnek szállást adó ágybérletekről nem túlságosan erkölcsös

képet fest meg az a körülmény is, hogy száz számra adódnak Budapesten olyan példák, amidőn egy ágybérleti helyiségben két nő 4 vagy 5 férjvel alszik együtt.

Aligha kedvezőbb a helyzet azoknál az ágybérleteknél, melyekben 3 nő alszik, mert bár a férfiaktól mentes ágybérleti helyiségek arányszáma itt már jóval magasabb, csaknem minden nyolcadik helyiség ilyen; viszont azok az esetek, midőn 3 nővel 4, 5, 6 vagy 7, stb. férfi hál együtt, sokkal megszokottabbak. Ilyenformán alakul ki az ágybérleteknek az a tömegszállás jellege, mely mellett a főbérő, esetleg albérő és ágybérő viszonyai egészen összegabalyodnak.

Ezek után természetesnek kell tartanunk azt, hogy azokban az ágybérleti helyiségekben, melyekben 4 nő alszik, a kifejtett tömegszállásra valló jelenségek még inkább szembeötlenek. Ezeknek a helyiségeknek kb. $\frac{1}{6}$ részében 4 férfi alszik együtt 4 nővel. Sőt, e szállásokon viszonylag sűrűn találkozunk 5, 6, 7 stb. férfilakóval is.

Az 5 nőnek éjjeli hajlékot nyújtó helyiségek között azután az arányszámok annyiban tolódnak el, hogy itt azoknak a helyiségeknek az arányszáma, amelyekben 5 férjvel 5 nő alszik együtt, több mint $\frac{1}{10}$ része az összes helyiségeknek. Nem kelthet meglepetést az sem, hogy az esetek elég számottevő tömegében az 5 nőn kívül 6 vagy 7 férfi is alszik ugyanabban a helyiségben.

Azokban az ágybérleti helyiségekben, melyekben 6 nő alszik együtt, azután már ritkább az olyan példa, ahol legalább 3 vagy 4 férfi ne aludnék együtt a nőkkel s az a helyiségtípus, amikor 6 férfi alszik 6 nővel, jelentőségében igen sokat nyer.

Azok az ágybérletek, melyek 7 nőnek adnak éjjeli szállást, már kisebb számot képviselnek. Ez az oka annak, hogy itt már a számsor sem olyan határozott következetességgel alakul, mintsem eddig láttuk. Annyiban mégis jellemző fejlődést mutat, hogy a 7 férfinek és 7 nőnek éjjeli szállást adó ágybérleti helyiségek arányszáma akkora, amekkora egyetlen más ágybérleti helyiségcsoportban sem volt.

Nagyjában ugyanez áll azokról az ágybérleti helyiségekről, ahol 8 nő alszik, minthogy itt viszont a 8 férfinek és 8 nőnek együttesen hajlékot adó szállások emelkedő arányszáma ötlik szembe. Egyébként itt már erősen érvényesül annak a törekvésnek a hatása, hogy a nagyobb számú női ágybérők csak nőkkel közösen béreljenek ágyat.

Ennek a törekvésnek kétségtelen jele az is, hogy azokban a szállásokban, melyekben 9 nő alszik együtt, hiányzik olyan típus, amikor ötnél több férfi alszik együtt a nőkkel. Még inkább jellemző az a tanulság, hogy azoknak az ágybérleteknek, melyekben 10 nő lakik, $\frac{2}{3}$ részében csak nőt talált az összeírás.

A magasabb kategóriákat talán már nem is kell érintenünk; az esetek száma amúgy is rendkívül csekély. De a feldolgozott számokból is ritka egyértelműséggel derül ki az, hogy az ágybérleti viszony, amint látjuk,

Budapest népességének jelentős része számára olyan borzasztó lehetőséget nyújtja az erkölcsi süllyedésnek, melyre nem gondolhat senki, aki ezeket a számokat nem ismeri.

A vizsgálódásoknak eddig vázolt köre azt mutatta, hogy a nőknek mekkora csoportjai alusznak egy közös helyiségben az ágybérletek révén a férfiak csoportjaival. A további számítások azt világítják meg, hogy az ágybérleti helyiségekben együtt alvó férfiakat fogva össze különböző csoportokba, micsoda viszonyszámokhoz jutunk. Ezeket a számokat nyilván nem kell olyan behatóan kidolgozni, mint előbb tettük a nőkre vonatkozólag; az erkölcsök süllyedése elsősorban a női nemet érinti.

Mégis fel kell jegyeznünk azt a tanulságot, hogy *abban az arányban, amint az egy helyiségben alvó férfiak száma szaporodik, általában nagyobb és nagyobb arányban tűnnek fel azok az esetek, melyekben nagyobb számú nő alszik együtt egy helyiségben a férfiakkal.* Ez azonban természetszerű következménye a nőknél már kifejtett szabályszerűségnek.

Azt is észrevehetjük azonban a férfiak számának vizsgálatánál, hogy a *nagyobb tömegű férfinak szállást adó ágybérleteknél növekszik azoknak az eseteknek a száma, amidőn a nők egyáltalán nem kerülnek be a férfiak tömegszállására.*

Ez a tanulság is egyezik a nőknél észlelt tanulsággal. Ha meg volna a módunk a valóságban arra, hogy fokozatosan lejjebb és lejjebb szorítsuk azoknak az eseteknek a számát, midőn 9, 8, 7, 6, 5, stb. férfi alszik együtt ugyanannyi nővel, azaz *megjavíthatnók ezeknek a tömegszállásoknak viszonyait, kétségtelenül olyan lépést tennénk Budapest székesfőváros társadalmi erkölcsének megjavítása felé, melynek jelentőségét ma szinte fel sem becsülhetjük.*

b) A 12 éven aluli gyermekek.

A székesfőváros statisztikai hivatalának felvétele alapján adatokkal rendelkezünk arra vonatkozólag is, hogy az ágybérleti helyiségekben hány 12 éven aluli gyermek alszik az ágybérlettel együtt. Az ilyen gyermekek száma, mint azt a 79. számú táblázatban láthatjuk, 6185 volt, az összes ágybérlet családfők számának 24·8%-a. Nem tudjuk persze azt, hogy ez a 6185 tizenkét éven aluli gyermek hány ágybérleti helyiségre oszlott el. *Az a körülmény azonban, hogy az ágybérleti helyiségek legalább is $\frac{3}{4}$ részében nem alszik együtt kisgyermek a felnőttekkel, mégis vigasztaló sugár azokkal a megdöbbentő tanulságokkal szemben, amelyek egyébként következnének a fenti táblázatból.* A számoknak az a tendenciája is, hogy azokkal az ágybérleti helyiségekkel, melyekben 5 nő alszik együtt 5 férfival, körülbelül lezárul az ágybérleti helyiségek legnagyobb része, enyhíti azokat a súlyos konzekvenciákat, melyeket egyébként kellene fűznünk ezekhez a számokhoz.

79. tábla. A 12 éven aluli gyermekek megoszlása lakosság szerint az ágybérteti helyiségekben.

Az egy helyiségben alvó férfiak száma	Az egy helyiségben alvó nők száma												összesen			
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12	12—	ismer- etlen
0	—	2	37	39	46	23	11	—	—	—	—	—	—	35	—	193
1	16	180	273	199	132	82	11	8	—	1	—	—	—	—	—	902
2	21	381	622	431	193	93	23	12	—	—	—	—	—	—	—	1.776
3	48	351	624	376	146	56	33	15	2	—	—	—	—	—	—	1.651
4	27	190	259	228	141	51	30	4	2	8	—	—	—	—	—	940
5	7	67	134	92	56	54	26	9	1	5	1	—	—	—	—	452
6	5	30	50	34	23	12	17	2	2	—	—	—	—	—	—	175
7	3	8	13	15	8	8	5	6	5	—	—	—	—	—	—	71
8	—	—	6	5	2	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—	17
9	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
10	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	127	1.216	2.018	1.420	747	379	157	56	15	14	1	—	—	35	—	6.185

a) Abszolút számokban.

79. tábla. A 12 éven aluli gyermekek megoszlása laksűrűség szerint az ágybérleti helyiségekben. (Folytatás.)

Az egy helyiségben alvó férfiak száma	Az egy helyiségben alvó nők száma												Összesen		
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12	12— ismer- etlen
A gyermekek megoszlása az ugyanazon helyiségben alvó férfiak száma szerint, ezrelékben.															
0	—	1·7	18·3	27·5	61·6	60·7	70·1	—	—	—	—	—	1000·0	—	31·2
1	126·0	148·0	135·3	140·2	176·6	216·3	70·1	142·9	—	71·4	—	—	—	—	145·8
2	165·4	313·3	308·2	303·7	258·4	245·3	146·5	214·3	—	—	—	—	—	—	287·0
3	377·9	288·7	309·3	265·0	195·4	147·8	210·1	267·9	133·3	—	—	—	—	—	266·9
4	212·6	156·2	128·3	160·7	188·8	134·6	191·1	71·4	133·3	571·4	—	—	—	—	152·0
5	55·1	55·1	66·4	64·8	75·0	142·5	165·6	160·7	66·7	357·2	1000·0	—	—	—	73·1
6	39·4	24·7	24·8	24·0	30·8	31·7	108·3	35·7	133·3	—	—	—	—	—	28·3
7	23·6	6·6	6·4	10·6	10·7	21·1	31·8	107·1	333·4	—	—	—	—	—	11·5
8	—	—	3·0	3·5	2·7	—	6·4	—	200·0	—	—	—	—	—	2·8
9	—	0·8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0·2
10	—	4·9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1·0
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000·0	—	—	0·2
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	1000·0	—	1000·0	1000·0

79. tábla. A 12 éven aluli gyermekek megoszlása lakúrság szerint az ágybérletli helyiségekben. (Vége.)

Az egy helyiségben alvó férfiak száma	A z e g y h e l y i s é g b e n a l v ó n ő k s z á m a															összesen
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12—	ismere- tellen	
A gyermekek megoszlása az ugyanazon helyiségben alvó nők száma szerint, ezrelékben.																
0	—	10.4	191.7	202.1	238.3	119.2	57.0	—	—	—	—	—	—	181.3	—	1000.0
1	17.7	199.5	302.7	220.7	146.3	90.9	12.2	8.9	—	1.1	—	—	—	—	—	1000.0
2	11.8	214.5	350.2	242.7	108.7	52.4	12.9	6.8	—	—	—	—	—	—	—	1000.0
3	29.1	212.6	378.0	227.7	88.4	33.9	20.0	9.1	1.2	—	—	—	—	—	—	1000.0
4	28.7	202.1	275.6	242.5	150.0	54.3	31.9	4.3	2.1	8.5	—	—	—	—	—	1000.0
5	15.5	148.2	296.5	203.5	123.9	119.5	57.5	19.9	2.2	11.1	2.2	—	—	—	—	1000.0
6	28.6	171.4	285.7	194.3	131.4	68.6	97.2	11.4	11.4	—	—	—	—	—	—	1000.0
7	42.3	112.7	183.1	211.2	112.7	112.7	70.4	84.5	70.4	—	—	—	—	—	—	1000.0
8	—	—	353.0	294.1	117.6	—	58.8	—	176.5	—	—	—	—	—	—	1000.0
9	—	1000.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000.0
10	—	1000.0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000.0
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000.0	—	—	—	1000.0
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen	20.5	196.6	326.2	229.4	120.8	61.3	25.4	9.1	2.4	2.3	0.2	0.2	—	5.6	—	1000.0

Egyébként azonban jól megjegyzendő tanulság az, hogy *akár a különböző számban egy helyiségben való nők számához, akár a férjakehez viszonyítjuk a gyermekek számát, általánosságban egyre sűrűbb a gyermekek jelenléte a nagyobb laksűrűségű ágybérleti helyiségekben.* Frappánsan igazolják ezt az alábbi számok.

Azokban az ágybérleti helyiségekben, ahol csak egy nő alszik, ezer helyiségre 162·4 tizenkét éven aluli gyermek esik. Csoportonként feljebb menve, azonban a következő szabályszerűség alakul ki:

A 2 nőnek szállást adó ágybérleti helyiségekben	325·3
3 « « « « «	428·1
4 « « « « «	539·3
5 « « « « «	632·7
6 « « « « «	541·4
7 « « « « «	571·4
8 « « « « «	283·0
9 « « « « «	608·8
10 « « « « «	833·3

12 éven aluli gyermek esett ezer ágybérleti helyiségre. *Mennél nagyobb számú nő zsúfolódik össze egy-egy ágybérleti helyiségben, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy ott majd 12 éven aluli gyermek is fog találatni.* A nagyobb számú ágybérelő azt is jelenti, hogy sűrűbben fordulnak közöttük elő törvényes, vagy törvénytelen gyermekek. A dolog így érthető. De mégis fájdalmas az, hogy e tömegszállásokban olyan nagy arányban találunk gyermekeket, akiknek lelke már kora gyermekkorukban megmétélyeztetik.

Nagyjában ugyanezeket a tanulságokat látjuk akkor is, ha a férfiaknak az ágybérleti helyiségekben való tömege szerint végezzük el számításainkat:

Azokban az ágybérleti helyiségekben, ahol

1 férfi aludt,	155·8
2 « «	248·3
3 « «	299·5
4 « «	346·7
5 « «	426·8
6 « «	513·2
7 « «	449·3
8 « «	298·2
9 « «	18·2
10 « «	222·2

‰-ben talált az összeírás gyermekeket is. Itt tehát a legnagyobb tömörülésű ágybérleti szállásoknál ritkábban találunk gyermeket. A fentebb alkotott

szabály így sem változik meg, sőt megerősítik abban az értelemben, hogy hiszen, *akinek gyermeke van, igazán igyekeznek legalább attól a rossz miliőtől távol tartani, melyet 8, 9, 10 férfinak nagyszámú nővel való együtt-hálása jelent.*

c) A fekvőhely kérdése.

Az ágybérlekről begyűjtött adatoknak ismét másik, nagyon érdekes része *hálóhelyek* szerint csoportosítja az ágybérleket. (L. a 80. táblát.) Az alábbi számok kettős kombinációban is kimutatják ezeket az adatokat s a hálóhely lokális fekvésén kívül azt is feldolgozzák, hogy mely szoba berendezési tárgy szolgált az ágybérleknek fekvőhelyül.

Vizsgáljuk meg előbb a hálóhely *fekvését* az ágybérleti helyiségekben. Kiderül így, hogy az ágybérleknek túlnyomó része szobában hál. Azoknak számát, akik így legalább eszmeileg előnyösebb helyzetben vannak más ágybérlekkel szemben, leginkább a konyhában háló ágybérlek száma közelíti meg. Egyéb hálóhelyek (hálófülke, előszoba, cselédszoba, éléskamra, fürdőszoba stb.) jelentősége már jóval kisebb. Az áttekintés egységes képét az sem rontja meg, hogy az ágybérleknek 1%-nál valamivel nagyobb része nem jelölte meg azt, hol fekszik az ágybérleti helyisége.

A férfi és nő ágybérlek hálóhelyének fekvése között alig van különbség. Az ágybérlek nőknek mégis kisebb része hál szobában, amit azonban jórészt az ismeretlenül maradt hálóhelyek száma magyaráz meg. Ép így kevés különbséget látunk akkor is, ha a férfiaknál és nőknél külön-külön azt vesszük szemügyre, hogy a magános és másfelől a családtagjaikkal együtt élő ágybérlek hol töltik el éjszakájukat. Mégis feljegyzésre méltó az a különbség, hogy a családtagjaikkal együtt élő nőknek jó kétszer annyi része feködt konyhában, mint a magános nőknek; a családtagjaikkal együtt élő férfiak közül is csaknem felénnyel több, mint a magánosok között.

A feldolgozás, mint említettük, a hálóhely megkülönböztetésével azt is kimutatta, hogy *mely berendezési tárgy* az, amelyen az ágybérlek alusznak. A részletek vizsgálata is tanulságos. Mégis csupán a végső adatokra támaszkodunk összefoglalásunkban. *Bizonyos értelemben nyugodtan állapíthatjuk meg azt, hogy az ágybérleknek túlnyomó többsége ágyban fekszik; a pamlagon pihenők arányszáma már jóval kisebb, a szalmazsák és egyéb fekvőhely jelentősége pedig egészen alárendelt.* A nő és férfi ágybérlek között itt az a különbség, hogy a nők közül valamivel kevesebbnek jut ágy, mint a férfiak közül, — körülbelül egyhatod részüknek éjjeli fekhelyül pamlag szolgál. Úgy a férfiak, mint a nők között, azonban a családos elemnek sokkal nagyobb része hál ágyban, mint a magános ágybérlek elemnek.

80. tábla. Az ágybérők megoszlása hálókelyeik szerint.

Fekvőhely		Ágybérű családok						Ágybérű családok összesen
		férfi			nő			
		magános	családtagaik- kal együtt lakók	összesen	magánosok	családtagaik- kal együtt lakók	összesen	
Abszolút számokban.								
Szobában	ágyban	13.188	1.453	14.641	3.444	343	3.787	18.428
	pamlagon	2.132	66	2.198	749	28	777	2.975
	szalmazsákon	241	20	261	84	11	95	356
	egyéb helyen	41	5	46	24	—	24	70
	együtt	15.602	1.544	17.146	4.301	382	4.683	21.829
Háló- fülkében	ágyban	22	—	22	3	—	3	25
	pamlagon	2	—	2	1	—	1	3
	együtt	24	—	24	4	—	4	28
Konyhában	ágyban	853	154	1.007	252	48	300	1.307
	pamlagon	252	12	264	36	5	41	305
	szalmazsákon	91	6	97	19	1	20	117
	egyéb helyen	13	1	14	10	—	10	24
	együtt	1.209	173	1.382	317	54	371	1.753
Előszobában	ágyban	18	—	18	3	—	3	21
	pamlagon	5	—	5	3	—	3	8
	szalmazsákon	2	—	2	—	—	—	2
	együtt	25	—	25	6	—	6	31
Cseléd- szobában	ágyban	3	1	4	3	—	3	7
	együtt	3	1	4	3	—	3	7
Fürdő- szobában	ágyban	2	—	2	2	1	3	5
	szalmazsákon	2	—	2	—	—	—	2
	együtt	4	—	4	2	1	3	7
Élés- kamrában	ágyban	3	—	3	5	—	5	8
	egyéb helyen	1	—	1	—	—	—	1
	együtt	4	—	4	5	—	5	9
Egyéb helyen	ágyban	20	8	28	9	—	9	37
	pamlagon	3	—	3	—	—	—	3
	szalmazsákon	16	2	18	—	—	—	18
	egyéb helyen	2	1	3	—	—	—	3
	együtt	41	11	52	9	—	9	61
Ismeretlen helyen	ágyban	413	93	506	165	—	165	671
	pamlagon	112	5	117	36	—	36	153
	szalmazsákon	17	2	19	7	—	7	26
	egyéb helyen	203	12	215	60	—	60	275
	együtt	745	112	857	268	—	268	1.125
Összesen	ágyban	14.522	1.709	16.231	3.886	392	4.278	20.509
	pamlagon	2.506	83	2.589	825	33	858	3.447
	szalmazsákon	369	30	399	110	12	122	521
	egyéb helyen	260	19	279	94	—	94	373
	együtt	17.657	1.841	19.498	4.915	437	5.352	24.850

Néhány adatot tudunk arra vonatkozólag is közölni, hogy az ágybérlok saját vagy idegen ágyneműt használnak-e. A begyűjtött adatok némileg hiányosak; az eseteknek 10%-nál nagyobb részében nem sikerült az észlelés. A meglévő adatokból mégis az derül ki, hogy az ágybérlo családoknak megközelítőleg $\frac{2}{3}$ része idegen ágyneműre szorul. Ez az arányszám sokkal magasabb a nőknél, mint a férfiaknál. A nőknek több, mint $\frac{3}{4}$ része, a férfiaknak nem sokkal több, mint a felerésze vesz igénybe idegen ágyneműt.

Ha tanulmányunk során sok esetben azt hangoztattuk, hogy az ágybérlok közül a családok helyzete sokkal siralmasabb, sokkal kétségbeejtőbb lehet, mint a magánosoké: az a pár adat, melyet fenti táblázatunkba foglaltunk, szintén ennek bizonyítéka. A családok ágybérlo nők kivétel nélkül minden esetben idegen ágyneműre szorulnak. A férfi ágybérlok között azonban a helyzet jobb: a családok elem nagyobb mértékben tudja saját ágyneműjét használni, mint a magános ágybérlok.

d) Az ágybérletek hetibére és igénybevételének ideje.

Az ágybérlokre vonatkozó különleges adatgyűjtésnek utolsó részlete arra vonatkozik, hogy az ágybérlok hetenként mekkora bért fizetnek s mikor jogosultak a lakásban tartózkodni.

81. tábla. Az ágybérletek hetibére és igénybevételének ideje.

Az ágybérlet hetibére	A z á g y b é r l ő a l a k á s b a n				Összes ágybérletek
	csak éjjel	csak nappal	bármikor	ismeretlen időben	
	t a r t ó z k o d h a t i k				
— 1 pengő	142	11	99	1	253
2 „	114	20	177	6	317
3 „	498	22	1.281	50	1.851
2— 3 „	612	42	1.458	56	2.168
4 „	651	28	2.717	112	3.508
5 „	1.035	38	7.324	112	8.560
4— 5 „	1.686	66	10.041	224	12.068
6 „	536	41	4.053	87	4.717
7 „	234	15	2.753	96	3.098
8 „	50	4	646	20	720
9 „	71	2	830	13	916
10 „	4	1	118	4	127
6—10 „	895	63	8.400	220	9.578
11 és több pengő	7	1	175	4	187
Ismeretlen	54	3	315	278	650
Összesen	3.396	186	20.485	783	24.850

Az ágybérlok igen jelentős többsége (82,0%) bármikor igénybe veheti azt a helyiséget, ahol fekvőhelye van. Elég sűrűn találkozunk azonban olyan esetekkel (15,9%), amikor az ágybérlo csak éjjel jogosult az ágybérleti

helyiségbe belépni. Ritkábban olyan megállapodással, hogy az ágybérlő nappal jogosult szállására menni. Az utóbbi esetekben alighanem arról van szó, hogy *kétszer is kiadják ugyanazt a fekvőhelyet a nap folyamán. Vagy pedig a szegény családok nappal adják ki éjjeli munkásoknak azt a fekvőhelyet, amelyen éjszaka ők alusznak.* A hetibér összege szempontjából csupán két kategóriáját kell megvizsgálnunk az ágybérlőknek ezen a helyen: tudniillik azokat, akik bármikor elfoglalhatják éjjeli szállásukat és azokat, akik csak éjjel mehetnek oda.

Az előbbiektől azoknak arányszáma, akik csak 1 pengő hetibért fizetnek,

egészen alacsony	0.4%
2— 3 P hetibért fizet	7.1%
4— 5 « « «	49.3%
6—10 « « «	41.1%
11-nél többet «	0.7%
ismeretlen hetibért fizet.....	1.4%

Azoknak az ágybérlőknek a csoportja, akik bármikor megjelenhetnek szállásukon, jelentős részében heti 4—5 pengő bért fizet, sőt ha a legsűrűbb értéket tekintjük, kifejezetten az 5 pengős hetibér típus az, amely ellenében legtöbben jogosultak az ágybérlési szállás bármikor való igénybevételére.

Elég magas azonban még a heti 6 és 7 pengős ágybérletek száma is. Ezek a félig-meddig albérllet felé hajló esetei az ágybérleteknek nem is olyan olcsók, mint ahogy gondolhatnók. Az esetek túlnyomó részében havonként 15, 21, 25, 29, 30 pengő bért kell fizetni azoknak, akik bármikor hazatérhetnek a maguk szállására. Ezek az ágybérlési árak nagyon is túlhaladják azokat az árakat, melyekért valaha, a világháborút megelőző időkben rendes albérlleti helyiséget is kaphatott a ráutalt egyén.

Azoknál az ágybérleteknél, melyek mellett csak éjjel szabad hazatérnie az ágybérlőnek, persze bizonyos mértékben alacsonyabb bérek kerülnek felszínre. De, hogy ezek a lakások sem sokkal olcsóbbak, mutatja az a körülmény, hogy a heti 1 pengős bérű effajta ágybérletek arányszáma

i 1 pengős bérű effajta ágyberletek arányszáma	4.2%
a 2— 3 pengőseké	18.0%
a 4— 5 «	49.8%
a 6—10 «	26.4%
a 10 pengőn felülieké.....	0.0%
ismeretlen bérűeké	1.6%

A csak éjjel használható ágybérletek között ugyan valamivel sűrűbben fordulnak elő az 1 P, továbbá a 2—3 pengő hetibér összegű ágybérletek, de a 4 és 5 pengő hetibérű ágybérletek arányszáma csaknem olyan magas

volt, mint a bármikor használhatóké. Az imént említett elrendezésnek megfelelően a drágább lakások arányszáma valamivel persze kisebb volt. Mégis az a jellemző, hogy a *legsűrűbb érték* ezeknél az ágybérleteknél is az *öt pengős hetibérű* ágybérleteknél fordul elő. Azaz ezeknek a redukált használhatóságú ágybérleteknek is ugyancsak magas hetibére volt; azok, akik helyiségeiknek ágybérlet céljára való kiadásával foglalkoznak, nem sokat törődnek sok esetben azzal, hogy a részükről nyújtott ellenszolgáltatást arányba hozzák legalább a kért hetibérek összegével.

Az ágybérleti statisztikának az a tanulsága, mely az imént tárgyalt adatokból kibuggyant, a legfontosabbak közül való. Megerősíti azt a tanulmányunknak elején említett tételt, hogy *azok, akik a legszűkösebb viszonyok között élnek, keresetük gyengébb volta révén kénytelenek aránylag a legnagyobb áldozatot hozni, hogy fedél alá juthassanak.*

Befejezés.

Végig kísértük az albérlőkre és az ágybérllőkre vonatkozó nagy statisztikai felvétel minden fontosabb mozzanatát. Igyekeztünk leszűrni azokat a tanulságokat, amelyek e nagyfontosságú kettős kérdéskomplexumnak jellemzői.

Sok nyomorúságról, sok emberi szenvedésről tettünk jelentést. Nem zárhatjuk le tanulmányunk fejtegetéseit a nélkül, hogy pár szóval össze ne foglaljuk azokat a szempontokat, melyeket nem mellőzhet vizsgálataiban az, aki majd szerető, de erős szándékú kézzel nyúl ennek a kérdésnek megoldásához.

Tanulmányunk vezető gondolata (amelynek lényege az volt, hogy a székesfővárosban, valamint a nagyvárosokban általában az albérleti és ágybérleti kérdés különösen nagy erővel kerül a felszínre) *eleve ellentmond annak a lehetőségnek, mintha akár az állam és társadalom legmesszebbmenő megértése és áldozatkészsége is elegendő volna, hogy azokat a nyilván erkölcsi, közegészségügyi és egyéb szempontokból is veszedelmes jelenségeket egyszer és mindenkorra megszüntessük, melyek az albérleti és ágybérleti kérdéstől elválaszthatatlanok.*

Az a körülmény, hogy az albérlők és ágybérllők száma, mint tanulmányunkban bőven kifejtettük, a gazdasági élet hullámmozgásának hatása alatt áll; s hogy olyan időszakokban, midőn a gazdasági életben konjunktúra éled, nem várt tömegben tódulhatnak be a városokba — főként a fővárosba — új meg új munkástömegek, amelyek egészének lakáshoz juttatásáról igazán alig lehet gondoskodni, — *útját állja olyan törekvéseknek, melyek egyszer és mindenkorra gátat akarnak szabni annak a mozgalomnak, amely a friss munkástömegeket az albérlők és ágybérllők közé sodorja.*

Ez azonban épenséggel nem jelentheti azt, mintha az államtól és a társadalomtól átfogó intézkedéseket nem várhatnánk — saját érdekükben is — arra nézve, hogy azokon a szomorú lakásviszonyokon, melyek az albérletek és ágybérletek velejárói, legalább enyhítsenek.

Tanulmányunk különböző fejezeteiben jól láttuk, hogy nem csupán az újonnan Budapestre került elem az, amely lakásszükségleteinek kielégítését oly mélyen le kénytelen fokozni. A Budapesten született, vagy ott régóta lakó lakosság sorai közül is sokan éltek át életük hosszú vagy leghosszabb részét, mint ágybérllők, vagy albérlők.

Ezeknek az elemeknek jobb lakásviszonyok közé való jutásáról azonban közérdek gondoskodni. Mert hiszen a közületnek is érdeke, hogy az ott már régen lakó lakosság helyhezkötése és pacifikálása céljából olyan programm dolgoztassék ki, amely legalább ezeknek az elemeknek egészségesebb lakásviszonyokat teremtsen.

Tanulmányunkban azonban gyakran hangot adtunk annak a meggyőződésünknek is, hogy az albérleti és ágybérleti kérdés megoldása korántsem történhetik csak félintézkedésekkel; a *szociálpolitika egész melegségével kell itt segítségül jönni, hogy komoly sikerre számíthassunk.*

Nem elegendő tehát arról gondoskodni, hogy a lakáspiacot megélénkítsük; a mai viszonyok között új meg új lakások építése nem azt jelenti, mintha ezeket a lakásokat a keresők olcsóbban kaphatnák meg. *Az albértlők és ágybértlők pedig jelenleg is azért élnek az adott lakásviszonyok között, mert a főbérleti lakások bérét nem tudják megfizetni, még ha esetleg egészen kis lakásról van is szó.*

Az albérleti és ágybérleti kérdés igazi megoldása felé tehát csak akkor juthatunk el, ha a magyar közgazdasági élet is számolni fog azzal a ténnyel, hogy *nem feltétlenül rossz üzlet a munkásságot* jobb lakásviszonyok közé juttatni, — esetleg a bérek nivójának emelése árán is.

Az általános gazdasági helyzet alakulása annál inkább nagyobb figyelmet érdemel, mert hiszen *a kereseti viszonyok javulásával sokkal kevesebben kényszerülnek arra, hogy lakhelyiségeiket albérlet vagy ágybérlet céljára használják ki, akiket mai sovány keresetük vagy jövedelmük még erre kényszerített.* A munkabérek emelkedésével karöltve, ha nem sokat venne el belőlük a drágulás, számíthatnánk arra, hogy újabb *főbérleti lakások után nagyobb kereslet mutatkoznék.* A kis lakások építése nagyobb mértékben lendülhetne fel, mint a háború után észlelt elég vérszegény építkezési konjunktúra idején.

Az újabb német irodalomban dr. Kurt Nadel, »Die deutsche Wohnungspolitik der letzten Jahre und die Bekämpfung des Wohnungsmangels« című munkájában (Berlin, 1927.) nagy súlyt helyez a bérlő védelmére, akit a háztulajdonosokkal szemben megvédeni kíván. Amennyire azonban a háborúutáni lakáspolitikának azt az álláspontját, hogy a bérlők érdekében a lakások bérösszegét csak lassan engedte az úgynevezett aranyparitás felé közeledni, helyesnek vallja mindenki, aki a társadalom súlyos viszonyok közé került nagy tömegeinek érdekét szíven viseli, ép annyira szükség volna arra, hogy a kormányzat több figyelemre méltassa azoknak a béreknek a kérdését, melyeket az albérleteknél és az ágybérleteknél gyakran túl magasnak mondhatunk.

Az albérleti lakás bérének valóban arányban kellene állni a főbérleti lakásból átengedett lakásrész vagy lakásrészek jelentőségével. De aki statisztikáinknak a bérekről közölt anyagát átolvasta, épen azt tapasztalhatta, hogy az albérletek és ágybérletek kérdését a lakáskérdés egyéni szempont-

jain túl különösen egy körülmény teszi a szegény néposztályok fájó problémájává és ez az, hogy a helyiségek bére felette magas, — nincs arányban a főbérleti lakások bérösszegével.

Az albérlőket és ágybérllőket szerényebb sorsuk kétféle adóval is sújtja. Egyfelől rosszabbak a kereseti viszonyaik, másfelől a kevesebb keresetből is többet von el tőlük a fedél biztosíthatása. A kérdéssel egyszer talán majd a magyar törvényhozás is foglalkozni fog. De bizonyosan helyesebb volna a kérdésnek oly irányú megoldása, hogy az albérlők és ágybérllők számára olyan nagyobb intézményeket emelnének, mint például a nagyszerűen bevált budapesti népszálló, amelynek helyiségeit méltányos árért engedik át az igénylőknek. Hiba volna, ha a kérdés megoldása a szegénységélyezés útjára tévedne. Csak arról kell gondoskodásnak történni, hogy azok, akiknek a sors nem adott annyit, többet élvezzenek a köz áldásaiból.

Csak ismételnünk, ha újból azt mondjuk, hogy az ágybérleteknek és albérleteknek gazdasági, társadalmi, egészségügyi és kulturális szempontból sok, szinte végtelenül sok hátrányuk van, s hogy e hátrányok kiküszöbölése végett többet kell tenni a közületi hatalomnak, mintsem amennyit máig tett. A teendők tartalmának megszabása nem könnyű, — hiszen a kérdés megoldásába erősen belejátszanak a telekárak és az állami vagy községi telekpolitika kérdése is. A megoldást az sem teszi könnyűvé, hogy az albérlőknek és az ágybérllőknek korántsem egyforma a lakásszükséglete, — egyénenként is nagyon különböző. De bármennyi nehézség is tornyosul előttünk ezen a téren, a józan mérlegelés is szinte parancsszóval kiáltja felénk, hogy ebben a kérdésben előbb-utóbb cselekedni kell.

